GEORGI GOSPODINOV

ZAMAN SIĞINAĞI

roman

2023 ULUSLARARASI BOOKER ÖDÜLÜ

metis

Georgi Gospodinov

ZAMAN SIĞINAĞI

Bulgaristan'ın 1989 sonrasında en çok çevrilen yazarlarından biri olan Georgi Gospodinov 1968 yılında Yambol'da doğdu. Sofya Üniversitesi'nde Bulgar filolojisi okuyan Gospodinov, 1992'de yayımladığı ilk şiir kitabıyla edebiyat dünyasına başarılı bir giriş yaptı. Bir süre şiire ağırlık verdikten sonra düzyazıya yönelerek *Doğal Roman*'ı (1999; Metis, 2018) yayımladı. Uluslararası çapta ilgi gören roman yirmi üç dile çevrildi; onu takip eden ilk öykü kitabı *Ve Başka Öyküler* (2001) ise sekiz dile çevrildi. İkinci romanı *Hüznün Fiziği* (2012; Metis, 2017), Bulgaristan'da Yılın En İyi Romanı Ödülü'ne (2013), Jan Michalski Edebiyat Ödülü'ne (2016) ve Angelus Edebiyat Ödülü'ne (2019) layık görüldü. Yazarın son romanı *Zaman Sığınağı* ise İtalya'nın en prestijli edebiyat ödülü olan Premio Strega Europeo'yu kazandı. Farklı yazın türleriyle uğraşmayı seven Gospodinov, şiir, öykü ve romanın yanı sıra oyun ve denemeler de kaleme alıyor.

Metis Yayınları
İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul
e-posta: info@metiskitap.com
www.metiskitap.com
Yayınevi Sertifika No: 43544

Metis Edebiyat
ZAMAN SIĞINAĞI
Georgi Gospodinov

Bulgarca Basımı:
Vremeubezhishte, Janet 45, 2020

© Georgi Gospodinov, 2020
© Metis Yayınları, 2021
Çeviri Eser © Hasine Şen Karadeniz, 2021

İlk Basım: Ocak 2022
Dördüncü Basım: Eylül 2023

Metis Edebiyat Yayın Yönetmeni:
Müge Gürsoy Sökmen

Yayıma Hazırlayan: Özde Duygu Gürkan

Kapak Resmi: Mstislav Dobuzhinsky, 1943.
Çizimler: Nedko Solakov
Kapak Tasarımı: Emine Bora

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık:
Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.
Fatih Sanayi Sitesi No: 12/197 Topkapı, İstanbul
Matbaa Sertifika No: 44865

ISBN-13: 978-605-316-245-2

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

GEORGI GOSPODINOV

ZAMAN SIĞINAĞI

Bulgarcadan Çeviren:
HASİNE ŞEN KARADENİZ

metis

Hâlâ çocukluğun ebedi çilek tarlalarının
otlarını ayıklayan
anne ve babama

Bu romandaki tüm gerçek kişiler kurmacadır,
sadece kurmaca olanlar gerçektir.

İÇİNDEKİLER

I. GEÇMİŞ KLİNİĞİ 19

II. KARAR 115

III. NEVİ ŞAHSINA MÜNHASIR BİR ÜLKE 133

IV. GEÇMİŞ REFERANDUMU 203

V. İHTİYATLI CANAVARLAR 235

EPİLOG 278

TEŞEKKÜR 283

NOTLAR 285

Henüz hiç kimse zamana karşı gaz maskesi ya da sığınak icat etmemiştir.

Gaustin, *Zaman Sığınağı*, 1939

Peki bizim zaman organımız nedir? Bana bunu söyleyebilir misin?

Thomas Mann, *Büyülü Dağ*

İnsan, sahip olduğumuz tek zaman makinesidir.

Gaustin, *Ütopyalara Karşı*, 2001

Günler olmasa, nerede yaşardık...

Philip Larkin, "Günler"

Ah, dün aniden geliverdi...

Lennon/McCartney

... sokak zaman olsaydı, o da sokağın diğer ucunda.

T. S. Eliot, "Boston Akşam Haberleri"

Bizim bu ebedi dünümüz, dünümüz, dünümüz...

Gaustin/Shakespeare

Roman, acil durumlarda ışıkları ve sireni açık gelir.

Gaustin, *Acil Durum Romanı:*
Kısa Teori ve Pratik

ve Tanrı geçmişi geri çağıracak.

Vaiz (3:15)

Geçmiş, şimdiki zamandan temel bir konuda farklılık gösterir – asla tek yönde akmaz.

Gaustin, *Geçmişin Fiziği*, 1905

Küçükken bir keresinde tanınması kesinlikle imkânsız bir hayvan çizdi.
Bu nedir, diye sordum.
Bazen köpekbalığı, bazen aslan, bazen de bulut, dedi.
Vay canına, ya şimdi tam olarak ne?
Şimdi sığınak.

G. G., *Başlangıçlar ve Sonlar*

I.

GEÇMİŞ KLİNİĞİ

Peki, konumuz bellek. Tempo: andante moderato'ya ulaşan andante, sostenuto (ölçülü). Belki kontrollü azameti ve uzatılmış ikinci hareketiyle sarabanda giriş için uygun olabilir. Bach'tan ziyade Händel. Sıkı bir yineleme ve aynı zamanda ileriye doğru hareket. Girişe yakışacak şekilde ölçülü ve azametli. Daha sonra her şey dağılabilir – dağılmalıdır da.

1.

Bir noktada, zamanın ne zaman başladığını, dünyanın tam olarak ne zaman yaratıldığını hesaplamaya koyulmuşlar. On yedinci yüzyılın ortalarında İrlandalı piskopos Ussher sadece söz konusu yılı değil, başlangıç tarihini de hesaplamış: MÖ 22 Ekim 4004. Cumartesiye denk geliyormuş (tabii ki). Bazılarına göre Ussher tam saat de vermiş – öğleden sonra altı civarı. Cumartesi öğleden sonra, bana kesinlikle inandırıcı geliyor. Can sıkıntısı çeken bir yaratıcı haftanın başka hangi gününde dünya kurup kendine yoldaş aramaya kalkışır ki? Ussher tüm hayatını buna adamış, Latince yazılmış olan eseri 2000 sayfayı buluyormuş, tümünü okuma zahmetine giren pek fazla kişi olmamıştır herhalde. Ama buna rağmen son derece meşhur olmuş, belki eser değil de buluşun kendisi. Adadaki İncil'leri Ussher'ın belirttiği tarih ve zaman diziniyle basmaya başlamışlar. Bu genç dünya kuramı (bana göre genç zaman kuramı) Hıristiyan dünyasını fethetmiş. Kepler ve Sör Isaac Newton gibi biliminsanlarının bile Tanrı'nın bu edimi için üç aşağı beş yukarı Ussher'ınkine yakın somut tarihler gösterdiğini belirtmeliyiz. Ancak benim için en şaşırtıcı şey, yıl ve onun günümüze yakın oluşu değil, günün kendisi.

22 Ekim, İsa'dan dört bin dört yıl önce, öğleden sonra altı civarında.

Aralık 1910'da veya bu civarlarda insanın karakteri değişti. Virginia Woolf böyle yazıyor. İnsan 1910'un o aralık gününü hayal edebilir de, görünüşte diğerleri gibidir, gri, soğuk ve taze kar kokulu. Ama bir şeyin kilidi açılmıştır, bunu da çok az kişi hissetmiştir.

1 Aralık 1939'da sabah erkenden insanın zamanının sonu geldi.

2.

Yıllar sonra, anılarının birçoğu korkmuş güvercinler gibi uçup gitmeye başladığında, Viyana'nın sokaklarında amaçsızca dolaştığı, Márquez bıyıklı bir evsizin de erken mart güneşinin altında kaldırımda gazete sattığı o sabahı hâlâ hatırlayabiliyordu. Rüzgâr esmiş, birkaç gazete de havaya uçmuştu. Yardım etmeye çalıştı, birkaç tanesini yakalayıp geri getirdi. Biri sizde kalabilir, dedi Márquez.

Gaustin, kendisi bu ismi görünmezlik şapkası gibi kullansa da ona böyle diyeceğiz, gazeteyi aldı ve bir kâğıt para uzattı, bu durum için epey fazlaydı. Evsiz adam onu elinde evirip çevirdi ve... üstünü veremem ki, diye mırıldandı. Erken Viyana sabahında kulağa öyle saçma geldi ki bu, ikisi de güldü.

Gaustin evsizlere karşı sevgi ve tedirginlik hissediyordu, kelimeler bunlardı, daima bu birliktelikte. İnsan çoktan olduğu ve bir gün dönüşmeyi beklediği bir şeyi nasıl sever ve ondan korkarsa, evsizleri öyle seviyor ve onlardan korkuyordu. Klişe bir ifadeyle, er veya geç onların ordusuna katılacağını biliyordu. Bir anlığına Kärtner ve Graben'de yürüyen evsizlerin upuzun sıralarını hayal etti. Evet, biraz daha tuhaf olmakla beraber, onlarla akrabalığı vardı. Deyim yerindeyse, zaman içinde evsizdi. Sadece bir tesadüf eseri, metafizik bahtsızlıkların fiziksel acıya dönüşmesini engelleyecek kadar bir parayla bulmuştu kendini.

O sırada mesleklerinin birisinden yararlanıyordu – psikiyatrist gerontolog. Hastalarının hikâyelerini onlara sığınmak, başka birinin yerine ve geçmişine bir süreliğine yerleşmek için gizlice aşırdığından şüpheleniyordum. Yoksa kafasında öyle bir zaman, ses ve mekân hengâmesi vardı ki, ya psikiyatrist meslektaşlarının ellerine hemen teslim olmalıydı, ya da onların alıp götürmelerine neden olacak bir şeyler yapacaktı.

Gaustin gazeteyi aldı, biraz yürüdükten sonra bir banka oturdu. Borsalino şapkası ve koyu renkli pardösüsü vardı, altından yakası iyice kaldırılmış boğazlı kazağı görünüyordu, eski deri ayakkabıları ve asaletle solan kırmızı bir çantası vardı. Başka bir onyıldan trenle yeni gelmiş birine benziyordu, sağduyulu bir anarşist, yaşlanmış bir hippi ya da pek bilinmeyen bir tarikata mensup bir vaiz sanılabilirdi.

Neyse, banka oturdu ve gazetenin adını okudu – *Augustiner*, evsizlerin yayını. Gazetenin bir kısmını onlar yazıyordu, bir kısmını da profesyonel gazeteciler. Not orada bir yerlerdeydi, sondan bir önceki sayfada, sol alt köşede, bir gazetenin en görünmez yeri, bunu tüm gazeteciler bilir. Bakışı ona takıldı. Yüzünde mutluluktan çok acı barındıran cılız bir tebessüm belirip söndü. Tekrar ortadan kaybolması gerekecekti.

3.

Bir süre önce, Bay Alzheimer'dan hâlâ çoğunlukla fıkralarda bahsedilirken (*Sana ne teşhis kondu? Şey, bir erkek ismiydi ama unuttum*) tabloid bir gazetede kısa bir duyuru, ancak beş kişinin okuduğu, dördünün de ânında unuttuğu türden bir haber çıktı.

Yazı özetle şöyleydi:

Wienerwald'de Viyana Geriatri Kliniği'nden Beatles hayranı Dr. G. diye bir hekim (sadece baş harfiyle anılmıştı), ofisini 60'la-

rın tarzında döşemiş. Bakalit gramofon bulmuş, grubun posterlerini, ünlü Sergeant Pepper dahil, asmış... Bitpazarından eski bir dolap satın almış ve içine 60'lardan her tür ıvır zıvır dizmiş – sabunlar, sigara kutuları, kaplumbağa Volkswagen, pembe Cadillac ve Mustang'lerden oluşan bir minyatür araba serisi, film afişleri, aktörler. Masasının eski dergilerle dolu olduğu, kendisinin ise beyaz önlüğünün altında boğazlı kazakla oturduğu yazıyordu. Fotoğraf tabii ki yoktu, tüm yazı aşağı yukarı otuz satırdı ve sol alt köşeye sıkıştırılmıştı. Habere göre, doktor hafıza bozukluğu olan hastaların, ofisinde gittikçe daha uzun süre kaldıklarını, daha hoşsohbet olduklarını, başka bir ifadeyle kendilerini rahat hissettiklerini fark etmişti. Ve aslında saygın bir yer olan bu klinikten sık sık kaçma girişimleri radikal bir şekilde azalmıştı.

Notun yazarı yoktu, gazete adına çıkmıştı.

Bu benim kendi fikrimdi, yıllardır kafamdaydı, ama görünüşe göre biri beni sollamıştı. (İtiraf etmeliyim ki fikrim klinikle değil bir romanla ilgiliydi, ama fark etmez.)

Bu sokak gazetesinden her fırsatta edinirim, bir yandan onu yazanlara özel bağlılığımdan dolayı –başka bir romandan uzun bir hikâye– ama aynı zamanda sana söylenmesi gerekenlerin tam da bu şekilde, bir gazete parçası aracılığıyla seni bulup yüzüne bir tokat indirdiğine dair belirgin bir histen (kişisel batıl inançtan) dolayı. Ve bu beni asla yanıltmamıştır.

Kliniğin Viyana ormanlarında olduğu dışında başka bir şey yazmıyordu. Çevredeki geriatri merkezlerini kontrol ettim, en az üçü oradaydı. Bana lazım olan, olması gerektiği gibi, sonuncuydu. Kendimi gazeteci olarak tanıttım, aslında fazla da büyük bir yalan sayılmazdı, müzelere ücretsiz girmek için bir gazeteden kartım vardı, bazen oraya yazı bile yazıyordum. Diğer zamanlarda ona yakın, ama çok daha zararsız ve belirsiz yazarlık mesleğini kullanıyordum, ki onu belgelemenin yolu yok.

Her neyse, bu arada oldukça zor bir şekilde kliniğin müdürüne ulaşmayı başardım. Neyle ilgilendiğimi öğrenince kadın bir-

denbire ketumlaştı. Aradığınız kişi dünden beri yok. Neden? Karşılıklı rızayla ayrıldı, cevabını verdi, memuriyet dilinin kaygan alanına girerek. Kovuldu mu, dedim içtenlikle şaşırarak. Size söyledim, karşılıklı rızayla. Neden merak ediyorsunuz? Bir hafta önce bir gazetede ilginç bir yazı okudum... Daha bu cümleyi söylerken hata yaptığımı hissettim. Klinikten kaçma teşebbüsleriyle ilgili yazı mı? Tarafımızca yalanlama talebinde bulunulmuştur. Daha fazla oturmanın bir anlamı olmadığını anladım, karşılıklı rızayla ayrılma sebebini de anladım. Peki doktorun adı neydi, dedim çıkışta ona dönerek, ama kadın artık telefonda konuşuyordu.

Klinikten hemen ayrılmadım, ofislerin yer aldığı koridoru buldum ve bir işçiyi tam sağdaki üçüncü kapıdan tabelayı indirirken gördüm. Tabii ki adı buydu. Başından beri şüpheleniyordum.

4.

Havaalanlarında yaptığımız aktarmalı uçuşlar misali bir onyıldan başka bir onyıla geçiş yapan Gaustin'in izini sürmek, insanın karşısına yüz yılda bir çıkabilecek bir şanstır. Önce kurguladığım, sonra ete kemiğe bürünmüş haliyle karşılaştığım Gaustin. Veya tam tersiydi, hatırlamıyorum. Kendimden bile daha görünür ve daha gerçek bir görünmez dost. Gençliğimin Gaustin'i. Başka bir yerde başka biri olma, başka zamanların ve başka odaların sakini olma hayallerimin Gaustin'i. İkimiz de geçmiş konusunda saplantılıydık. Fakat aramızda küçük ama önemli bir fark vardı. Ben her yerde yabancı kalıyordum, o ise tüm zamanlarda kendini aynı derecede iyi hissediyordu. Ben birtakım yılların kapılarını çalıyordum, o ise çoktan oradaydı, bana kapıyı açıyordu, beni içeri alıp yok oluyordu.

Gaustin'i ilk olarak bana bir yerlerden, adeta başka bir zamandan gelen üç satırın altına imza atması için çağırmıştım. Aylarca uğ-

raştım ama üzerine hiçbir şey ilave edemedim.

Kadın tarafından yaratılmıştır ozan
tekrarlayabilirim bunu
odur Yaratanı yaratan...

İsmi bir gece rüyamda deri bir kitap kabının üzerinde gördüm – *Arles'li Gaustin, 18. yüzyıl.* Daha rüyamda, işte budur, dediğimi hatırlıyorum. Sonra Gaustin'in kendisi ortaya çıktı, daha doğrusu ona benzeyen biri ve böylece ona bu ismi verdim.

Seksenlerin tam sonlarıydı. Bu öyküyü bir yerlerde korumuş olmalıyım.

5.
GAUSTİN. TANIŞMA

Size onu şu şekilde takdim etmeyi tercih ediyorum: Onu ilk kez eylül başlarında sahillerde yapılan geleneksel edebiyat seminerlerinin birinde gördüm. Akşamüzeri küçük bir kıyı lokantasında oturmuşuz, istisnasız hepimiz yazıyoruz, evlenmemiş, ilk kitabı yayımlanmamış, yirmi-yirmi beş gibi sevimli bir yaş aralığındayız. Garson rakıları, karışık salataları ve yoğurtlu mezeleri not etmeye zar zor yetişiyordu. Sustuğumuzda uzun masanın ucundaki genç adam ağzını ilk defa açtı, anlaşılan kendine bir şeyler sipariş etmeyi becerememişti.

Bir *smetana*[1] lütfen!

Bunu en az portakallı ördek veya mavi Curaçao likörü sipariş eden bir kişinin özgüveniyle telaffuz etmişti. Takip eden uzun sessizlik boyunca duyulabilen tek şey, denizden gelen akşamüzeri esintisinin boş plastik bir şişeyi tıngırdatarak sürüklemesiydi.

Efendim? diyebildi garson.

Genç adam, aynı ölçülü azametle, bir *smetana* rica ediyorum, diye tekrarladı.

Biz de şaşırmıştık ama az sonra masadaki sohbetler eski gürültülü haline döndü. Bir süre sonra tabaklar ve bardaklar masa örtüsünü kapladı. Garsonun getirdiği son şey, kenarları altın yaldız şeritli minik bir porselen tabak oldu. Tabağın ortasında zarafetle –bana öyle geldi– sipariş edilen *smetana* duruyordu. O kadar yavaş ve azar azar içiyordu ki, ona bütün gece yetti.

Bu ilk görüşmemizdi.

Hemen ertesi gün onunla yakınlaşmaya çalıştım ve kalan süre boyunca, bir haftadan daha azdı, semineri tamamen astık. İkimiz de çenesi düşük sayılmazdık, anlayacağınız gezerek, yüzerek ve suskunluğu bir nevi karşılıklı paylaşarak güzel zaman geçirdik. Yine de yalnız yaşadığını öğrenebildim, babası uzun zaman önce vefat etmiş, annesi ise bir ay önce yasadışı olarak Amerika'ya gitmişti –üçüncü kez– o da bu sefer başarılı olacağından bayağı umutluydu.

Bir de bazen geçen yüzyılın sonuna ait öyküler yazdığını öğrendim, tam olarak böyle söylemişti, ben de söylediği gayet doğal bir şeymiş gibi davranıp merakımı zar zor dizginlemiştim. Geçmişe özel bir ilgisi vardı. Eski, boş evleri dolaşıyor, yıkıntıları eşeliyormuş, tavan arası, sandık temizliyormuş ve her türlü eski eşya topluyormuş. Ara sıra ya eskicilere ya da tanıdıklara bir şeyler satabiliyormuş, böyle geçiniyormuş. O geceki siparişinin mütevazılığı bu işin pek öyle güvenilir olduğu izlenimini vermiyordu. Bu yüzden bana laf arasında elinde 1937 yılından tozu alınmış, *extra double* kaliteli üç kutu Tomasyan sigarası olduğunu söyleyince, yeminli bir tiryaki olarak hemen üçünü de almak istedim. Gerçekten mi, dedi. Hep bu kadar dinlenmiş Tomasyan'ın tadına bakmayı hayal etmişimdir, cevabını verdim, o da ânında bungalovuna doğru koştu. 1928 yılından orijinal kibriti (sigaranın yanında kendi hediyesiydi) özensizce tutuşturduğumda, bana gerçek bir keyifle baktı ve 37'nin ruhunun nasıl olduğunu sordu. Acı, cevabını verdim. Sigaralar gerçekten sertti, filtresizdi ve sağlam duman yayıyordu. Aynı yıl Guernica'nın üzerindeki bombalamalardan her-

halde, dedi Gaustin usulca. Belki de Hindenburg faciası yüzündendir, dünyanın en büyük zeplini o günlerde, sanırım 6 Mayıs'ta, iniş yapmadan önce, yerden yüz metre yükseklikte, içinde doksan yedi kişiyle patlamıştı. Tüm radyo sunucuları canlı yayında ağlıyordu. Bu tür şeyler tütünün yapraklarına yapışır herhalde...

Neredeyse boğuluyordum. Sigarayı söndürdüm ama bir şey söylemedim. Büyük çabalar sonucunda olayın üstesinden gelmeyi başarmış bir görgü tanığı gibi konuşuyordu.

Konuyu tümüyle değiştirmeye karar verdim ve o gün ona ilk defa adını sordum. Bana Gaustin deyin, dedi ve gülümsedi. Şakayı devam ettirmek için, memnun oldum, Ishmael, cevabını verdim. Ama o bunu sanki duymadı, epigrafı Gaustin'e ait olan şu şiiri beğendiğini söyledi, hoşuma gitti, itiraf ediyorum. Üstelik, dedi gayet ciddi bir şekilde devam ederek, iki ismimi birleştiriyor: Augustin-Garibaldi. Bizimkiler adımın ne olacağı konusunda bir türlü anlaşamamış. Babam bana Garibaldi isminin verilmesi için diretiyormuş, onun tutkulu hayranıydı. Annem, dedi Gaustin, sessiz ve akıllı bir kadın, üniversitede üç yarıyıl felsefe okuduktan sonra anlaşılan Aziz Augustinus hayranı olmuş, azizin ismini de ilave edelim diye ısrar etmiş. O bana Augustin demeye devam ediyor, babam ise hayattayken Garibaldi derdi. Böylece erken dönem ilahiyatla geç dönem devrimcilik bir araya gelmiş oldu.

Sonuna doğru yaklaşan seminerin bu beş-altı gününde paylaştığımız somut veriler genel hatlarıyla bundan ibaret. Bilhassa önemli birkaç suskunluk da hatırlıyorum tabii ki, ama onları anlatmanın yolu yok.

Ha, evet, son gün kısa bir sohbetimiz daha oldu. Gaustin'in Balkanlar'ın eteklerinde küçük bir kasabada terk edilmiş bir evde yaşadığını ancak o zaman öğrendim. Telefonum yok, dedi, ama mektup geliyor. Bana son derece yalnız ve... aidiyetsiz gibi geldi. O anda aklıma gelen ifade buydu. Dünyadaki hiçbir şeye, daha doğrusu günümüz dünyasına ait değildi. Cömert günbatımını izliyorduk ve susuyorduk. Arkamızdaki çalılardan koca bir sinek bulutu yükseldi. Gaustin onları bakışıyla takip etti ve, bizim için bu

sadece başka bir günbatımıyken, tek bir gün yaşayan bu sinekler için ömürlerinin son günbatımı, dedi. Veya buna benzer bir şey. Bunun eskimiş bir metafor olduğunu söyledim ahmakça. Bana şaşırarak baktı ama sessiz kaldı. Ancak birkaç dakika sonra, onlarda metafor olmaz, dedi.

... 1989'un ekim ve kasım aylarında bıkkınlık verecek derecede çok anlatılan ve yazılan bir sürü şey oldu. Meydanlarda boy gösteriyordum, Gaustin'e de bir türlü yazamamıştım. Başka sorunlarım da vardı, ilk kitabımı hazırlıyordum, evlendim. Hep saçma bahaneler tabii ki. Ama bu süre zarfında sık sık aklıma gelmişti. O da yazmıyordu.

İlk kartpostalı tam olarak 2 Ocak 1990 yılında aldım – Judy Garland'ı anımsatan, ilaveten renklendirilmiş siyah beyaz bir Pamuk Prenses'li Noel kartpostalı. Elinde iri puntoyla yazılmış 1929 yılını gösteren sihirli değnek gibi bir şey tutuyordu. Arkasında adres, bir de kısa bir iyi dilek notu vardı, mürekkeple o zamanki yazım kurallarına göre sözcüklerin sonundaki bilumum yumuşatma işaretleri ve eski ünsüz harflerle yazılmıştı. "Kendime Gaustin'iniz deme cüretinde bulunuyorum" diye bitiyordu. Hemen oturdum ve güzel sürprizi için ona teşekkür ettiğim bir mektupla cevap verdim, enfes aldatmacasını gerçekten takdir ettiğimi yazdım.

Daha aynı hafta cevap aldım. Dikkatle açtım, içinde filigranlı, soluk yeşil renkli iki yaprak vardı, aynı zarif elyazısıyla eski, yanılmıyorsam 20'li yılların Omarçevski kurallarına katı bir şekilde riayet edilerek tek taraflarına yazılmıştı. Hiçbir yere çıkmadığını ama kendini harika hissettiğini yazıyordu. "Bay Krapçev'in oldukça tarafsız" kaleme aldığı günlük *Zora* gazetesine, her şeye rağmen edebiyatın nereye doğru gittiğini takip etmek için de *Zlatorog* mecmuasına abone olduğunu yazıyordu. *Zora*'nın hemen ertesi gün ilan ettiği, Anayasa'nın askıya alınmasını ve 6'sında parlamentonun Yugoslavya Kralı Aleksander tarafından feshini nasıl bulduğumu soruyordu. Mektubunu "enfes aldatmaca" ile neyi kastettiğimi anlamadığı için özür dilediği bir notla bitirmişti.

Mektubu birkaç kez daha okudum, elimde evirip çevirdim, bir ironi işareti keşfetme umuduyla kokladım. Nafile. Eğer bu bir oyunsa, Gaustin kuralları hiçbir şekilde belirtmeden katılmaya davet ediyordu beni. Eh, ben de oynamaya karar verdim. Lanetli 1929 yılı hakkında hiçbir bilgim olmadığı için sonraki üç günü kütüphanede *Zora*'nın eski sayılarını karıştırarak geçirdim. Prens Aleksander hakkındaki yazıları dikkatlice okudum. Her ihtimale karşı, gelecek olaylara da bir göz attım: "Troçki SSCB'den kovuldu", "Almanlar Kellogg-Briand paktını kabul etti", "Mussolini Papa ile antlaşma imzalıyor", "Fransa Troçki'nin siyasi sığınma talebini reddetti", bir ay sonra "Almanya Troçki'nin siyasi sığınma talebini reddetti", ta 24 Ekim'deki "Wallstreet'in Çöküşü"ne kadar geldim. Daha kütüphanedeyken Gaustin'e Yugoslavya'daki olaylarla ilgili (yayıncı Bay Krapçev'inkilerle şüphe uyandıracak boyutta örtüşen) fikirlerimi paylaştığım kısa ve kanaatimce soğuk bir cevap yazdım, üzerinde çalıştığı şeyleri bana göndermesini rica ettim, böylece olup biteni tam olarak anlamayı umut ediyordum.

Bir sonraki mektubu ancak bir buçuk ay sonra geldi. Amansız bir gribe yakalandığından hiçbir şey yapamadığı için özür diliyordu. Bu arada Fransa'nın Troçki'yi kabul edip etmeyeceği konusunda ne düşündüğümü soruyordu. Tüm bu olayı sonlandırıp onu kendine getirecek bir mektup yazsam mı acaba diye uzun bir süre düşünüp durdum ama sonra biraz daha sürdürmeye karar verdim. Ona griple ilgili bazı tavsiyelerde bulundum, ki bu tavsiyeleri *Zora*'da kendisi de okumuştu, dışarıya fazla çıkmamasını, ayaklarına her akşam yoğun tuzlu sıcak su banyosu yapmasını tavsiye ettim. Almanya'nın yaptığı gibi Fransa'nın da Troçki'ye siyasi sığınma hakkı tanıyacağından son derece şüpheliydim. Bir sonraki mektubu geldiğinde, Fransa Troçki'yi kabul etmeyi gerçekten reddetmişti, Gaustin de hayranlıkla "her halükârda muazzam bir siyasal sezgiye" sahip olduğumu yazıyordu. Bu mektup, dile getirdiği iki başka hayranlık hasebiyle de öncekilerden daha uzundu. Biri, *Zlato-*

rog'un daha yeni çıkan dördüncü sayısına ve Bagryana'nın orada yer alan yeni şiirlerine, diğeri ise o anda tamir etmeye çalıştığı Telefunken marka bir radyo cihazına karşıydı. Bu maksatla kendisine Cabarov'un Aksakov 5'teki deposundan Valvo radyo lambası göndermemi rica ediyordu. Dr. Reiser'in otomatik solma ayarlı kısa dalga alan 12 tüplü cihazının Berlin'deki bir tanıtımını uzun uzun anlatıyordu: "Ondan ta Amerika'dan konserler dinlenebilecek, inanabiliyor musun?"

Bu mektuptan sonra cevap vermemeye karar verdim. O da bana daha fazla yazmadı. Ne bir sonraki yılbaşında, ne de daha sonrakinde. Hikâye gitgide soldu, hâlâ koruduğum birkaç mektup olmasaydı ona herhalde kendim bile inanmazdım. Ama kaderimizde farklı bir şey yazılıydı. Birkaç yıl sonra Gaustin'den yine mektup aldım. Kötü şeyler seziyordum, mektubu açmak için acele etmedim. Acaba bunca zaman sonra akıllandı mı, yoksa işler daha mı kötüye gitti, merak ediyordum. Zarfı ancak akşam açtım. İçinde sadece birkaç satır vardı. Yazanları bire bir aktaracağım:

Bu kadar uzun süre sonra seni tekrar rahatsız ettiğim için beni bağışla. Ama etrafta olup biteni kendin de görüyorsun. Gazete okuyorsundur ve senin siyasal sezginle, eşikte bekleyen kıyımı çoktan sezmişsindir. Almanlar Polonya sınırına bol bol birlik yığıyor. Annemin Yahudi olduğundan sana şu âna kadar söz etmemiştim (geçen yıl Avusturya'da olup bitenleri ve Almanya'daki "kristal gece"yi hatırla), bu adamı hiçbir şey durduramaz. Yarın sabah trenle Madrid'e, oradan Lizbon'a, oradan da New York'a gitmeye karar verdim ve bunun için gerekenleri yaptım.

Şimdilik hoşçakal.
Gaustin'in
14 Ağustos 1939

Bugün 1 Eylül.

6.

1 Eylül 1939'da Wystan Hugh Auden New York'ta uyanır ve günlüğüne şöyle yazar:

C'nin beni aldattığı kötü rüyalarla geçen bir geceden sonra baş ağrısıyla uyandım. Gazeteler Almanya'nın Polonya'ya saldırdığını yazıyor...

Her şey gerçek bir başlangıçta bir araya gelmiş – kötü rüyalar, savaş ve baş ağrısı.

Bu yazıya Auden'ın normalde Londra'da tutulan günlüğünde rastladığımda New York Kütüphanesi'ndeydim, mutlu bir rastlantı sonucu arşivi orada misafir ediliyordu.

Ancak bir günlük, şahsi ve tarihsel olanı bu şekilde bir araya getirebilir.

Dünya artık aynı değil – Almanya Polonya'ya saldırıyor, savaş başlıyor, başım ağrıyor, şu manyak C. ise beni rüyamda aldatma cüretinde bulunuyor. Bugün rüyada, yarın alenen (bunu düşünmüş müdür acaba?). Sadakatsizliği öğrenen Şehriyar'ın *Binbir Gece Masalları*'nda büyük kadın katliamını başlattığını hatırlatalım. Auden bu iki satırın ne kadar çok şey kaydettiğinin, ne kadar doğru, kişisel açıdan ve alaycı kötümserliğiyle ne kadar doğru olduğunun farkında mıydı? Yüzyılın en önemli günü hakkında iki satır. Aynı gün, baş ağrısı hafifçe dağılmaya başladığında, bazı dizeler karalamaya başlayacaktır:

I sit in one of the dives
On Fifty-second Street
Uncertain and afraid...[2]

Ve bu noktada artık her şey –52. Sokak'taki meyhane, baş ağrısı, aldatma ve kötü rüya, Polonya'nın o 1 Eylül günü saldırıya uğraması– tarih olmuş durumda. Şiir tam olarak böyle adlandırılacak: 1 Eylül 1939.

Günlük yaşam ne zaman tarih olur?

Bir saniye. Auden'ın sonradan bir türlü beğenmeyip şiirden sürekli attığı, şiirin sonlarında yer alan ve sık sık alıntılanan "We must love one another or die"[3] sözleri tam da rüyada görülen bu ihanetle ilgili değil mi? Bu tür kâbusları kim hatırlamak ister ki?

O gün hakkında her şeyi bilmek isterdim, 1939'un sonbaharından bir gün, herkesle birlikte dünyanın mutfaklarında oturmak, kahve içilirken açılan gazeteye uzanıp göz atmak, her şeyi iştahla okumak isterdim – Almanya-Polonya sınırında yığılan birliklerden tutun da kapılarını Aşağı Manhattan'da açan Cinzano bara ve yaz ucuzluklarının son günlerine kadar. Sonbahar artık eşikte, gazetelerin peşinen ödenmiş reklam kareleri şimdi Avrupa'nın son saatlerine dair kısa haber bültenlerine komşuluk ediyor.

7.

Başka bir 1 Eylül'de Bryant Park'ta çimlerin üstünde oturacağım, 52. Sokak'taki meyhane artık yok, Avrupa'dan yeni gelmişim ve yorgun halimle insanların yüzlerine bakacağım (saat farkı ruhu da sersemletir). Auden'ın küçük cildi yanımda, ne de olsa merasim borcumuz var. Kütüphanede geçirilen bir günden sonra "kararsız ve korkmuş" oturuyorum. Kötü uyumuşum, rüyamda aldatıldığımı görmemişim, ya da görmüş ama unutmuşum... Dünya eşit derecede endişeli, buranın şerifiyle uzak bir ülkenin şerifi birbirlerini tehdit ediyor. Bunu Twitter üzerinden sınırlı karakterle yapıyorlar. Nerde o eski günlerin retoriği, nerde o etkili sözler... Evrak çantası, butonlar ve... dünya için çalışma gününün sonu. Bürokratik kıyamet.

Evet, eski meyhaneler ve eski ustalar artık yok, o anda gelecekte olacak savaş da artık geçti, başka savaşlar da geçti, tek tedirginlik kaldı.

I tell you, I tell you, I tell you we must die.

Yakınlarda bir yerde Doors'un bu parçası çalıyordu ve bir anda parçada gizli bir konuşmanın olduğu, Morrison'ın aslında Au-

den'la konuştuğu izlenimine kapıldım. Tam da bu nakarat, bu ifade, Auden'ın kendi gönlüne o denli uzak olan *We must love one another or die* dizesindeki tereddüde sanki çözüm getiriyor. Morrison'da artık tereddüt yok, yanıt kesin: *I tell you we must die.*

Bir süre araştırınca, parçanın aslında 1925'te Brecht tarafından yazılıp Kurt Weill tarafından bestelendiğini keşfediyorum. Weill'ın karısı Lotte Lenya onu 1930 yılında akıllara durgunluk verecek şekilde, dehşetin sınırlarında söylüyor... Bu ise işleri daha da karmaşık hale getiriyor. Auden Brecht'in dizesini tutup altüst etmiş ve aslında onunla konuşuyor. 1925'teki Brecht de, 1969'daki Morrison da ölümün peşine düşmüş. *Ölmeliyiz diyorum sana.* Onlara kıyasla Auden sanki hâlâ şans veriyormuş gibi geliyor – *Ya birbirimizi sevelim ya da ölelim.* İnsan sadece savaş öncesinde, hatta arifesinde, umut etme eğiliminde olur. 1 Eylül'de dünya muhtemelen hâlâ kurtarılabilirdi.

Buraya alelacele gelmiştim, New York'a genelde gelindiği gibi, bir şeyden kaçıp başka bir şey ararken. Geçmişin kıtasından, geçmişinin olmadığını iddia eden bir yere kaçıyordum, gerçi bu arada orada da birikmişti geçmiş. Sarı bir defter taşıyordum, bir insanı arıyordum, hafızam beni terk etmeden önce hikâyeyi anlatmak istiyordum.

8.

Bundan birkaç yıl önce, 1939 yılının olmadığı bir şehirde kalacaktım. Yaşamak için iyi, ölmek için daha da iyi bir şehirde. Mezarlık misali sakin bir şehirde. Sıkılmıyor musun diye soruyorlardı telefonda. Can sıkıntısı bu şehrin simgesi. Burada Canetti, Joyce, Dürrenmatt, Frisch, hatta Thomas Mann bile sıkılmış. İnsanın can sıkıntısını onlarınkiyle kıyaslaması da bir garipti. Hayır, sıkılmadım diyordum. Kimim ki ben sıkılayım? Oysa içimden gizlice can sıkıntısının lüksünü tatmak istiyordum.

Gaustin'in izini Viyana'da kaybetmemin üstünden epey zaman geçmişti.

Bir yerlerden bir işaret göndermesini bekliyordum, en vasat gazetelerin sayfalarını gözden geçiriyordum ama anlaşılan daha temkinli olmuştu. Bir gün açık bir kartpostal geldi, isimsizdi, iade adresi yoktu.

Zürih'ten selamlar, bir şey planladım, yürürse yazarım.

Sadece o olabilirdi. Daha sonraki aylarda hiçbir şey yazmadı ama oradaki Literaturhaus'tan gelen kısa süreli bir konaklama davetini hemen kabul ettim.

Böylece burası için neredeyse bir ayım vardı, pazarları ıssız sokakları dolaşıyordum, güneşin tadını çıkarıyordum, tepenin üzerinde daha fazla oyalanıyordu güneş ve günbatımında, uzaklarda, manzaranın dibinde Alpler'in doruklarının soğuk mora büründüğünü görebiliyordum. Neden herkesin sonunda buraya geldiğini anladım. Zürih yaşlanmak için iyi bir şehir. Ölmek için de. Eğer ömrün bir nevi Avrupa coğrafyası varsa dağılımı şöyle olmalı: Paris, Berlin ve Amsterdam, tüm laubalilikleri, esrar kokusu, Mauer Park'ta bira içmeleri ve çimlerinde yuvarlanmalarıyla, pazar günlerinin bitpazarları, cinselliğin uçarılığıyla gençliğe ait olmalı... Sonra Viyana veya Brüksel'in olgunluğu geliyor. Hızın yavaşlaması, konfor, tramvaylar, faal sağlık sigortaları, çocuklar için okullar, biraz kariyer, avro-memuriyet. Pekâlâ, hâlâ yaşlanmak istemeyenler için – Roma, Barselona, Madrid... İyi besinler ve ılık öğle sonraları trafik, gürültü ve hafif kargaşayı telafi edecektir. Gençliğin son demlerine New York'u da eklerdim, evet, onu şartlar gereği okyanusun ötesine kaydırılan bir Avrupa şehri sayıyorum.

Zürih yaşlanma şehridir. Dünya yavaşlamış, hayatın nehri bir gölde durulmuştur usulca, yüzeyi sakin, sıkılma lüksü ve yaşlı kemikler için tepede bir güneş. Tüm göreceliği ile zamanın kendisi. Yirminci yüzyılın zamanla ilgili iki keşfinin –Einstein'ın izafiyet teorisi ve Thomas Mann'ın *Büyülü Dağ*'ı– özellikle burada, İsviçre'de yapılmış olması hiç de tesadüf değil.

Zürih'e ölmeye gelmemiştim, henüz değil, sokaklarda yürü-

yordum, o molaya ihtiyacım vardı, yarısında terk edilmiş kanayan bir romanı tamamlamaya çalışıyordum, bir de Gaustin'e rastlamayı umuyordum, öylesine, Zürichberg'e giden teleferikte veya Fluntern tepesindeki mezarlıkta Joyce'un heykelinin yanında otururken. Orada birkaç öğle sonrası geçirdim. Ayak ayak üstüne atmış, sağ elinde açık bir kitapla sigara içen Joyce'un yanında. Cümlelerin sigara dumanına karışmasına izin vermek için bakışını kitaptan çevirmiş, gözlerini gözlüklerin arkasında hafifçe kısmış, sanki her an başını kaldırıp sana bakarak bir yorumda bulunacakmış gibi. Gördüğüm en canlı mezar heykellerinden biri olduğunu düşünüyorum. Ölümden ve ölmekten ölesiye korkan (aslında hangisinden daha çok korkuyorum, ölümden mi, ölmekten mi), korkusunun inini, bu yerin sakin, sessiz olduğunu, istirahat için –nihayetinde insanlar için– yapılmış olduğunu görmek isteyen biri olarak dünyanın mezarlıklarını dolaşmışımdır. Alışma yerleri, her halükârda. Gerçi aslında alışılmıyor. Tuhaf değil mi, dedi bir keresinde Gaustin, ölen hep başkalarıdır, biz kendimiz – asla.

9.

Böylece Gaustin'le ne mezarlıkta, ne Zürichberg'e giden teleferikte karşılaştım. Ziyaretim sonuna yaklaşıyordu, bir Bulgar kadınla Römerhof'ta bir kafede güneşe oturmuş, hiç kimse tarafından rahatsız edilmeden, küçük dillerin avantajından yararlanarak, biz her şeyin dedikodusunu yaparken bizi hiç kimsenin anlamayacağını bilmenin verdiği rahatlıkla laflıyorduk. Cesurca yorum yapıyorduk, kafeye gelenlerden ve İsviçre'nin bazı garipliklerinden tutun da Bulgar olmanın daimi hüznü ve bahtsızlığına kadar – sohbette tedirginlik yaratan her sessizliği doldurabilecek bir konu. Bulgarlar için şikâyet etmek, İngilizlerin havadan söz etmesi gibidir, her zaman makul görünür.

Tam o anda yanımızda kahvesini yudumlayan ağırbaşlı, güzel yaşlanmış bir beyefendi bize döndü ve duyduğum en kibar Bulgar

sesiyle (kibar ve Bulgarca genelde uyuşmaz), "Affedersiniz, komşuluğumuzdan ötürü kulak misafiri oldum, ama güzel Bulgarca duyunca kulaklarımı devre dışı bırakamıyorum," dedi.

Hemen öykü anlatan sesler vardır, onunki gurbetçi sesiydi, eski gurbetçilerden. Bulgarcalarını aksansız halde korumaları hayret vericiydi, sadece yer yer bazı ünlü sesler dilin 50'li ve 60'lı yıllarında kalmıştı, bu da hafif bir eskimişlik hissi veriyordu. Suçüstü yakalanmanın verdiği huzursuzluk çabucak dağıldı, sonuçta beyefendi hakkında hiçbir şey söylememiştik.

Ve aynı memleketin tesadüfen karşılaşan insanları arasında geçen malum muhabbet başladı, ben ekseriyetle dinleyici rolündeydim. Bir saat geçti, ama yıllar süren yokluk için bir saat nedir ki, bizim bayan özür dileyip gitti, biz de aynı masaya oturduk, biraz sabrederseniz sadece şu hikâyeyi bitireyim gidiyoruz, ederim tabii ki. Muhabbet başladığında güneş kafenin vitrinlerinde ve öğleden sonra üçü gösteren duvar saatinin üstünde şekerleme yapıyordu, sonra bardakların gölgeleri uzadı, kendi gölgelerimiz de aynı şekilde, kararan havanın serinliği yaklaşıyordu, ama acele etmeden, bize elli yıla uzanan bir hikâyenin bitmesi için merhametle zaman tanıyordu.

Kesinlikle berrak bir zihne sahip biriydi, en uygun kelimeyi bulmak için bazı yerlerde duraksıyordu. Hayır, şu anda Almancadan tercüme ediyorum, biraz bekleyin, geliyor, evet, işte kelime bu... ve devam ediyordu. Çocukluğu savaş arifesinde Avrupa elçiliklerinde geçmiş, unutulmuş bir Bulgar yazar ve diplomatın oğlu. Babası hakkında bir şeyler biliyordum, açıkça belli etmese de bu onu mutlu etmişti. Sonra klasik 1944 sonrası Bulgar hikâyesi geliyor – baba işten atılmış, dava açılmış, Belene'den geçmiş, dövülmüş, korkutulmuş, pestili çıkartılmış; dairelerine el koyulmuş ve "doğru" bir yazara verilmiş, o ise ailesiyle birlikte şehrin kenarlarında bir yere gönderilmiş.

Babam kampta başına gelenlerle ilgili bana tek kelime etmedi, asla, dedi sohbet arkadaşım, ona Bay S. diyelim. Sadece bir keresinde, annem patates haşlamış, galiba tam pişmediler diye de

özür dilemişti, o ise bir şey olmaz, çiğ patates yediğim, toprağı yaban domuzu gibi eşelediğim de oldu, deyiverdi. Sonra da gerektiğinden fazlasını söyleyen biri gibi yine sustu.

Sonra Bay S.'nin kendisi de, bekleneceği üzere, on beş aylığına hapse atılmış, önce babasının oğlu olarak, sonra da Macar olaylarının peşinden her ihtimale karşı. Sonra hayat bir ölçüde yatışmış, kendine hapishaneyi, onu takip etmeye devam eden casusları düşünmeme sözü vermiş, ama bir gece, son tramvayı beklerken, tamamen boş bir vitrin görmüş ve gözlerini ona dikmiş. Yukarıdan sadece kabloya bağlı bir ampul sarkıyor ve loş bir ışık saçıyormuş.

Ampul, kablo ve boş bir vitrin.

Gözlerini oradan alamıyormuş. Rüyada gibi tramvayın gıcırdayarak durduğunu, biraz beklediğini, sonra kapılarını kapatıp gittiğini duymuş. Bu basit, boğazına ip geçirilmişçesine sarkan lambanın ışık saçan teline bakıyormuş öylece. Ve o anda benim ampul yandı, dedi, kendimden bile her zaman sakladığım şeyle ilgili – gitmem gerekiyordu. Benim ampul yandı, diye tekrarladı ve güldü. 17 Şubat 1966 idi, otuz üç yaşındaydım.

O andan itibaren her şey bu fikirle bağlantılıymış, artık bir planı varmış: Doğu Almanya hangi işçileri arıyorsa işini ona göre değiştirmek. Hiç kimseye çaktırmadan herkesle vedalaşmak. Önce en yakın arkadaşıyla, sonra birlikte olduğu kadınla. Kimsenin karşısında açık vermemiş, evde bile. Giderken babası kendine dikkat et demiş sadece ve ona her zamankinden daha uzun sarılmış. Annesi ise bir tas su alıp merdivenlere dökmüş, daha önce bunu hiç yapmamışmış. Daha sonra hiç görüşmemişler.

Doğu Almanya treninden Belgrad istasyonunda sigara için inmiş ve kalabalıkta kaybolmuş. Bavul trende kalmış. Babası bir zamanlar Belgrad'da elçilik yapmış, Bay S. çocukluğunun ilk yıllarını burada geçirmiş. Ve savaşın nasıl başladığını hâlâ hatırlıyordu – 1 Eylül 1939'da diplomatik posta ile çekilen bir telgrafla. Çocukken savaşların böyle, telgrafla başladığını sanırdım. O zamandan beri telgrafları sevmem, dedi Bay S.

Aylar sonra bir sürü aktarma ve hadisenin ardından İsviçre'ye geldiğinde onu burada, yıllar önce bugün, babasının bir arkadaşı karşılamış, Bay S. de Zürih'teki ilk kahvesini onunla tam burada içmiş. Güneş aynıymış. O zamandan beri her yıl bu tarihte buraya geliyormuş.

Peki ya tereddüt, hüzün, en azından başlarda?

Hayır, dedi aceleyle, hazır bir cevap gibi. Hayır, asla, asla. Bu dünyayı merak ediyordum, burada çocukken yaşamıştım, dilini konuşuyordum ve sonuç olarak on beş ayımı hapishanede geçirdiğim bir yerden kaçmıştım, hapishaneden kaçıyordum.

Konuşma hızından bu konuyu düşünmeyi hiç bırakmadığını tahmin ediyorum.

Arkadaşı Georgi Markov'la Londra'da, onun öldürülmesinden üç gün önce görüştüğü bir öğle yemeğini anlattı. Görünüşe göre bu hikâyeden hâlâ ürperiyordu.

Arabaylaydım ve Gerry benimle gelmek istiyordu, Almanya'da bazı işleri vardı, ama bunu ancak üç gün sonra yapabilecekti, benim ise eve dönmem gerekiyordu.

Ona daha erken izin verip vermeyeceklerini sormak için BBC ofisine şefinin yanına gittik. Yerine birini bulması gerektiğini söylediler, o da omuz silkip vazgeçti. Tek başıma yola çıktım, Almanya'da birkaç gün kaldım, sonra Zürih'e devam ettim, istasyondan gazetemi aldım, açtım ve karşımda – Gerry'nin resmi, daha bir hafta önce kucaklaştığım kişinin ta kendisi, ölü.

Sohbet bambaşka konulara döndü, karanlık artık tümüyle çökmüştü, sohbet arkadaşım irkildi, karısına telefon etmesi gerekiyormuş. Ve o anda, kapıda ayrılırken, biliyor musunuz, burada arkadaş olduğum memleketten biri var, dedi aniden. O da sizin gibi geçmiş meselelerine meraklı. Ona yardım ediyorum, bir şeye kalkışmış, küçük bir geçmiş kliniği, böyle diyor...

Gaustin? diye bağırdım neredeyse.

Onu tanıyor musunuz? dedi Bay S. içtenlikle şaşırarak.

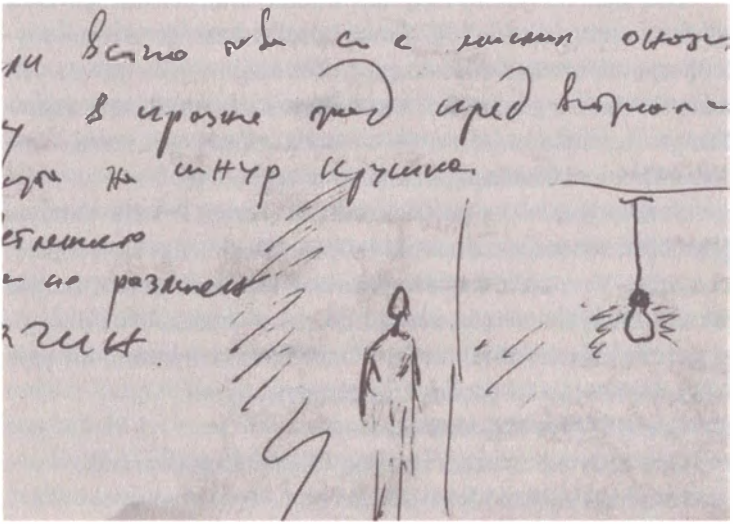
Onu hiç kimse tanımaz, dedim.

Gaustin bu sefer bu şekilde, Zürih'te Römerhof kafesinde, bir ikindi vakti, Bulgaristan göçmeni Bay S. ile tesadüfi bir karşılaşma aracılığıyla karşıma çıkmayı tercih etmişti.

Bay S. ile görüşme sonrası notlarımın bulunduğu defterimi saklıyorum, o öğle sonrasında duyduğum hikâyelerin bir kısmını aceleyle not etmiştim. Daha sonra Bulgar geçmişine özlemini nasıl da öyle çabucak inkâr ettiğini düşündüm. Anlaşılan orada, yeni yerde hayatta kalmak istiyorsan, geçmişini kesip köpeklerin önüne atmalısın, diye not almışım. (Ben bunu yapamıyordum.)

Geçmişe karşı acımasız olmalısın. Çünkü geçmiş de acımasız.

Bu körelmiş organ, bu basit eklenti, aksi takdirde zamanla iltihaplanacak, alevlenip incitecektir. Onsuz yapabiliyorsan kesip at ve yok ol, yapamıyorsan, iyisi mi susup otur çöplüğünde. Acaba o Sofya gecesinde sarkan çıplak ampullü boş vitrinin karşısında dikilirken aklından bunlar mı geçiyordu? Aydınlanma farklı şekillerde gelir. Bu okunaksız notların sonuna şunu çizmişim...

Yaşlı Bay S. uzun yaşadı, daha sonra son günlerini geçmiş sanatoryumunda, kendisinin de destekte bulunduğu Gaustin'in kliniğinde geçirecekti. Aramızdan mutlu ayrıldı, bana öyle geldi, sanırım daha ilk buluşmamızda anlattığı en sevdiği anılarından birindeydi. Gaustin ile yanında duruyorduk, bir dilim kızarmış ekmek istedi, bir aydır seruma bağlıydı, yemek yiyemiyordu ama koku yeterliydi.

Anısında Bay S. henüz çocuk, babası dönüyor, bir çevirinin ücretini almış, paranın tümüyle bakkaldan reçel ve tereyağı almış. Sadece patatesle geçen günlerden sonra ona kocaman bir beyaz ekmek dilimi kızartıyor, bir parmağıyla tereyağı ve reçeli iyice sürüyor, gülüşüyorlar, aslında ciddi, şımarıklığı sevmeyen biri olan babası onu kaldırıp omuzlarına oturtuyor. Odada öyle dolaşıyorlar, ortada duruyorlar, küçük S. de başının ulaştığı ampulün parlak teline yakından dikkatle bakıyor.

10.

Ertesi gün sabahtan Heliosstrasse'deydim, Bay S. adresi vermişti. Gölün batı kıyısında, tepedeki diğer evlerden ayrılmış şeftali renkli binayı buldum. Hem görkemli hem aydınlıktı, dört katlıydı, bir de beşinci bir çatı katı vardı, ikinci katta büyük ortak bir teras, diğer katlarda da daha küçük balkonlar vardı. Tüm pencereler güneybatıya bakıyordu, son mavimsi ışıltılar yuvalarını üzerine kuruyordu, bu da ikindileri sonsuz kılıyordu. Pencerelerinin açık mavi ahşap panjurları ise duvarların solgun şeftali rengiyle yumuşak bir tezat oluşturuyordu.

Önündeki çayırın tamamı unutmabeni çiçekleriyle bezenmişti, içlerinden yer yer gameler ve kocaman kırmızı gelincikler fışkırıyordu. Ama ufak unutmabenilerin mavisi, çimenin İsviçre yeşili arasından parlıyordu, İsviçre yeşili olduğundan eminim, patentini hiç kimsenin almamış olması ilginç. Gerontolojik psikiyat-

ri kliniğinin önüne unutmabeni çiçeklerinin dikilmesi bir tür şaka mıydı? Gaustin'in, birkaç yıllık ücreti Bay S. tarafından ödenmiş kliniğinin bulunduğu son kata çıktım, zile bastım ve kapıyı bana boğazlı bir kazak ve yuvarlak gözlüklerle Gaustin'in kendisi açtı.

Son olarak 1939'da New York'a gitmemiş miydin, diye takıldım güya ilgisizce. Ne zaman döndün?

Savaştan sonra, cevabını verdi istifini bozmadan.

Peki şimdi ne yapacağız?

Farklı zamanlardan odalar. Başlangıç olarak.

Geçmiş odaları? Kulağa bir nevi başlık gibi geliyor.

Evet, geçmiş odaları. Veya geçmiş kliniği. Ya da şehri... Var mısın?

Henüz boşanmıştım, hikâye uydurarak geçimimi sağlama niyetindeydim. 60'lı yıllara bayılıyordum, her tür geçmişe kolayca teslim oluyordum, favori yıllarım da vardı tabii ki. Biraz kalmamı engelleyecek bir şey yoktu, birkaç ay, fazla değil. (Hans Castorp'u ve Büyülü Dağ'da sadece üç hafta kalma niyetini hatırladım...)

Gaustin son kattaki üç daireden birini tutmuştu. Giriş kapısının yanındaki en küçük oda, kendi deyimiyle "hizmetçi odası" –büyük ihtimalle tam da bu şekilde kullanılmıştı– şimdi onun çalışma odasıydı. Dairenin diğer üç odası, koridorla birlikte, farklı bir zamandaydı. Kapıyı açıyorsunuz ve kendinizi doğrudan yirminci yüzyılda, 60'ların ortasında buluyorsunuz. Giriş holü, portmantosu var, koyu yeşil, baklava desenli suni deri. Evimizde ondan vardı. 60'lı yılların sonlarında doğmuş olmama rağmen hepsini, baştan sona net hatırladığımı söylemem lazım, ama Bulgar çocukluğumun bir parçası olmaları birtakım gizemli nedenlerden kaynaklanmıyor (gerçi anıların kalıtımla doğrudan kazanıldığına inanmaya devam ediyorum – ebeveyninizin anıları kendi anılarınız olur). Kafamda olmalarının nedeni oldukça basit: 1960'lar Bulgaristan'a, diğer her şeyde olduğu gibi, rötar yapıp on yıl gibi bir gecikmeyle geldi. Büyük ihtimalle 1970'lerde.

Portmantonun üstünde uçuk yeşil kısa bir palto asılıydı, çift sıra ahşap düğmeleri vardı. O sabah oraya ilk defa girdiğimde karşısında nasıl mıhlanıp kaldığımı hatırlıyorum. Annemin paltosuydu bu. Sanki oturma odasının kapısı şimdi açılacak, tipik kabartmalı cam parlayacak ve o orada dikilecek – genç, yirmi küsur yaşlarında, benim şu anki halimden çok daha genç. Gerçi annen karşına yirmi yaşında çıktığında sen de otomatik olarak çocuğa dönüşüyorsun ve bu tedirginlik ve mutluluk ânında ona sarılsam mı, yoksa ilgisizce, anne, ben geldim, odama gidiyorum mu desem diye şaşırıp kalıyorsun. Tüm bunlar sadece bir saniye... veya bir dakika sürdü.

Altmışlara hoş geldin, dedi şaşkınlığımı onyılın girişinde, gizlemeyi başaramadığı bir tebessümle seyreden Gaustin. Bu dönüşümden henüz çıkmak istemiyordum ve hemen çocuk odasına yöneldim. Köşede iki yatak, üstlerinde sarı, yapay malzemeden tüylü örtüler vardı (onlara *ledeka* diyorduk, bir kısaltmaydı herhalde), aralarındaki kahverengi sandıkta dikaçıyla birleşiyordu yataklar. Gaustin'e baktım, anladı, başıyla onayladı, ben de kendimi yatağa attım, olduğum gibi, ceketim, ayakkabılarım, elli yıllık bedenimle ve örtünün gıdıklayan elyafları arasına sekiz yaşındaki bedenimin içinde indim...

Duvar kâğıtları, nasıl unutmuşum, duvar kâğıtları harikuladeydi. Üstlerinde şatolar ve yeşil tropik sarmaşıklar vardı, benim odamdakilere çok benziyorlardı, benimkilerde uçuk yeşil eşkenar dörtgenler, sarmaşık bitkiler, şato yerine dibe saklanmış bir tür orman evi, önünde küçük bir göl vardı. Yüzlerce kez çoğaltılmış yeşil göllü yeşil evler. Uykuya dalarken duvar kâğıdının üstündeki eve taşınırdım, sabah ise beni çalarsaatin tatsız sesiyle aniden tekmeleyerek panel dairenin[4] içine iterdi. Çalışma masasına doğru baktım, evet, çalarsaat oradaydı, aynı değildi, kadranındaki Mickey Mouse ile nasıl desem, daha... renkli ve daha Batı işiydi.

Ve burada farklar başlıyordu. Ben olmayan çocuğun, gerçek

arabalar gibi "metalik" renkli, öyle derdik onlara, şu minik parlak arabalardan oluşan koca bir koleksiyonu vardı. Açılan kapıları, gerçek minik lastikleri olanlardan. Ford Mustang'den tutun da, Porsche, Bugatti, Opel ve Mercedes'e kadar, hatta minik metal bir Rolls Royce bile vardı... Tüm bu modelleri ezbere biliyordum, saatte kaç kilometre yaptıklarını, bizim için en mühim konu olan, yüz kilometreye kaç saniyede çıktıklarını vs. Aynı koleksiyon bende de vardı, ama çikletlerden çıkan kartlar üzerinde. Yataktan kalktım ve arabaların bir tanesini elime aldım, işaretparmağımla kapılarını açıp kapadım, onu çalışma masasının üstünde kaydırdım. Bir okul arkadaşımın tır şoförü babasının getirdiği böyle bir arabası vardı (ah ne kadar da önemliydi tır süren, o meçhul Yurtdışı ülkesine giden, oradan gerçek Levi's kot, bir türlü sevemediğim sert köşeli Toblerone çikolatası, gece lambası olarak kullanılan ışık saçan müzikli Venedik gondolları, Akropolis küllükleri vs. getiren bir babanın veya amcanın olması). Bir de şu *Neckermann* dergisinin eski bir sayısı, aslında hiçbir zaman sahip olamayacağınız Alman ürünlerini içeren bir katalogdu, böylece otomatik olarak ticari karakterini kaybedip saf estetiğe dönüşüyordu. Ve erotiğe, diye ilave ederdim on yaşımdaki boyumla, özellikle kadın iç çamaşırı bölümü için. Bu derginin okul arkadaşımın evinin salonunda yuvarlak mermer sehpanın üzerinde, telefonun yanında nasıl durduğunu hiç unutmam. Bir zamanlar telefon mobilyaydı, ama asıl hazine o değil *Neckermann*'dı. Kataloğun içindeki tüm o parlak şeylere asla sahip olamayacağını biliyordun, ama onlar bir yerde vardı, içinde bulundukları dünya da vardı.

Bu çocuk odasının duvarlarındaki posterler de biraz daha farklıydı. Benim odamdaki, zamanında bir gazeteden kesilen 1976/77 sezonu Levski takımı, burada 1967/68 Ajaks takımıyla değiştirilmişti, kocaman parlak bir poster, vay canına, bizzat Johann Cruyff'un imzası, babamın, dolayısıyla benim de idolüm... Ben Cruyff'tum, erkek kardeşim ise – Beckenbauer.

Odamda Beatles'ım vardı, okul arkadaşımdan, tır şoförünün oğlundan trampa usulü aldığım, Batı'ya ait en değerli varlığım, ba-

na on beş tane cam "damla" misketine ve üç mermer bilyeye mal olmuştu. Batı dünyasını yansıtan çocuğun, dikkatlice incelendiğinde ergenliğinin tüm gelişim öyküsünü anlatan, düzensizce dizilmiş posterlerle dolu bir duvarı vardı. Benim Doğulu çocukluğumda eksik olan Batman ve Süpermen'den tutun da (bende onların yerini Kral Marko ve Winnetou almıştı), Seargent Pepper'a, Roger Vadim filmlerinin birinde plajda mayolu, uçuşan saçlarla yürüyen genç Bridget Bardot'nun siyah beyaz lolita fotoğrafına... Artı üç havalı hatun daha vardı, anonim, büyük bir ihtimalle 60'ların *Playboy* güzelleri, onların yanında da gitar ve deri ceketli Bob Dylan fotoğrafı. Benim ise Visotski'm vardı.

Sadece erkek çocuklar için, diye belirttim.

Eğer Barbie ve Ken seyredesin varsa kız çocuk odamız da var. Hadi ilerleyelim.

Oturma odası geniş ve aydınlıktı, köşede pencerenin yanındaki devetabanı ve boydan boya duvar kâğıdının önünde uzun seramik vazonun içindeki hasırotları beni yine o onyıla götürdü. Biraya batırılmış ıslak toz bezi ile devetabanının (bu nasıl bir isim) ve kauçuğun yapraklarından toz aldığımızı hatırladım. Biri öyle demişti, tüm salonlar da leş gibi bira kokuyordu.

Ama boydan boya duvar kâğıdı harikuladeydi ve aynı zamanda bir *kitsch* timsaliydi. Babamın arkadaşı olan başka bir tır şoförü sayesinde biz bile boydan boya duvar kâğıdı sahibi olmuştuk. Ağaçların arasından güneşin parladığı bir sonbahar ormanı. Okul arkadaşımın evinin duvarında, önünde birkaç kızın dikildiği bir Hawaii plajı vardı. Buradaki daha çok onunkine benziyordu, sonsuz bir plaj ve okyanusun arkasında günbatımı. İsviçre'de boydan boya duvar kâğıdına ne koyacaksın ki – Matterhorn ve Alpler olmaz elbette.

Bu da dört uzun ayağın üstüne acemice kondurulmuş televizyonun küçük kare kasası, bizimkinin aynısı.

Opera mı? Şaşkınlıkla Gaustin'e baktım.

Hayır, Philips, diye cevap verdi, bil bakalım kim kimden çalmış?

Gerçekten de şekil ve diğer her şey bire bir aynıydı, Bulgaristan Cumhuriyeti'nin Teknik Casusluk birimi uyumamıştı. Ama işte şu lale tipi sandalye tasarımını bizimkiler nedense çalmamıştı, onları sadece filmlerde ve *Neckermann* kataloğunda görmüştüm. Uzun, uzay mobilyası gibi aerodinamik, parlak kırmızı renkte, tek ayaklı, daha doğrusu gövdeli. Tabii ki içimden hemen oturmak geldi. Aynı şekilde masanın üstündeki alimünyum folyoya sarılı çikolata kâsesinden almak da. Elimi uzattım ama durdum:

Çikolatalar gerçekte ne zamandan?

Tazeler, 60'lardan, dedi Gaustin gülümseyerek.

Geçmişin son kullanma tarihi olur mu?

Oturma odası kocamandı, doğu tarafı sürgülü bir kapıyla çalışma odası ve kütüphaneye benzeyen bir yerden ayrılmıştı. Yüksek bir sehpanın üzerinde rulosuna kâğıt takılmış minik kırmızı bir Olivetti Hermes Baby daktilo duruyordu. Bir anda bir şeyler takırdatmak geldi içimden, parmaklarımın arasından geldi, tuşların direncini hissetmek, satır sonunda zilin sesini duyup minik metal kolla diğer satıra geçmek. Yazmanın fiziksel bir uğraş olduğu zamanlara ait bir arzu.

Çalışma odası benim fikrimdi, diye itiraf etti Gaustin, hep kendime ait bir odamın, içinde kitapları ve böyle bir daktilosu olan ufak bir çalışma odamın olmasını istemişimdir.

Tam olarak 60'ların tarzında değil, o zamanlarda kitapları her yerde tutuyorlarmış, yerde bile, nerede denk gelirse... Ama daktilonun büyük bir başarı olduğunu söylemeliyim. Görünce herkes seviniyor, kâğıt takıyorlar, parmaklarıyla tuşlara basıyorlar.

Ne yazıyorlar?

Genelde isimlerini, insan isminin daktiloyla yazılmasını sever. Tabii hastalığın erken dönemlerinde olanlar. Diğerleri sadece tuşlara basıyor.

Çocukken annemin daktilosunda tam olarak böyle yaptığımı hatırladım, tuhaf bir metin oluşuyordu.

Жгмццрт №№№№ккгррпх ггфпр111111111.... внтгвтгвнтгггг 777ppp...

Asla çözemeyeceğimiz muhtemel bir şifre.

11.

Altmışların oturma odasında otururken, neden özellikle İsviçre, diye sordum.

Büyülü Dağ düşkünlüğü olarak kabul et. Başka yerde de denedim ama burada bana güvenip para yatıracak birileri çıktı. Burada mutlu ölmek için para vermeye istekli yeterince insan var.

Gaustin'in bazen bu kadar alaycı olabilmesi şaşırtıcı.

Büyülü Dağ düşkünlüğünde kalalım, dedim. Gerçek şu ki İsviçre, sıfır dereceli zamanından dolayı ideal ülke. Zamanı olmayan bir ülke her tür muhtemel zamanla en kolay şekilde doldurulabilir. İsviçre, yirminci yüzyıl da dahil olmak üzere zamandan özel izler almadan süzülüp geçebilmişti, bu izler insanı sürekli belli yıllarda tutar.

Çok iş var, dedi Gaustin, yuvarlak gözlüklerinin camlarını silerek. Burada bir orta sınıfın 60'larını görüyorsun, geçmiş pahalı ve şimdilik herkes bunu karşılayamaz. Ama her geçmişin ve gençliğin böyle olmadığını hatırlıyorsun. İşçilerin 60'larına, üniversite öğrencilerinin odalarına sahip olmalıyız... Aynı şekilde Doğu Avrupa'da yaşayanların 60'larına, 60'larımıza sahip olmalıyız. Bir gün, işler yoluna girdiğinde, diye devam etti Gaustin, farklı ülkelerde böyle klinikler kuracağız. Geçmiş aynı zamanda yerel bir iştir. Her yerde farklı yıllardan evler, küçük mahalleler olacak, bir gün şehirlerimiz, koca bir geçmiş ülkesi bile olabilir. Hafızası yok

olan hastalar için; Alzheimerlı, demanslı, ne istersen. Artık sadece geçmişlerinin şimdisinde yaşayan tüm o insanlar için. Ve kendimiz için, dedi sonunda kısa bir duraksamadan sonra, uzunca bir duman şeridi bırakarak. Hafızasını kaybeden bu insanların bugün akın etmesi hiç de tesaddüf değil... Bize bir şeyler söylemek için buradalar. Ve inan bana, bir gün, çok yakında, birçok kişi geçmişe kendi isteğiyle dönecek, hafızasını kendi özgür iradesiyle "yitirmeye" başlayacak. Gittikçe daha fazla insanın onun mağarasına saklanmak, geriye dönmek isteyeceği zamanlar geliyor. Güzel nedenlerle de değil bu arada. Geçmişin bomba sığınaklarını hazır etmeliyiz. İstersen onlara "zaman sığınağı" de.

O zamanlar ne kastettiğini anlamamıştım. Ne zaman şaka yaptığından veya hiç şaka yapıp yapmadığından asla emin olamadığım gibi.

Bizim için geçmiş geçmiştir, dedi Gaustin, ve oraya girdiğimizde bile arkamızdaki kapının açık olduğunu biliriz, kolayca geri döneriz. Hafızaları tarafından terk edilenler içinse bu kapı sonsuza dek mühürlenmiştir. Onlar için yabancı ülke olan geçmiş değil şimdiki zamandır, geçmiş onların vatanıdır. Bu durumda yapabileceğimiz tek şey, onların içsel zamanlarıyla uyumlu bir alan yaratmaktır. Eğer benim içimde yirmi yaşındayken Paris, Krakov veya Sofya Üniversitesi'nin arkasında bir çatı katında kirada oturduğum 1965 yılı hüküm sürüyorsa, dedi Gaustin, dışarıda da, en azından bir odanın sınırları içinde, yıl 1965 olsun. Bunun ne denli iyileştirici olduğunu bilemem, nöronları onarır mı, kim bilir? Ama bu insanlara mutluluk, daha doğrusu mutluluk anısı hakkı tanınmış olur. Mutluluk anısının mutlu bir anı olduğunu varsayıyoruz, ama bilemeyiz tabii. Anlatmaya, hatırlamaya başladıklarını göreceksin, diye devam etti Gaustin, bazıları aylardan beri konuşmamıştır bile. "Yaa, bu avizeyi iyi hatırlıyorum, evde salonda asılıydı, sonra erkek kardeşim onu topla kırdı, sonra... Kanepemizi nasıl alıp getirdiniz... İşte burada, duvara biraz daha yakın durması gerekmiyor muydu?"

Ben de sigara istedim, içmeyi beş yıl önce bırakmıştım ama kahretsin, şu anda başka, bırakmadan önceki bir zamandaydık. Hatta kesin olmak gerekirse daha başlamadan önceki bir zamanda, ama neyse. 60'lara ait sigara dumanının yuvarlak avizenin üzerinde kıvrılmasını seyrediyor ve susuyorduk. Sehpanın üzerine gelişigüzel bırakılmış *Times* ve *Newsweek*'in Ocak 1968 sayıları duruyordu. Birinin arkasında, içtiğimiz Pall Mall Gold'un tam boy reklamı vardı, uzun filtreli, *Because it's extra long at both ends* yazılı – "Çünkü iki tarafı da daha uzun"

Yıllar önce, Gaustin ile ilk karşılaştığımızda onun bana sunduğu 1937'den kalma Tomasyan sigarası içtiğimizi hatırladım. Yine de otuz yıl kadar ileriye gidebilmiştik. Tam bunu ona hatırlatayım derken bir şey beni durdurdu. Bir anlığına, bana sanki öyle bir şey olmamış gibi tuhaf tuhaf bakacağını düşündüm.

Ne diyeceğim, deyip bir sonraki cümleyi biraz geciktirerek yeni bir sigara yaktı (bu numarayı 60'lı ve 70'li yılların filmlerinden hatırlıyorum: derince bir nefes, duraksama, dumanın ciğerlerde tutulması ve kısılmış gözlerle uzunca bir üfleme), sana ihtiyacım olacak.

Sevdiğim bir sahnede söylendiği gibi, insanın reddemeyeceği teklifler vardır. Ama şimdilik naz yapıp kızmış gibi davranıyordum.

Eh yani, o zaman bana bir işaret verebilirdin. Seni bulmam tam bir tesadüftü.

Bulmamanın imkânı yoktu. Beni yaratan senmişsin ya, öyle değil mi? Bunu güçlükle saklayabildiği bir hasetle mırıldanmıştı. Senin kitaplarını filan okuyorum, zaman zaman söyleşilerine rastlıyorum. Ayrıca sen benim vaftiz babamsın, yoksa adım hâlâ Augustin-Garibaldi olacaktı, hatırlıyorsun değil mi?

Gaustin'in ne zaman şaka yaptığını gerçekten asla bilemiyor insan.

Altmışlarda ne içerlermiş yahu, dedim. Her şey, tahmininde bulundu Gaustin, bardan Four Roses burbonu çıkardı ve iki ağır

kristal bardağa koydu. Kanepeleri, sehpaları, burbonu (şerefe!), masa lambalarını ve avizeleri, müziği, 60'ların tüm pop sanatını halledebiliriz, anlıyorsun değil mi, ama geçmiş dekorun ötesinde bir şey. Hikâyelere, çok hikâyeye ihtiyacımız olacak. Sigarasını söndürüp hemen yenisini aldı. (60'larda ne kadar çok sigara içildiğini unutmuştum.) Günlük hayatlara ihtiyacımız olacak, tonlarca günlük hayata, kokulara, tatlara, suskunluklara, insan yüzlerine, velhasıl hafızanın kilidini açan şeylere, *mixing memory and desire*, bunu kimin söylediğini biliyorsun.[5] Bir zamanlar gömdükleri şu zaman kapsüllerinde deneyimin var ya, onun gibi bir şey. Seyahat et, koku ve hikâye topla, senin bir hikâyende dediğim gibi "mucizenin malum olduğu" farklı yıllardan hikâyelere ihtiyacımız var, diye gülümsedi. Her tür hikâyeye, küçük, büyük, aydınlık, hadi bu sefer daha aydınlık olsunlar. Nihayetinde buraya gelenlerin bazıları için bunlar son hikâye olacak.

Dışarıda hava kararmıştı. Gölün üzerindeki bulutlar hızla bir araya geldi ve yağmur upuzun damlalarla süzüldü. Gaustin kalkıp pencereyi kapattı.

Bak sen, 68'de de bugün perşembeymiş, dedi, Pan American Airlines'ın farklı kıtalardan modellerle dolu duvar takvimine bakarak. Ve hatırlarsan yine yağıyordu.

Ayrılmak için ayağa kalktım. Merdivenlerden aşağı inmeden önce, o anda aklına gelmişçesine şöyle söyledi: Aynı hikâyeye kimsenin iki kez giremeyeceği doğru değil. Girebilir. Bunu yapacağız.

12.

Böylece Gaustin'le ilk geçmiş kliniğini kurduk. Aslında o kurdu, ben sadece yardımcıydım, geçmiş toplayıcısı. Kolay değildi. Birine öylece bu senin 1965'teki geçmişin diyemezsin. Hikâyelerini bilmelisin, onlara artık erişemiyorsan da uydurman gerekir. O yıl hakkında her şeyi bilmen gerekir. Hangi saç kesimleri modaymış, ayakkabı burunları ne kadar sivriymiş, sabunlar nasıl kokuyormuş, kokuların tam kataloğu lazım. Bahar yağmurlu muymuş, ağustos ayında sıcaklık değerleri neymiş? Müzik listelerinin en çok dinlenen parçası hangisiymiş? Yılın en önemli olaylarını, sadece haberleri değil, dedikoduları, şehir efsanelerini de bilmen lazım. Sana hangi geçmişin teslim edilmesini istediğine göre işler daha da karmaşık bir hal alıyordu. Eğer Duvar'ın doğusundan geliyorsan doğulu geçmişini mi istiyorsun? Veya tersi, oradan geliyorsan tam da senden esirgenen geçmişi mi yaşamak istiyorsun? Ömrün boyunca hayalini kurduğun muzlarla tıkınır gibi, tıka basa başkasının geçmişiyle mi doymak istiyorsun?

Geçmiş sırf başına gelenlerden ibaret değildir. Bazen sadece hayal ettiklerindir.

13.

Tarnu Măgurele'li Mircae'nin böyle bir durumu vardı. Sadece başına gelmeyenleri hatırlıyordu. Sosyalizm dönemine ve fabrikadaki cebelleşmeye, sonsuz toplantılara, ziyafetlere, gösterilere, serin depolara ait hiçbir şey hatırlamıyordu, bunları daha kafası çalışırken silmişti. Hafızası boşalmaya başladığında, sadece gençken hasretle arzuladığı (ifade bu, el mahkûm) şeyler kalmış. Daha o zamanlar Amerika ile ilgili her şeyi biliyormuş, gönlünde o varmış. Kendini hep Amerikalı olarak hissettiğini söylerdi. Zamanında New York'a kaçan bir arkadaşı varmış, ara sıra da birbirlerine

bir-iki mektup gönderebiliyorlarmış. Arkadaşı sadece şikâyet edip duruyormuş, burası şöyle, burası böyle... Sonunda Mircae dayanamayıp ona şöyle yazmış: Bre mendebur, orda kalıp fırsatı neden ziyan ediyorsun... Dön yer değiştirelim. Kader tüm Tarnu Măgurele için tek bir şans hakkı versin, o da bula bula seni bulsun, sümsük herif.

Oğlu onu kliniğe bir öğle sonrası getirmişti. Ve bu Mircae burada, gerçekte kendine ait olmayan geçmişin plakları, kanepeleri, sandalyeleri, posterleri arasında kendini evinde hissediyordu. Kaderin ona Tarnu Măgurele'de biçtiği geçmişten farklı olarak, onu ayrıntılarla hatırlıyordu. Başına gelmeyenler, hayal ettiği şeyler, hafızasında başına gelenlerden daha uzun kalıyordu. Sadece kitaplardan ve filmlerden haberdar olduğu sokaklarda yürümeye devam ediyordu, Greenwich Village kulüplerinde geç saatlere kadar pineklemeye, Simon ve Garfunkel'ın 1981'de, aslında ayak dahi basmadığı Central Park'ta verdiği şu açık hava konserini ayrıntılarla anlatmaya, veya hiç birlikte olmadığı kadınları hatırlamaya devam ediyordu.

Burada, klinikte de, bir zamanlar küçük Romen kasabasında olduğu gibi, beyaz kargaydı.

Gerçekleşen tüm hikâyeler birbirine benzer, gerçekleşmeyen her hikâyenin gerçekleşmeme tarzı kendine özgüdür.

14.

Benim için mükemmel işti. Sonuçta daima bunu yapmıştım – geçmişin dehlizlerinde dolaşmıştım. (Gaustin'i tam da bana bu uğraşı uydurması için uydurduğumu söyleyebilirim, aman Gaustin duymasın.) Seyahat edebiliyordum, sözde amaçsızca dolaşabiliyordum, en küçük şeyleri not edebiliyordum, daha ne olsun. 1942'den kalma mermi kovanlarını toplayabiliyordum, veya şu

hırpalanmış ama yine de herkes için çok önemli olan 1968'den geriye kalanlara göz atabiliyordum. Geçmiş zamanlar uçucudur, açık bir şişedeki parfüm gibi buharlaşırlar, ama eğer burnun varsa kokusundan her zaman birazcık yakalayabilirsin. Gaustin bir keresinde, senin geçmişe dönük bir burnun var demişti, başka zamanlara açık, benim işime yarayacak. Böylece resmi olarak bir nevi geçmiş avcısı oldum.

Yıllar geçtikçe geçmişin özellikle iki yerde gizlendiğini anladım – öğle sonralarında (ışığın öğleden sonra düşme şeklinde) ve kokularda. Kapanlarımı oralara kuruyordum.

Düşündüğüm şey şov değil, derdi Gaustin, her halükârda ne *Truman Şov*, ne *Elveda Lenin* ne de *Geleceğe Dönüş*... (Onu eleştirenler bir yerlerde bu alternatifleri de denemişti.) Etraf kameralarla çevrili değil, yayın yapılmıyor, aslında gösteri yok, birinin sosyalizm döneminin devam ettiğine dair yanılgısını canlı tutmak da umurumda değil, zaman makinesi de yok. Öyle veya böyle insan dışında başka bir zaman makinesi yok...

Bir seferinde Brooklyn'de dolaşırken, ışığın başka zamandan geldiğini ilk kez bu kadar net hissettim. Onu kesin olarak tanımlayabiliyorum, 80'lere ait bir ışık, onyılın başları civarı, sanırım 1982, yazın sonlarına doğru. Polaroid fotoğraflardaki gibi bir ışık, parlaklığı yok, yumuşak, hafif soluk.

Geçmiş öğle sonralarında çökelir, zaman orada hissedilir bir şekilde yavaşlar, köşelerde uykuya dalar, ince storlardan süzülen ışığın karşısında gözlerini kedi gibi kırpıştırır. Bir şeyi hatırladığımızda hep öğle sonrasıdır, veya en azından bende öyledir. Her şeye ışık düşer. Fotoğrafçılardan öğle sonrası ışığının pozlama için en uygun ışık olduğunu biliyorum. Sabah ışığı hâlâ genç ve keskindir. Öğle sonrası ışığı yaşlı, yorgun ve yavaştır. Dünyanın ve insanın gerçek hayatı birkaç öğle sonrasıyla –dünyanın öğle sonrası olan birkaç öğle sonrasının ışığıyla– anlatılabilir.

Aynı onyıldan ve çocukluğumdan gelen tuhaf bir kokuyla aynı anda ortaya çıkmasaydı, 1982'ye ait bu ışığı tanıyamayacağımı da fark ettim. Bence tüm koku hafızamız çocukluktan geliyor, orada, beynin en erken anılardan sorumlu bölümünde depolanıyor. Keskin bir asfalt, güneşte erimiş katran kokusuydu, yağlı, evet, yağlı benzin kokusu. Bana bunu Brooklyn sunuyordu, belki sıcaklardandı, belki yakınlarda bir yerde yolun kaplamasını tamir ediyorlardı, belki yakındaki inşaattan veya mahallede dolaşan büyük kamyonlardandı. Ya da hepsi birden. (Buraya bizimkilerin bana bir akşam yağ lekeli ambalajında getirdikleri "Balkançe" bisikletinin kokusunu da ekleyeceğim. Sabırsızlık, yenilik, depo ve dükkân kokusu, mutlu bir koku.)

Işığı korumak için acınası bir teşebbüste bulunabilirsin, resmini çekebilirsin. Veya Monet gibi, bir katedrali günün farklı saatlerinde çizebilirsin. Monet ne yaptığını biliyormuş, katedral sadece bir odak noktası, ışınları yakalamak için bir tuzakmış. Ama kokularda bu yanıltıcı deneyim de eksik, binlerce yıldır bir kaset yok, kaydeden bir düzenek yok, icat edilmiş tek bir cihaz yok, insanlık uyumuş mu bu süre boyunca!

Koku saklama cihazının olmaması şaşırtıcı değil mi gerçekten? Aslında bir tane var, tek bir tane, teknoloji öncesinden, analog, en eski olan. Dil, tabii ki. Başkasına henüz sahip değiliz, bu yüzden kokuları kelimelerle yakalayıp sıradaki deftere eklemem gerekiyor. Sadece tarif ettiğimiz veya kıyasladığımız kokuları hatırlarız. Aslında kokular için adlara bile sahip olmamamız dikkate değer. Tanrı veya Âdem işini sonuna kadar yapmamış. Renklerde olduğu gibi değil örneğin, orada isimlendirebiliyorsun, kırmızı, mavi, sarı, mor... Kokulara doğrudan ad vermemiz sağlanmamış. Hep kıyaslayarak, hep tarif ederek. Menekşe, kızarmış ekmek, yosun, yağmur, ölü kedi kokuyor... Ama menekşe, ekmek, yosun, yağmur ve ölü kedi koku isimleri değil. Ne adaletsizlik. Ya da bu imkânsızlığın altında anlayamadığımız başka bir alamet gizleniyor...

İşte böyle seyahat ediyordum, koku ve öğle sonrası topluyordum, onları sınıflandırıyordum, her kokunun neyi geri getirdiğinin, insanın hangi yaşını en yoğun uyandırdığının, onunla hangi onyılı geri getirebileceğimizin doğru ve eksiksiz tasviri gerekiyordu. Onları ayrıntılarla tasvir edip Gaustin'e gönderiyordum, klinikte gerektiğinde kokular her zaman hazırlanabilirdi. İlaveten söz konusu kokunun moleküllerini koruma deneyleri de yapıyorlardı. Ama Gaustin için bu gereksiz bir çabaydı, ekmek kızartmak veya biraz asfalt eritmek çok daha kolay ve sahiciydi.

15.

Gaustin'i ve kliniği keşfettiğimde, geçmişin ihtiyatlı canavarı, onun aldatıcı masumiyeti ve geçmişi tedavi amaçlı geri getirmeye başlarsak olup biteceklerle ilgili bir romanın başındaydım. Klinikteki uğraşlarım ve aynı anda yazdığım bu roman bileşik kaplar gibiydi. Bazen neyin gerçek, neyin gerçekdışı olduğunun farkına varamıyordum. Birinin parçaları diğerine geçiyordu.

Her halükârda temel soru geçmişin nasıl oluşturulduğuydu.

Acaba O'nun gibi biri gelip... uyuşmuş el ve bacaklara, solgun benize ve duran kalbe merhamet edip "Kalk, Lazarus" diyecek ve geçmişin nefesi yavaş yavaş geri gelecek, balmumu derinin altındaki kan hareket edecek, kollar ve bacaklar oynayacak, kulaklar ve gözler açılacak mı.

Veya biz O'nu beklerken birtakım sahte peygamberler, ayartıcılar ve kaçık doktorlar geçmişin cesediyle deney yapıp her seferinde Frankenstein'ın canavarını mı elde edecek. Geçmiş canlandırılabilir veya parça parça yeniden oluşturulabilir mi? Peki bu gerekli mi?

Ve insan ne kadar geçmişe dayanabilir?

16.
BAY N.

Bir adam, ona Bay N. diyeceğim, son günlerinde odada pencerenin yanında oturuyor ve yitip gideni canlandırmaya çalışıyor. Hafızası onu terk ediyor, arkadaşlarının onu kötü günlerinde terk ettiği gibi. Arkadaşı yok, yaşayan akrabası yok. Arayabileceği hiç kimse yok. Eğer birinin hafızasında değilsek, aslında var mıyız?

Bazen rasgele insanlar ona kendisinin de yer aldığı bazı hikâyeler anlatıyor, ama o anlatılanlardan hiçbir şey hatırlamıyor, ona uydurulmuş, sanki başka birisinin başına gelmiş gibi geliyor. Altında isminin yazılı olduğu metinlerle karşılaşıyor. Muhtemelen oldukça ünlüymüş, sonra onu silmişler. Gidip sosyalist döneme ait dosyasına bakmasını tavsiye ediyorlar. Onun da silindiği ortaya çıkıyor, neredeyse hiçbir şey kalmamış. Ama onu çoğunlukla hangi ajanın takip ettiğini kestirmeyi başarıyor (kulağına fısıldıyorlar).

Ve sonra, eskilerde kalmış o ajanı aramak zorunda hissediyor. Adam önce karşı çıkıyor ve buluşmaya bir türlü yanaşmıyor. Bay N.'nin ondan intikam almak gibi bir niyeti yok, rahatsız ettiği için ondan özür bile diliyor, bambaşka bir şey için görüşmek istiyor. Hafızasını kaybediyor ve gitmeden önce kendine ait parçaları toplamak zorunda. Geçmişine yakın olan kişilerden geriye tek kalan da bu ajan.

Siz geçmişimin tüm ayrıntılarını herkesten, kendimden bile daha iyi biliyorsunuz, hadi görüşelim. Ve buluşmaları başlıyor. Her öğle sonrası uzun uzun, yavaş yavaş sohbet ediyorlar. Her ikisi de artık dünyanın dışında, veya en azından genç ve birbirlerinin düşmanı, en azılı düşmanı oldukları sistemin dışındadır.

Hikâyelerin bir kısmı, sanki kendisiyle ilgili değilmiş gibi, Bay N. için hiçbir şey ifade etmiyor. Bazıları hafızasında uzun zaman önce unutulmuş kapılar açıyor. Bir kadın sık sık yanınıza gelirdi. Çok güzel bir kadındı. Her perşembe öğleden sonra saat üçte. Sonra dairede yalnız kalırdınız, karınız evde olmazdı, diye hatırlatıyor ajan münasebetsizce.

Bay N. hatırlamaya çalışıyor ama beceremiyor. Evet, vardı öyle öğle sonraları. O zamana ait hafif suçluluk duygusunu ve heyecanı bir nebze hatırlayabiliyor. Ama kimmiş bu kadın ve sonra neden yok olmuş? Onunla ilişkiye girmeye karar verdiğine göre oldukça cesurmuş demek ki. İzlendiğini herhalde biliyordu. Onun geçmişine sahip olan biri için bu kaçınılmaz. Nasıl görünüyordu bu kadın? Ajan ayrıntılarla tarif ediyor. Kaldırımda nasıl yürüdüğünü, mahalledeki yaşlıların nasıl dönüp arkasından baktıklarını (bu neredeyse Homerosvari), buradaki kadınlar gibi endişeyle ve elinde filesiyle telaş içinde değil de nasıl özgürce yürüdüğünü. Saçlarının endamını nasıl takip ettiğini.

Ajan ilk defa kendinden geçiyor ve sıcaktan boşalıp rengi atmış kentte belediye kestanelerinin alacalı gölgesinin altında yürürlerken bu kadar uzun ve coşkulu konuşuyor. Zalim ve kurbanı nihayet bir arada.

Gaustin'le Zürih'teki görüşmemizden bir yılı aşkın bir süre sonra kliniğin artık Bulgar şubesine de sahibiz. 30'lu yıllarda, Sofya yakınlarında Kostenets yazlık bölgesinde inşa edilmiş havadar bir villa. Buraya gelmeyi seviyorum, kendimi gözlemci olarak tayin ettim ama doktorlar ve personel işini yapıyor, dürüstçe söylemek gerekirse bana pek ihtiyaçları yok. Öylece duruyorum ve ömrünün sonunda buraya gelen bu insanlarla geçip giden Bulgar geçmişimi izliyorum. Yaşlı insanlar daima ilgimi çekmiştir, çocukken onlarla yaşadım. Büyükanne ve büyükbabalarımızın yanında büyüdük, onlarla konuşabiliyorduk, ama koca bir nesille yollarımız kesişmedi – ebeveynlerimizinkiyle. Şimdi, kendim de onların safına geçerken, merakım farklı bir iz de sürüyor. Ölümün çehresi karşısında, hayattan gittikçe daha da uzaklaşarak nasıl yaşlanılır, kurtarılması imkânsız olan nasıl kurtarılır? Anı olarak bile. Sonra tüm bu bireysel geçmiş nereye gider?

Burada başkalarına bağlanmak acı veren bir duygu çünkü yakında seni terk edecek birine bağlandığının farkındasın. Bay N.'ye (muh-

temelen retrograd amnezi vakası) özel bir yakınlık hissediyorum. Kliniğe yakınlarda yatırılmış, ajan da onu peşinde gölgesi gibi takip ediyor, haftada iki kez geliyor. Görünüşe göre onun da hoşuna gidiyor ya da bir tür ihtiyaç hissediyor, zira kalkıp kasabadan geliyor ve her seferinde tüm öğle sonrasını burada geçiriyor. İlk başlarda ona araba temin ediyorduk, sonra reddetti ve kendi arabasıyla gelmeye başladı. İnsanların anlatmaya ihtiyacı var sanırım. Onun gibilerin bile. Daha önceleri yapamamış, sonra artık yapabildiğinde de kimse umursamamış. Ve aniden her kelimesini bekleyen biri çıkıyor. O zamanlara ait tüm hikâyelere kulak veren biri. Her şeyi duymaya hazır olan biri. Takip ettiği kişi, hafızasını kaybederek, iki kez silinmiş.

Bana kim olduğumu anlat.

Ajan başkalarını yönlendirebilen biri gibi hissediyor kendini, mesleği nedeniyle daima böyle bir güce sahip olmuş, şimdiki kadar büyük bir güç olmasa da. Hayatından pek fazla bir şey hatırlamayan birinin hayatını uydurma gücü. Ona tümüyle uydurulmuş anılar kakalayabilir, ama yine de Bay N.'nin kalan hafızasına ait bazı dayanak noktalarını da hesaba katması gerekiyor. Ayrıca kayıp bir ayrıntının ne zaman yüzeye çıkacağını, birkaç yüz ve ifadenin aniden oluşan kırılgan nöron köprüsünden ne zaman atlayacağını asla bilemezsin. Ama ajanın, ona Bay A. diyelim, en azından şimdilik böyle bir niyeti yok gibi görünüyor. Onun içinden de geçmişin o sıcak mağarasına dönmek geliyor.

Bir seferinde gelip masama oturdunuz, diye anlatıyor Bay N.'ye. "Sarmaşığın Yanı" kafede, apartmanınızın girişinden pek uzak değil, aynı sokakta. Yanınıza kimlerin girip çıktığını izlemek için genelde orada otururdum. Bir öğle sonrası dışarı çıktınız, kafeye doğru yöneldiniz, bakınıp masama oturdunuz. Başka boş masalar da vardı, kafe neredeyse boştu, ama yanıma oturdunuz, izin bile istemediniz. Tüylerim ürperdi, ifşa olduğumu sandım. Ne diyeceğinizi beklerken türlü türlü açıklama hazırlıyordum. Kendinize votka

söylediniz, o zamanlar hepimiz votka içerdik. Hatta votka, yanında da kola. O güzel cam şişelerde, görüyor musunuz, o zamanlar bile kola vardı. Her neyse. Votkamı içiyorum ve kartlarınızı açmanızı bekliyorum. Hiçbir şey söylemediniz. Hayatımın en sıkıntılı yarım saati. Ara sıra bana bakıyordunuz. Kendimi tamamen ifşa olmuş hissediyordum. Sizi takip ettiğimi biliyor muydunuz, bunu hâlâ merak ediyorum. İnsanlar genelde hisseder. Biliyor muydunuz?

Hatırlamıyorum, diyor Bay N., çaresizce omuzlarını kaldırarak.

Bay N. bu buluşmaları büyük heyecanla bekliyor. Bana öyle geliyor ki sırf kendisi hakkındaki öykünün tümünü duymak için yaşıyor hâlâ. Yanında oturmayı seviyorum, bazen biraz laflıyoruz, sonra susuyoruz. Kafasında olup biteni bilmiyorum ama tahminimce gösterdiğinden daha fazlasını hatırlıyor. Belki o da kendi oyununu, unutanın, kurbanın oyununu oynuyor, kendini görünüşte anlatıcıya teslim ediyor ve yol göstermesine izin veriyor, mutlak bir unutkanlık sergileyerek karşısındakinin teyakkuzunu uyutuyor ve onu her şeyi niyet etmediği ayrıntılarla anlatmak zorunda bırakıyor.

Bana anlatın, diyor Bay N., nasıl gömlekler, nasıl ayakkabılar giyerdim, içten mi gülerdim yoksa somurtarak dişlerimi mi sıkardım, yürürken yere mi bakardım, kambur mu yürürdüm... Mutlu muydum? diyor sonunda. Bu ajanı ürkütüyor, gömlekleri, ceketi, yağmurluğu, sigaralar, bira ve hedef kişinin sipariş ettiği votka hakkında her şeyi söyleyebilir, ama...

Bu ayrıntıları hatırlayan başka biri yok, metresler ve eşler bile bir zaman sonra onları unutur. Ayrıntıları sadece gizli ajan bilir. Hadi kendimizi onun yerine koyalım. Onun durup izlemesi, gördüklerini tarif etmesi gerekiyor. Gördükleri ise az ve önemsiz. O sırada ellili yaşlarında olan bir erkeğin bir gününde neler olabilirdi ki. Çıkıyor. Kaldırımda yürüyor. Duruyor. Kibrit çıkarıyor, avuçlarıyla rüzgârı engelleyerek sigara yakıyor. Ne tür sigara içiyor? Styuardesa, başka ne içecek ki. Üstünde ne var? Kolları kıv-

rılmış gri gömlek, pantolon, ayakkabılar pahalı, oho, ayakkabılar İtalyan, sivri uçlu, bu belirtilmeli. Ayrıca Borsalino şapka takıyor. Borsalino takanların sayısı fazla değil. Not ediliyor. Biri zahmet edip de elli/altmış/yetmiş/seksenli yıllarda kulak kabartıp not eden tüm ajanların yazdığı o binlerce sayfayı edebiyat gibi okusa, herhalde o zamanın yazılmamış Bulgar romanı elde edilirdi. Zamanın kendisi kadar âciz ve kifayetsiz bir roman.

17.
İMKÂNSIZ DESTAN İÇİN NOTLAR

Tüm eski destanlarda savaştığın güçlü bir düşman vardır – Gök Boğası ve Gılgamış, canavar Grendel, Grendel'ın annesi ve sonunda yaşlı Beowulf'u ölümcül şekilde yaralayan Ejderha, Ovidius' un *Dönüşümler*'indeki tüm canavarlar ve boğalar, *Odysseia*'daki kyklop vs. Bu canavarlar günümüz romanlarından kaybolmuştur, kahramanlarla birlikte gitmiştir. Canavar olmadığı için kahraman da yoktur.

Ancak canavar var, herkesin beklediği bir canavar. Ölüm diyeceksiniz, evet, doğru, ölüm onun kız kardeşi, ama canavar yaşlılıktır. Gerçek (ve yenilgiye mahkûm olduğumuz) bir savaştır bu, parıltısız, havai fişeksiz, Aziz Petrus'a ait kakma dişli kılıçlar yok, sihirli zırhlar ve beklenmedik yardımcılar yok, arkanızdan ağıtlar yakılacağına dair umut yok, tören yok...

Destandan yoksun destansı bir savaş.

Uzun yalnız manevralar, beklemeler, daha çok bir siper savaşı, pusuda yatma, saklanma, ani çıkışlar, yaşlı Munch'un ölümünden önceki otoportrelerinden birinin adı gibi, "saat ile yatak arasındaki" savaş alanını tetkik etme. Saat ile yatak arası. Kim söyleyecek böyle ölümün ve böyle yaşlılığın şarkısını.

18.
BAY N.
(Devamı)

Bay A. raporlara yazmak için birtakım saçmalıklar uydurmanın kendisi için ne kadar zor olduğunu hatırlıyor. Bir ölçüde, yazarlık sancıları onu da es geçmemiş. Mesleğinden fazlasını beklemiş, filmlerde ve romanlarda olduğu gibi arabalarla takipler, gizemli ziyaretçiler, takip edilen kişinin gece yarısı pencereden atlayarak kaçması. Terimi bilmese de, olay örgüsüne ihtiyacı var. Oysa olay örgüsü yok. Hayatın sinematografik açıdan tümüyle yoksun olması da bundan. Evden çıkıp eve dönmenin dışında bir şey yok. Hedefin en yakın arkadaşları bile başlarını belaya sokmamak için onu ziyaret etmeyi kesmişler. Evet, perşembe günkü metres umut verici bir istisna. Tabii ki belgelendi. Ama bu da öyle aman aman bir macera sayılmaz. O da günlük hayatın bir parçası, kimin metresi (veya sevgilisi) yok ki.

Bazen ne yazacağımı şaşırıyordum, itirafında bulunuyor Bay A., ilginç bir şey olmuyordu. Bay N. ona sorun yaşattığı için tedirginlik hissediyor, hakkında hiçbir şey yazılamayacak kadar sıkıcı bir hayat yaşadığı için rahatsız oluyor. Şöyle daha gösterişli bir şey yapması gerekiyordu, ajanın önünde kendini vurmalıydı, bu rahatlıkla en az iki sayfayı doldururdu. Öte yandan Bay N. özellikle günlük hayatın hiçliğiyle ilgileniyor, tüm ayrıntılarıyla birlikte hayatla (veya ben ilgilendiğim için ona bunu atfediyorum). Tam olarak hatırlamak istediği şey bu. Tüm sıradışılığı, eğer tutuklamayı, Moskovska 5'teki dayakları, Pazarcık hapishanesinin toplu koğuşundaki sefaleti ve sidik kokusunu, görüşmelerin azaltılmasını, mektupların durdurulmasını tarif edebilecek tabir bu ise, sıradışı olan her şeyi sistemli bir şekilde silmiş. Tüm bunların üzeri çizilip kapatılmış. Ama onlarla birlikte diğer, normal olan, bizleri oluşturan şeyler de sanki gitmiş. Hapishane öncesine ait belgelenmiş tüm günlük hayatına aramalar sırasında el konmuş, daha son-

ra iade edilmiş ama o zamandan beri ona hiç dokunmamış. Çocukken çekilmiş iki siyah beyaz fotoğraf, bir tane kışladan, düğün fotoğraflarından oluşan küçük bir albüm (boşanmadan sonra onda kalmıştı), hep siyah beyaz, bulvarda yürürken çekilmiş bir fotoğraf, adımını atarken yakalanmış, pardösüsü savruluyor, gülüyor ve fotoğrafı çekene eliyle birtakım hareketler yapıyor. Hepsi bu kadar. Her perşembe gelen kadının fotoğrafı tabii ki yok.

Bir gün Bay A. birkaç mektupla geliyor, bunlar Bay N.'nin o kadına yazdığı mektuplar. Bunları nasıl edindiniz, diye soruyor. Ajan bu safça soru karşısında şaşkınlıkla kaşlarını kaldırıyor sadece. Bay N. mektupları açıyor, kısalar, onları okuyor ve hiçbir şey hatırlamadığını fark ediyor. Onları kendi yazmamış gibi gerçek bir merakla okuyor. Ve beğendiğini itiraf etmek zorunda kalıyor. İyi yazılmışlar, doğru sözcükleri bulmuş, aşırıya kaçmayan romantik biriymiş. Bazı tekliflerde oldukça ısrarcı ve cesur. Bu yeni bir şey, kendini daha ziyade ürkek ve çekingen olarak tanımlardı. Son mektup bundan sonra gelmemesinin daha iyi olacağına dair bir uyarıyla bitiyor çünkü onu kesinlikle izliyorlar; çapsız, kasketli bir yermantarı gün boyu karşılarındaki kafede dikiliyor. Burada Bay N. gözlerini özür dilercesine mektuptan ayırıyor. Sorun yok, diyor Bay A., bunu kabullendim.

Bay N. mektubu masanın ortasına bırakıyor. Onları alabilir mi, yoksa iade mi etmeli, bilemiyor. Bay A. başını sallayarak teşvik ediyor, bunlar sizin için. O anda ikisinin de karşısındakinden daha yakını yok, buna rağmen sizli bizli konuşmaya devam ediyorlar.

Zamanla perşembelerin kadını Bay N.'nin düşüncelerini gittikçe daha fazla ele geçirmeye başlıyor. Ama bu, nedense Bay N.'yi mutlu etmekten ziyade korkutuyor. Görüntüsü, banyo edilen eski fotoğraf misali hiçlikten belirmeye başlıyor. Saçını topuz yapıyor, kaküllerinde gümüş bir tutam var. Başlangıçta tam olarak bunu istemiş olsa da, şu anda ortaya çıkması ona tehditkâr gelmeye başlıyor. Nedeni basit – bu kadının, yıllar boyunca özenle inşa ettiği

duvarı çatlatıp, dönmesini istemediği her şeyi serbest bırakabileceğinden şüpheleniyor. Buna dayanabileceğinden emin değil. Öte yandan onu sevmiş olan biri varsa, kendisiyle ilgili fazla bir şey hatırlamamasına rağmen sonuçta kendisinin de var olduğunu gösterir bu.

Eğer bir zamanlar birini sevmişse, bu yine kendi varlığının kanıtı sayılabilir. Sonra ne olmuştu acaba?

Bir sonraki gelişinde Bay A.'nın onun için bir sürprizi daha var. Ufak deri çantasından özenle paketlenmiş bir resim çıkartıyor. Bay N.'ye uzatıyor. Fotoğraf siyah beyaz, ışık ve gölgelerin kontrastı kuvvetli, ıssız bir sokak görünüyor, kaldırımda, bir ağacın gölgesinin altında Bay N. ve ona doğru eğilmiş bir kadın duruyor, belki kulağına bir şey söylemek veya onu öpmek istiyor, bu anlaşılmıyor. Yaprakların gölgesi elbisesinin üzerine düşüyor.

Sofya'nın en güzel kadını, diyor sonunda Bay A. Buraya göre değildi, ne zaman ona layıktı, ne de yer. Birçok kişinin onunla olmaya can attığını biliyordum. Sorunlarınızın bir kısmı bu yüzdendi. Tabii ki öncelikle yazdıklarınız ve kafelerde söylediklerinizden dolayıydı, özellikle 68'de, olaylarla ilgili. Ama aynı zamanda onun yüzünden. Eski bir yazarın kızıydı, bu arada. Adam size tahammül edemiyordu, ruhu şad olsun. Zayıf bir yazardı, tepedekilerle bağı sağlamdı, kızı tek iyi eseri diye onunla dalga geçiyorlardı. O sizinle bir geleceği olmadığını biliyordu. Çünkü sizin kendinizin de bir geleceğiniz yoktu. Sizi de sanırım bu yüzden seviyordu.

Yine gelecek. Eğer elinde olsaydı, Bay N. gelecekle asla işinin olmadığını hatırlardı. Komünizm dönemindeki gelecek muhabbetleri, arkadaşlar arasında ironik yorumlarda bulunmasına neden oluyordu, kozmik gelecek de ona belirsiz ve şüpheli geliyordu, yeni düzen, yeni dünya, yeni insanlar – tüm bunlar ona öyle uzak ve kof geliyordu ki. Aydınlık gelecek midemi ekşitiyor, demişti bir seferinde bir toplulukta. (Tabii ki ânında not edilmişti.) Kısa bir

süre sonra Brodski bunu daha güzel ifade edecekti: "O sistemle uyuşmazlığım siyasal olmaktan ziyade estetikti." Ben yine de Bay N.'nin söylediğini tercih ediyorum. Onun sistemle uyuşmazlığı fizyolojikti.

19.

Bir de ölü, mumyalanmış geçmiş var.

Benim kuşağımdan olanlar için ölü beden hatırası ortaktır. Eğitim Bakanlığı tarafından sanki emir verilmişti (muhakkak da öyleydi), herkes daha ilk sınıflarda Georgi Dimitrov'un mozolesini ziyaret etmeliydi. Çocukları o kadar seven, yoğun çalışma düzenine rağmen onlarla fotoğraf çektirmeye zaman ayıran önder ve öğretmenin önünde eğilmeliydi. Alman Reichstag'ını cesurca alev veren Leipzig kahramanına saygısını sunmalı, bir okul arkadaşım yanlışlıkla böyle demiş ve başına büyük bela sarmıştı, ebeveynlerini çağırmalar, azarlamalar vs. Sınıf öğretmenimiz zavallı arkadaşımın peşinden, onu Goebbels bile mahkûm edemedi, sen çıkmış ona kundakçı diyeceksin, diye bağırıyordu.

Her neyse, ölümle ilk karşılaşmanın etkisi ömür boyu sürüyordu. Mozole onu tabiri caizse canlı sunuyordu. Daha sonraki tüm ölümler ve naaşlar bu bedenle kıyaslanacak, bu ilk, örnek ölü bedenin kopyası olacaktı. Şanslı olduğumuzu biliyorduk çünkü dünya mozole ve içi doldurulmuş insanlarla dolup taşmıyordu. İçeriye girmeden aramızda böyle fısıldaşmıştık. Şansımıza bu "içi doldurulmuş insan" lafını kimse duymadı, yoksa başımız belaya girerdi.

Bizi Bulgaristan'ın ta öbür ucundan getirmişlerdi. Başkentte bir gece konaklamadan tasarruf etmek için gece boyunca en yavaş yolcu treninde sallanıp durmuşuz. Sabah henüz uykulu, çapaklı gözlerle doğrudan istasyondan getirilmiş, mozolenin önündeki ekim sisinin içinde bekliyoruz. Korku, giriş sırası gelince beliriyor. Girişteki hiç kımıldamadan duran muhafızların yanından ge-

çiyoruz. Onları da doldurmuşlar mıdır acaba? İçeride koridorlar kararıyor, elektrikli meşalelerle aydınlatılıyor, buzdolabı gibi de soğuk. Mozole bir buzdolabıdır elbette. Annelerimizin bozulmaması için domuz inciklerini ve piliçleri doldurdukları, buzdolabının buzluk bölmesi gibi bir şey.

Naaşın olduğu salona yaklaşıyoruz, cam kapsül artık görünüyor. Aynı sırayı paylaştığım arkadaşım Dembi dışarıda, gözkapaklarına dikkatle bakarsan hafifçe hareket ettiğini görebilirsin, diye fısıldamıştı. Buralardan daha önce geçen abisi öyle demiş.

Merhum plastikten gibi görünüyordu, ceketi ve pantolonu kendisinden daha canlıydı, yakasında madalyaları vardı, bıyıklarının kılları elbise fırçasına benziyordu. Tam o sırada, başının yanından yavaşça geçerken, saniyenin yüzde birlik bir ânında gözkapağının hafifçe seğirdiğini net bir şekilde gördüm. Pıt-pıt, iki kez, sol kapakçığı. Çığlık atmamak için kendimi zor tuttum. Bana sanki işaret veriyordu, cam kapsülünün altından bana göz kırpıyordu. Dikkatli olun çünkü Dimitrov yoldaş her şeyi görüyor, diyordu sınıf öğretmenimiz tehditkâr bir sesle ve işaret çubuğu ile duvardaki portreyi gösteriyordu. Tabii, tabii ya, nah görüyor, diyordum içimden, şimdi ise beni şüphelerimden dolayı cezalandırmak için göz kırpıyordu. Bize hep söyledikleri gibi hakikaten *sonsuza dek yaşayacağını* bile gösterebilirdi.

İyi ki Dembi vardı da beni bu erken metafizik korkudan kurtardı. Göz kırpmasını fark edip etmediğinden emin değilim (belki işaret sadece bana yönelikti), ama abisinin ders kitaplarını yalayıp yutmuş amatör bir biyolog olarak bana her şeyi orada tarif edilen kurbağa deneyleriyle açık seçik anlattı. Nalları dikmiş bir kurbağaya bile biraz elektrik akımı verildiğinde, canlı gibi tekme atmaya başlar. Bunu altıncı sınıfta yapacağımızı söyledi. Ölü olmasına kurbağa kadar ölü ve asla ayağa kalkmayacak, ama hareket eden kasları var.

Korkularım fazlaca metafiziğe kaçtığında hâlâ bu açıklamaya başvuruyorum.

20.
BAY N.
(Son)

Peki ama bu kadın bana nasıl geldi? diye soruyor Bay N.

Arkadaşınızın karısıydı. Sonra arkadaşınız bizim adamımız oldu, günahları vardı, onu biraz hırpaladık. Gerçeği söylemek gerekirse pek direnmedi. Temel kaynağımız oydu ama siz daima başka insanlardan şüphelendiniz, en azından telefonda öyle diyordunuz. Telefonumu mu dinliyordunuz? Bay A. cevap bile vermiyor. Arkadaşınız Parti yöneticisi olduğu gün kadın yanınıza ilk defa yalnız geldi. Perşembe öğle sonrasıydı, tüm diğer perşembelerin ilki.

Bay N. dinliyor ve yavaş yavaş, kaküllerinde beyaz tutamı olan bu uzun saçlı, rahat yürüyüşlü kadını hayal etmeye başlıyor. Sokaklardan geçerken herkes dönüp bakıyormuş. Ünlü bir yönetmen onun için aklını yitirmiş, koca bir oyun sahnelemiş, aktrist de öyleymiş – saçı topuz, beyaz bir tutamla... Herkes kimi oynadığını biliyormuş. Yönetmeni hemen başka bir tiyatroda görevlendirmişler, oyun durdurulmuş, evliliği sona ermiş. Bu kadın tam bir baş belasıydı, dedi Bay A.

Gizli ajan Bay A. neden yine de gelmeye devam ediyor? Başlarda belki meraktan veya şantaj korkusundan. Böyle bir tehlikenin olmadığını çabucak anlıyor. Başka bir şey de var. Eğer Bay N. o olaylarla ilgili hiçbir şey veya neredeyse hiçbir şey hatırlamıyorsa, o zaman Bay A. da, tabiri caizse beraat etmiş sayılır. Bunu açık seçik dile getirememekle birlikte, kimse hatırlamazsa her şeyin mümkün olacağını hissediyor. "Kimse hatırlamıyorsa", "Tanrı yoksa" ile eşdeğer olur. Tanrı yoksa her şey mubahtır, diyor Dostoyevski. Tanrı'nın kocaman depolanmış bir bellek olduğu, bunun dışında bir şey olmadığı ortaya çıkacaktır. Günah belleği. Sonsuz megabayttan oluşan bir bulut. Unutan bir Tanrı, Alzheimerlı bir Tanrı bizi tüm sorumluluklardan kurtarırdı. Hafıza yok – suç yok.

O halde Bay A. neden gelip bu hikâyeleri anlatıyor? Muhtemelen insanın uzun süre sırla yaşaması öngörülmediği içindir. Sır, anlaşılan, evrimin geç ortaya çıkan bir ürünü. Hiçbir hayvan sır tutmaz. Sadece insan. Yapısını tanımlamak gerekirse, büyük ihtimalle düzensiz, pütürlü bir yumrudur. Bay A.'nın durumunda bu bir metafor değil. Yumru gerçek, Bay A. birkaç aydır onu göz ardı etmeye çalışıyor, ama üç hafta önceki doktor ziyaretinden sonra artık her şeyin farkında. Ölümcül bir hastalığının olması onu birçok şeyden muaf tutuyor ama birçok başka şey için de dürtüklüyor. Artık zalim, kurbanına kendisini dinlemesi için yalvarıyor. Yaşlılık eşitler. Sonu önceden belli olan bir savaşın kaybedenler tarafına geçmiş, silah arkadaşı olmuşlardır. Bay A. her şeyi nihayet anlatabilir. Bay N. de nihayet kendisiyle ilgili öykünün tümüne kavuşabilir.

Ona ne oldu? diye soruyor tekrar Bay N., cevabı duymak istediğinden gittikçe daha kuşkulu.

Bay A. için binlerce çıkış yolu var. En yakını, şu resmi cümle: "Nesne, işlevsel önem teşkil etmemiştir." Veya soruşturmanın genişletilmesini başka bir harekât memuru devralmıştır vs. Bay A. susuyor, sigara sarıyor, parmakları titriyor. Bay N. karşısındaki kişinin son aylarda gözle görülür şekilde yaşlandığını, teninin sarardığını, yüzünün birden çöktüğünü sanki daha şimdi fark ediyor. İki-üç hafta önce aramış, bazı tahliller yaptırdığı için gelemeyeceğini haber vermişti.

Ve o anda Bay A. her şeyi itiraf ediyor. Bay N.'nin tutuklanmasından sonra kadının, kocasına arkadaşı için bir şey yapmazsa onu ânında terk edeceğini söylediğini. Eşyalarını alıp ertesi gün taşındığını, merkezleri tek başına dolaştığını. Görüşme talep ettiğini ama mahkûmun kendisiyle her türlü görüşmeyi reddettiği cevabı aldığını. Sonunda Bay A.'ya ulaştığını. Bir akşam evine gelmiş ve Bay N. hakkında konuşmak istemiş. Nerede olduğunu söyleyip görüşme ayarlaması için ona yalvarmış. Her şeye hazırmış...

Bay N. birden aralarında geçen tüm sahneyi açıkça hayal ediyor. Tek bir farkla. Odanın ortasında duran çıplak kadının bedeni genç ve güzel, karşısında ise Bay A. var, ama şimdiki yaşında, çökmüş bir ihtiyar, kemik torbası. Tüm o keskin asitler, hiç de öyle metafizik olmayan, tam tersi, fiziksel, hatta fizyolojik boyutları olan o tiksinti aniden geri geliyor. Midesi sanki biri içine sirke döküyormuş gibi yanıyor.

Üzgünüm, diyor Bay A., yerinden kıpırdamadan ve Bay N.'nin ne diyeceğini bekliyor. Diyeceği ne olursa olsun, bu öykünün sonu olacaktır.

Bay N. hiçbir şey demiyor. Sadece midesi korkunç derecede bulanıyor. Asitler geri gelmiş, bedeni hatırlayıp iğrenmiş. Fotoğrafı alıyor, kalkıp gidiyor. Eğer bu bir film olsaydı, yazılar akarken boş ekranın fonunda bir silah sesi duyulurdu.

Dünyanın öğle sonrası. Bir adam kaldırımda sokağın gölgeli tarafından yürüyor. Üstüne üstlük ağustos ayı, yılın öğle sonrası. Güneş yaprakların arasından süzülerek taşların üzerine alacalı gölgeler bırakıyor. Başka hiçbir şey yok, evler sıcakta pişmiş duvarlarıyla istirahat ediyor, bir yerde açık bir pencereden unutulmuş radyo sesi geliyor. Sahne temiz, neredeyse filmlik. Karşıda bir kadın beliriyor, erkeğin yanında duruyor, ikisi de gölgede. (Mutlak geçmiş işte böyle bir şey – dünyanın öğle sonrası, bir ağacın gölgesindeki bir sığınak.) Biraz ötede, onlara görünmeyen bir erkek fotoğraflarını çekiyor. Fotoğraf neredeyse sanatsal, yaprakların kaldırım ve iki beden üzerindeki gölgelerini, kadının eğilmiş figürünü ve öğle sonrasında sokağın ıssızlığını iyi yakalamış. Bu fotoğraftan sonra olması gereken hiçbir şey daha olmamıştır.

Fotoğraftaki adam şu anda kendini ve kadını ellerinde tutuyor. Ağacın altındaki çiftten tek o kalmıştır. Bir de fotoğrafçı. Sahneyi sonuna kadar unutmayacak tek kişi fotoğrafçıdır. Çünkü anlatırken bu sahnenin tekdüze hayatının tek hikâyesi olduğunu hatırlamıştır. O andan beri (meçhul şartlarda kaybolan) bu kadın, burada duran hafızasını kaybetmiş adamla birlikte onu takip ediyor. Ba-

zıları bu takibe suçluluk diyor. Ama Bay A., geride kalanların çoğu gibi, doğru kelimeyi sonsuza dek bulamayacak.

21.
GEÇMİŞİN KATLARI

Bay N. olayından bir yıl önce Zürih'teki klinik işleri kendi beklentilerimize göre bile oldukça iyi gitmeye başlamıştı. Gaustin binanın üst katının tamamını tutmuştu, orada 60'ların her türünü geliştirebilecektik. Çok geçmeden, binanın sahibi olan Gerontopsikiyatri Merkezi bizi tedaviyi kendi kliniklerinde de geliştirmeye davet etti, böylece pratikte tüm binayı kullanma özgürlüğüne sahip olduk. Bulgaristan dahil birkaç başka ülkede geçmiş odaları ve küçük klinikler açmaya başladık.

Alzheimer, genel olarak da hafıza kaybı, en hızlı yayılan hastalığa dönüşüyordu. İstatistiklere göre dünyada her üç saniyede bir, bir kişide demans gelişiyor. Sadece kayıtlı vakalar elli milyonun üzerindeydi, otuz yıl içinde de üçe katlanacaktı. Yaşam beklentisinin artmasıyla bu kaçınılmazdı. Herkes yaşlanıyordu, yaşlı erkekler karılarını kollarına takıp buraya getiriyordu, veya tersi oluyordu, göze batmayan elmaslar takmış ihtiyar kadınlar, huzursuzca tebbesüm ederek şimdi hangi şehirde olduklarını soran hayat arkadaşlarını getiriyordu. Kız ve oğulların, el ele tutuşmuş, artık kendi çocuklarının yüzlerini tanımayan ebeveynlerini getirdiği de oluyordu. Birkaç saatliğine, gençliklerinin dairesinde bir öğle sonrası için geliyorlardı. Kendi evlerine girer gibi giriyorlardı. *Çay takımı burada olmalı, onu daima burada tutarım...* Koltuklarda oturuyorlardı, siyah beyaz resimli albümlere bakıyorlardı, bazılarında aniden kendilerini "tanıyorlardı" Bazen refakatçiler kendi eski albümlerini getiriyordu, onları önceden sehpanın üstüne ko-

yuyorduk. Herhangi bir yönde adım attıktan sonra ortaya, tam avizenin altına dönen insanlar da vardı.

Sıkça getirilen bir yaşlı adam perdenin arkasına saklanmayı seviyordu. Orada saklambaç oynayan yaşlı bir çocuk gibi duruyordu, ama oyun uzamıştı, diğer çocuklar vazgeçmiş, evlerine gitmiş, yaşlanmıştı. Ve onu aramaya hiç kimse gelmiyordu. O ise orada perdenin arkasında duruyor ve neden geciktiklerini anlamak için ürkekçe başını çıkartıyordu. Bu saklambaç oyununun en korkunç tarafı seni artık kimsenin aramadığını anlamak. Sanırım o bunu anlamayacaktı, allahtan.

Aslında bedenimizin doğası gereği merhametli olduğu anlaşılıyor – sonunda anestezi yerine biraz hafıza kaybı. Bizi terk eden hafıza, bizi çocukluğun sonsuz tarlalarında son kez oynamaya bırakıyor. İzni kopartılan son birkaç, hadi beş olsun, dakika için bir zamanlar evin önünde oynarken yaptığımız gibi. Son kez çağırılmadan önce.

İşte böyle geçmiş ve Gaustin, kliniğin diğer katlarını yavaş yavaş ele geçiriyordu. 40'lar ve 50'lerin birbirinden ayrılması gerekiyordu. 60'lardan başlamıştık, farkında olmadan kendi odalarımızı hazırlamıştık sanki. Ancak doksanlı yaşlarındaki hastalar da kendi çocukluklarını ve gençliklerini istiyordu. Böylece İkinci Dünya Savaşı giriş katına yerleşti. İyi de bir karar oldu, çünkü ilk olarak hastaları merdiven çıkmaktan kurtarıyordu. İkinci olarak da aşağıdaki bodrum sığınak olarak kullanılabiliyordu, bu da onyılın canlandırılmasını oldukça gerçekçi kılıyordu. İnsanların çoğunun tam da bombalama esnasında sığınaklarla ilgili hatıraları vardı.

Korku ve korku hafızası uyandırılmalı mıdır? Klasik anımsama terapisi olumlu anılar üzerinde durur. Ancak Gaustin'e göre uyandırılan her anı önemliydi. Korku, hafızanın en güçlü tetik mekanizmalarından biri olabilirdi ve bu kullanılmalıydı. Tabii bodruma inişler nadirdi ama her zaman işe yarıyordu. İnsanlar bomba sığınağından tüyleri diken diken olmuş ve heyecan içinde, korkmuş ve diri dönüyordu.

Onların üstüne 50'ler yerleşti. Elvis Presley, Fats Domino, Dizzie Gillespie, Miles Davis'in krallığı buradaydı; burada caz, rock'n roll, pop ve artık modası geçmiş senfonik Frank Sinatra'nın tüm o inanılmaz karışımını duyabilirdiniz. Hitchcock, *Gizli Teşkilat*, Cary Grant, *Cabiria'nın Geceleri*, Fellini, Mastroianni, Brigitte Bardot, Dior... hepsi buradaydı. Dünya savaştan sonra toparlanıyor ve yaşamak istiyordu. Dünyanın bir kısmı için bu daha kolaydı. Diğer kısmı için koridorun dibinde ayrı bir bölge, Doğu Bloku ülkeleri için birkaç daire vardı. Doğu Avrupa'nın 50'leri için bir tane, bir tane de ayrıca Sovyetler'in 50'leri için (bu arada iyi finanse edilmişti). Benzer şekilde Çin'in 50'leri de oluşturuldu. Geçmiş aynı zamanda mali bir projedir. Küba Devrimi ve Castro'ya ayrı hacienda verilmedi, ama buna rağmen bu bölümde gezinenlerin yarısı Che Guevara tişörtü giyiyordu ve El Comandante'nin portresinin önünde duruyordu. Doğu ile Batı arasındaki koridor ortadan "demir perde" ile, sürekli kilitli tutulan ve sadece personelin geçebildiği kocaman ahşap bir kapı ile bölünmüştü. Diğer taraftakilerin aklına nelerin gelebileceğini asla bilemezsin. Doğu koridorundan tek bir kişi kaçma teşebbüsünde bulundu, duvarın üstünden atlamaya çalışmıştı (duvarla tavan arasında yarım metrelik boşluk vardı) ama düşüp ayağını kırdı. Bu kazadan sonra eski askeri üniforma giyen bir hastabakıcı Doğu tarafında sürekli dolaşmaya başladı.

Hafıza kaybı gittikçe daha genç insanları etkiliyordu, böylece 70'lere ait kat ihtiyacı da artıyordu, onun için dördüncü kat tahsis edildi. 60'lar da oradan üçüncü kata indi. 80'ler ve 90'lar için, bir gün gerektiğinde, çatı katı kalıyordu.

22.
DİŞÇİNİN HAFIZASI

Dişçi yüzleri hatırlamaz, onları isimlerle de ilişkilendirmez. Ağzınızı açın da sizi göreyim, işte, şimdi sizi tanıdım, siz altta, soldaki altıncıda pulpa iltihabı olan kişisiniz, Kirço'ydu değil mi?

Muhtemelen dişlerin arkeolojisi yapılabilir ve her onyıl, kullanılan farklı dolgu türleri ve kaplama malzemelerine göre doğru bir şekilde yeniden oluşturulabilir. Oo, diyor dişçim, dişleriniz 90'ların kısa bir tarihi, o dönemin kargaşası, kriz, ilk metal seramik sevdası, kitlesel diş cinayetleri, yamuk takılan vidalar, gerçek bir kâbus. Dişçiler arkeolog olsaydı...

Büyüdüğüm şehirdeki diş polikliniğinin koridorunda, odaların üzerinde, kim bilir neden, Politbüro'nun resimleri sıralanmıştı... Daha çocukken "Politbüro" kelimesini biliyorduk, ki bu bile başlı başına iğrenç. Bazılarının yüzlerini tanıyordum, portreleri birçok yerde asılıydı, televizyonda gösteriyorlardı. Aynı beyazlıktaki kapılarla dolu mermer koridorda dikilmiş titriyorsun, aletlerin oyucu sesine kulak veriyorsun. İçeriden biri her an çığlık atabilir. Bu adamların yüzleri sizi bu steril, yarı karanlık koridorlarda da tepeden izliyordu. Kişiliksiz, yaşlı yüzler, herhangi bir umuttan yoksun, kalpsiz yüzler.

Yetmişler bir ölçüde buydu, mermer ve yaşlı adamlar. Bu yüzler sonsuza dek zihnime işlendi ve Pavlov'un köpeğinde olduğu gibi, dişçi aletini duyar duymaz acının kayıtsız azizleri gibi beliriyorlar. Ve tersi, bir arşiv gazetesinde gözüme takıldıkları anda dişim sızlıyor.

23.

Her sabah yeni gelen gazete ve dergileri gözden geçiriyorum. 1968, ocak ayının ikinci haftasından *Time* dergisi. Broadway'de Stoppard'ın *Rosencrantz ve Guildenstern Öldüler*'i oynanıyor. Sinemalarda Visconti'nin *Yabancı*'sının prömiyerleri yapılıyor. Ve neredeyse her sütunda: *The War* – Savaş. İnsan İkinci Dünya Savaşı'nın hâlâ bitmediğini veya yeniden patlak verdiğini düşünebilir. Tabii ki Vietnam Savaşı kastediliyor. Yukarıda, küçük bir kare içinde, Vietnam'da 1967'de öldürülen Amerikan askerlerinin sayısı, 9353. Bunu Çekoslovakya olaylarıyla ilgili iki sütun takip ediyor, olaylar aslında ileride olacak, Dubček'in seçilmesiyle ilgili "Umut Sebebi" başlığı ise yakında yalanlanacak. Ama şimdi 1968'in başı, daha hiçbir şey belli değil. Tarih hâlâ bir haber.

Aniden Bulgaristan, yollardaki arabalarının yüzde yirmisinin resmi sürücüye sahip olduğu (*chauffeur-driven*), yani her çaptan bürokrat ve yönetici taşıdığı cümlesiyle ortaya çıkıyor. Yandaki sayfanın tümünde bu konuyla pek ilgisi olmayan (yine de kim bilir) kocaman kırmızı bir Pontiac, cadde genişliğindeki Pontiac Bonneville 1968 parlıyor. Aynı dönemde, 1968'in ocak ayının ikinci haftası, yeşil resmi bir cip (*Time* dergisi haklı, köy kooperatifinin cipi), şu kabin yerine çadır bezi olanlardan, toprak yoldan sallanarak komşu kasabadaki doğumevine doğru gidiyor. Cipin içindeki annem, annemin içinde – ben, sürücü ise babam. Dünyaya gelmem için gidiyoruz.

Ve *Time*'daki istatistiğin bizzat beni nasıl ilgilendirdiğine bir bakın: Köyde başka otomobil yok. Babam, belki de annemi doğumevine götürecek araba bulmanın zorluklarıyla bağlantılı olarak ailenin tüm birikimlerini çekiyor, borç harç eski bir Varşova alıyor, böylece de köydeki özel araba oranını birden yükseltiyor. Varşova ağır, şişman ve gürültülü, o kırmızı Pontiac gibi değil, bir komşuya göre ise orduda kayıtlı, anlayacağınız seferberlik durumunda kamulaştırılıyor, tepesine hafif bir silah taktılar mı, doğrudan küçük bir tanka, sürücüsü de tankçıya dönüşüyor. Bu babamı

çok endişelendiriyor çünkü artık 68 Mayısı, Prag'da bahar başlıyor ve aynı komşu (aynasız mıydı, şakacı mı anlayamadık) gidip Çek kardeşlerimizi kurtarmak zorunda kalacağımızı söylüyor. Kimden ki, diye soruyor safça babam. Nasıl kimden, kendilerinden, cevabını veriyor komşu, babam seferber edilen Varşova ile kendini artık Prag'da görüyor.

Prag'daki umut ve Bulgaristan'daki özel araç açığı hakkında yazarken, *Time* dergisinin babamın endişeleri ve (yolda, tarım kooperatifine ait cipte meydana gelen) doğumum hakkında bir fikri var mıydı acaba? Ya babamın *Time* hakkında fikri var mıydı? Sanmıyorum. Ama buna rağmen her şey birbirine bağlı. Tarım kooperatifine ait cip, Pontiac ve Dubček.

Kırk-elli yıl öncesine ait dergi ve gazete okumak... Kaygı veren şeyler artık kaygılandırmaz. Haberler artık tarih olmuştur.

Son dakika haberleri tüm sıradışılığını yitirmiştir. Kâğıt sararmıştır, kuşe sayfalardan hafif bir nem kokusu gelir. Peki reklamlara ne olur? O günlerde bıkkınlıkla atladıklarımız şimdi yeni değer kazanır. Birdenbire reklamlar o zamanın gerçek tarihi olur. O zamanın giriş kapısı. En çabuk bozulan, küften kabuk bağlayan günlük hayata dair bir bellek. Reklamı yapılan nesneler tabii ki artık yoktur. Bu da aslında değerlerini artırır. Eğlenmiş, beyaz pantolon ve geniş siperli şapkalar giyip Pontiac sürmüş, Cinzano içmiş, Saint Tropez'de dolaşıp yok olmuş bir dünyaya ait bir his. Otuz yıl önce, 1939'da, yaklaşan savaşı beyzbol maçı misali *canlı dinlemek* için özel radyo indirimi kuyruğunda bekleyen aynı dünya...

Bu arada 1939'da radyo satışları hızlı bir şekilde artmış. Savaşın medyası bu olacak. Radyodan duyurulacak, cephedeki askerler için kutlama konserleri yayınlanacak, tüm propaganda kısa ve uzun dalga halinde yapılacak, zaferler gümbür gümbür duyurulacak, geri çekilmeler ve kayıplar hakkında yine aynı dalgalarda susulacak, herkes ahşap kutunun etrafına kümelenecek.

Tüm bunlar nereye gitti... Radyolara ve etrafındaki insanlara, dergilerin tüm o renkli eklerine ne oldu? Radyonun çocuk saati

reklamındaki sarışın kız şimdi bir bakımevinde yaşlı bir kadındır ve muhtemelen adını bile hatırlamıyordur.

24.

Yaşlı kadının duygudan tümüyle yoksun, tamamen ifadesiz bir yüz ve boş bir bakışla gelip aniden canlanmasını diğer odadan, yarı açık kapıdan seyretmek harikuladeydi. Kadranın üzerinde şehir isimlerinin yazılmış olduğu kocaman ahşap radyoyu görünce sesli olarak okumaya başladı:

Londra, Budapeşte, Varşova, Prag,
Toulouse, Milano, Moskova,
Paris, Bükreş...

Aa, Sofya, dedi kadın, Sofya. Böyle durumlarda nazikçe yaklaşmam, bir sohbet başlatmam, öyküsünü dinlemeye hazır olmam, onu hatırlamaya teşvik etmem gerekiyordu. Bulgaristan göçmeni çıktı, babası Alman bir mühendismiş, Bulgar bir kadınla evlenmiş, Sofya yakınlarında bir köyde, dağa yakın güzel, bahçeli bir evde oturuyorlarmış... adını artık hatırlamıyormuş. Onu getiren yeğeni yanımızda duruyor ve teyzesinin konuştuğuna, heyecanlandığına inanamıyordu. Sanırım bu onun dili, Bulgarca, dedi.

Bir dilde bu kadar yıl susan biri için kadın çok iyi konuşuyordu. Hikâye tabii ki belleğin ve dilin birtakım beyaz boşluklarıyla parçalanıyordu, sonra başka bir yerden devam ediyordu. Akşamları müzik saatinde radyonun etrafına toplandıklarını hatırlıyordu. Annesi ve babası haberleri yalnız dinliyormuş. Ama cephedeki askerleri kutlama konserlerini ve klasik müzik konserlerini daima birlikte dinliyorlarmış. Radyonun yanıp sönen ışığını, kadranının üzerindeki şehir isimlerini tekerleme gibi okuyup her ismin arkasında nelerin olduğunu nasıl hayal ettiğini anlatıyordu.

Küçükken aynısını yaptığımı, bu kadranın benim ilk Avrupa'm olduğunu hatırladım, her şehrin ayrı sese sahip olduğunu ve dönen düğmeyi, kondansatörü çevirdiğimde, Paris sokaklarının nasıl sesler çıkardığını veya Londra'da bir meydanda bazı insanların kavga ettiğini duyabileceğimi düşünürdüm. Nedense Londra'da birtakım insanların sürekli kavga ettiğini düşünürdüm... Dünya kapalıydı ve bu şehir isimleri orada, sönümlenmelerin, ses kayıplarının, kasıtlı kesintilerin ötesinde bir yerde bu şehirlerin var olduğunun, oralarda başka çocuklu insanların da radyonun başında oturduğunun ve kulak kabartırsam akşamları neler konuştuklarını duyabileceğimin tek kanıtıydı.

Kadın ise durmadan anlatıyordu... İşte o anda... radyodan emir, *schnell*,[6] *schnell*, kaçalım, Ruslar ordularıyla, ben dokuz yaşında bir *kleine Mädchen*,[7] mavi hırka, *rote*[8] düğmeler... anne, tavşan, işte burada, hırkasının sağ üst tarafını gösteriyor, annem buraya *Kaninchen*[9] dikiyor... kaçacağız, baba Alman, Alman, baba öldürecekler... anneannem haykırıyor... burası kötü, kötü, kaçın... son tren, hadi, *schnell*, uçak geliyorlar, ateş krrrr, tren duruyor, aşağı, yatıyoruz... çimen, çimen...

Çimen...

Uzun bir ara, düşünce sanki yitiyor...

Çimen...

Yine ara, sonra hatıra aniden geri geliyor ve başının üzerinde uçak gibi süzülüp geçiyor... Yüzü korkudan yamuluyor, ellerini kaldırıyor...

(Mümkün olabilir mi, bu kadını bir yerlerden tanıyorum sanki...)

Yeğeni ona sarılıyor... kadının onu fark ettiğinden bile emin değilim, yeğeni bu anıda yer almıyor, kadın şimdi 1944 yılında... dili tamamen bölük pörçük oluyor, daha fazla Almanca kelimeler giriyor... *Achtung* – Dikkat... Tren, son Alman görevlilerini, mültecileri, aileleri taşıyor... uçaklar bombalıyor, tren duruyor, atlayıp yere yatmaları gerekiyor. Toprak kokusu, etraftaki kurşunlar, annesinin bedeni, babasından söz etmiyor... ama ortaya bir inek çı-

kıyor, bombalardan ve silah seslerinden ürkmüş onlara doğru yürüyor, koşuşturuyor, bakınıyor, yine yürüyor... kadın, git inek, diye bağrıyor, kız, inek gitmek... seni öldürmek diye bağrıyor... inek ise anlaşılan duymuyor, möö, doğrudan kıza doğru... ve o anda bir şarapnel (öykünün belirsiz yerlerini dolduruyorum) ineğin arkasına isabet ediyor, yarası kanamaya başlıyor ve topallıyor möö, möö, möö, kadın inek, inek diye inliyor... kalkıp ineğe doğru koşmaya başlıyor, annesi onu hızla çekiyor, yere düşüyor... nerede, nerede... möö, möö... inek, inek ölmemek, ben seni kurtarmak... inek karşısında yatmış başını sallıyor... ve gözler... gözleri var ve ağlıyor inek, diyor kız-yaşlı kadın, ağlıyor, ağlıyor, o da ağlıyor...

Tante,[10] *tante*, diye sesleniyor yeğeni Almanca, yasak bir sahneye şahit olmuş bir insanın huzursuzluğuyla, sakin ol. Korku içinde bana dönüyor, bir şeyler yapın, ağlıyor...

Hatırlıyor, diyorum, o yüzden ağlıyor...

Hilde! Aniden ismi aklıma geliyor. Hilde, diyorum yüksek sesle ve kadının elini tutuyorum. Yeğen dehşet içinde, ismini nereden biliyorum, ilk kez geliyorlar, onu kaydeden ben değilim. Başını kaldırıp bana bakıyor. Beni tanımayacak. Yaklaşık yirmi yıl önce Frankfurt'ta, onun salonunda oturuyordum, karımla evinde iki gece kalmıştık, bağlantıyı bir arkadaşımız kurmuştu. O zaman bir şey yazmıştım: Almanya'yı Kurtaran Hilde.

Beni tanımıyor. Elini tutuyorum, Bulgarca bir şeyler söylemeye devam ediyorum, o ineği gördüğümü söylüyorum, şimdi Tanrı'nın sağ tarafında otluyor, en azından ölürken yalnız değilmiş, onunla konuşan akıllı bir kız görmüş... bu mutlu bir ölüm. Diğer inekler mutsuz ölür, oysa ona sarılmışlar, şimdi her şey yolunda, o iyi. Kendimi yaşlı kadına değil de o dokuz yaşındaki kız çocuğuna hitap ederken yakalıyorum, o da kanepenin üstünde otururken sakinleşiyor, başını bırakıyor ve uykuya dalıyor.

25.
... HILDE

Sizi tayyare meydanında bekleyeceğim, diyor Hilde telefonda. Sesi berrak, Bulgarcası 40'lara ait. Başka zamanlara doğru ani kapılar açan kelimeler vardır. Bir anda tereddüt ediyorum, Frankfurt Havalimanı'nda görüştüğümüzde, hakikaten de bir tayyare meydanıdır, 1945 yılı mı olacak yoksa 2001 mi? (Konuşma o zaman yapılmıştı.) Her neyse, bundan böyle "tayyare meydanı" hafızam için beni Hilde'ye bağlayan o "madlen kurabiyesi" olacak. Ve bu öyküde sözü edilecek iki şeye daha – bir tencere ve en sıradanından bir fabrika ekmeği.

Hilde bizi tabii ki tam zamanında tayyare meydanında bekliyor, kendisi yetmişli yaşlarının başlarında muhteşem. Yurtdışında insanlar daha güzel ve daha yavaş yaşlanıyorlar, orada yaşlılık daha merhametli.

Hilde'nin Bulgaristan'da doğduğunu ve Kızıl Ordu girmeden önce son treni yakalamayı başardığını söylemenin tam yeri. Kalmak istiyorlarmış, babanın, Alman jeolog, ordudakilerle bağlantısı yokmuş ama onları burada iyi bir şeyin beklemediği konusunda uyarmışlar. Bulgar annesi ve küçük erkek kardeşiyle kaçmış. Baba evle ilgili bazı işleri tamamlamak için kalmış, bir hafta sonraki trene binecekmiş. Bir gece sonra vurmuşlar... Hilde dokuz yaşındaymış. Neredeyse bir hafta seyahat etmişler, tren sürekli bombalanmış. Raylar boyunca yattıkları zamanlardan çimen ve toprak kokusunu net hatırlıyor. Bunu oturma odasında kaldığımızda anlatmıştı, oturma odasının kendisi ise, lambasıyla, ahşap kolçaklı yıpranmış koltuklarıyla sonsuza dek 60'larda kalmıştı.

O anda telefonda istediği fabrika ekmeğini çıkarmayı akıl ediyorum. Bu isteğinin beni şaşırttığını itiraf etmeliyim. Bulgaristan'da sıradan fabrika ekmeği bulana kadar iki-üç dükkân dolaşmıştm. Ondan alan mı kaldı? Hilde ekmeği dikkatle eline aldı, heyecanlandı ve ona bakmamam için koridora çıktı. Biraz sonra döndü ve bu ekmeğin tadını çocukluğundan hatırladığını söyledi. İki

dilim kesti, üzerine biraz tuz serpip birini bana uzattı. Üzerine tuz serpilmiş sıradan fabrika ekmeği dilimini hiç bu kadar keyifle yiyen birini görmemiştim.

Sonra çok özel bir şey göstermek için bizi mutfağa götürdü. Büfenin en alt bölümünü açtı ve dipten bir tencere çıkardı. Kaba, sağlam metalden yapılmış kocaman ağır bir tencereydi. Onu dökmek için sanki tank eritmişler, diye düşündüm o anda ve bunu sesli olarak da söyledim. Hilde gülümsedi ve ne kadar haklı olduğumu tahmin bile edemeyeceğimi söyledi. Bu tencere harap olmuş Alman devletinin ailelere dağıttığı ilk ve en değerli şeymiş. Eritilen silah ve savaş malzemelerinden kocaman birer tencere. Bu tencereyle hayatta kaldık, dedi Hilde, içinde taş bile pişirebilirsin.

Ve genç Hilde'yi Almanya'da 40'ların ve 50'lerin harabeleri arasında hayal ettim, diğer kadınlarla birlikte yıkıntıları temizlerken, sağlam tuğla ararken, kardeşi için kıyafet dikerken, birkaç patates için beklerken, elektrikten tasarruf etmek için karanlıkta otururken. Homurdanmadan, temelleri çökmüş bir ülkeyi yeniden ayağa kaldırmak zorunda olan biri gibi.

Mütevazı dairesinde otururken, farkında olmadan Almanya'yı yeniden inşa eden Hilde'nin öyküsünü bir gün anlatmam gerekiyor, diye düşünüyordum. Yıpranmış ağır bir dökme demir tencere ve üzerine tuz dökülmüş bir fabrika ekmeği diliminin anısıyla.

26.

Gaustin'in geçmiş kliniği yavaş yavaş takipçilerini buluyordu. Birkaç yıl içinde farklı yerlerde geçmiş evleri veya odaları görünmeye başladı. Örneğin Aarhus'ta farklı yüzyıllardan evleri bir araya getiren, eskiden yapılmış bir etnografik kasabayı kullanıyorlardı, evleri oraya taşımışlardı, öğrencilere ve turistlere atalarının burada nasıl yaşadığını, nasıl kaz, koyun, keçi ve at yetiştirdiklerini gösteriyorlardı. Kazlar, koyunlar, keçiler ve atlar on dokuzuncu yüzyıldan değildi.

İlgimi çekti, bir edebiyat festivali vesilesiyle Danimarka'ya gittim, festivalden birkaç gün önce oraya varıp Aarhus trenine bindim. Danimarkalı bir arkadaşımı önceden arayıp bu sosyal projeyle yazar veya gazeteci olarak ilgilendiğimi vs. söylemesini rica etmiştim. Anlaşılan bundan daha fazlasını yapmıştı çünkü oraya vardığımda bana mihmandarlık yapacak şirin bir kız bekliyordu.

Aslında yerin Gaustin'in kliniğiyle pek alakası yoktu, müze müzedir sonuçta, ama ayda iki kez ziyarete biraz daha erken kapatıp kalan saatlerde yaşlı bakımevlerinden çoğunlukla demanslı gruplar getiriyorlardı. Bu erkek ve kadınların bir kısmı, güçlerine ve hatıralarına göre, çiftliğe gidip ördekleri ve keçileri besliyor, bitki tarhlarını suluyor veya bahçede güneşte duruyorlarmış. Benzer uğraşların hiçbir şey ifade etmediği insanlar da varmış, köy hayatı ve evde üretim anıları yokmuş. Onları doğrudan, 1974'te olduğu haliyle korunmuş bir daireye götürüyorlarmış. Bu somut tarih işi hoşuma gitmişti, gerçi dairenin 1973'te ve 1975'te aynı olup olmadığı belli değildi. Ama mutfak masası, buzdolabı ya da oturma odasındaki yüzü kaplanmış kanepe bir yılda kopartılmış lale gibi solacak değildi tabii. Takılıyordum sadece.

Kız sevimliydi, şüphelerime, sorularıma ve dolaysız güneyli şakalarıma sakince, bir kuzeyli gibi tahammül ediyordu. Dairede kadınlar hemen mutfağa yöneliyorlar, dedi kız. Sanki gizli bir pusula devreye giriyormuş. Kendi dairelerinde bile yolunu zor bulan

bu kadınlar, bunu burada içgüdüsel olarak yapıyormuş – içgüdüye dönüşen şartlı refleksle. Baharatların kokusu onları çekiyormuş, fesleğen, karanfil, nane, biberiye kavanozlarını açıp burunlarını içlerine gömüyorlarmış, isimlerini artık hatırlamıyorlarmış, karıştırıyorlarmış ama neden söz edildiğini biliyorlarmış.

Artık yok olmuş taze öğütülmüş kahve kokusunun peşine düşüyorlar, diye devam etti kız, tam olarak 50'lerde ve 60'larda yaygın olan türlerden stoklarımız var. Onu kendileri öğütmekten hoşlanıyorlar. Sık sık, kahveyi öğüttükten sonra uzun bir süre değirmeni çevirmeye devam ediyorlar.

Koku anılarını, boşalmış hafıza mağarasını en son terk ederken hayal ettim. Belki de en erken gelişen duyu olduğu içindir, o yüzden son ayrılıyor, başını eğmiş, etrafı koklayarak uzaklaşan bir hayvan gibi. Bu kadınları kare biçimli eski ahşap kahve değirmenlerini veya bakır kulplu koyu gümüşten uzun silindir biçimli öğütücülerini sonsuza dek çevirirken net bir şekilde hayal ettim. On yedinci yüzyıla ait Vermeer, Hals, Rembrandt gibi eski Hollandalıların fırçasına layık bir tablo olmalı bu, ayrıntılı gerçekçilik ve günlük hayatın yüceliği bir arada. Kahve değirmeninin sonsuza dek çevrilmesi, burnunuzla içtiğiniz koku, bazı şeyler yüzyıllar içinde değişmez. Onları yılları, mevsimleri, günleri ve saatleri kahve taneleri gibi öğütürken hayal ettim. Kahve değirmenlerini çevirirken sanki gerçekten başka bir zamana gidiyorlar, dedi İnci Küpeli Kız (ona bu ismi verdim). 60'lar ve 70'lerden kitapların olduğu bir kitaplığımız da var ama birçoğu için harfler artık hiçbir şey ifade etmiyor. Bazen çocuk kitaplarına bakıyorlar, resimleri hoşlarına gidiyor, o kadar.

Aslında tam da on yedinci yüzyılın başlarında bir Hollandalı, Peter Van Den Broeck, birkaç kahve tanesini denizleri aşarak taşımayı ve ilk fidanı büyütmeyi başarmış. Onun takipçisi de herhangi biri değil, bu çalılara düşkün olan ve gelecekteki bakımlarını üstlenen Carl Linnaeus'muş bizzat. Linnaeus'un kendisinde, yaşlılığında hızla ilerleyen bir hafıza kaybı başlamış. Dünyayı isimlendiren, düzen tanımayanı düzene sokup sınıflandıran kişi bir an-

da o isimleri kaybetmeye başlamış. Onu bir unutmabeni çiçeğinin üzerine eğilmiş, kendi verdiği Latince ismi hatırlamaya çalışırken hayal ediyorum.

Başka zamanlardan kalan evlerin yanından geçiyorduk, koca bir bekleme endüstrisinin, günlerce seyahat eden haberin ertelenmiş mutluluğunun sonunu anmak için 20'lerin postanesine uğradık. Geçmiş yüzyıllardan soyluların, sütçülerin, koyunu olmayan çobanların yanından geçtik, dükkânlarının önünde oturan ayakkabı tamircilerini başımızla selamladık, bir yerde kısa pantolonlu, askılı ve kasketli çocuklar uzun eşek oynuyordu, ufak bir kavşakta ise bir evsiz yırtık şapkasını kibarca yere sermişti. Çoğu gönüllü, dedi rehberim, üniversite tarih öğrencisi ya da emekli. Herhangi bir ödeme yapılmıyor ama her geçen yıl sayıları daha da artıyor. Bazen evsizler de geliyor. Peki nasıl bir kılığa giriyorlar, dedim canlanarak. Onlara bir döneme ait sıcak temiz giysiler veriyoruz. Ama çoğu elbiselerini değiştirmek istemiyor. Oldukları gibi kalmak istiyorlar sadece. Kendileri de söylüyor, evsiz her zaman olmuştur, öyle değil mi, hangi yüzyıldan olmamıza ihtiyacınız var?

Haklılar tabii, diye düşünüyorum sonradan. Evsizlerin tarihi olmaz, onlar... nasıl desem, tarihin ötesindedir, aidiyetsizdir. Gaustin de bir dereceye kadar öyleydi.

Sonunda 70'lerin en popüler zincir pastanesinde oturduk, Lotte'nin belirttiği gibi, o zamanlara ait fırınlarda pişirilen pastaları, bezeleri ve kruvasanları o zamanki şekillerde ve jöleleriyle, un, vanilya, limon kabuğu, tarçın ve o zamanlara ait tüm diğer malzemelerle yerinde hazırlıyorlardı. Oturmuş, kenarları altın şeritli porselen bardaklarda, zamanında tutulan bir markanın sıcak çikolatasını içiyorduk. Etrafımızda 70'lerin garson kızları dolaşıyordu, onlarda çok tanıdık bir şey vardı, bu da beni geçmişe götürüyordu, ilk, neredeyse erotik hatıralarımdan biri ayak bileğinin üstünde bağlanan o apartman topuklu beyaz ayakkabılarla ilgiliydi.

Hiç girizgâh yapmadan, Lotte, hangi onyılı seçerdiniz, diye sordum, 60'ları mı, 70'leri mi, yoksa 80'leri mi? Biraz sustu ve

böyle bir soruya verilebilecek en doğru yanıtı verdi: Her birinde on iki yaşında olmak isterdim.

Benim yanıtım da bu olurdu.

27.

Evet, Aarhus deneyi işe yarıyordu ama müze hissi, pazar günü Disneyland'ı ziyaret etme hissi yine de kalıyordu. Gaustin'in deneyinin amacı farklıydı.

Döndüğümde, hadi 68'e inelim, diye teklif etti. Bu "hadi 68'e inelim" hoştu, Orfe'nin yeraltı dünyasına inmesi gibi bir şeydi. 60'lar hemen alt kattaydı. İki limon sarısı koltuğa oturduk. Onları bir mezatta bulmuştu, sanırım deli paralar vermişti, yerli zengin bir Warhol taklitçisinin dairesini temizliyorlarmış.

Bir paket sigara çıkardı, bu sefer Gitanes, bir tane yaktı, acı duman yavaşça odada yayıldı. Bir şişe *Seagram Extra Dry* açtı, *kuru cinin âlâsı*, *Newsweek*'in son sayfasındaki reklamın duyurduğu gibi, *zeytinler sizden, gerisi bizden.*

Şimdi anlat, dedi... Danimarka hâlâ bir hapishane mi?

Daha çok bir müze olduğunu söyledim ve farklı zamanlardan evleri, 1974'ten kalan daireyi ve Lotte'nin bana göstermiş olduğu, içlerinde sıradan ailelerin oturduğu halleriyle, tarihleri, albümleri, bavulları, elbiseli askıları, ekmek sepeti, buzdolabının üstündeki yapay çiçekli vazosuyla muhafaza edilen birkaç daireyi ayrıntılarıyla anlattım. Dairelerden biri Türk göçmenlere aitti, elli yaşlarında bir adam ve yirmi yaşlarındaki oğulları, misafir işçilerdi, kül tablaları izmaritlerle doluydu ve koku hâlâ oradaydı, izmaritleri değiştiriyorlar mı acaba diye merak etmiştim.

Sorun şurada, diye başladı Gaustin, kelimeleri yavaşça telaffuz ediyordu, sanki gece düşündüklerini o anda şekillendirmeye çalışıyordu. Gaustin'in uykusuzluktan muzdarip olduğunu söylemiş miydim, gece klinikte kaldığımda onu duyabiliyordum, biraz

yürüyüp duruyordu, kendisine çay yapıyordu veya sigara içmek için dışarıya çıkıyordu. Sonsuz Bellek Funes'e benziyordu. Bir seferinde ona, örneğin 30 Nisan 1882 sabahına ait bulutların şekillerini tekrarlayabilirsek, ideal noktaya gelmiş olacağız, dedim. Ve ayrıca köpeğin öğleden sonra 3:14'te profilden nasıl göründüğünü de, diyerek oyuna dahil oldu Gaustin.

Ona göre Aarhus'taki asıl sorun, geçici anımsama moduna girmenin, öğleden sonra iki ile beş arasında geçmişi ziyaret edip sonra bambaşka, artık yabancı bir şimdiye dönmenin oldukça ani ve sancılı olmasıydı. İki mevsim arasındaki kapıyı açıp yazdan doğrudan kışa atlamak gibi. Ya da arada uyum süreci olmadan sürekli karanlıktan aydınlığa veya gençlikten yaşlılığa geçmek gibi. Sadece birkaç saat kalmak geçmişteki o pencereyi çok kısa süreliğine açar. 68'in cininden biraz daha doldurdu ve görünüşe göre bir adım daha ileri gitme, daha radikal bir şey deneme zamanının geldiğini söyledi.

Fikri, kısaca, zaman içinde koca bir şehir yapmaktı. Ama gerçek bir şehir, tek sokağı ve birkaç fiberglas evi olan şu simülasyonlardan değil. İlki 1985'te olacak diyelim. Oradan başlayacağız. O yıldan kayda değer bir şey hatırlamadığımı söyledim, o zaman liseyi bitirdiğimizi ve kışlaya tıkıldığımızı saymazsak, dedim içimden. Çernobil'in, sessizliğin, radyoaktif yağmurların, iyot eksikliğinin, gizlice iyot tedarik etmelerin söz konusu olduğu sonraki yılın gölgesinde geçen bir yıl...

Olağanüstü bir şeyin olmasına gerek yok, cevabını verdi Gaustin. Zaman yuvasını olağanüstünün içine yapmaz, sessiz ve huzurlu bir yer arar. Başka bir zamana ait izler bulursan, ancak göze batmayan bir öğle sonrasındadır. Özel hiçbir şeyin olmadığı, hayatın kendisinden başka hiçbir şeyin olmadığı bir öğle sonrasında... Kim demişti bunu, dedi Gaustin gülerek.

Sen, cevabını verdim.

Aklına gelen her şeyi bana atfetmeye bayılıyorsun. Ama özellikle bunu gerçekten benden araklamış olabilirsin.

Ve böylece şehir ilk olarak 1985'te başlayacak, Gaustin coşmuştu, bu yılı tersyüz etmeliyiz, 1985'te dendiği gibi onu tümüyle silkelemeliyiz. Gorbaçov, Reagan ve Kohl ile bir şekilde baş ederiz, orada belirgin izler var. Ama bakalım *adamın dibisin* yerine ne diyorlardı, argo nasıldı, herkes hangi aktörlere ölüp bitiyordu, kimin posterleri asılıydı, ev dergileri, televizyon programları, hava raporları, *Ogonyok* gazetesinin o yılki sayıları. Brokoli ve patatesin, doğuda Lada'nın ve batıda Peugeot'nun fiyatları neydi. İnsanlar nelerden ölüyordu, akşamları yatak odalarında neler hakkında tartışıyordu. O yılki gazetelerin tüm sayılarını gün gün yeniden basacağız. Sonra 1984 için de aynısını yapacağız...

1986 takip etmiyor mu, diye sordum.

Bilmiyorum, belki önce geriye doğru gitmek lazım, karşılığını verdi. Bir yandan, hafızalarını yitiren hastalarımız hep daha geriye gidecek, gittikçe daha da eski şeyler hatırlayacaklar. 1985'ten sonra onlar için 1984 gelecek, sonra 1983 vs... 80'lere bayılmadığını biliyorum ama katlanacaksın. Onları canlandıracaksın, hikâyelerle dolduracaksın. 80'lerde insanlar neyin kederini yaşıyormuş? Elbette aynı yılı daha uzun tutabiliriz, onu tekrarlayabiliriz. Sonra 70'leri de yaparız, bu başka bir mahalle olacak.

Ama kendileri için 90'ların da geçmiş olduğu yeni unutanlar da gelecek, dedim. Sanırım tüm onyılları hazır halde tutmamız gerekecek. Geçmiş dulavratotu gibi büyüyor.

Her neyse, 70'lere kadar geldiğimizde, diye anlatmaya devam etti Gaustin, orası daha renkli, kafası güzel bir yer olacak, klinikten deneyimin var. Bu geçmiş şehirleriyle kıyaslandığında klinik elbette oyuncak gibi gelecek. Günün yirmi dört saati, haftanın yedi günü, yılın üç yüz altmış beş günü insanlar burada kalacak. Aralarında bir şeyler olacak. Nasıl yol alacağını bilmiyoruz. Sonra 60'ların mahallesi geliyor, orada artık coşabileceksin. Israr edersen 68'i iki veya üç yıl uzatabiliriz, dedi gülerek. Bazı yıllar daha uzun sürer. 50'lere kadar ulaşacağız. Her iki taraf için de dünyevi zevklerden mahrum yıllar olmasına rağmen burada tarihin hangi tarafında olduğun özellikle önemli olacak.

Ya 40'ları, savaşı ne yapacağız, diye sordum.

Gaustin ayağa kalktı, pencereye kadar gitti ve uzun bir dakikadan sonra, bilmiyorum, gerçekten bilmiyorum, diye cevap verdi.

Ondan "bilmiyorum" ifadesini duymak, yüz yılda bir meydana gelen bir şeydi, Gaustin her şeyi biliyordu ya da en azından aksini asla kabul etmiyordu.

O anda, 1968'in veya 2020'nin öğle sonrasında, aynı öğle sonrası sonuçta, Gaustin daha sonra nelerin olacağına dair bazı ipuçları verdi. Söyledikleri mantıklı ve aynı zamanda tüm mantığın ötesindeydi, hem masum hem de tehlikeli görünüyordu – deyim yerindeyse tarihsel boyutta bir tehlike söz konusuydu. Spiralli eski yeşil bir defter çıkarmış, şehir ve ülke isimleri, planlar, zaman-mekânlar çiziyordu. Gitanes'lar tütüyordu, bazen sonuna kadar içmediği sigarayı unutup yenisini yakıyordu, gözlerim dumandan, evet, sanırım dumandan yaşarıyordu. Gaustin'in gözlerimin önünde çizdiği geleceğimin veya geçmişimin –ona ne isim verirsek verelim– üzerinde gri bulutlar dolaşıyordu tehditkârca. Bu tabii ki sadece bir metafor, diye düşünmüştüm o anda, önsezilerimi kafamdan uzaklaştırmaya çalışarak.

Bu deney ne işine yarıyordu, neden geçmişin alanını genişletmeye ihtiyacı vardı? Gaustin, başkalarının rüyasında bile göremeyeceği şeyleri elde etmişti. Geçmiş kliniklerini tanıtan ilk kişilerdendi. Farklı ülkelerde tecrübesini kullanan merkezler açılıyordu. Geriatristler ona ulaşmak, onunla çalışmak, onu danışman olarak davet etmek için artık birbiriyle yarışıyordu. Asla şahsen gitmiyordu, çoğu yere daima nazik ama kesin ret cevaplarını bildirmek için beni gönderiyordu. Ve her tür söyleşi veya tanıtımı reddetmesine rağmen, adı, çok az kişinin gördüğü bir deha veya eksantrik birinden söz edilircesine saygı ve huşu ile anılıyordu, bu ise efsanesine daha da güç katıyordu.

28.
KAÇAK

Ona Yalnız Uzun Mesafe Koşucusu adını verdim, bir zamanlar böyle öfkeli bir İngiliz kitabı vardı,[11] bir türlü okumadığımı itiraf etmeliyim ama başlığı aklımda kalmış. Son zamanlarda okuduğumdan çok okumadığım kitapları hatırlıyorum. Bunda bir anormallik görmüyorum, aynen yaşanmamış olaylardaki gibi bir durum.

Her neyse, o gerçekten bir uzun mesafe koşucusuydu (ya da koşucusuymuş) – bedenen sağlam, güçlü, eski sporcu, beden de bunu sanki unutmak istemiyordu. Çok canlı, çok meraklıydı, hafızası bazen aniden geri dönerek bizi şaşırtsa da, hastalık onun son otuz-kırk yılını yemişti. İlaçlar süreci yavaşlatmaya çalışıyordu, biz hatırladığı zamanları ona geri vermeye çalışıyorduk. (Tedavisi yoktu, bu belliydi, ama Gaustin'in dediği gibi, insan hastalıkta da mutlu olma hakkına sahiptir.) Bu bir geçmiş savaşıydı, her anı için verilen bir savaş.

Muhtemelen iki-üç yıla kadar Koşucu'nun gücü onu terk edecek, kaslarının hafızası zayıflayacaktı, hatırlanan zaman aralığı iyice daralacak veya tümüyle yok olacaktı. Ama şimdi hâlâ formdaydı, hatta şüphe uyandıracak kadar iyi durumdaydı. Yanımızda, 70'lerin mahallesindeki Alzheimer konutlarında mutlu bir şekilde yaşıyordu, Gaustin ile şakalaştığımız gibi, onu 79. alaya kaydetmiştik.

Her gün, 1979'a ait bir gazetenin yeni sayısını okumak için küçük kütüphaneye gidiyordu. Gazetenin tüm sayılarını toplamış, gün gün çıkartıyorduk. Sadece hava durumu tahmini her zaman denk düşmüyordu. Ama meteorologlardan da fazlasını bekleyen olmamıştır, dolayısıyla dikkat çekmiyordu. Koşucu çok okuyordu, olup biten her şeyden heyecanlanıyordu. Müzik tutkunuydu ve Beatles'ın dağılmasını hâlâ atlatamamıştı, Lennon'ı tutuyordu. Pol Pot rejiminin düşmesi, Papa II. Jean Paul'ün ilk Meksika ziyareti – her şeyi takip ediyordu, yıl iyi başlamıştı bu ocak ayın-

da. Sonra Vietnam sınırlarındaki Çin saldırısı hakkında okuyup bir süre bitkin halde dolaşıyordu. Jüpiter'in etrafındaki halkanın *Voyager* tarafından gönderilen ilk fotoğrafını gördüğünde çocuk gibi sevindi. Bu halkada nelerin olduğunu, renklerinin nereden geldiğini uzun uzun konuşmak istiyordu. Acaba orada hayat türleri bulunur muydu... Gaustin'in diyebileceği gibi, onun mucize beklentilerine ve önsezilerine katılmaya, aynı heyecanı hissetmeye çalışıyordum.

Ama Lennon onu her şeyden çok heyecanlandırıyordu. O zamanlar dünya ABBA ve diskoya demir atıyordu, şüphe götürmez bir yozlaşma işareti, ama o John'un her adımını dergilerde ve gazetelerde her yerde takip ediyordu. Artık ev kuşu olduğunu, evde ekmek pişirdiğini, üç yaşındaki Sean'u pışpışladığını yazıyorlardı. Koşucu bunda bir kötülük görmüyordu, başka bir gazetede Synthia'nın, John'un eski sevgilisinin, hakaret dolu ifadeleri çıktığında –aslında gün boyu televizyon karşısında pinekliyormuş– Koşucu gerçekten kızdı. Bir gün yanıma yanılmıyorsam *Life*'ın yeni sayısıyla geldi ve son zamanlarda Lennon'ın kendini nasıl otobiyografisine adadığını, artık Penny Lane'deki evine ait ilk çocukluk anılarını kasetçalara kaydettiğini okudu. Bunu okumayı bekliyorum, diye tekrarlıyordu Koşucu heyecanla.

Bir gece zamansızca yanıma geldi, kapıyı kapattı, oturmak istemedi. John Lennon öldürülecek, dedi aceleyle. Hem de çok yakında. Gerçekten endişeliydi, rüya görüp görmediğini öyle veya böyle açıklayamadı. Delinin teki onu vuracak, yüzünü bile gördüm. Evine dönerken, Dakota Binası'nın önünde. Bunun hemen polise bildirilmesi lazım. Oradan kaçması lazım.

Nasıl tepki vereceğimi bilemedim. Hafızanın ani bir aydınlanması mıydı bu acaba (demek tedavi işe yarıyordu), veya dışarıdan bilgi mi sızmıştı? Sabahleyin polisi arayacağıma söz verdim. Biraz konuştuktan sonra ona odasına kadar eşlik ettim.

Ama ertesi sabah Koşucu ortadan kaybolmuştu.

Yerleşkenin göze batmayan ama ciddi bir güvenliği var. Başka bir şey yüzünden değil, hafızasını yitirenler yön duygularını da

yitiriyor ve korunan bölgenin dışında kolayca kaza kurbanı oluyorlar. Koşucu hâlâ formdaydı, güvenlikten sadece son anda çitten nasıl atlayıp gözden kaybolduğunu gördüklerini söylediler.

Bir hastanın firarı herkes için olağanüstü ve tatsız bir olaydır. Her şeyden önce hayatını tehlikeye attığı için. Bu durumda sadece bir çit değil, otuz-kırk yıl atlarsınız. Başka bir gerçekliğe toslamanın onu nasıl etkileyeceğini bilmiyorduk. Ayrıca olası bir olay, yerleşkenin soruşturulmasına ve kapatılmasına, loncada bu tedavinin amacına uygun olup olmadığı, iç zamanla gerçek zaman arasında bu "senkronlaşmayı" kurmaya hakkımızın olup olmadığı vb. konularda yeni tartışmalara neden olabilirdi.

Bölgedeki tüm polisler olayla ilgili uyarılmış ve başka zamanda "ikamet eden" bir hastayla muhatap olurcasına dikkatli olmaları istenmişti. Ben de yakındaki kasabaya onu aramaya çıktığımda kafamda her tür senaryoyu canlandırıyordum. Onu, gördüğü ilk polisi durdurup tüm o kaygı dolu haliyle New York polisi ve FBI'ın hemen uyarılması gerektiğini söylerken hayal ediyordum. Polis neden diye soruyor. Gizli bir mesajım var, John Lennon'ı öldürecekler, katil belki yola çıkmıştır bile. Öyle mi, diyecek polis ilgisizce, polislere has espri duygusuyla, biraz geç kalmadın mı, birader? Ama... nasıl, çoktan öldürdüler mi, kendimi asla affetmeyeceğim, diye sızlanacak Koşucu.

Ona bunu yaşatmalarını istemem.

Çok şükür her şey çabuk ve en iyi şekilde sona erdi. Bundan sonra Kaçak diyeceğimiz Koşucu, birkaç saat boyunca yakındaki kasabada dolaşıp durmuş (doğrudan havaalanı ve New York uçağı arayacağından korkuyordum), sonra olaydan artık haberdar olan karakolu keşfetmiş, amirle konuşmak istemiş, adam onu dikkatle dinlemiş, not almış, sistemi hemen harekete geçireceğini söylemiş ve doğrudan FBI'la konuşmak için gözlerinin önünde ahizeyi kaldırmış. Sonra karakolun en güzel (sivil) arabasıyla ona yerleşkeye kadar eşlik etmeyi teklif etmiş.

Kaçak'a nasıl yaklaşacağımı bilemiyordum, "öteki" dünyadan dönmüştü, zamanları karıştırmıştı. Bu durumda herhalde tedavi-

nin durdurulması, onun da buradan çıkması gerekiyordu. Veya belki bunu kendisi isteyecekti. Onu herkese gerçek zamanın dışarıda aktığını, burada ise onlara bir çeşit ikinci el geçmiş kakaladıklarını anlatırken hayal ediyordum. Yerleşkeye alınırken hastalar (en azından hastalığın daha erken evrelerinde olanlar) ve yakınları bunun tedavinin özünü oluşturduğunu biliyorlardı. Yine de deneyin saflığı için başka bir gerçekliğe ait parçacıkların girmemesi daha iyiydi. Ortam, başka zamanlara ait öğeler yönünden steril kalmalıydı.

Döndükten sonra Kaçak hiç umulmadık bir şey yaptı. Akşam yemeğinden sonra onun, dışarıda kasabada herkesin bir deneye maruz kaldığını anlattığını duydum: Onlara bir tür gelecek oyunu oynuyorlar yahu... Kulaklarında kablolarla birtakım insanlar yürüyor, ellerinde de minik televizyonlar, gözlerini onlara dikmiş, etraflarına bakmıyorlar. Ya korkunç derecede pahalı fantastik bir film çekiyorlar, ya da elli yıl sonrasının deneyini yapıyorlar. Kaçak'ın alenen dile getirdiği sonuç buydu. Yakınlarda *Time*'da bazı tahminler hakkında bir şeyler okumuştu, şimdi herhalde onların deneylerini yapıyor olmalılar, diyordu. Ama her şey o kadar yapay ki hiç kimse yutmaz. İyi ki onları bizden ayırmışlar, diyerek bitirdi.

Merak etmeyin, dedi bana daha sonra, deneylerini bozmamak için o dışarıdakilerden hiç kimseye hangi yılda olduğumuzu söylemedim.

Sonra sorun yarattığı için özür diledi, John'a gerçekten arka çıkıp onu koruyacaklarına inanıp inanmadığımı sordu.

Biraz düşünüp evet dedim. Gazetelerin beni yalanlamasına koca bir yıl vardı.

29.
SAYILAR

Dünyanın nereye doğru gittiğini görüyorsun, dedi bir gün Gaustin... Tam bir fiyasko, bir zamanlar önümüzdeki yirmi-otuz yıl için olmasını beklediğimiz hiçbir şey olmadı. Geleceğin başarısızlığının bir kısmının tıbbın da başarısızlığı olduğunu kendin de biliyorsun. Dünya yaşlanıyor ve her üç saniyede bir, bir kişi hafızasını kaybediyor.

İstatistikler yeni takıntısıydı, onları takip edip karşılaştırıyordu ve çeşitli hafıza kaybı hastalıklarının yükselen eğrisini, Dünya ve Avrupa Sağlık Örgütü ve daha büyüklerinden birkaç ulusal merkezin verilerini gece gündüz tahlil ediyordu. Örneğin ABD'ninkiler gerçekten korkutucuydu – yaklaşık beş milyon demans, beş buçuk milyon da Alzheimer hastası. Şu anda dünyada elli milyonun üzerindeler, diyordu Gaustin, sadece kayıtlı olanlar, İspanya'dan daha büyük bir ülke bu, yedi-sekiz yıl içinde yetmiş beş milyonun üzerinde olacaklar, ve yine sadece teşhis edilenler bunlar. Örneğin Hindistan'da demans hastalarının yüzde doksanına hiç teşhis konmuyor, Avrupa'da ise yaklaşık yarısına. Avrupa'da yaklaşık yarısına, düşünebiliyor musun, yani bildiğimiz rakamları ikiyle çarp. Etrafımız bu insanlarla dolu, tetik onlar için çoktan çekilmiş, ama bunu bilmiyorlar. Ve belki senle ben de onların bir parçasıyız... Test yaptırdın mı?

Hayır.

Ben de. Bir tür küresel demans geliyor.

Gaustin tüm gizli korkularıma nasıl sızacağını biliyordu. Son zamanlarda terk edildiğime, isim ve olayların her gün gelincikler gibi sessizce sıvışıp gittiğine dair bir his içindeyim.

Bir şey daha var, demans şu andaki en pahalı üç hastalıktan biri, diyerek sayılarla devam etti. Amerikalılar bunu hesaplamışlar, hem de beş yıl önce, yılda 215 milyon dolar. İlaç, sosyal hizmet işçisi, doktor, refakatçi, ne kadar refakatçiye ihtiyaç var, tahmin edebiliyor musun? Orada bazı siyasetçiler kendilerine çok ya-

kında gün doğacağını hissedecek, karışıklıklar başlayacak, hiç kimse artık *topluma sadece yük olan zihinsel özürlü insanlar, merhametli ölüme muhtaç çaresiz hastalar* için büyük meblağlar ödemek istemeyecek, radikal bir sağlık sistemi isteyecekler, tıpta bir tür *realpolitik*... Aşina olduğun şeyler, söylem daha 30'larda oluşturulup uygulanmış.

İyi ki 30'ları da geri getirmek zorunda değiliz, diye düşündüm, ama yine de onlara göz atmıştım. Nasyonal Sosyalistlerin yayımladığı *Neues Folk*'un "ölümcül hasta" fotoğrafının ve yanında "Genetik hastalığı olan bu insanın topluma mal olduğu meblağ yılda 60.000 İmparatorluk markı. Sevgili yurttaşım, bu senin de paran" manşetinin yer aldığı 1938 tarihli kapağını hatırladım. Bizim hastalarımız kara listenin başında olurdu. Onlarla başlanmış – psikiyatri ve geriatri klinikleriyle.

30.

Bir seferinde, banyoya girmeyi reddeden ve daha duşu gördüğü anda hafif bir isteriye kapılan yaşlı bir kadın getirdiler kliniğe, Bayan Ş. Bu bazen olur, hastalığın ağır evrelerinde insanlar saldırganlaşır, önceden olağan saydıkları şeyler için inatlaşan çocuklar gibi dikbaşlı olurlar. Böyle durumlarda bir zamanlara ait, kokusunu hâlâ koruyan sabun ve şampuanlar, temizlik malzemeleri, o döneme ait boneler, eski baş harf nakışlı kalın bornozlar, kemik kulplu aynalar, ahşap taraklar buluyoruz. Bir banyoyu tanıdık ve yakın hale getirebilecek her şey. Ama bu vakada hiçbir şey işe yaramıyordu. Kadın hep öyle debeleniyordu, ağlıyordu ve hemşirelere onu bağışlamaları için yalvarıyordu. O zaman Gaustin'le arşivleri karıştırmaya başladık, kadının hayatta kalan akrabalarını, onunla ilgili belgeler bulduk, ve –ilk önce Gaustin'in tahmin ettiğini itiraf etmeliyim– Bayan Ş.'nin Auschwitz'den kurtulduğunu anladık. Belli ki kendisi bunu unutmaya ve bu konu hakkında ko-

nuşmamaya çalışmıştı. Ama şimdi, hastalığın geç evresinde, hayatı boyunca silmek istediği şey karşıdan gelen bir tren gibi geri dönüyordu ve başka zamanlarda, başka anılarda ondan kurtulmanın yolu yoktu. Primo Levi bir yerlerde, kampın er veya geç yaşamın uykusu arasında uyanacağınızı bildiğiniz o kaçınılmaz gerçeklik olduğunu yazmıştı. Ve bu his yıllarla birlikte azalmaz.

Bir anda Bayan Ş.'nin, annesinin bulunup bulunmadığına, erkek kardeşlerinin hayatta olup olmadığına dair o sonsuz sabah soruları açıklık kazandı. Yemekhaneden aldığı ekmek kabukları ve yemek artıklarını neden dolabında saklayıp biriktirdiğini anladık. Bu anının kilidini açabilecek her şeyden kaçınılmalıydı – duşlar, hemşirelerin koridorlarda çat çat eden ayakkabıları (onları yumuşak terliklerle değiştirdik). Nöbetçi ışıklar kısıldı. Yemekhanenin bir kısmı, geniş ortak alanlardan, çatal bıçak tıngırtısından, insanların yığılmasından kaçınmak için daha küçük ve rahat kabinlere bölündü. Foucault'nun diyebileceği gibi, bir klinikte bunca şeyin olası gizli şiddetle yüklü olduğunun tesadüfen farkına varıyorsun. Artık hiçbir şey masum olmayacaktır – banyo, yemekhane, gaz sobası, iğne yapmak isteyen önlüklü doktor, aydınlatma, dışarıdaki köpek havlamaları, keskin ses tonu, bazı Almanca kelimeler...

Bu, Gaustin'in hafızayı uyandırmaktan vazgeçmeye hazır olduğu nadir vakalardan biriydi.

31.
YENİ VE MÜSTAKBEL TANILAR

Family collapse disorder[12]

Bir İsviçre köyünde bir baba, evine döner ve içeride yabancı kişiler, evinde rahatça hareket eden bir kadın ve iki genç erkek bulur. Adam onları içeri kilitleyip polisi arar, polisler gelip evin etrafını sarar. İçeriden oğulları baba, senin neyin var diye bağırır.

Yaklaşan kitlesel hafıza kaybının hipokampusa ulaşan, beyin hücrelerini yok eden, nörotransmitterleri bloke eden bir virüs gibi bir şey olabileceğinden söz ediliyor. Ve beyin, doğanın bu yüce eseri bir küsur yılda jölemsi bir kitleye dönüşür. Dünyaca ünlü birkaç biliminsanı arıları örnek vererek *colony collapse disorder*, koloni çöküş sendromu ismi verilen gizemli yok oluşlarının aslında Alzheimer mekanizmasıyla aynı olduğu, sadece insan ailesine uygulandığı konusunda uyarıda bulundu.

Atlayan plak sendromu

Bir sabah huzursuz rüyalardan sonra uyanıyorlar ve yatakta bir dönüşüm geçirdiklerini keşfediyorlar...

Zamanda, bir zamanki plaklarda olduğu gibi, atlama olmuştur.

Genç bir erkek ve kadın, üniversite öğrencileri, akşam birlikte yatıyorlar ve yirmi yıl sonra uyanıyorlar. Vücutlarında bir şeylerin yolunda olmadığını hissediyorlar, tutukluk, ağrı, hepten eklembacaklı değiller ama bundan daha iyi de değiller. Odaya birtakım yabancı çocuklar dalıyor ve çığlık atıyor.

Anne, baba, kalkın, gün boyu uyudunuz...

Kimsiniz siz, adlarınız ne, diye soruyor çift yataktan... Dışarıda bekleyin biraz.

Saçım hangi cehennemde? Dün gece ne içtik, partideydik... Rüyanda ne gördüğünü hatırlıyor musun?

Hayır, hiçbir şey hatırlamıyorum.

Ben de.

Hmm. Bekle biraz, bazı insanlar vardı, bir şey için tebrik ettiler, sonra... hayır, her şey kayboluyor. Sen de hatırlamaya çalış.

Bizimkilerin yanına dönmem gerekiyordu, üçüncü sınıf sınavlarımı yeni vermiştim.

Aynı sınıftaydık değil mi?

Eve dönmeyeceğim için onları aramam gerekiyordu. Saatine bakıyor. Şimdi arasam mı? Hangi yıldayız?

Saçım hangi cehennemde, adam yine çıplak tepesine dokunuyor.

Birkaç aydır çıkıyorduk. Akşam, sarhoş olunca, evlenmek istediğini söyledin.

İnsan sarhoş olunca neler saçmalıyor.

Görünüşe göre o işi yapmışız...

Hiçbir şey hatırlamıyorum. Kiraladığımız o daire değil bu.

Muhtemelen evliyiz. İşimiz gücümüz var. Arkadaşlarımız olmalı. Hiçbir şey hatırlamıyorum, hiçbir şey. Muhtemelen denize giderdik, elbette gitmiş olmalıyız. Çocukların adlarını biliyor musun?

Hayır, tanrı aşkına, çocuktan haberim bile yok.

Doktora gitmeliyiz.

Doktora mı, ne diyeceğiz ki?

İşte bugün uyandık ve yirmi yıl geçtiği ortaya çıktı.

Takvime baktın mı?

Evet, baktım, 2020 yılındayız. İki bin yirmi. Ama bu, bu düpedüz başka bir yüzyıl.

Bekle, ne zaman üçüncü sınıftaydık, o parti ne zamandı?

1998 olmalı.

Doğru, sınavdan sonra içmiştik, ne sınavıydı... ve sen benimle kaldın. Ne yaptıysak yaptık ve uyuduk. Ama ben o zaman yirmi üç yaşındaydım ve kahretsin, saçlarım vardı.

Ve bu kadar şey değildin... daha zayıftın demek istiyorum.

Sen de daha farklıydın.

Peki doktora ne diyeceğiz? Bu sabah uyandık ve son olarak Haziran 1998'de yattığımızı hatırlıyoruz. Yirmi yıl uyumuşuz. E uyumasaydınız, diyecek doktor. Şikâyetiniz ne? Şey, benim saçım dökülmüş, diyeceksin, ben de yaşlanmışım. Ve hiçbir şey hatırlamıyoruz. Kesinlikle hiçbir şey.

Başlarını yorgana gömüyorlar ve bu sefer tersine uyuyup yine o eski dairede uyanma umuduyla yeniden uykuya dalıyorlar.

32.
KORUNAN ZAMAN

Gaustin geçmiş kliniklerini sadece hastalara değil, onların yakınlarına da açmaya karar verdiği an, bir sonraki adım atılmış oldu. Sonra, bir hastaya refakatçilik yapmadan belirli yıllarda yaşamak isteyenler oldu. Günümüzde kendini evinde hissetmeyen insanlar. Bazıları, tahminimce çoğu, bunu mutlu yıllarına duydukları özlemden, bazıları da dünyanın karşı koyulmaz bir şekilde yokuş aşağı yuvarlandığı ve geleceğin yok edildiği korkusundan yapıyordu. Etrafta tuhaf bir tedirginlik dolaşıyordu, insan nefes alırken hafif kokusunu hissedebiliyordu.

Kliniklere genel olarak sağlıklı insanların girmesinin, bu şekilde hastalarla karışmalarının doğru olup olmadığından emin değildim. Veya Gaustin'in dediği gibi, geçmiş hakkının kutsal olduğundan ve herkes için geçerli olması gerektiğinden. İnsanlar bunu arıyordu ve burada olmazsa onu başka yerde bulacaklardı. Aslında apar topar kurulan her türden derme çatma geçmiş otelleri ortaya çıkmaya başlamıştı artık.

Gaustin benim tereddütlerimi paylaşmıyordu ve hasta profilini gitgide daha da genişletmeye başladı. Geçmiş saplantısı olan biri olarak, her alan genişlemesini hoş karşılıyordu. Bunu yine de dikkatle yapıyordu. Bir yönteminin olduğundan, kâr peşinde olduğundan da emin değilim. (Ama buna uygun zemin kesinlikle vardı.) Bence geçmişin iyi nakde çevrilmiş bir çekinden çok daha fazlasının peşindeydi. Zamanın kendi saat mekanizmasına girmek, minik bir tekerleği itmek, onu yavaşlatmak, oku geri almayı denemek istiyordu.

Gaustin'in fikirleri gittikçe daha ileri gidiyordu. Onun beklediği, spor salonuna gelir gibi günde birkaç saatliğine uğramanız değil, kalmanızdı... Gaustin sonsuza dek demiyordu, belki bir hafta, bir ay, bir yıl. Böyle bir *yerde* yaşamak için. Yer diyorum ve bu kelimenin ne kadar yersiz olduğunu görüyorum. Gaustin aslında her-

kese açık bir *zaman* istiyordu. Çünkü konu tam olarak buydu. Başkalarının alan, metrekare, dönüm olarak düşündüğü yerleri o yıllarla ölçüyordu.

Deneyin amacı, korunmuş zaman veya "korunmuş geçmiş" oluşturmaktı. Zaman sığınağı. Zamanda bir pencere açmayı ve hastaların orada yakınlarıyla birlikte kalmasını istiyorduk. Hayatları boyunca birlikte olan yaşlı çiftlere birlikte kalma şansı vermek. İşler tümüyle sarpa sarmadan önce anneleriyle veya babalarıyla bir ay veya hatta bir yıl daha geçirmek isteyen oğullara ve kızlara, çoğunlukla kızlara bu şansı vermek. Ama sadece beyaz, steril bir odada yataklarının yanında durmak için değil. Amaç, birlikte aynı yılda kalmaları, tek muhtemel "yerde" –ebeveynin solan hafızasında hafifçe belirip sönen yılda– buluşmalarıydı.

33.
SON MAÇ

1978 yılının ılık bir haziran akşamı geziniyordum. Sokakta bir yerlerden *such a lovely place, such a lovely place, such a lovely face...*[13] nakaratı yayılıyordu. Bu yıl her yerde Eagles'ın "Hotel California" parçası çalıyordu. Kasvetli ve sarhoş ediciydi, bazı yerlerde anlam kayboluyordu, sonra yine geri geliyordu, gitar partisyonları gerçekten büyüleyiciydi. Çocuklar iyiydi. Müzik dergileri onlar için parlak bir gelecek öngörüyordu. Yaklaşık otuz yıl sonra tüm albümlerinden sadece bu parça kalacaktı.

... some dance to remember, some dance to forget... [14]

Anacaddede restoranın dışarıdaki masaları doluydu. Tombul bir bakalit televizyondan dünya şampiyonasının son maçı yayınlanıyordu. Buenos Aires'ten canlı veriyorlardı. Durup izledim. Hollanda Arjantin'e karşı, Avrupa Latin Amerika'ya karşı. Bu maçın

nasıl biteceğini iyi biliyordum, kırk yıl önce babamla birlikte izlediğim ilk maçtı. Arjantinlilerin bitmek bilmeyen hileleri yüzünden Hollanda'yı tutuyoruz ama görünüşe göre kaybedecekler. Doksanıncı dakikada Rob Rensenbrink uzun bir pastan sonra topu geri alacak, şut çekecek... ve top direğe çarpacak. Kaybedecek takım için bahse girmişiz. Buna alışkın olmamız lazım çünkü Bulgaristan hep kaybetmiştir, ama şimdi başkaları oynuyor zaten. Fakat insan asla alışamıyor. Hollanda ise harika oynuyor. Bu adil değil, hani iyiler her zaman kazanırdı, minik yumruğumla masaya vuruyorum. Babamdan daha fazla sinirlenmeye çalışıyorum. Babam bana dönüyor ve şöyle diyor: *Bak moruk* (bana öyle derdi), *hayat bir mağlubiyetten daha büyüktür.*

İnsanın ömür boyu hatırladığı şeyler vardır. Belki de o zamanlar babalar, benimki dahil, bizimle asla yetişkinlerle konuştukları gibi konuşmadıkları için. Bu nedenle bu sözler olağanüstü olaylar sınıfındandı. Baba nasihati bu olmalıydı. Hayatın kayıplarla dolu olacağını, bunun sadece bunların ilki olduğunu mu yoksa hayatın daima her mağlubiyetten daha büyük olduğunu mu kastetmişti, öyle veya böyle tam olarak anlayamadım. Veya belki her ikisini de kastetmişti.

Restoran insan kaynıyor, maçtan dolayı herkesin heyecanı dorukta. Orada, son masada, seksenli yaşlarda bir adam oturuyor, bembeyaz saçlı, gözler açık renkli, uzun boylu, zayıf. Gözünü televizyondan ayırmıyor ama heyecana, en azından görüntü olarak, katılmıyor sanki. Gözünü kırpmıyor, yerinden kımıldamıyor. Kendime yol açıp bu adamın yanına oturuyorum. Oturabilir miyim, diye soruyorum. Başını çevirmeden bana bakıyor ve alt dudağını belli belirsiz titretiyor.

Maç artık ikinci yarının sonuna doğru yaklaşıyor, durum berabere. Stadyum kaynıyor. Direğe çarpma yakın. Uzatmalar yakın. Herkes Kempes'e tezahürat yapıyor. İşte şimdi doksanıncı dakika. Güzel parabolik bir vuruş, masaların etrafındaki herkes diken üstünde, Hollanda taraftarları bağırmaya hazır sandalyelerinden havalanıyor, top tehditkâr bir şekilde Arjantin kalesine doğru uçu-

yor, Rensenbrink'ın ayağının üstüne düşüyor, şuut... Aaa! Direk. Gol için hazırlanan çığlık, neticede uzatmalı bir iç çekmeye dönüyor.

Yanımdaki adama göz atıyorum. Aslında maçı sürekli onun gözünden seyretmeye çalışıyorum. Rensenbrink'in vuruşu sırasında sağ elini masanın üstünde yumruk haline getiriyor sadece. Demek heyecanlanıyor neticede. Sonuç berabere, gerilim artıyor, yorumcunun sesi kısılıyor. Yeni biraların söylendiği birkaç dakikalık bir mola takip ediyor. İnsanların yüzlerine bakıyorum. Acaba herkes bu maçı ilk kez gibi mi seyrediyor? Belki bir kısmı yine de biliyordur, hatırlıyordur, refakatçiler kesin. Ama ne fark eder aslında, fark etmiyor, herkesin yüzü gergin ve ışıltılı. Kırk yıl önce sona eren maçın ne şekilde biteceği meçhul. Ben de ilk kez gibi izlemeye çalışıyorum. Belki bu sefer mucize olur. Her şey mümkün, her şey yeniden olmak üzere.

Yarınki gazeteler ânında tükenecek, ilk analizler, maça ait resimler olacak. Kırk yıl öncekilerin aynısı, sadece yeni kâğıda basılmış, hâlâ mürekkep kokacaklar. Bu maç hakkında, Kempes'in uzatmalardaki golü hakkında tam bir ay boyunca konuşulacak. Hollandalıların ödül törenine gelmeyi reddetmesi hakkında, Cruyff'un Hollanda milli takımına katılmayı reddederek Dünya Şampiyonası'nın sonucunu belirlemesi hakkında, maçın bir Hollandalı oyuncunun alçılı bileği yüzünden yavaşlaması ve Arjantinlilerin pis oyunu hakkında... Tarihi oluşturan tüm bu ayrıntılar hakkında.

Ama şu anda beni tarih ilgilendirmiyor, beni sadece yaşamın öyküsü ilgilendiriyor. İnsanlar dağılmak için acele etmiyor, biralarını içiyorlar, yorum yapıyorlar, sinirleniyorlar. Arjantinlileri tutanlar bile sevinmeye cesaret edemiyor. Adamın yanında masada duruyorum. Etraf karanlık, insanlar kalkıp gitmeye başlıyor. Soğuk bir rüzgâr esiyor.

Onu kolundan tutarak sessizce ama tane tane, *bak, moruk, hayat bir mağlubiyetten daha büyüktür,* diyorum. Adam çok yavaşça bana dönüyor. Bana bakıyor, ne gördüğünden, boşalmış hafızasın-

da nelerin koşturduğundan emin değilim. Bu maçı birlikte seyredeli kırk yıl olmuş.

Onun hafızasında yoksam, ben hiç var mıyım?

Bir dakika geçiyor. Dudaklarını oynatıp sessizce, sadece dudaklarıyla tekrar ediyor, ama ben bunun bir şifre olduğunu anlıyorum, iki hece, *Mo-ruk*... Bu son konuşmamız. Beni artık tanımıyor, her şey son derece hızlı gelişiyor. Beyin teslim oluyor, bedenin banliyöleri isyan ediyor.

Onu Gaustin'in yeni açtığı yerleşkeye yanıma aldım. Tabii ondan önce, geldiğim ülkede mevcut olanları kontrol ettim. Beni içeriye almaları için bir akrabamı görmeye geldiğimi söylediğim klinik moral bozucuydu. Çoğu hasta, taşkınlık yapmamaları için bağlıydı, gözleri fırıl fırıl dönüyordu, çığlık atmaktan sesleri kısıldığından sessizce, hayvanlar gibi uluyorlardı. Sanırım hayatımda gördüğüm en korkunç şeydi, ki ben gerçekten korkunç şeyler gördüm. Niye şaşırıyorsunuz, otuz kişiye tek başıma bakıyorum, onları zaptedemiyorum, ama uzun süre eziyet çekmiyorlar, dedi bir hastabakıcı koridorda yanımdan geçerken. Dışarıya fırladım ve giriş kapısını kapatırken sade bir kâğıdın üzerine birkaç telefon numarasıyla birlikte basılmış bir cenaze evi reklamı gördüm. İsmi aklımda kaldı: Memento Mori.

Babamı kucakladım ve karşı gelmesine rağmen onu Gaustin'in kliniğine getirdim. İnsanın insan gibi ölmeye hakkı var. Bilincinin yerinde olduğu son üç yıl boyunca sürekli gitmek istedi. Onun dilinde "gitmek" ölmesine yardımcı olmamız anlamına geliyordu. Bunu yazabildiği tüm kâğıt parçacıklarına yazmış, odasındaki duvar kâğıtlarına bile. Hâlâ yazabilirken.

On ay sonra pes ediyorum ve ötanazi seçeneklerini görmeye karar veriyorum. Sadece fikir edinmek için.

34.
SONA DAİR YOL REHBERİ

Hafıza kaybının ölümcül olabileceğinden daha önce hiç şüphelenmemiştik. Ya da en azından ben şüphelenmemiştim. Buna her zaman daha çok bir metafor olarak baktım. İnsan bir anda bedeninde ne kadar çok hafıza taşıdığını kavrıyor, istemli ve istemsiz, her seviyede. Hücrelerin çoğalma yolu da bir hafızadır. Bir tür bedensel, hücresel, doku hafızası.

Hafıza geri çekilmeye başladığında ne olur? Önce tek tek kelimeleri, sonra yüzleri, odaları unutursun, kendi evindeki tuvaleti aramaya başlarsın. Bu hayatta öğrendiklerini unutursun, fazla değildir bunlar ve yakında tükenecektir. Sonra, Gaustin'in dediği gibi karanlık evrede, senden önce birikenlerin, bedenin doğası gereği, farkında olmadan bildiklerinin unutulması gelir. Ve asıl bunun ölümcül olduğu anlaşılır.

Sonunda zihin nasıl konuşacağını, ağız nasıl çiğneyeceğini, boğaz nasıl yutacağını unutur.

Ayaklar yürümeyi unutur, nasıl oluyordu, kahretsin... Bizim yerimize başka biri bir bacağın kaldırıldığını, dizden büküldüğünü, yarımay çizip diğer bacağın önüne konduğunu hatırlıyormuş, sonra geride kalan kaldırılıyor, yeni bir yarımay, diğerinin önüne koyuyorsun. Önce topuk, sonra ayağın tümü, sonunda da parmaklar. Ve şimdi yine geride kalan diğer bacağı kaldırıyorsun, dizden büküyorsun...

Biri, kendi bedenindeki odaların elektriğini kapatıyor.

Hastalığın son aşaması kliniklerimizin tam olarak faaliyet alanına girmiyordu, ancak insanlar burada da ölüyordu. Çoğu, bir hasta bakımevine gidiyordu, orada yaşam destek üniteleriyle biraz daha zaman geçiriyorlardı, vücudun artık hayatı beslemeyi reddettiğine

dair işaretlerine rağmen. Parçalar halinde, organ organ, hücre hücre intihar etmesine rağmen. Bedenlere de bıkkınlık gelir, yorulurlar, huzur isterler.

Bedenin bu dileğine dünyanın sadece birkaç yerinde kulak verilebilir. İsviçre, yaşayanların yanı sıra, ölenler için de bir cennettir. Zürih, birkaç yıldır üst üste, dünyanın yaşamak için en iyi ikinci şehri oluyor. Muhtemelen ölmek için de en iyisidir, bu tür sıralamaların, en azından gayriresmi, olmaması gerçekten hayret verici. Ölmek için en iyi şehirler. Tabii imkânı olanlar için en iyi. Ölmek epeyce pahalı hale gelmiş. Peki ölüm hiç bedava olmuş mudur? Belki hapla biraz daha pahalıdır, tabancayla onu elde edene kadar daha zordur, ama çok daha basit ve tümüyle bedava yollar da var – boğulmak, yüksekten atlamak, ip. Tanıdığım bir kadın, çatıdan atlayasım geliyor, ama düşerken saçımın dağılacağını bildiğim için, sonra eteğim kim bilir nasıl kırışacak, lekeler filan, utanmaya başlıyorum ve vazgeçiyorum diyordu. Ne de olsa böyle durumlarda insanı çekiyorlar, öyle değil mi, insanlar seyrediyor...

İşte sağlıklı bedenin işaretleri: Utanıyor, öngörüyor, geleceği düşünüyor, ölümden sonrasını bile, kibirli. Ölümü gerçekten isteyen beden artık kibir hissetmez.

Kısacası, kendi işini kendin görürsen, beleş geçersin. Ama artık intihar edecek gücün yoksa, ve sadece güç değil, bunun nasıl yapıldığına dair hafızan da yoksa ne olur? Bu hayat nasıl terk edilir, lanet olsun, kapıyı nereye sakladınız? Hiç ilk elden deneyimin olmamıştır, veya en çok bir-iki deneyim, ama hep başarısız. (Aslında asıl başarısız intihar gerçek bir trajedidir, başarılı olan sadece bir işlemdir.) Kahretsin, insan nasıl intihar eder, diye merak ediyor sönen beyin, kitaplarda bunu nasıl yapıyorlardı? Boğazla ilgili bir şeyler vardı, boğaza bir şeyler oluyordu, hava, hava kesiliyordu veya su doluyordu, insanı şişe gibi dolduruyordu... ya da sivri tarafı kesiyordu, ip vardı sanki, ama bu iple ne yapacağım...

Sonra destekli intihar geliyor. Nasıl ifade ama. Durum o kadar kötü ki hiçbir şeyi, ölmeyi bile yardımcı olmadan yapamıyorsun.

Bu çaresizliğin içinde de hizmet ortaya çıkıyor. Onu kendin sipariş edip ödemesini yapabilecek durumdaysan, şanslısın. Değilsen en yakınlarını düşüncelere gark ediyor ve masrafa sokuyorsun. Sorun şu, cinayetinin bedelini öderken kendilerini nasıl katil gibi hissetmeyecekler? Eh, bir cinayetin meşrulaştırılması gerektiğinde insan uygarlığı çok gelişmiştir. Onu bu konuda asla hafife almayın. Daima güzel bir sözcük uydurur. Ö-ta-na-zi. Kulağa eski bir Yunan tanrıçası ismi gibi geliyor. İyi, güzel ölümün tanrıçası, onu elinde asa yerine zarif bir şırıngayla hayal ediyorum. "Ötanazi, bu işleme maruz kalan kişinin iyiliği için gerçekleştirilen ölümdür." İşte eylemi meşrulaştırmakla yükümlü olduğu için kıvıran, evirip çeviren, sonunda kendi kuyruğunu ısıran dilin hantallığı. Seni iyiliğin için öldürüyorum, daha iyi olacağını, ağrılarının geçeceğini göreceksin (görmesinin imkânı yok).

Tahminimce, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana bu ülkede ötanazi uygulamasına hiç ara verilmemiştir. Ötanazi ona yakışıyor. İlk başlarda yasadışı, sonra yarı yasal. Herkes ona göz yumuyormuş, başka pek çok şeye olduğu gibi, ve Avrupa'dan ölüm yolculuğuna çıkan insanların kabulü için özel kliniklere şans veriliyormuş. Daha doğrusu, Avrupa'nın bir bölümünden. Diğer taraftakilere, benim tarafımdakilere, bu hak da tanınmamış. Burada anestezi ilaçları bile yoktu, ötanazi ne arasın. Komünizmde ölüm öyle ipek çarşaflar üstünde şımarıklık filan değildi. Üstelik hiç kimse, dönme garantisi olmadan tek yönlü bir biletle ülkeden ayrılman için pasaport ve vize vermez. Gidiyorsun, ölüyorsun ve otomatik olarak vatan haini oluyorsun, bundan dolayı da ölüme mahkûm ediliyorsun. Gıyaben ve ölümünden sonra.

Ötanazi olarak İsviçre. *Switzerland as euthanasialand.* Ölmek için iyi bir yer arıyorsanız, size yardım edebiliriz. Bu ölüm ticaretinin resmi olarak rehberlere, turistik broşürlere girmemiş olması ilginç. Tüm rehberler insanların canlı olduğu ve seyahat ettiği ya-

nılsamasıyla hazırlanmıştır. Belirleyen bu olmuştur. Dünyanın rehberlerinde ölüm yoktur. Bu nasıl bir ihmal.

Ya insanın gitme zamanı yaklaşmışsa? Artık diğer anlamda yolcu ise? Böyle yolcular için rehber yayımlama konusunda neden hâlâ gecikiyorlar? Belki de artık vardır, kim bilir.

Sterbetourismus. Ölüm Turizmi. Kelimenin önce İsviçre'de uydurulduğundan neredeyse eminim. Veriler yılda yaklaşık 1000 yabancının, çoğunlukla Alman ama aynı zamanda çok sayıda İngilizin bu amaçla geldiğini gösteriyor. Ve sadece çaresiz durumdakiler değil. İkisinden biri ölümcül bir hastalığa yakalandığında birlikte gitmeye peşinen karar veren yaşlı çiftler. Nasıl geldiklerini hayal ediyorum, nazik ve mahcuplar, el ele tutuşuyorlar. Tüm işlemden öyle, el ele geçmek için. Elysion'un uçsuz bucaksız tarlalarında kaybolmak istemiyorlar. Buluşmak için saat ve yer belirleyemezler.

Fiyat. Peki fiyatı nedir? Siteleri ziyaret ediyorum. Hazırlık için yaklaşık 7000 frank. Cenaze ve tüm formalitelerle birlikte – 10.000 frank. Katil kiralasanız elbette daha pahalıya mal olur, hem de konforu hariç.

Çiftler belki biraz indirimden yararlanıyordur. Ama böyle bir ülke için 7000 frank da o kadar fazla değil. Demek sürümden kazanıyorlar. Her şeyin ne kadar pahalı hale geldiği göz önünde bulundurulursa... Anlaşılan her şey yükselirken hayatın değeri düşüyor. İnsanlık tarihinde ölüm bedelinin hiç yüksek tutulmamasına, yirminci yüzyılda ise fahiş derecede ucuz olmasına rağmen. Evet, evet, sürüme güveniyorlar herhalde.

Öte yandan da neden pahalı olsun ki, 15 gram toz pentobarbital. Meksika'da herhangi bir veterinerden yaşlı köpeğinizi uyutacağınızı söyleyerek alabilirsiniz.

Bu kuruluşlardan birinin sitesini dikkatle inceliyorum. Kâr amacı gütmeyen bir kuruluş olarak görünüyor, site oldukça sade, yeşil renkte. Yeşili hiç ölüm rengi olarak düşünmemişimdir. Üstteki *To*

live with dignity, to die with dignity (Onurlu yaşamak, onurlu ölmek) logosu, daha çok samuray nişanını çağrıştırıyor, ki bu da abes değil. Tüm ekibin hafifçe dehşet uyandıran sade bir fotoğrafı – herkes genişçe gülümsüyor, güzel beyaz dişler ve açık kollar. Kaç kişiydiler? On iki, havariler gibi, kasıtlı mıydı acaba, sanmıyorum. Ancak 2005'te aralarından birinin Yahuda olduğu ve içeriden bilgi taşıdığı ortaya çıktı, kurumu "yüksek ücretli bir ölüm makinesi" olarak adlandırıyordu.

Herhangi bir geribildirim yok, bu nedenle para iadesi garantisi de yok.

This process is absolutely risk-free and painless. (Bu işlem kesinlikle risksiz ve acısızdır.) Bana verdikleri tıbbi broşürde öyle yazıyor. Peki hayati tehlikesi yok mu? Ne demek istiyorlar, tanrı aşkına, mide rahatsızlığı, kabızlık, bağımlılık, tansiyon düşüklüğü yaşamayacağınızı mı?

Yaz aylarında indirim de var. Görünüşe göre insanlar daha çok kışın ölmeyi tercih ediyor. İndirimler daha çok kişinin karar vermesini sağlıyor mudur acaba? İnsanın giderayak bu kadar cimrilik yapmasına gerek yok sonuçta, belli bir lüksü karşılayabilir. Tahminimce arabulucular ve gizli ölüm yöneticileri (muhtemelen turistik ajans kılığına girenler vardır) bundan faydalanıyordur. Yataksanız sedyeye yer olması açısından sizi Avrupa yollarına çıkaran uzun siyah bir limuzin. Hasta dilerse, ve bunu yapacak durumdaysa, konaklamak için bir gece Avusturya'da, sonra da öğleden sonra Zürih gölünde duruyoruz. Dönüşte limuzin cenaze arabasına dönüşüyor ve kül kabını doğrudan, dönüş yolunda hiç mola vermeden taşıyor.

Sterbetourismus imkânı olan insanlar içindir, fakirler ötanaziden yararlanmaz.

İkinci Dünya Savaşı'nın tüm kıyımları ve kamplardaki ölüm endüstrisinden sonra Avrupa'nın iyi ölüm imkânı sunması daha da zorlaşıyor. Böylece tarafsızlık İsviçre'yi kaçınılmaz olarak hassas

bir tekelciye dönüştürüyor. Gaustin'in diyebileceği gibi, bugün Avrupa'nın neyine bakarsanız bakın, sizi daima İkinci Dünya Savaşı'na götürecektir. 1939'dan sonra artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacaktı.

Törenin veya işlemin yapıldığı binayı görmeye gittim, oldukça gösterişsizdi. Daha çok plastik dış kaplaması olan büyük, çift katlı bir barakaya benziyordu. Sitedeki fotoğraflara bakılırsa içerideki ortam da mütevazıydı. Yatak, küçük bir dolap, duvarda resim ve iki sandalye. Bazı pencereler göle bakıyor.

Diğer konuyu düşünmemek için her şeye soğuk ve teknik bir açıdan bakmaya çalışıyordum. Babamı değil, sürekli kendimi hayal etmem ilginçti. Uygulama açıktı, ama yine de insan suçluluk duygusuyla nasıl baş eder? Babam, sanki bunu hissetmiş gibi, bana nazikçe yardım etti. Ebeveynlerin ömür boyu göze batmadan çocukları için fedakârlık yaptıkları gibi. Aramızdan tek başına ayrıldı. Son saatlerinde yanında kaldım, elini tuttum, eğer bunu yapabilseydi son hafıza hücreleriyle ne hissetmek isterdi diye merak ediyordum. 70'lerin deposundan bir Styuardesa sigarası yaktım, Doğu'nun stoklarından. Babam tanıdığım en güzel sigara içen insandı. İlk sigaralarımı gizlice içerken onu taklit etmeye çalışırdım. Şimdi Styuardesa'dan onun yerine çektim, burun deliklerinin hafifçe titrediğini, göz kapaklarının değişimi algıladığını fark ettim. Sonra sakinleşti. Beni çocukken hatırlayan son kişi gitti, dedim kendi kendime. Ve ancak o zaman çocuk gibi ağlamaya başladım.

35.

Geçmişle ilgili bu kişisel takıntı nereden geliyor? Neden üzerine eğildiğim bir kuyu gibi beni çekiyor? Neden beni artık var olmadığını bildiğim yüzlerle kandırıyor? Orada alamadığım ne kaldı? Orada, geçmişin mağarasında neler bekliyor? Orfe'nin yeteneğine sahip olmadan, sadece onun arzusuyla yalvarıp yakararak geri dönebilir miyim? Peki oradan çıkarabildiğim kişiler ve şeyler tek bir geriye bakışımla daha yoldayken ölmeyecek mi?

Odysseia'ya gittikçe daha sık dönüyorum. Onu hep macera kitabı olarak okuduk. Daha sonra baba arayışıyla ilgili bir kitap olduğunu da anlıyoruz. Ve tabii ki, geçmişe dönmekle ilgili bir kitap olduğunu. İthaka geçmiştir. Penelope geçmiştir, terk ettiğin ev geçmiştir. Özlem, Odysseus'un yelkenlerini şişiren rüzgârdır. Geçmiş hiç de soyut değildir, çok küçük, somut şeylerden oluşur. Kalypso ile yedi yıllık mutlu bir hayattan sonra su perisi ona sonsuza dek onunla kalma şartıyla ölümsüzlük teklif ettiğinde, Odysseus yine de reddeder. Kendimi merak etmişimdir, hadi hepimiz dürüst olalım ve böyle bir teklifi reddedip etmeyeceğimizi söyleyelim. Terazinin bir tarafında ölümsüzlük, ebediyen genç bir kadın, dünyanın tüm mutlulukları, diğer tarafında ise neredeyse hatırlanmadığın bir yere dönüş, yaklaşan yaşlılık, soyguncular tarafından kuşatılmış bir ev ve yaşlanan bir eş. Terazinin hangi tarafını seçececeksin? Odysseus ikincisini seçiyor. Penelope ve Telemakhos yüzünden, evet, ama aynı zamanda ismini koyduğu çok somut ve basit bir şeyden dolayı: bacadan çıkan duman, doğduğu evin bacasından yükselen dumanın hatırası yüzünden. O dumanı bir kez daha görmek için. (Ya da evde ölmek, bacadan çıkıp duman gibi uçup gitmek için.) Bu dönüşün tüm çekim gücü bu ayrıntıda yoğunlaşmıştır. Ne Kalypso'nun bedeni, ne ölümsüzlük bir bacanın dumanı kadar ağır değildir. Ağırlığı olmayan duman teraziyi eğer. Odysseus geri döner.

1989'dan hemen sonra bir siyasi mülteci, gıyaben ölüm cezasına çarptırılan bir "vatan haini" doğduğu şehre döner. Kırk yıldır buraya gelmemiştir. Görmek istediği ilk şey, tabii ki, doğduğu, dedesinin inşa ettiği evdir. Sofya'nın merkezinde güzel, büyük bir ev, yıllar içinde kamulaştırılmış, Çin konsolosluğu olmuş, sonra boşaltılmış... Onu katlarda gezdiriyorlar, oda oda hatırlıyor ama kalbine seslenecek özel bir şey çıkmıyor. Bu odalar benim için hiçbir şey ifade etmiyordu, diye anlatmıştı ertesi gün. Beni bodruma götürmelerini istedim, "buzluk" oradaydı, farklı gıdaların serinde kaldığı yer, ona öyle diyorduk. Derin bir nefes aldım, sanki o zamandan kalan tüm kokular bana çarpmış gibiydi, ancak o zaman gözyaşlarına boğuldum ve anladım, evdeyim, geri döndüm. Buzluktan dolayı, başka bir şey değil. Bu buzluk kalbimin buzlarını çözdü.

Odysseus'un öyküsünün daha sonra, dönüşünden sonra, bir ay, birkaç yıl sonra nasıl devam ettiğini öğrenmek için neler vermezdim. Dönüşünün yarattığı coşku artık yatıştığında. Ve sevgili köpeği, kanıta ihtiyaç duymadan (koşulsuz sevgi ve hafıza) onu ânında tanıyan tek canlı artık öldüğünde. Kalypso'nun göğüsleri, o adadaki geceleri, uzun yolculuğundaki tüm o mucizeler ve maceralar için pişmanlık duymaya başlamış mıdır? Onu akşam geç vakit çivilerini bir zamanlar kendi çaktığı yataktan kalkarken hayal ediyorum, Penelope'yi uyandırmamak için sessizce sıvışır, dışarıda eşiğe oturur ve her şeyi hatırlar. Yirmi yıllık yolculuğun tamamı geçmişe dönüşmüştür ve bu geçmişin ayı, tıpkı gelgit sırasında olduğu gibi, onu gittikçe daha çok çeker. Geçmişin gelgiti.

Eve dönüşünden sonra Odysseus hakkındaki en kısa roman

Bir gece, artık yaşlanmış, kendini bırakmış ve unutmaya başlamıştır, gizlice evini terk eder, her şeyden usanmıştır, karşısına çıkan yerleri, kadınları, canavarları son kez görmek için geri döner.

Neyin nasıl olduğuna ve kendisinin kim olduğuna dair anıları, boşalan hafızasına geri getirmek için. Çünkü yaşlılığın ağır cilvesi bu ya, zamanında kendini Kyklop'a kurnazca tanıttığı o Hiçkimse'ye dönüşmeye başlamıştır.

Telemakhos onu akşam evden yüz metre uzakta, teknesinin yanına düşmüş, orada ne yaptığına ve nereye gittiğine dair bir hatıradan yoksun halde bulur.

Onu bir eve, artık hatırlamadığı bir kadının yanına götürürler.

36.

Hayat (ve zaman) nasıl bir soygundur, ha? Nasıl bir haydut... Uysal bir kervana pusu kurup saldıran en kötü eşkıyalardan bile daha kötü. Bu haydutlar sadece kesenle ve gizli altınlarınla ilgilenir, onları sakince, itiraz etmeden teslim edersen kalanı sana bırakırlar – hayatı, hafızayı, kalbi, malum organı. Ama bu soyguncu, hayat veya zaman, gelip her şeyi alır – hafızayı, kalbi, duyma yetisini, malum organı. Seçmez bile, eline ne geçerse. Bu yetmiyormuş gibi bir de dalga geçer. Ne yapıp eder, göğüslerini sarkıtır, poponu eritir, sırtını büker, saçlarını seyreltir, beyazlatır, kulaklarının içine kıllar eker, bedeninin üzerine benler, ellerinin üzerine ve yüzüne yaşlılık benekleri saçar, tüm kelimelerini çaldığı için, aptallaşmış ve hafızadan yoksun halde saçmalamanı veya susmanı sağlar. Bu pislik – hayat, zaman veya yaşlılık, fark etmez, hepsi aynı çete, aynı tayfa... Başlangıçta en azından kibar olmaya çalışır, ölçüyle, fark ettirmeden usta bir yankesici gibi çalar, ufak tefek şeyler – düğme, çorap, yukarıda solda hafif bir batma, gözlerde iki derece, albümden üç resim, yüzler, adı neydi...

Kapıyı kilitliyorsun, görüşmelere son veriyorsun, vitaminlerle tıkınıyorsun, gençliği geri getiren şu göldeki, adı neydi, derin deniz alglerinin kesin olarak kanıtlanmış sihrini keşfediyorsun, temiz

kuzey denizlerinin minik yengeçlerindeki kalsiyumu, Bulgar yoğurdu veya gülyağının inanılmaz özelliklerini... Kısık ateşte sığır eti iliği kaynatıyorsun, bağ dokusu için kolajen kaynağı, buğday diyeti için ay döngüsünü takip ediyorsun, sonra da gittikçe ruhun derinliklerine iniyorsun, Don Juan, Petır Dinov, Blavatsky, eski öğretilerin gizemine kapılıyorsun, Osho, yeniden doğma girişiminde bulunuyorsun (başarısız), birincil çığlık, geri sayım, mahallenin spor salonunda nefes alıp verme egzersizleri, sen bön bön paralel barlara, duvar merdivenlerine, atlama beygirine bakarken, fiziksel bedenin sahtekârlığını anlatıp seni astral bedenin âlemine götürüyorlar, gözlerinin önünde ise öğrenciyken işkence ettikleri hep o beden dersi aletleri, ve işte yaşlılığın ufak bir mutluluğu diyorsun kendine, artık denge tahtasına ve duvar barlarına tırmanmayacağım, astral bedenin böyle dertleri yok, sonra eziyetle ayağa kalkarken tüm diğer bedenlerin seni terk ettiğini anlıyorsun, kendi fiziksel bedenin hariç, o topallayan yaşlı eşek – onunla, daha fazla haydut korkusu olmadan, tek başınıza karanlığa gömülüyorsunuz.

37.

Sürekli geçmiş üretiyoruz. Bizler geçmiş fabrikalarıyız. Canlı geçmiş makineleri, başka neyiz ki? Zaman yiyoruz ve geçmiş üretiyoruz. Ölüm bile çözüm değil. İnsanın kendisi gider ama geçmişi kalır. Sonra tüm bu şahsi geçmiş nereye gider? Onu satın alan, toplayan, atan birileri var mı? Yoksa rüzgârın sokakta savurduğu eski bir gazete gibi yuvarlanıp durur mu? Tüm o başlayıp tamamlanmamış hikâyeler, terk edilen sevgililer, kesilen ve kanamaya devam eden ilişkiler –"kesilen", sözcük tesadüfi değil, kasaplık terimi– nereye gider?

Geçmiş çürür mü, yoksa plastik poşetler gibi neredeyse hiç değişmeden etraftaki her şeyi yavaşça ve derinden zehirler mi? Bir

yerlerde geçmişi geri dönüştürecek fabrikaların da olması gerekmiyor mu? Geçmişten geçmiş dışında bir şey yapmak mümkün mü? Ters yoldan, ikinci el de olsa, bir çeşit geleceğe geri dönüştürülebilir mi? İşte sana sorular.

Doğa, ağaçların karbondioksite yaptığı gibi, tarihsel zamanı yok eder veya işlemden geçirir. Kuzey kutbunun buzulları Otuz Yıl Savaşı'ndan pek etkilenmemiştir. Ama her şey içlerine, buza ve daima donmuş vaziyette olan toprağa yazılmıştır. Erimeyle geçmişin cesedi ortaya çıkar, geçmişin mamutu ayağa kalkar. Ve zamanlar, devirler iç içe geçer, Sibirya'da bir yerde 30.000 yıl boyunca buzullarda kalan tohumlar yeşermeye başlamış mesela. Okurunun olup olmayacağı belli olmasa da, dünya arşivlerini açacak.

Şimdi, antroposen çağının gelişiyle, buzullar, kaplumbağalar, şarap sinekleri, mabet ağaçları ve solucanlar, insanların zamanında bir şeylerin değiştiğini ilk defa bu denli güçlü hissediyorlar. Biz dünyanın kıyametiyiz. Bu anlamda kendi kendimizin de kıyametiyiz. Bu nasıl bir ironi – adını insandan alan ilk çağ, antroposen, çok büyük ihtimalle onun sonu olacak.

(Gaustin, *Zamanın Sonu Üzerine*)

38.

Gaustin gitgide değişmeye başladı. Geçmiş onun için Ahab'ın kör edici tutkusuyla takip ettiği o beyaz balinaya dönüşmüştü. Büyük planın önünde sadece engel oluşturabilecek bazı ilkeler, kısıtlamalar adım adım ortadan kalkmaya başlamıştı. Ama iki konuda hakkı teslim edilmeliydi. İlki, bunun farkındaydı, üstesinden gelmeye çalışıyordu. Ve ikincisi, ölçüsüz bir hırs peşinde değildi, zaman içinde bir dönüm noktası, ufak bir kayma ve geçmişin "ev-

cilleştirilebileceği", tam olarak bu kelimeyi kullanıyordu, zayıf bir yer arayışı konusunda biraz modası geçmiş romantik bir fikir peşindeydi (devrimleri modası geçmiş ve romantik olarak kabul edersek).

O ilk karşılaşmadan ve daha sonra (kendi takvimine göre) 1939'da ortadan kaybolmasından sonra Gaustin, sanki kendi saplantısına bir mantık kılıfı uydurmak istercesine psikiyatri ve hafıza bozuklukları konusunda uzmanlaşmıştı. Ve hakikaten tekrar karşılaştığım bu Gaustin tamamen normal görünebiliyordu. Sadece ara sıra, gözlerinin dibinde, ağzından kaçırdığı ifadelerde veya jestlerinde bir süre başka zamanlara ait bir şeyler parlıyordu. Ancak bana öyle geliyordu ki son aylarda bunlar Gaustin'i ve onun kendini sağlama almak için kullandığı bilimi giderek daha fazla alt ediyordu. Onun direndiğini görüyordum, burada ve şimdi yaşayan bir insanın sükûnetini (gittikçe daha fazla zorlanarak) korumaya çalışıyordu, geçmiş sadece bir projeydi, öngörülemeyen sınırlara kadar geliştirdiği bir tür anımsama terapisiydi.

Bir-iki kez, üniversite öğrencisiyken deniz kıyısındaki ilk karşılaşmamızı veya 1 Eylül 1939 arifesinde yazdığı mektubu hatırlatmaya çalıştığımda, Gaustin'in yüzü aniden değişmiş ve konuyu hemen değiştirmişti. Sanki oradaki kişi başka biriydi ya da bu durum artık üstesinden geldiği ve hatırlatılmasını istemediği anlık bir bilinç kaybıydı. Bir anlığına onun, birçok zamandan dokunmuş Gaustin'in, her sabah nasıl uyandığını ve ilk kahveden önce, daha yataktayken, bilincini o günkü dünyayı ve onun içindeki yerini kurmak için nasıl özgür bıraktığını hayal ettim – yıl bu, yer şu, ben psikiyatristim, kendi kurduğum geçmiş kliniklerinde hafıza bozuklukları uzmanıyım, günlerden cumartesi, yılı unutmamalıyım.

Her saplantı bizi canavara dönüştürür, bu anlamda Gaustin bir canavardı, belki daha ihtiyatlıydı, ama yine de bir canavardı. Klinik, tüm odaları ve katlarıyla ona artık yetmiyordu, farklı onyıllara ait büyüyen ve çoğalan yerleşkeler ona yetmiyordu. Bir gün koca şehirlerin takvim değiştirip birkaç onyıl geriye döndüğünü ha-

yal ediyordum. Ya bütün bir ülke bunu yapmaya karar verirse ne olur? Ya birkaç ülke? Bunu defterlerimden birine yazdım, bundan, dedim kendi kendime, başka bir şey olmasa bile, küçük bir roman olur.

II.

KARAR

Neler oluyordu? Havada dolaşan neydi? Kavgaya tutuşma sevdası. Aşırı bir huzursuzluk ve adı konmamış bir sabırsızlık. Genel bir karşılıklı atışma, öfke patlamaları, hatta yumruk yumruğa gelmeler. Her gün, durup dururken kişiler ya da gruplar arasında şiddetli tartışmalar ve kontrolden çıkmış bağrışmalar oluyordu.

Thomas Mann,
"Aşırı Huysuzluk", *Büyülü Dağ*[15]

1.

Ve sonra geçmiş dünyayı fethetmeye başladı...

Justinyen vebası veya İspanyol gribi gibi, bir salgın gibi insandan insana geçiyordu. 1918'deki İspanyol gribini hatırlıyor musun, diye soruyordu Gaustin. Şahsen hayır, cevabını veriyordum. Korkunçtu, diyordu Gaustin. İnsanlar resmen sokaklarda yere yığılıyordu. Hastalığı herhangi bir şeyden kapabiliyordun, biri sana merhaba mı dedi, daha ertesi akşam ölüydün.

Evet, geçmiş bulaşıcıdır. Salgın her yere yayılmıştı. Ama asıl korkunç olan o değil, bağışıklığı yerle bir eden ve hızla değişim geçiren birtakım virüs türleriydi. Yirminci yüzyılda yaşadığı birkaç ağır akıl kaybından sonra belli saplantılar, ulusal çılgınlıklar vesaireye karşı artık tam direnci olduğunu düşünen Avrupa, aslında ilk teslim olanların arasındaydı.

Elbette kimse ölmedi (en azından başlarda), ama virüs faaldi. Hava-damlacık yoluyla mı bulaşıyordu, biri *Almanya (Fransa, Polonya) her şeyin üstünde, Macaristan Macarlarındır* veya *Bulgaristan üç denizde* diye bağırdığında, bu ifadelerin kendilerinden sıçrayan tükürük mü virüsü geçiriyordu, belli değildi.

Geçmiş virüsü en hızlı şekilde kulak ve göz yoluyla bulaşıyordu.

Başlarda, bir Avrupa ülkesinin sokaklarında milli kıyafetler giymiş insanlar ortaya çıktığında, bu daha çok bir aşırılıktı, renkli bir yama, belki bir bayram, karnaval veya geçici bir modanın başlangıcıydı. Herkes onlara gülümseyip yanlarından geçiyordu, bazıları onlara takılıyordu veya aralarında fısıldaşıyorlardı.

Her nasılsa kostümlü insanlar fark edilmeden şehirleri fethetmeye başladı. Bir anda kot, ceket veya takımla dolaşmak garipleşti. Resmi olarak hiç kimse pantolonları ve Avrupai kıyafetleri yasaklamamıştı. Ancak sana ters bakmalarını veya yanından küçümseyerek geçmelerini istemiyorsan, atılan laflardan, daha sonra da birkaç yumruktan korunmak istiyorsan, bulunduğun yere göre üstüne bir aba almakta veya deri Tirol pantolonu giymekte yarar vardı. Her çoğunluğun yumuşak zalimliği.

Bir seferinde bir Orta Avrupa devletinin başbakanı işe milli kıyafetle gitti. Deri çizmeler, dar pantolon, işlemeli yelek, beyaz gömleğin üzerinde küçük siyah bir boyunbağı, siyah melon şapka, üzerinde kırmızı sardunya. Giysiler, artık hafifçe göbeklenmiş ama bir düğünden çalgı sesi duyduğu anda şaşırtıcı bir çeviklikle zıplamaya hazır eski bir çardaş ustasının üzerinde gibi duruyordu. İnsanların da, televizyonların da hoşuna gitti bu, başbakan da her gün böyle dolaşmaya başladı.

Avrupa'nın milletvekilleri yeni akıma çabuk uyum sağladı ve kısa bir süre sonra Avrupa Parlamentosu, Euronews'tan bir gazetecinin Doğu Avrupa'da birkaç kuşak için ortak ve birleştirici bir anı olan Demokratik Alman televizyonundaki "Renkli Çömlek"e atıfta bulunarak ifade ettiği gibi, 80'lerden bir yılbaşı programına benzedi.

Bir Güneydoğu ülkesinin başbakan yardımcısı da gaytanlı poturlar geçirdi üstüne, kırmızı kuşak ve nedense patlamış mısırla süslenmiş tüylü bir kalpak taktı. Turizm bakanı ağır kırmızı bir kaftan ve nakış işlemeli geniş kollu bir gömlek giydi. Payetleri altın gibi parlıyordu ve devlet hazinesinde muhafaza edilen Trakya Al-

tın Hazinesi'nin bir kısmını taktığı dedikodusu çıktı.

Yavaş yavaş tüm bakanlar milli kıyafetlerle dolaşmaya başladı, sonunda kabine toplantıları da sıra gecesine benzemeye başladı. Başkan protokolün öngördüğü "Oturumu kapatıyorum" yerine "Sıra gecesini kapatıyorum" diyordu. Savunma bakanı at üstünde, üzerinde Çetnik üniforması, uzun bir kılıç kuşanmış ve silah kılıfında gümüş saplı Nagant tabancasıyla ortaya çıktığında, ilk başlarda biraz garipsendi. At gün boyu Bakanlar Kurulu'nun önündeki siyah Mercedes'lerin yanında bağlı kaldı, bir polis de ona yulaf torbası uzatıyor, çekinerek dışkılarını temizliyordu.

Bir-iki site bunu tiye almaya çalıştı ama sesleri o kadar cılızdı ki –hatta ortak coşkunun fonunda rahatsız ediciydi– çabucak söndü. Yeni bir hayat başlıyordu, canlandırılmış hayat.

2.

Bir akşam Heliostrasse kliniğinin önünde iki sessiz elektrikli Tesla duracak, içlerinden lacivert takımlı üç adam inecek ve Gaustin'in yanına gidecekti. Onlardan biri, yol gösteren, daha önce annesi için de gelmiş, sonra birkaç defa tek başına gelip Gaustin'le uzun uzun sohbet etmişti. Ziyaretleri temkinliydi, kimliği gizli tutuluyordu, Birlik'teki "üç büyük"ten biriydi.

Bu akşam üçlü yönetimin tamamı gelmişti. Gaustin onları gözde 60'lar ofisine davet edecekti. Bütün gece kalacaklardı, konuşacaklardı, seslerini yükseltip susacaklardı.

Geçmiş her taraftan yükseliyordu, kan toplayıp canlanıyordu. Karşı koyulmaz yayılma eğilimini durduracak beklenmedik, öngörülü, radikal bir harekete ihtiyaç vardı. Aşk zamanı sona ermişti, nefret zamanı geliyordu. Nefret gayrisafi yurtiçi hasıla olsaydı bazı ülkelerde refah seviyesi yakında tavan yapardı. Biraz erteleme, süreci yavaşlatma ve biraz zaman kazanma – lacivertli adam-

lar bu akşam sanırım böyle bir şey için gelmişti.

Alzheimer, amnezi ve hafıza kaybından söz ederken çok önemli bir şeyi göz ardı ediyoruz. Bundan muzdarip olanlar sadece geçmişte olanları unutmakla kalmaz, en yakın gelecek için bile kesinlikle plan yapamazlar. Aslında hafıza kaybında ilk giden şey gelecek algısının kendisidir.

Problem şöyle görünüyordu: Ciddi bir gelecek yetersizliğiyle karşı karşıya iken ileriden biraz zaman nasıl kazanılır? Basit cevap şuydu: biraz geri dönerek. Kesin olan bir şey varsa, o da geçmiştir. Geçmişteki elli yıl gelecekteki elli yıldan daha güvenilirdir. Yirmi, otuz veya elli yıl geriye dönerek, ileriden tam o kadar kazanırsın. Evet, artık yaşanmış olabilir, "ikinci el" bir gelecek olabilir, ama yine de bir gelecektir. Şu anda karşınızda boş boş bakan o hiçlikten daha iyidir sonuçta. Geleceğin Avrupası artık mümkün değilse, biz de geçmişin Avrupasını seçelim. Durum basit, geleceğin yoksa, oyunu geçmişten yana kullanırsın.

Gaustin yardımcı olabilir miydi?

O bir klinik, sokak, mahalle, hatta geçmişe ait küçük bir yerleşim yeri kurabilirdi. Ama koca bir ülkeyi veya kıtayı başka bir zamana döndürmek – burada artık tıp siyasete dönüşüyordu. Ve anlaşılan bunun zamanı gelmişti.

Gaustin onları durdurabilir miydi?

Peki bunu istiyor muydu?

Emin olamıyorum. Tam da bu gelişmeyi gizlice hayal ettiğinden, hatta, beni bağışlayın ama bu fikri lacivertli dostunun yanında safça ortaya attığından kuşkulanıyorum. Bilemem. Veya bilebilirim ama istemiyorum. Aslında üçlü grup bir tavsiye, bir uzman görüşü, bazı talimatlar istiyordu, ancak görünüşe göre karar çoktan verilmişti. Hem geçmişin münhasır hak sahibi de Gaustin değildi. En azından tüm kıta için.

Aslında fikir o kadar da kötü görünmüyordu, hem başka bir çıkış yolunun olmadığı gayet açıktı. Geçmiş, savunulması zor tüm si-

perlerden zaten istila ediyordu. Durumu kontrol altına alacak, ona bir şekil ve düzen verecek öngörülü bir hareket gerekiyordu. Peki, o kadar geçmiş istiyorsanız işte size geçmiş, ama bunu oylayıp birlikte seçelim.

Geçmiş referandumu.

O akşam bunlar konuşulacaktı. Veya dışarıda girişte, elimde defterimle, böyle olduğunu uyduracaktım.

3.

Bir hayalim var... Bir gün Referandum'da eski kaybedenlerin evlatları ile eski galiplerin evlatlarının aynı sofraya birlikte oturabileceğini hayal ediyorum. Herkesin kendi en mutlu zamanının devletinde yaşayacağını hayal ediyorum...

Gaustin'in, 60'lar ofisinden hiç çıkmadan nasıl coştuğunu gözlemliyordum. Toplum önünde tek bir konuşma bile yapmadı elbette. Ama lacivertli üç adamın söylediği her şeyde kendi sesi, Sokrates'ten Martin Luther King'e kadar pek çok kişiden alınmış sözcükler ve tonlamalar duyabilirdiniz. Sanırım herkesin farklı hayaller yatırdığı bir projeydi bu.

Sonuçta da bu yüzden başarılı olacaktı.

Ve bu yüzden gümbürtüyle çökecekti.

4.

Şimdiye kadarki tüm seçimler gelecek içindi. Bu farklı olacaktı – ilk geçmiş referandumu.

Geriye Dönüş Çağrısı. Avrupa Geçmişini Seçiyor... Avrupa – Yeni Ütopya... Avrotopya... Ortak Geçmişin Avrupa Birliği.

Avrupa gazetelerinin manşetleri böyleydi. Başka hiçbir şeyde olmasa bile, Avrupa ütopyalarda iyiydi. Evet, kıta onu bölen bir geçmişin mayınlarıyla döşeliydi, iki dünya savaşı, yüzlerce başka savaş, Balkan Savaşı, İkinci Balkan Savaşı, Otuz Yıl Savaşı, Yüz Yıl Savaşları... Ama ittifaklara, komşuluğa dair, bir araya gelemezmiş gibi görünen halkları asırlar boyu bir arada tutan imparatorluklara dair yeterli hafıza da vardı. İnsanlar, kendisini Kitabı Mukaddes'ten bir ihtiyar gibi tanıtan ulus kavramının, özünde cıyaklayan tarihsel bir bebek olduğunun farkında değildi.

Bu aşamada tek bir kıta geçmişinin kolayca müzakere edilmesinin imkânsız olduğu açıktı. Bu nedenle, beklendiği gibi, eski liberalizm geleneklerine uygun olarak (geçmiş seçiminin muhafazakâr bir eylem olmasına rağmen), her üye devletin kendi referandumunu yapmasına karar verildi. İşlemin olağanüstü özelliği nedeniyle ve zaman kaybetmemek için, geçmişe dönüş olsun mu sorusuna "evet" diyenlerin seçtikleri onyılı veya yılı da belirtmesi gerekiyordu. Ondan sonra zaman ittifaklarına gidilecekti, daha sonra Avrupa için tek zaman oylaması da yapılabilirdi. Herkes Avrupa Birliği ülkelerinde referandumun nasıl yapılacağını belirten Yakın Geçmiş Muhtırası'nı kabul etti. Her şey sanki beklenenden daha hızlı ve daha kolay oldu.

Sonra da farklı... *geçmişler* görüşülecekti.

(Hmm, bu kelimenin çoğul hali yokmuş, bak sen. Geçmişin sadece tekil hali var.)

5.

Bu kitabı yazarken geçmiş akınına dair hep daha fazla işaret geliyor. Zaman yakın.

Küba'da eski arabaların kaldırımlardan çekilmesini yasaklamışlar çünkü turistler özellikle bunun için geliyormuş. Bazı ülkeler geçmişle güvenceye alınmıştır. Sovyet Moskviç'leri ve Amerikan Buick'leri yamulmuş jantları ve dökülen boyalarıyla yan yana yatmış çürüyor, yağmurların yıkadığı, Karayip güneşinin kuruttuğu paslanmış iskeletleri ise dökülüyor (*İhtiyar Adam ve Deniz*'deki, kemiğine kadar kemirilmiş şu merlin gibi).

Acaba bir gün zamanın sonu geldiğinde eski arabalar da dirilir mi?

Bugün gazetede Almanya'da, birkaç yıl önceki casus skandalından sonra bilgi sızıntısını önlemek için, devlet yönetiminin bazı en gizli bölümlerinde daktiloların geri getirildiği yazıyor. Bir daktiloyu *hackleyip* bilgi sızdıramazsın. Bu haberi simgesel buluyorum. Muhteşem analog dünyasına geri dönüş.

Birleşik Krallık'ta sütçüler geri geliyor ve gittikçe daha çok insan sabah kapının önüne bırakılan cam şişede süt siparişi veriyor.

New Yorker'ın yeni sayısı 1927'ye ait eski kapağını yeniden basmış (ilk defa). Tüm gazete ve dergiler elli-altmış yıl öncesine ait belli bir günün eski sayısını aynı günde yeniden basmaya karar verse ne olur acaba? Zamanda bir şey yerinden oynar mı?

Başka onyıllardan günleri o zamana ait haberler, konuşmalar ve ilgili günün tüm programıyla birlikte gerçek zamanlı olarak yayınlayan bir radyo istasyonu çıkmış.

6.

Yakın geçmiş tanımının kendisi çok daha fazla tartışmaya konu oldu, bu nedenle uzlaşma sağlamak için sınırın esnek tutulması, ülkelerin de yirminci yüzyılın sınırları içinde kalmaları kabul edildi.

Böyle bir referandum kararı, özellikle Brexit deneyiminden sonra, başarısızlığa mahkûmmuş gibi geliyordu, ama ne de olsa nerede yaşamak istediklerine insanlar kendileri karar vermeliydi. Tepeden dayatılan hiçbir şey işe yaramıyor ve sadece öfke yaratıyordu. Yapılabilecek en kötü şeydi referandum, ama dedikleri gibi, daha iyisi icat edilmemişti.

Bu, imkânsız bir gelecek karşısındaki son girişim olacak, diyordu lacivertli başkan, iki şey arasında seçim yapmalıyız – daha önce yaptığımız gibi aynı geçmişte birlikte yaşamak, veya yine daha önce yaptığımız gibi kendi isteğimizle dağılıp birbirimizi öldürmek. İki yol da yasal. Auden'ın şu muhteşem dizesini hatırlayın: *We must love one another or die*. Kısa bir süre durakladı ve kasıtlı olarak alçaltılmış bir sesle tekrarladı: *We must love one another or die*, yarın basın yayın araçlarının gündeme getireceği bir slogan uydurduğunun farkındaydı. Her kelimenin arkasında Gaustin'i duyuyordum. Bu insanlar konuşmayı, daha doğrusu, dinlemeyi nihayet öğrenmişti.

7.

Platon'un *Kratylos*'unda iddia edildiği gibi, bazen isimler doğası gereği gerçekten doğrudur. "Referandum" kelimesinin etimolojisinde dahi belirleyici bir şey var, kökündeki *re-ferre* fiili Latincede *geriye göndermek*, *geriye taşımak* anlamına geliyor.

Geriye dönmek kelimenin kendi içinde gömülüydü, bu kimsenin aklına gelmemişti... Geçmiş referandumu. Acaba bazen etimolojileri ve totolojileriyle dil oyunları düşündüğümüzden daha fazlasını önermiyor mu? Veya totolojilerin tantanasıyla yeni bir kıyamet ifşa edilmiyor mu?

8.

Yıllar önce ilk ayrılan, kıtanın parçası olup olmadığını her zaman merak eden ülke olmuştu. Artık ona verilen isimle Büyük Brekzitanya.

Bir seferinde Gaustin'e, her şeyin suçlusu edebiyat, demiştim.

Her zaman olduğu gibi, diyerek gülümsedi.

Ve özellikle, diye devam ettim, *Robinson Crusoe*. Adanın hayatta kalmak, yaşamak vs. için gereken her şeyi verdiğine dair özgüven tam da Defoe'dan geliyor. Başımın çaresine bakarım, diye yemin ediyor Robinson, Tanrı benimle. Başımızın çaresine bakarız, diyor mirasçıları, Tanrı Kraliçeyi korusun (ama onsuz da hallederiz).

Evet, diyerek kabul etti Gaustin, Defoe yerine Donne okumuş olsalardı, daha iyi olurdu.

Ve aniden, on yedinci yüzyıla ait olduğuna yemin edebileceğim bir sesle, nerede duyduğumdan emin olmasam da daha çok bir Hemingway romanı nedeniyle hatırladığımız dizeleri İngilizce olarak sıralamaya başladı:

No man is an Iland, intire of it selfe; every man is a peece of the Continent, a part of the maine; if a Clod bee washed away by the Sea, Europe is the lesse, as well as if a Promontorie were, as well as if a Mannor of thy friends or of thine owne were; any mans death diminishes me, because I am involved in Mankinde...[16]

Defoe Donne'u yendi, sorun bu, dedi o anda Gaustin, tüm İngiliz filosunu batırabilecek bir hüzünle.

Bir süre sustuk ve on yedinci yüzyıla ait sesiyle devam etti: *Her insanın ölümü azaltır beni...* Başlığı sürekli atlamamız tuhaf: "Acil Durumlarda Adanmışlıklar" Ve durum acil.

Büyük Britanya ile ilgili şimdi yine sorunlu bir durum vardı. Brexit'e göre referandum dışında kalmak zorundaydı. Ancak Ada'da hemen Avrupa yanlısı bir hareket yükseldi ve Büyük Britanya'nın aynı geçmişte Avrupa'nın ve Birliğin bir parçası olduğu için Ortak Geçmiş Referandumu'na haklı olarak dahil edilmesi gerektiğini savundu. Hareket, her milletin, her insan gibi anlık akıl tutulmaları olduğuna dair bir açıklama yaptı, ondan çıkmak için tarihi bir ikinci şans verilmeliydi.

"Tarihi ikinci şans" tezi muhtıranın girişine atıfta bulunuyordu. Ancak Brüksel'e son yıllarda İngilizlikten gına gelmişti ve sağlıklı bir duruş sergilemeyi tercih etti. Reddetti.

9.

Ancak bu konuşmalar devam ederken yeni bir mucize yaşandı. Avrupa'nın içinde her zaman bir nevi gizli bir ada olan İsviçre, aniden Geçmiş Referandumu'na katılmaya heveslendi. Bu gerçekten beklenmedik bir durumdu ve Brüksel'deki Merkez bir süre nasıl tepki vereceğini bilemedi. İsviçre'nin kendi geleneklerini ihlal

etmeyi neden bu kadar kolay kabul ettiğine dair farklı şüpheler dolaşıyordu. Acaba projede akıllıca kullanabileceği bir çatlak, zayıf bir nokta mı keşfetmişti? Sonuç olarak, birkaç ek maddesi olan temkinli bir sözleşmeyle katılmasına izin verildi. İsviçre bir adaydı, ama aynı zamanda minyatür bir Avrupa'ydı. Almanya, İtalya ve Fransa'yı birlikte başka nerede görebilirsin? Dolayısıyla, şüphelerin ötesinde, referanduma belli bir özerklikle dahil olmaya çalışma arzusunda çok doğal bir şey vardı.

10.

Akut anlam eksikliği

Hastalığın akut formu, bedenin farklı noktalarında keskin, sıkıştıran bir ağrıyla kendini belli eder, bu da kesin teşhisi engeller. Pek çok hasta nöbetlerin öğleden sonra geç saatlerde, üç ile altı arasında yaşandığını bildirmiştir.

Nefes almada güçlük en sık dile getirilen atak belirtisidir. Boğulma hissi. "Nefes almaya ne gücüm, ne isteğim var. Nefesimi veriyorum ama yeniden almanın bir anlamı var mı bilmiyorum... Gelecek yıl için takvim almayı bıraktım" (N.R., 53, ev hanımı).

"Kanepede otururken ani bir anlamsızlık akını" – hasta tarafından yapılan en doğru tanımlardan biri. Bir neşe kaynağı hatırlamaya çalıştığın yerlerde hafızada boş alanlar, delikler. Film tam burada yanmış (bir hastanın şikâyetlerine göre), elektrik kesilmiş (başka birine göre).

Bireysel teşhislerin dışında, geleceğe dair ortak bir korku veya geleceği reddetme eğilimi, futurofobi gözlemleniyor.

Sendromun sonuçları – melankoli, kayıtsızlık veya geçmişe sıkıca sarılma, farklı şekilde gerçekleşmiş veya çoğu zaman hiç gerçekleşmemiş olayların idealize edilmesi. Geçmişle kıyaslandığında şimdiki zaman aniden rengini kaybediyor, hastalar kelimenin tam anlamıyla siyah beyaz gördüklerini iddia ediyor, oysa geç-

mişe ait anıları daha soluk, polaroid renklerde de olsa daima renkli. Sık sık alternatif, hayali bir günlük yaşamda ikamet etmek.

(Gaustin, *Yeni ve Müstakbel Tanılar*)

11.

Evet, geçmiş referandumu radikal bir fikirdi, herkes de umutlarını ona bağlamıştı. Gaustin için bu tabii ki bir tutkuydu. Çok basit görünüyordu. Klinikte tek tek bireyler için geçerli olanlar şimdi artık herkes için, eğer toplum kavramını hâlâ kullanabiliyorsak tüm bir toplum için geçerli olacaktı.

Lacivertli adamlar için, çöküşün zincirleme reaksiyonu tetiklenmeden önceki son saniye yaşanıyordu.

Dünyanın geri kalanı için mi? Referandum başarılı olursa ve işler yolunda giderse bu deneyim kullanılabilirdi, olmazsa – Avrupalılar buna müstehaktı, zaten son yirmi asırdır fazla böbürleniyorlardı...

Avrupa artık dünyanın merkezi değildi ve bunu anlayacak kadar akıllıydı. Kimin için olursa olsun, insan, ülke veya kıta, böyle bir keşfin daima acı bir tarafı vardır. Ayrıca daha ileri bir yaşta yaşanır bu aydınlanma, o yüzden artık elden fazla bir şey gelmez. Ama en azından denenebilir.

12.

Bir gün Gaustin kliniğe uğramam için beni aradı.

Heliostrasse'ye doğru yürüyordum. Nisan güneşi ısıtmadan yumuşacık parlıyordu. Bazı ağaçlar yer yer çiçek açmaya başlamıştı. İnce bir toprak ve ahır kokusu buraya, şehre kadar bile sızıyordu. Bir zamanlar köyde, dedem ahırdan evin önündeki bahçeye gübre atarken böyle kokuyordu. Bu koku bir daha hiç olmadı, herkes artık yapay gübre kullanıyordu, toprak penisilin kokuyordu. Ve şimdi doğal gübre kokusu beni oralara... kırk yıl geriye ve 2000 kilometre doğuya götürdü. İsviçre, çocukluğumun ideal Bulgar köyüydü, hiç var olmayan Bulgar köyü.

Kliniğin önündeki çimenlikte geç sümbüller pembe ve mavi renklerde parlıyor, nergisler gölden gelen hafif rüzgârda alımlı alımlı salınıyordu. Her şeyin uçuşmaya, vızıldamaya başlamasından ve renk cümbüşüne kapılmasından önceki bu mayıs öncesi sessizliğini seviyorum.

Ancak en etkileyici olan, kliniğin önünde çimenlerin arasına serpiştirilmiş unutmabeni çiçekleriydi. Tam burada unutmabeni çiçekleri. (Şaşkınlık ve hafif bir hüsranla bu minik çiçeğin Latince isminin hiç de öyle romantik olmadığını öğrendim – *Myosotis*, kelime anlamıyla "fare kulağı".) Çiçekler tanrıçası Flora'nın farklı bitkilere isim verirken bu mütevazı mavi bitkiyi nasıl görmeden geçtiğini, arkasından gelen cılız "Unutma beni! Unutma beni!" sesine kulak verdiğini anlatan efsaneyi tercih ediyordum. Flora ona bakmış ve ona insanların hatıralarını canlandırma yeteneği hediye ederek, adını unutmabeni koymuş. Bir yerlerde unutmabeni çiçeği renginin hüznü tedavi ettiğini, ya da daha resmi bir ifadeyle antidepresan etkisine sahip olduğunu okumuştum. Ayrıca tohumları toprakta otuz yıl kalabiliyor ve ancak yeşerme şartları oluştuğunda filizleniyor. Bu çiçek kendini otuz yıl boyunca hatırlıyor.

Kliniğe girdim. Gaustin beni 40'lara, birinci kata davet etmişti. Calvados yudumluyor ve bir çeşit Alman Trophy sigarası içiyordu. Duvarda çeşitli ordu hareketlerinin bayraklarla işaretlen-

miş olduğu eski bir cephe haritası asılıydı. Koyu vişne rengi büyük ağır bir masanın üzerinde, hızı ve dayanıklılığıyla 40'larda Kraliyet Hava Kuvvetleri'nin en sevdiği tek kanatlı uçağı olan Spitfire'ın detaylıca hazırlanmış birkaç modeli duruyordu. Bir Messerschmitt ve bir Hurricane onlara eşlik ediyordu. Kaideleri üzerinde zarif görünüyorlardı, sanki savaştan daha yeni dönmüşlerdi. Gaustin'in üzerinde kolları kıvrılmış yeşil bir askeri gömlek vardı, Normandiya çıkarmasından sorumlu olan ve beklenen hava şartlarının aniden değiştiğini daha yeni öğrenmiş bir İngiliz subayına benziyordu. Onu ilk defa üniformayla görüyordum. Tabii ki açıklaması onyılın havasını bozmama gerekliliği olabilirdi.

Başka bir zamanın nehrinden çıkmaya çalışan bir insan gibi güçlükle konsantre olduğunu hissettim (bu çabayı daha önce de birkaç kez fark etmiştim). Referandum sadece bir hafta sonra başlıyordu. Bulgaristan'a gitmeye hazırlandığımı biliyordu, bunun için kendisi ısrar etmişti. O süre boyunca biraz geriye çekilmek istediğini, uzaktan gözlemleyeceğini söyledi. Birdenbire onu yeniden otuz yıl önce karşılaştığım o genç adama çok benzettim, aynı aidiyetsizlik ve başka zamandan olduğu hissi. Ortadan kaybolmuş olduğu kendi 1939'una doğru yavaşça ilerliyor gibiydi. Karşılıklı biraz daha lafladık, her şey olup bittiğinde görüşmek için sözleştik. Savaştan önce saat altıda, diye şakalaştım. (Neden "önce" dediğimi bilmiyorum, *Aslan Asker Şvayk*'ta "sonra" idi.) Aniden döndü, bir dakika boyunca bana dik dik baktı. Emredersin komutanım, savaştan önce saat altıda, dedi, "önce"yi vurgulayarak.

Bunu yapmak şart mı, emin değilim... diye açıklamaya başladım tereddütle.

Sen asla emin olamazsın, bana o yüzden muhtaçsın, diyerek asabice sözümü kesti Gaustin, yapmaya cesaret edemediğin şeyleri yapacak birine ihtiyacın var.

Senin işin kolay çünkü durumlar kızışınca sadece zamanı değiştiriyorsun, bense kalıyorum...

Ama ben her zamanda tek zaman için savaşırcasına savaşıyorum, oysa sen tek zamanında sanki yüz taneye daha sahipmişsin

gibi davranıyorsun.

(Kahretsin, o haklı, haklı!)

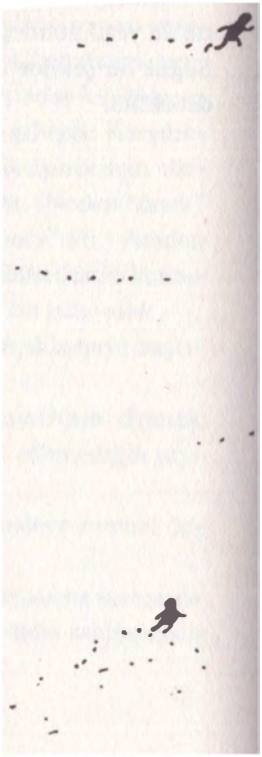
Sense... sen bir yansımasın, bir şeyi saplantı haline getiriyorsun, ama sonra başka bir şeye geçip onu saplantı haline getiriyorsun, sadece eski takıntılarını hatırlamıyorsun. Geçmişle oyun oynayamazsın. Tüm eski projelerini hatırlıyor musun... Yoksullar için sinema – filmler gösterime girmeden ve onları hiç seyretmeden yarı fiyatına anlatmamız gerekiyordu, sonuçta bizi neredeyse dövüyorlardı... Ya bulutlar üzerine yansıtmalar, ya şamar fabrikası... Hepsi birer fiyaskoydu, sen fiyaskoların prensisin...

Yeter, dedi Gaustin soğukça, referandumları icat eden biz değiliz.

Ama onları engellemedik de.

Peki gerekiyor muydu, dedi hızlıca, çıkarken kapıyı arkamdan kapatmadan önce.

Bilmiyorum, sör, cevabını verdim, güya kuru bir sesle, 40'ların ve yeşil gömleğinin ruhuna girmeye çalışarak. Gülümsemedi. Soğuk bir şekilde tokalaştık ve çıktım. Onu sanki yeniden kaybedecektim.

III.

NEVİ ŞAHSINA MÜNHASIR BİR ÜLKE

Ütopyalar, daha önce düşünüldüğünden çok daha gerçekleştirilebilir görünüyor. Şu anda endişe verici başka bir sorunla karşı karşıyayız. Nihai olarak gerçekleşmelerinden nasıl kaçınabiliriz?

Berdyaev, *Yeni Ortaçağ*

1.
DÖNÜŞ

Uçakta usulca halk müziği çalıyor. Hostesler stilize halk kıyafetleriyle uçuş öncesi telaşla ortalıkta dolaşıyor, saçlar örgülü, sukmanlar diz üstünde kısaltılmış. Tek host, basitleştirilmiş potur ve yeleğin içinde biraz komik görünüyor. Pilotun sesi hoparlörlerden yayılıyor.

Sizleri Bulgar ulusal uçağında karşılamaktan gurur duyuyoruz...

İşte dilin ufak değişimleri. Yakın zamana kadar "karşılamaktan mutluluk duyuyoruz" deniyordu. Bu gurur da nereden çıktı şimdi? Havayolu şirketi kesinlikle en iyi olanlar arasında değil, onu kara listeye almaya hazırlanıyorlarmış, kamusal bir sır. Uçak kalkışa hazırlanıyor, gına getirten güvenlik talimatları başlıyor. Kulak tıkaçlarımı takıyorum ve sadece hosteslerin hareketlerini seyrediyorum. Sessizken hareketleri tuhaf bir büyü törenine, kabile falcılarının jestlerine benziyor. Bunların devam etmesi tuhaf. Yukarıdan otomatik inen maskeyi takarak, *koltuğunuzun altındaki canyeleğini* çıkartıp alarm düdüğü çalarak kazadan kurtulan insanlara dair hiçbir veri yok. Belki toplu bir dua daha fazla işe yarardı.

İçinde bulunduğum uçak minibüse benziyor. Yakında ayakta yolcu almaya başlarlarsa şaşırmam. Bir yıl önce iç hatlara ait bir Belgrad-Karadağ seferinde öyle uçmuştum, ayakta, otobüsteki gi-

bi, metal bir levhaya tutunarak. Sürücüye, pardon pilota, uzansam dokunacak mesafedeydim, kapı yoktu, sadece yıpranmış bir perde vardı, bir tarafı kopmuş sarkıyordu, bu sayede pilotla ara sıra biraz laflıyorduk. Bir ara sigara yaktı, hermetik mühürlemeye kafa tutup külünü dışarıya silkmek için pencereyi açmasın diye dua ettim sadece.

Yaşımız ilerledikçe uçma korkusu artıyor, belli ki uçtuğun saatler ve millerle birlikte birikiyor, ne yazık ki korkuyu onlar gibi paraya çevirmiyorlar. Bir *Fears and More*[17] kartı iyi bir fikir olurdu.

Güvenlik ritüelinden sonra uçak nispeten sorunsuz kalkıyor, belki de hosteslerin büyüsü yine de işe yaramıştır. Döşeme aşınmış, koltukların fileleri parçalanmış, uçuş dergisi onlarca yolcunun gergin parmakları arasında kırış kırış olmuş. Bakalit gövde hafifçe gıcırdıyor. Sigara tabelası makinelerin sadece ne kadar eski olduğunu gösteriyor, daha içeride sigara içildiği döneme ait.

Aniden üzerime, tam çağrı düğmesinin yanına bir sinek konuyor. Uçakta sinek. (Bir keresinde sinek tutkumu bilen bir arkadaşım bana başlığı bu olan bir şiir göndermişti, tabiri caizse şiir şimdi gerçekleşiyordu.) Birçok kişi için sinir bozucu olan bu yaratıkla özel bir ilişkim var, bu yüzden buradaki varlığı beni mutlu etti. Bulgar sineği miydi acaba, uçak dönüş uçuşu yapıyordu. Yoksa yolunu kaybetmiş, uçuşları karıştırmış bir İsviçre sineği miydi (gerçi İsviçre'ye hiç sinek alınıyor mu acaba?). Kendisini Balkanlar'ın İsviçresi ilan eden karanlık bir Balkan ülkesinde ömür boyu yabancı olarak kalacak bir sinek.

Sineklerin ulusu olur mu? Ulusal sineğin özellikleri nedir, memleketine bağlılık ve özlem hisseder mi, daha ilkel bir vatanseverlik biçimi geliştirebilir mi? Milliyetçiliği doğal tarihin mikroskobu altına koysak ne olur?

Sinek ve ulus, al sana ciddi bir konu. Ulus, tarihsel veya doğal zamanın sınırları içinde sadece bir toz zerreciğidir, evrimsel saatin mikroskobik bir parçasıdır, sinekten bile daha kısa ömürlüdür. Her halükârda, sinek, ulusun ortaya çıkışını zamanda yüzlerce ve

binlerce kez aşar. *Homo nationalisticus* canlıların sınıflandırılmasına girebilseydi nasıl olurdu acaba?

Tür – *Homo sapiens*... Korkarım daha bu aşamada milliyetçi, ne demek homo be, puşt herif, diye kükreyecektir. Sen beni nereye koyuyorsun?

Nereden başladık? Sinekten. Ve nereye geldik? Milliyetçiliğin filine.

Sinek, diye bağrıyor o anda komşum, apaçık olanı adlandırıyor ve kafamda yeni oluşan evrimsel zinciri kırıyor...

Hostes hızla yaklaşıyor. Herhangi bir konuda yardımcı olabilir miyim?

Uçakta kayıtsız bir yolcu var, diyorum, biraz önce uçtu.

Ancak sinek bir daire çiziyor ve safça aynı yere konuyor. Defol diyorum içimden, ama hostes beklenmedik bir çeviklikle onu avcunun içine hapsediyor. Acaba bunun için özel olarak eğitiliyorlar mı?

Lütfen onu serbest bırakın, diyor az önce sineği ifşa eden yanımdaki kadın aniden.

Evet, ben de rica edeceğim, diyerek ben de katılıyorum, kimseyi rahatsız etmiyor.

Her şey şakayla ciddiyet arasındaki sınırda gelişiyor.

Sinek sizinle mi, diyor oyuna dahil olan hostes, bana ciddiyetle bakarak. Tanrım, eğer hosteslerin, bu akıl sır ermez yaratıkların espri anlayışı varsa, dünyanın sonu hâlâ gelmemiş demektir.

Benimle, evcil hayvan olarak, cevabını veriyorum. Sorun yok değil mi?

Sadece kafeste veya sahibinin kucağında olmalı, diye ezberden söylüyor kız. Ve nazikçe uzun parmaklarının kafesini açıyor.

Bir süre sonra komşum bana laf atıyor: Arka çıktığınız için teşekkür ederim. Kestirmesi zor bir yaşta, elli civarlarında, küçük mavi gözlü çilli bir kadın.

Eh, ben sineklerin en yakın dostuyum ve onların bir nevi ta-

rihçisiyim, diyorum kayıtsızca.

Kadın gülümsüyor, manyak bir tip mi yoksa özel bir mizah anlayışı olan biri mi olduğumu anlamak için zaman kazanıyor. Yine de ikincisine oynadığını sanıyorum.

Sineklerin tarihi olduğunu bilmiyordum.

Bizimkinden çok daha uzun, cevabını veriyorum, insandan birkaç milyon yıl önce ortaya çıkmışlar.

Bu yükseklikte sinek görmek tuhaf, diyor kadın.

Aslında tuhaf olmamalı. Uzaya gönderilen ilk canlı tam da bir sinek. *Drosophila melanogaster*. İsmi kendisinden daha büyük. Hemen savaş sonrasında, o zamanların değerli "V-2" roketiyle.

Köpek Layka olduğunu sanıyordum.

Herkes öyle sanıyor. Burada ayrıca bir adaletsizlik var. Layka'dan önce birçok başka köpek var, maymunlar var, salyangozlar var... Hepsi isimsiz kalmış. Nihayetinde ilk fedakârlık yapan zavallı sinek gibi. Ama sineklerin ismi olmaz, bütün sorun burada. İsmin yoksa tarihin dışında kalırsın.

Peki neden özellikle sinek, diye soruyor yol arkadaşım.

İşte bu güzel bir soru. Çünkü ömürleri kısa, ölümleri hızlı olur. Roket sadece birkaç saat uçmuş, 100 km yükseklikte, bu arada uzayın tam sınırında. Hızlı hayat döngüsüne sahip olan bir hayvan gerekiyormuş. Doğacak, gelişecek, cinsel olgunluk kazanacak, gebe kalacak, doğurup ölecek... Basit şarap sineği tüm bu özelliklere sahiptir... Ayrıca birkaç sineğin ölümü bir köpek, maymun veya ineğinkine göre çok daha kabul edilebilir, sizce de öyle değil mi? İnsanlar büyüklükten korkunç etkilenir.

Bakınıyorum, sohbetimizin konusu temkinlice bir yerlere saklanmış.

O sırada "Bulgar Gülü" ıslak mendil dağıtmaya başlıyorlar, işte yıllar önceki ilk uçuşumdan günümüze dek değişmemiş bir şey. Gülyağı kokusu bulutların arasında yayılıyor. Uçak inişe hazırlanıyor. Vitoşa Dağı ile şehrin hatları, panel binaların olduğu mahalleler, sonra Aleksandr Nevski Katedrali, Boris Bahçesi'nin ye-

şil dikdörtgeni ve aşağıda Çarigrad Yolu'nun şeridi görünüyor. Orada, yolun sağ tarafında bir yerde, "Gençlik" isimli bir mahallede, başka türden bir hayat yaşadım. Bir anda yanımdaki kadın, birbirimize isimlerimizi bir türlü söylememiştik, başını pencereye doğru çevirip ağlamaya başlıyor, sakince, isteri yapmadan. Kusura bakmayın, diyor, on yedi yıldır gelmemiştim.

Uçak yumuşak bir iniş yapıyor, yolcuların olmazsa olmaz alkışları takip ediyor. Bu törene alışık olmayan yabancılar, o anda daima bir miktar şaşkınlıkla bakınır. Yanımdaki kadın da alkışlamaya başlıyor.

Dikkat edin, pilot bunu bis olarak kabul edip yeniden uçabilir, diye şakalaşıyorum.

Hoparlörlerden bizleri Bulgar topraklarından gururla selamladıklarını anons ediyorlar, hava sıcaklığıyla ilgili bilgi veriyorlar ve Paşa Hristova'nın "Bir Bulgar Gülü"nü çalıyorlar, bu arada kendisi de bu havaalanında, aynı havayolu şirketine ait olan bir uçağın yaptığı kazada ölmüş.

2.

Pasaport kontrolü gişelerinin önündeki itişmeler ve kaynak yapmalar mekânın damgası sayılabilir. Valizler gecikir, sonra taksi şoförü, verdiğin adresin şehrin diğer ucunda olmadığını öğrenince selamına karşılık vermez, gaza sert yüklenir ve somurtarak hareket eder. Müziğin sesini açıp sigara yakar.

Bu sefer yine de öngöremediğim bir şey var. Kendisine doğru yöneldiğim şoför geniş kırmızı bir kuşak takmış, beyaz gömlek ve yelek giymiş (bermuda şortuyla tam bir zıtlık içinde) ve kuşağından belli belirsiz bir hançer sapı çıkıyor. İşler gerçekten çok ileri gitmiş, veya bu durumda geri. Bence bu kostüm, sürdüğü ikinci el Kore malı Daewoo'nunki gibi doksan değil de iki beygirlik bir at

arabası veya fayton için çok daha uygun olurdu. Son anda taksiye binmekten vazgeçiyorum (hançerli taksicilere hiç düşkünlüğüm olmamıştır) ve yandaki durağa yöneliyorum. Orada şoförler en azından normal giyimli. İlk arabanın kapısını açıp taksinin boş olup olmadığını soruyorum. Serbest, diyor şoför gülerek ve daha yerleşirken, o fıkrayı biliyorsunuz değil mi, diyor, zamanında bir Kübalı üniversite öğrencisi Sofya'da taksileri durdurup serbest olup olmadıklarını soruyormuş, serbest olduklarını söylediklerinde de "Yaşasın serbesti!" deyip onları gönderiyormuş. Fıkrayı aslında duymuş olmama rağmen gülüyorum.

Bu arabayla da her şey tam yolunda değil ama bunu ancak hareket edince anlıyorum. Havaalanından yavaşça süzülürken tüm arabaların sosyalist dönemden olduğunu görüyorum.

Moskviç, diyorum neredeyse bağırarak, soru işareti, şüphe, samimi bir hayret ve şaşkınlık içeren bir ses tonuyla.

Moskviç, diye onaylıyor şoför gururla, on ikilik. Kırk yaşında, tertibim, ama sağlam makine. Artık böylelerini yapmıyorlar, diyor ikinci kez kontağa basarak, böyle saygın yaşta bir araba için muhteşem bir kalkış (marş motoru) bu. Dehşet benzin kokuyor, anlaşılan bagajın yalıtımı çoktan pes etmiş.

Dayımın bir zamanlar böyle bir Moskviç'i olduğunu hatırladım, o ilk heceyi vurgulayarak söylüyordu, kulağa bu şekilde daha Sovyetvari geldiğini sanıyordu. Eğer bedenlerimizin gerçekten hafızası varsa, 1975'teki bedenim şu anda sırta batan koltuğu, benzin ve kusmuk kokusunu mutlaka hatırlıyordu, yanımda hep naylon poşetle yolculuk ederdim, hatırladığım anda midem bulanır. Aynanın üzerinde Stalin'in küçük bir portresini de fark ediyorum.

Ortağımın, diyor şoför bakışımı yakalayınca, Bay Dinko tam 50'lerin adamı.

Bir zamanlar Stalin resimlerinin, kült öncesinde de sonrasında da, otobüslerin şoför kabinlerinden hiç inmediğini hatırladım. Daha sonra 80'lerde de bu Gürcü bıyıkları, Sandra ve Samantha Fox'un renkli memelerinin arkasından fırlamaya devam etti.

Samantha Fox'u hatırlıyor musunuz, diye soruyorum aniden.

Aaa, bir yerlerde resminin olduğu bir çakmağım olacak sanırım, koleksiyoncuyum, dedi, uzandı ve torpido gözünü açtı, içinde en az on farklı çakmak ve bir o kadar da kibrit kutusu yuvarlanıyordu. Ben bunu tercih ediyorum, Che gravürlü bir Zippo çıkardı. Yoksa bu hatunlar da fena değil, güneşliği indirdi ve arkasında bizim daima bastırılmış ve bir türlü tamamlanmamış kendi ergenlik çağı cinsel devrimimizin bir parçası olan 70'lerin "altın kızları" parladı.

Sofya Havalimanı'ndan patırdayan Moskviç'le ayrılırken dikkatimi çeken son şey, önde gelen cep telefonu operatörlerinden birinin devasa reklam panosu oluyor. Ücretsiz 1300 dakikalık vatansever bir paket, tüm tarihi Bulgar filmlerine erişim, bir de el çantanıza rahatça sığan, katlanır saplı, portatif minik bir bayrak sunuyor.

3.

Buraya her dönüşümde olduğu gibi, kaçınılmaz olarak hüzün çöküyor. Eskiden hüzün daha aydınlıktı, görünmez örümcek ağlarının parladığı seyrek bir ormanda yürüyüş gibi. Parkta, onun üst tarafında yürümeyi, nilüferli gölün yanından geçmeyi seviyordum. Orada yıllar önce başka bir hayatta geçirdiğim zaman iz bırakmadan eriyip gitmiş. En azından ışık aynı mı? Ekim sonlarında bir kızla ayaklarımızı içlerine gömerek yürüdüğümüz ağaç yaprakları –sadece sonbaharları hatırlamam tuhaf– işte o yapraklar o zamandan bu yana en az otuz kez değişmişti. Nesneler bizi hatırlar mı, nihayetinde bir teselli olurdu bu. Acaba göl, içindeki her kurbağa ve nilüferiyle, yansımalarımızı bir yerde koruyor mu? Acaba o zamandan beri geçmişin kendisi ve biz kendimiz kurbağa ve nilüfere dönüşmedik mi?

O öğleden sonra bir cevap bulamadım, sadece gecikmiş ama

dayanılabilir bir hüzün ve serin nisan havası. Bir an için o kızı aramak geldi içimden. Sonra onu iki çocuğu ve kocasıyla hayal ettim; ilişkimizi mutfağın üst rafına bir yere, boş baharat kavanozları ile annesinin tariflerinin olduğu defterin arasına çoktan sıkıştırmış bir kadın. Hem ondan ne isteyecektim – yenileme, canlandırma, hatırlatma? Neyi hatırlatacaktı – gözlerinin belirsiz rengini mi? Yoksa dileğim daha mı benmerkezciydi – var olduğumdan emin olmam için başımıza gelenleri anlatacaktı, iki-üç anı, fazla değil. Birkaç geziyi, birkaç kelimeyi, o zamanlar nelere güldüğümüzü hafızama iade edecekti. Geçmişin hatıraları. Saklandığımız karanlık bina girişlerini. Parkı. Bir seferinde şeyin... heykelinin arkasında, kimindi ya? Kasaba bir anda yeniden şekilleniyor, âşıklar için başka bir topoğrafyası var... Olmayan kiralık bir daire uydurmuştuk kendimize. Orada başımıza gelenleri hayal ediyorduk, eve döndüğümüzü. Dün oradan geçtim, diye yazıyordu eski Nokia'ma, kazağımı unutmuşum. Orada kalsın, sana beni hatırlatsın. Orkidelere su verdin mi? Çok kaprisliler. Kediyle yalnızız, hadi gel...

İnsan bu şekilde, parça parça, başkalarının hatıralarıyla bir araya getirilebilir mi ve sonunda ne olur, tüm bunlardan nasıl bir Frankenstein canavarı çıkar? Pek çok insanın tümüyle uyumsuz anı ve görüşlerinin birbirine yapıştırılmasıyla oluşan bir şey.

... Sürekli gülerdin işte... Avanağın tekiydin, bazen ağzından günlerce tek kelime bile çıkmazdı (bu karım, sesini tanıyorum)... O kadar naziktin, o kadar, nasıl desem... romantik, banklarda yatıp yüz yaşına girdiğimizi hayal ederdik, kaplumbağalar gibi, ve yine birlikteyiz, açık mavi panjurları olan bir evde, deniz kıyısında... Öyle bir küfrediyordun ki, aman aman, celallendiğinde yakınlarda olmaya korkarsın... Zayıftın, çok zayıf... Epey ağırlaştın... Senden sürekli bu kadar hızlı yürümemeni istiyordum... Aksıyordun... Uzun... kambur... Mavi gözlerini görünce de... elâ veya yeşil, rengi mevsime göre değişiyordu... kırmızı montun... O yeşil deri mont... İsimleri sürekli unutuyordun, bir keresinde...

Elinde hep tüten bir sigara... Sigara içtiğini hayal edemiyorum... Hatırlayamadığın birkaç kelime vardı, bir şey anlatırken takıldığında onları sana sıralıyordum... Kafan karışıktı, çok karışık... Zamanını boşa harcamayan biriydin... O anda yatağımın üstünde bir kitap gördün, daha ilk akşam, tam soyunuyorduk, dönüp, yo, olmaz, dedin, Coelho okuyan biriyle yatamam, oysa bambaşka biriydi, Portekizli, yakın isimli, o zaman çok gülmüştük... Naziktin... Yatakta biraz kabaydın... Sonra çok iyi muhabbet ederdik... Tüm bunlar ben miyim?

4.

Bir şey var, zamanla zayıflamak yerine sanki yoğunlaşan hüzün ve özlem var. Bu da hafızamıza ait odaların gittikçe daha hızlı boşalmasıyla ilgili olmalı. Odadan odaya geçerek onların birinde, kendini hâlâ yekpare olduğu bir yerde bulma umudu ve korkusuyla peş peşe kapılar açan biri var.

Bu geçmiş özlemi, ne kadar geride olursa olsun, her şeyin bütün olduğu, çimen kokan, güle ve onun labirentine yakından dikkatle baktığın o sağlam yere ulaşma çabası değil midir sonuçta? Yer diyorum, ama aslında zaman, zamanın içinde bir yer. Benden size bir nasihat, çocukken bıraktığınız yeri uzun bir aradan sonra asla ziyaret etmeyin, asla. Değiştirilmiştir, zamandan arındırılmıştır, terk edilmiştir, hayalet gibidir.

Orada. Hiçbir şey. Yoktur.

Bir adam çocuk olduğu ve büyüdüğü yerlere dönerek kendine ait parçaları toplamak için yola çıkar. Anaokulundan beri âşık olduğu tüm kızların ve kadınların adreslerini peşinen toplar. Onlardan bir şey istemeyecek, sadece görüşüp onları hayatı boyunca kafasında (kalbinde demek ister ama bu çok bayağı gelir) taşıdığını, sonunda da sadece onların kaldığını söyleyecektir. Doktorlar ona

iki-üç ay vermiştir, daha fazla değil. Onları cimrice, iri bir madeni parayı kuruşlara bozarcasına gün ve saatlere böler. Böyle çoğalacaklarmış gibi gelir. Daha üç ayı vardır, bu da en az 91 öğle sonrası demektir, öğle sonralarını seviyordur ve... 24 ile çarpıldığında, 2184 saat civarı yapar. Bu gözüne hâlâ az gelir, bu yüzden 60 ile çarpar, sonra çizgiyi çeker, 130.000 dakikadan fazla. Bu daha iyi, kendini hiç bu kadar varlıklı hissetmemiştir, onları son dakikasına kadar harcayabilir. Bütün gün otobüsle kasabaya kadar seyahat eder. Yaşadığı ev artık yoktur. Diğer adreslerin çoğu değişmiştir. Kızlar çoktan kadın olmuş, başkalarıyla evlenmişlerdir, korkunç. Kim bilir neden onların orada hâlâ ilişkilerinin ortasında terk edilmenin acısını yaşayacaklarını ve Çehov kahramanları gibi onun hayalini kuracaklarını düşünmüştü.

Sonunda yine de büyük aşklarından biriyle karşılaşır kasabada. On dört yaşındalarmış. Şakacıktan evlenmişler, kız için annesinden bir yüzük çalmış (annesi onu aramaktan deliye dönmüş). Uzun boylu hülyalı bir kızmış, onu öyle hatırlıyormuş, genç Romy Schneider'a benziyormuş. Eve yaklaştığında bahçede yaşlı bir kadın görür, cansız saçları bağlı, çamaşır leğeni taşıyor. O değil, der kendine, taşınmışlar. Ama yine de sormaya karar verir, belki bir şey biliyordur.

Kadın odur.

O kızdan eser bile yok. Ne diyeceğini bilemez. Kendini tanıtır. Ben şu şuyum... Kadın hemen hatırlayamaz. O zamandan beri birkaç hayat geçmiştir. Kadın tahminde bulunur, yanlış isim söyler. Sonra hafızasında bir şeyler canlanmaya başlar sanki. O anda atletli bir ihtiyar çıkar, kocası. Çitin arasından karısının yabancı bir erkekle konuştuğunu görünce, ne var, diye sorar, bastonunu sıkarak. Ne istiyorsunuz? Ne istediğini söyleyemez, neden burada olduğunu açıklayamaz.

Kadın da susar.

Hiçbir şey, der bizim adam, hiçbir şey, eski şeyler alıyorum, resim, goblen, saat, radyo, eski şeyler. Hadi yoluna, der ihtiyar, hadiii, ne eskimiz var, ne de yeni...

Kadın hâlâ heykel gibi dikiliyordur, leğeni bile bırakmamıştır. Adam karşıdaki kaldırımın gölgesine saklanır. Açık bir radyodan Tuna nehrinin santimetre bazında seviyesi duyurulur, tüm çocukluğunun o abrakadabrası. Demek öğleden sonra üç, der kendi kendine, saate bakmaya gerek yok. Yavaşça aşağı yönelir, ayakkabılarının tabanları sıcaktan erimiş asfalta yapışır, küçülür, ceplerinden ise tüm kalan dakikaları (artık faydasız) asfaltın üzerine saçılır, usulca şıngırdar ve bozuk paralar gibi parlar.

Yapmaya cesaret edemediği şey öyküye dönüşüyor.

5.

Bir öğle sonrası eskiden yaşadığım kasabaya uğruyorum, o zamanlara ait hiçbir şeyin kalmadığını, parkın da, kapalı pazar yerinin yanındaki meydanın da, büyüdüğüm sokağın da, adımlarımı hatırlamadıklarını bildiğim halde, her seferinde oraya gidiyorum. Postanenin yanında bir kestane ağacının üstüne dört raptiyeyle tutturulmuş bir kâğıt görüyorum, üstünde iri harflerle şöyle yazılmış, bire bir not ediyorum:

Büyük televizyon LCD
32 inç iyi çalışıyor 8 yıllık
30 litre rakı ile
TAKAS ediyorum,
Yambol, telefon: 046...
15 Şubat.

Yazının karşısında duruyorum, hayat ağacının kendisinden alınmış, daha doğrusu üzerine raptiyeyle iliştirilmiş bir not. İşte Bulgar destanının bir bölümü, ondan bir parça, sessiz, gizli, görkemli hayaliyle birlikte aniden fışkıran Bulgar sesinin gizemi. Rakı

karşılığında televizyon. Hayal ve dehşet var burada, hayal ve dehşet... Aşağıda şubat yazıyor. Sadece şubatta yükselebilir bu feryat, tüm acısıyla... Rakı bitmiş, kış ise bitmemiştir. İşte sana kısaca tüm bir milletin varoluş romanı. Hayatın cipi, eski, üstü brandalı, ahı gitmiş vahı kalmış cipi, veya hayır, kendi hayatının Moskviç'i kışın sonuna saplanıp kalmıştır, karanlık basar, çakallar ulur, benzin ise bitmiştir. Hayatını da, anasını da, diye bağırırsın, debelenirsin. Anasını da, ananızı da... rakımı da aldınız. (Rakını alan yok, sen kendin içtin, ama burada epeydir böyle denir, biri bir şeyini ya alır ya da sunar.)

Ve şimdi kendi hayatının cipi veya Moskviç'iyle hiçliğin ortasında oturuyorsun. Ve utana sıkıla karar veriyorsun, bir duyuru yapacağım, dayanılacak gibi değil artık. Bir kâğıt parçası alıyorsun, bankadan gelen mektup, faizinizi tarihine kadar geri ödemezseniz, diye uyardıkları mektup. Senin rakın yok, onlar faiz istiyor. Arkasını çevirip kalem arıyorsun. Oğlundan rica edip yazdırmayı düşünüyorsun, daha güzel ve daha doğru olur, ama yüzün tutmuyor. Tek bundan utanıyorsun hâlâ. Sonunda oturup kendin yazıyorsun, tüm hataları ve eksik virgülleriyle. Avcunun içine biraz raptiye alıp ta diğer mahalleye gidiyorsun, ikinci defa biraz utanma. Ve rakı karşılığında neyini yatırıyorsun, en değerli şeyini tabii ki. Kısasa kısas, meale meal. Televizyon mu rakı mı, işte asıl mesele bu. Televizyon bir aşkınlıktır, sahte tabii ki, ama yine de son "öteki" arzusudur. Babaannenin ikonu vardı, annenin küçük bir Lenin portresi, senin ise – televizyonun. Ama rakın yoksa televizyon neyine. Televizyon hayatı seyreltir sadece, rakına su katmak gibi bir şey... Elektronik sigara da çıkarmışlar, siz yarın elime elektronik rakı da tutuşturursunuz, elektonik ananızı sizin... E, televizyon budur işte, elektronik rakıdır... İşte, geri alın televizyonunuzu, 30 litre rakıya 32 inç ekran, her inç için bir litre, ucuza veriyorum. Otuz litre rakı bir ay daha yaşamaktır, bir, hatta bir buçuk, tasarruf yaparsa. Sadece rakı dürüsttür, hay anasını... Televizyon gibi kandırmıyor, gözüne toz atmıyor, gereksiz yere gevezelik etmiyor. Burnuna çarpıyor, boğazını iyice yakıyor, aşağı inip

içinde çoktan soğumuş olan her şeyi ısıtıyor. Rakı Bulgar yüceliğidir, Bulgarın kutsalıdır, Bulgar televizyonu son sıradadır.

Bu adama ne oldu acaba, diye düşünüyorum içimden küfrederken. Kontrol etmek için telefon etmem gerekmez mi? Bu sadece bir duyuru değil, yardım çağrısıdır. Nisanın sonu. Alttaki kesilmiş telefonlu kâğıtların hiçbiri kopartılmamış. Daha aynı gün öğleden sonra Sofya'ya dönüyorum.

6.

Arayabileceğim kimse yok, ben de Sofya'nın rüzgârlı sokaklarını dolaşıyorum. Bir evcil hayvan dükkânının önünde duruyorum.

Üniversite birinci sınıfta bir arkadaşımla sınıftan bir kıza hediye olarak bir çift papağan almıştık. Ama bütün gün ötecekler, dedim. Sana ne, dedi arkadaşım, yanlarında olmayacaksın ki. Doğum günü akşamı berbattı, bir kavga çıktı, hafif bir boğuşma oldu, eski manitası kapıya dayandı – 90'lar... Oradan sıvışırken, işte asla birlikte yaşamayacağım bir kadın, dediğimi net hatırlıyorum. Bir yıl sonra aynı odada durmuş, ciyak ciyak bağıran papağanların suyunu değiştiriyordum. Sabahları kendimize en azından bir saat huzur sağlamak için, gece olduğunu düşünsünler diye üstlerine eski bir havlu atıyorduk. Dişi papağana Emma Bovary adını verdik, o sırada üniversitede Flaubert okuyorduk, erkeğe de, nedense – Peçorin. Emma ona sürekli saldırıyordu, güya her türden Prenses Mary'leri parmağında oynatan zavallı Peçorin de gagalanmış ve süngüsü düşük, kafesin ince çubuklarına itilmiş halde duruyordu.

O zamana dek hiç bu kadar arkadaşımın olmadığının şimdi farkına varıyorum. Stüdyo daire sürekli insanlarla doluydu. Bir gece, tüm içki ve sigaraların tüketilmiş olduğu saatlerde, sabah dört civarında, hayvanca bir açlığa kapıldığımızı hatırlıyorum.

Dolapta hiçbir şey yoktu, 90'ların en aç yıllarıydı. Gruptan iki kişiyle dışarıda bir şeyler aramaya çıktık, boş şehirde tavşan veya geyik öldürebilecektik sanki. Karanlık, ıssız ve boş sokaklarda sadece köpek sürüleri dolaşıyordu. O anda mucizevi bir şekilde beyaz bir Nissan patırdadı, yakınlarda durdu, mahalle bakkalının önüne üç kasa yoğurt bıraktı ve gitti. Yoğurttan nefret ediyorduk (bütün kuşak) çünkü çocukken bizi sabahları sadece yoğurtla beslediler. Bakındık, ortada görünen olmadı, herkes ikişer kutu kavradı, ceplerimizde ne kadar bozuk para varsa bıraktık ve doğrudan eve koştuk.

Herkes açlıktan gebermiş halde bekliyordu. O görüntüyü hiç unutmayacağım, masanın üzerinde boş şişeler ve bardaklar, her birimizin önünde birörnek on adet alpaka kâse, yirmi küsur yaşında melekler gibi seslice yoğurt höpürdetiyoruz. Melekler yoğurt yer mi bilmem ama kendimizi öyle hatırlıyorum, yoğurttan beyaz bıyıklarla, mutlu ve masum...

Kısa bir süre sonra ayrılacaktık, aramız açılacak, birbirimizi unutacaktık, isyankâr olanlar üniversitede kuzu kuzu asistan olacaktı, yeminli bekârlar ve parti kuşları çocuk arabası itip televizyonların önünde pinekleyecekti, hippiler düzenli olarak mahalle berberinde tıraş olacaktı. Papağan Peçorin bir sabah ölecekti, Emma Bovary çığlıklar atıp kendini kederden parmaklıklara vuracaktı. Onsuz bir hafta bile hayatta kalamayacaktı. Ben ve diğer Ema (evet, adı buydu) birkaç ay sonra ayrılacaktık. İkimiz de kederden ölmeyecektik. Kafayı üşüttüğümde gidebileceğim bir yerimin olması için ilk romanıma başlayacaktım, evsizler hakkında bir roman.

Gerçek şu ki o zamanki meleklerin hiçbirini arayamazdım, Ema'yı bile, en çok da onu. Onları unutamamam (kendilerine bunu asla itiraf etmezdim) ve onları özlemem korkunçtu. Onlarla geçirdiğim zamanki beni özlüyordum.

7.

Ana güçlerin iki büyük mitingi referandum öncesi ilk pazar için öngörülmüştü. Etraf farklı onyıllar için savaşan her türden hareket kaynıyordu. Gerekçeler ücretsiz sağlık hizmetinden, domateslerin ve ninelerimizin tavuk yahnisinin bir zamanki tadına kadar değişiyordu. Referandumun yahninin tadını geri getireceğinden şüpheliyim. Her neyse, insanların bir kısmı yakın geçmişin geri getirilmesiyle o zamanki yaşlarının kendiliğinden geri geleceğine inanıyordu. Kırmızı bir lamba yanıyor ve yeniden on beş veya yirmi yedi yaşındasın.

Tüm bunlar seçim vaatlerine giriyor tabii ki. Sonuçta kamuoyu yoklamalarının çoğu diğerlerinden epey önde olan iki ana harekete işaret ediyor. Bir tarafta olgun sosyalizm zamanına, tam olarak 60'lara ve 70'lere dönme taraftarı olan, kısaca Sos olarak bilinen Sosyalizm Hareketi (SH) var. Hareket, Sosyalist Parti'nin eriyip giden düzenli üyelerini kat kat aşsa da, ona dayanıyor. Bu anlamda daha ziyade partinin kendisi hareketten kan aktarmaya çalışıyor.

İlkiyle neredeyse eşit tahmini sonuçlar elde eden diğer hareketin resmi adı Kahraman Bulgarlar, gayriresmi ve yaygın olanı ise sadece Kahramanlar. Milletin geri döneceği bir onyıl, belli bir dönem belirtmek onları zorluyor, mitler bizim yıl dağılımımızdan etkilenmez. Konuşmalarında belirtildiği gibi, Büyük Bulgaristan daima bir hayal ve gerçek olmuştur. Referandum şartlarına göre öngörülen en uzak sınır yirminci yüzyılın başı olduğu için, onlar, kuralları ihlal ederek, 1876 Nisan Ayaklanması ile zirve yapan geç, ideal bir Bulgar Aydınlanması dönemini seçmişler.

Tamamına ermemiş bir ayaklanma kutsal ve simgesel hale gelebilir mi? O değilse başka ne gelebilir? Kendi istediğimiz gibi, olgularla sınırlandırılmadan meydana gelme ve uydurulma imkânına sahip olan tek o değil midir? Deyim yerindeyse hafıza ve ha-

yal gücüyle canlandırılması mümkün olan. Gerçekleşmeyenle ilgili burada herkesin doğuştan (ve kalıtsal olarak) deneyimi var.

Bizim rakılı adamımız, rakıcı adamımız hangisinin yılanına sarılırdı, merak ediyorum – Sos'unkine mi, yoksa Kahramanlar' ınkine mi. Diğer küçük hareketlerin kayıkları da bu Skylla ile Kharybdis arasında hayatta kalmaya çalışıyordu.

8.
K. İLE GÖRÜŞME

Neredeyse anonim ve çoğunlukla klinikle ilgili olan eski ziyaretlerimin aksine, bu sefer durum hakkında biriyle konuşmak istiyorum. Bu arada profesör olan bir üniversite arkadaşımı arıyorum. Birkaç yıldır haberleşmedik, telefon numarasının aynı olup olmadığını bile bilmiyorum. Tam kapatmak üzereyken uykulu sesi ahizeye "alo" diyor...

Sesinde şaşkınlığın yanı sıra belli bir mutluluk da var sanki. Uzun zamandır görmediğin birini duyduğunda veya gördüğünde mutluluk belirtisi göstermek burada olağan bir durum değildir. İlk dönüşlerimde, sokakta bir ahbap veya tanıdığa rastladığımda ona sarılmaya kalkıştığımı, onun ise bana şaşkınlıkla baktığını ve neredeyse homurdanarak aaa, merhaba, burada ne işin var, gibi bir şeyler dediğini hatırlıyorum. Üstelik K. daha aynı akşam Arşiv'in çatısındaki bir meyhanede buluşmayı kendi teklif ediyor. Burada insan hâlâ aynı gün için buluşma ayarlayabiliyor.

Seksenlerin sonlarında K. genç bir asistandı, diğerlerinden farklı olduğu için onu severdik. Ona Kafka adını vermiştik, Araştırma Görevlisi Kafka, bunu biliyordu ve bir itirazı yoktu sanırım. Sertti, düzenliydi (öyle de kaldı), gelişigüzel okunmuş kitaplarla dolu karışık bilincimiz için oldukça yararlıydı bu. Onunla sohbetleri-

miz daima sert tartışmalara dönüşüyordu, sık sık makul tonun sınırını aşıyordu, alevleniyordu, alaycıydı, sözümüzü kesiyordu. Akademik bir savaşçı. Ama bunun büyüleyici bir tarafı da vardı. Canciğer dost değildik ama 90'ların daha sonra asla tekrarlanmayan sonsuz meyhane ve seminerlerinde içmiş ve tartışmışızdır. Tüm buluşmalarımız onun açısından iyi niyetle başlıyor, uzun konuşmalardan geçip kavgayla bitiyordu. Bir hafta sonra arıyordu ve samimi bir şaşkınlıkla, neden aramıyorsun yahu, diye soruyordu. Kavgalıyız ya, cevabını veriyordum. Tamam işte, barışmak için bir şeyler içelim.

Kavgalar barışmak için bir bahaneydi sadece, bu da yeni bir kavgaya neden oluyordu, o da yeni bir bahaneye vs. 90'ların su gibi akıp geçen muhteşem yıllarında herkes böyle yaşıyordu.

Belki şimdi onu bu yüzden arıyorum, olayları hâlâ bir Protestan papazın kesinliğiyle ifade edebilen o kişi olarak kaldığını umuyorum. Böyle kesinliği asla sevmedim ve hiç başvurmam, belki de bu yüzden hep öyle bir insanın özlemini çekmişimdir. Belki de bu yüzden onu sevmiyorlardır. Sevilmeyen insanları seviyorum. (Aslında K. ile ilk tanışmamız 80'lerin sonunda, Gaustin'le de ilk karşılaştığım o deniz kıyısı seminerinde oldu. Ve K. lehine şunu söylemeliyim, Gaustin'le benim dışımda ilgilenmeye başlayan tek kişi oydu, onu toplantılarına davet etmeye çalışıyordu ama Gaustin, doğal olarak, hiçbirinde görünmedi.)

Arşiv'in çatısında oturuyoruz, hava kararmak üzere, uzakta, diplerde Vitoşa'nın mora bürünüp kararmasını seyrederken, *mavi sis saati*, diyorum. *Ay gümüşü sularda bir menekşe adası gibi*,[18] diyor K. oyuna başka bir şairle dahil olarak. Bu şehrin benim için artık daha çok edebiyat olduğunu kavrıyorum, onu sadece kitaplardan biliyorum ve beni hâlâ bu haliyle çekiyor. 30'lardaki ve 40'ların başındaki şehir, en güçlü yılları bunlar olmalı. Yakın bir yerde, 1931'de, Fransa havayolları ofisinin önündeki ilk neon reklam panosu yanıyor. Neon, kent şiirine hemen giriyor. Geleneksel olarak

yıldızlara ve aya hayranlık duyan bir gözün ilk defa gördüğü bu parlayan harfleri hayal ediyorum. Görünüşe göre neonun sokak fenerlerinin kısık ışığı arasında parlaması ürkütücü ve etkileyiciymiş, sonra hızla sıradanlaşmış. Çok önceden, sanki başka bir hayatta, o dönemin reklamları, sinema ve radyosuyla ilgilenmiştim, haftalık resimli dergiler, broşürler, film dergileri ve kendi başınıza radyo yapma kılavuzları karıştırmıştım. O zamana ait tüm şiirler kondansatör, anten, neon, reklam markaları kaynıyor – Bayer, Philips, Lucky Strike, Beyaz At, film başlıkları, Metro Goldwyn Mayer'ın aslanı... Başka bir şey için gelmiş olsam da, böyle bir sohbet başlatıyorum, kendimizi kaptırıyoruz, havada alıntılar uçuşuyor. Şunu hatırlıyor musun... ya şunu... Peki *Bayer ve Philips reklamları cennette gibi ışıldıyor*'u? Hmm, K. son söyleneni düşünmeye başlıyor, bense bilmediği bir şey yakaladığıma gerçekten seviniyorum. Kim, söyle... Genç Bogimil Raynov, diyorum, satrap olmadan önce.

Buradaki geçmiş referandumuna katılsaydım, 30'ları seçerdim (sonradan olacaklara rağmen) veya edebiyattan dolayı, 30'lar ile –bu yüzyılı ayrıntılarıyla hatırladığıma dair belirsiz bir histen ötürü– 60'lar arasında bayağı tereddüt ederdim.

K.'ya sen hangi onyılı seçerdin diye soruyorum. Sanki o anda karar vermesi gerekiyormuş gibi, cevap vermek için acele etmiyor. Birer rakı daha söylüyoruz ve garson uzaklaştığında K., ajanslara göre en düşük orana sahip olmalarına rağmen 20'lerle 50'ler arasında tereddüt ediyorum, diyor ağır ağır.

Onları hiç kimsenin istememesi normal, yanıtını veriyorum, ikisi de yeterince kanlı.

Yirmili yılların şiiri üzerine yaptığı çalışmasını biliyorum. Bu onyılda birkaç dâhiyane Bulgar şairi var. Aralarındaki en iyisi, bedelini gerçek anlamda başıyla ödüyor, başı cephede şarapnelle dağılıyor, Berlin'de dikilip toplanıyor, altı yıl sonra yok oluyor, toplu mezarda bulunuyor ve cam gözünden tanınıyor. Yerli beceriksiz polisimizin şairler ve yazarlar konusunda tarih boyunca sarsılmaz

bir zevk sergilediği iyi bilinir – daima en yetenekli olanları öldürüp daha vasat olanları bırakmıştır.

K.'nın 20'leri seçmesini anlıyorum; edebiyat tarihçisi, konusuna dönmek istiyor. Peki neden 50'ler, diye soruyorum doğrudan. Orası kasvetli bir dönem, kaba, acımasız, terör ve kamplar, Todor Pavlovcuların kalas estetiğinin hâkim olduğu yıllar.

Ellilerde babam Belene'ye girdi, diye söze başladı K., çıktığında aynı adam değildi, orayla ilgili tek kelime de etmedi. Okulda ânında güvenilmez biri olarak kayıtlara geçtim. Öğretmenler halk düşmanlarından söz ederken, düşman çocuğu olarak parmakla doğrudan beni gösteriyorlardı. Halk idaresinin ne kadar iyi olduğunun mükemmel bir örneğiydim, o kadar iyiydi ki benim gibilere de diğerleriyle birlikte yaşama ve okuma izni veriyordu.

Bir gün kapı çaldı, yedi yaşındaydım. Kapı deliğinden baktım, karşımda korkunç, sakallı, omuzları çökmüş bir adam gördüm ve hiç düşünmeden kilidi bir kez daha çevirdim. Kalbim patlayacaktı. Hadi, aç, dedi dışarıdaki adam, adımı biliyordu. Yabancılara açmıyoruz, diye cevap verdim içeriden. Beni tanımadın mı, babanım ben, dedi daha sessizce, sanki komşuların duymasından korkuyordu. Delikten baktım ve bana ağlıyor gibi geldi... Babam değil, dedim içimden, ama ağladığına göre soyguncunun teki değil. Ama ona kapıyı açmadım. Annem fabrikadaydı, iki-üç saat sonra dönecekti. Sefil sahanlıkta ayakta duruyordu, elbiseleri merdivenlerin cansız bejine karışıyordu. Babam olduğunu nasıl kanıtlayacağını sordum... Bu soru onu tümüyle raydan çıkardı sanırım. Sol kaşımda küçükken bir kış vakti düştüğüm zamandan kalma bir izimin olduğunu söyledi. Dolabı açıp metal düğmeli paltoya bakmamı söyledi, sorgu için götürdüklerinde bırakmıştı. Ondan sürekli cephe öyküleri anlatmasını istediğimi söyledi. Tüm bunlar doğruydu ama babam başkaydı, ondan çok daha yakışıklı ve gençti, ben de bunu ağzımdan kaçırdım. Merdivenlere oturdu, sadece kırışmış bir kasket görüyordum. Ne kadar salak ve acımasız olduğumu şimdi kavrıyorum. Ve yine, babam değil ama ağladığına gö-

re iyi bir insan, düşkün biri, dedim kendi kendime, annem böyle birini dışarıda tuttuğumu öğrenirse... Ve ona kapıyı açtım. Girdi, ona pek inanmadığımı anladı, bana sarılmadı, denemedi bile, herhalde beni korkutmamak için, ve banyoya gideceğini söyledi. Nerede olduğunu biliyordu. Suyun şırıltısını duyuyordum. Şükürler olsun, o sırada annem döndü, tutukluların afla bırakıldığını duymuş, erken çıkmak için izin istemiş.

Bir süre susuyoruz ve K. devam ediyor. Anlayacağın 50'lerden babamdan dolayı tekrar geçerdim, bir yıl sonra vefat etti. Birbirimize hiçbir şey söyleyemedik, ondan hiçbir şey kopartamadım.

K. anlatırken sanki başka bir insana dönüşüyor, aniden yaşlanmış gibime geliyor, önceki soğukluğundan ve alaycılığından eser yok, hatta sert profili bile geri çekilmiş sanki. Hakkında konuştuğu babasına dönüşmüş, hepimizin er veya geç babalarımıza dönüşeceğimiz gibi.

Sonra bir anda duygusallaştığı için irkiliyor, garsonu çağırıyor, ikinci bir şopska salata söylüyoruz, Balkanturist'in 60'ların sonuna ait bu eski Bulgar icadı. Peynir, salatalık ve domatesin beyazı, yeşili ve kırmızısı – zekice düşünülmüş, diyorum konuyu değiştirmek için, yabancılara üç renkli bayrağı sunmak.

9.

Etrafa akşam çöküyor. Bir zamanlar, sadece otuz yıl önce, sağımızda Parti binasının üzerinde beş köşeli yıldız parlardı. Karşıdaki Bulgar Halk Bankası'nın 30'lara ait saf neoklasiğinden yavaşça bir zamanki Balkan Oteli ve Bakanlar Kurulu'nun Stalinist mimarisine geçiliyor. Mozoleye ait boş alanın etrafında birkaç işçi koşuşturuyor.

Ne yapıyorlar, mozoleyi tekrar mı dikecekler?

Bir anlamda evet, yanıtını veriyor K. Biliyorsundur, yarın burada Sos Hareketinin mitingi var. Dikerlerse şaşmam.

İçinde beden olmadan, herhalde.

Kim bilir, diyor K. buruk bir tebessümle.

Kendime ânında, isminden dolayı bir zamanki denizli yazlardan hatıralar canlandıran "garnitürlü üçlü" söylemiştim, babam bize gururla o ebedi "garnitürlü üç kebapçe"den söylüyordu, erkek kardeşimle ikimize ortak porsiyon. Büyükler gibi olmak böyle bir şeydi.

Bir zamankiler gibi, diyor garson, suç ortağı edasıyla onları sunarken.

Daha taze olmalarını umuyorum, diye şakalaşıyorum.

K. porsiyonuma doğru hafif bir alaycılıkla bakıyor: Senin için fazla sos'lu değil mi?

Daha doğrusu aşırı tuzlu, cevabını veriyorum kebapçenin tadına bakarken, o zamanki gibi iri çekilmiş etten, içinde insanı dolgularından birinden edebilecek tek tük kemik parçacıkları var. *Lütenitsa*,[19] haşlanmış fasulye ve iyice kızarmış patates – garnitürlerin kutsal üçlüsü.

K. bir çeşit şaraplı kebap söylüyor. Yemekler lezzetli değil ama en azından porsiyonlar çok büyük. Milliyetçilikle sosyalizm arasında seçim yapılacağını artık anlamışsındır, diyor K. İşleri bu noktaya getirdik. Hangisinin daha küçük bir kötülük olduğunu sorarsan, bilmiyorum. Geç Sos döneminde milliyetçilik yok değildi.

Sonra en sevdiği rol olan öğretmen rolüne giriyor, masa da kürsüye dönüşüyor. Bir anda iki tabak da devreye giriyor – benim garnitürlü kebapçe üçlüsü Sos Hareketi, onun şaraplı kebabı ise Kahramanlar oluşumu oluyor. Gençlere komünizmi tüm korkuları ve kamplarıyla anlatmayı beceremediğimizi ve bu nedenle koca bir neslin onu artık sadece bir yaşam tarzı olarak kabul ettiğini söylüyor.

Yapma, diye bir anda sözünü kesiyorum, sonunda ebedi "Biz bir zamanlar şöyleydik, şimdikiler..." olayına geleceğiz. Dünya-

nın her yerinde gençler yaşlılara karşı çıkıyor, burada ise yaşlılar gençleri dövmeye çalışıyor. Taras Bulba misali – seni ben yarattım, ben öldüreceğim.

Olabilir, diyor K., hiç bir şey, kesinlikle hiçbir şey yapmadık... Devlet Güvenlik Binası'nın burada, şu anda oturduğumuz yerde, Moskovska 5'te olduğunu biliyorsun değil mi, dayak hücreleri ise bizim altımızda, Malko Tırnovo Sokağı tarafındaki bodrumdaymış. Bir grup çelimsiz gencin canına okumuşlar, hadi, pantolonu çıkart ama ayakkabılarını çıkartmadan. Bunu yapamazsan demek pantolon olması gerektiğinden daha dar, hadi Moskovska 5'e sorgulanmaya, belli olmaması için böbreklere vuruluyor, bununla kurtulursan da tabanları yağla. Sizin ananızı... Ulan benim paçalarımdan size ne yahu?.. Neden dövüyorsunuz domuz gibi, pantolonumun altı darsa, pardösüm limon sarısıysa ne olmuş, veya paltomun ahşap düğmeleri varsa, gerzek piçler... K. gerçekten öfkeli. Yan masalardan dönmeye başlıyorlar.

Bak, diyerek sözünü kesmeye çalışıyorum.

Bir saniye, diyor K., sen tam burada altımızdaki zindanlarda Devlet Güvenliği Müzesi açmak isteyen kişilerden değil miydin? Nerede müzeniz?

Onlardandım, cevabını veriyorum kısaca. Fikri güya kabul ettiler, onlara nelerin olması gerektiği, nasıl olması gerektiğiyle ilgili elli küsur sayfa yazdık, bir süre gazetelerde çıktı, o kadar. Yapılmaması için uydurdukları ilk bahane boş yerin olmamasıydı. Eğer mozole dursaymış, orada olurmuş, ama şimdi... Bir anda Sofya'daki tüm yerler dolu çıktı. Sonra Moskovska 5'in zindanları aklımıza geldi. Orada nasıl bir yankı olduğunu bilirsin... Bir tür akustik hafızası var, bu bodrumda pek çok insan çığlık atmış. Güya yapılacaktı ama sonra herkes geri çekildi, halkı bölmeyelimmiş, zaman doğru değilmiş... Özetle – bir sonuç çıkmadı. Gitmemiş bir şeyin müzesini yapamazsın.

Bir süre susuyoruz, etraftaki masalarda insanlar seyrelmeye başlıyor, hava soğuyor. Sonra K. konuya geri dönüyor. İnsanlara parti-

lerden nasıl gına geldiğini, küreselleşme ve politik doğruculuktan gına geldiğini söylüyor...

Küreselleşme onları neyle cezalandırmış ki, diyerek söze girmeye çalışıyorum... Ve tam da burada, merhaba niyetine birbirimize küfrettiğimiz bir yerde bu nasıl bir politik doğruculuktur?

Bak şimdi, diyor K., sözünün kesilmesinden hiç hoşlanmaz, adaletsizlik var ve insanlar bunu hissediyor. Biz ise... öylece geri çekilmişiz ve onlarla konuşma riskini bile göze alamıyoruz.

Risk doğru kelime, yanıtını veriyorum. Güçsüzlere yardım etmesi gereken biri gibi konuşuyorsun. Ama güçsüz olan sen ve beniz, işler tersine döndü, bunu ne zaman göreceksin? Ve birtakım gözlüklü adamların onlarla konuşma lütfunda bulunması o dazlak kafalıların umrunda bile değil.

Sürekli burada değilsin, böyle konuşamazsın, diye kesip atıyor K.

Eski güzel günlerde olduğu gibi kavgaya doğru gidiyoruz.

Bekle biraz... Peki bizi duymak istemiyorlarsa, ne yapacağız... Git onlarla liberal söylem hakkında konuş... Ama yapacakları tek şey yüzüne gülmek olacak, gözlüklerini çıkartıp üzerine basacaklar ve en iyi ihtimalle seni sokağa itecekler, yolunu karanlıkta tek başına arayacaksın. Ya da sen gözlüklerini ararken o söylemi kafana indirecekler. Aşırıya kaçtığımı anlıyorum, K. susuyor ve elini istemsizce kafasına doğru götürüyor, sanki gözlüklerinin hâlâ orada olup olmadığını kontrol etmek istiyor. Benim bu halimi bilmiyor ama içtiğim birkaç rakıyla içimde epey suskunluk da biriktirmiş durumdayım. Ulus-devlet insana ne verir? Kim olduğunu bildiğine dair güven verir, seninle aynı dili konuşup, Han Asparuh'tan "Altın Sonbahar" bisküvilerinin tadına kadar aynı şeyleri hatırlayan senin gibi başka kişiler arasında var olduğuna dair güven verir. Ve aynı zamanda başka şeyler konusunda ortak demansları olan kişiler arasında var olduğuna dair güven verir. Bir ulusun aynı şeyleri hatırlayıp aynı şeyleri unutma konusunda sözleşmiş bir insan topluluğu olduğunu söyleyenin kim olduğunu artık hatırlamıyorum.

Renan, daha on dokuzuncu yüzyılda, derste anlatmıştım, diye ekliyor K.

Peki, Avrupa farklı zamanlara bölündüğüne göre şimdi neler oluyor? Milliyetçilik zaten bölgeseldir, bölge kutsaldır. Bu halı ayağının altından çekilip alındığında ne olur? Ortak toprak yok, onun yerine ortak zaman geliyor.

Biz bu seçimi yapabilecek miyiz, buna hazır mıyız, asıl soru bu, diye homurdanıyor K. Bu arada tüm bu referandum işi konusunda ne düşünüyorsun, diyerek birden gözlüklerinin üstünden, kendine has bakışıyla bana sertçe bakıyor.

Akşam rüzgârı peçeteleri dağıtıyor, masa bardak ve hâlâ toplanmamış tabaklarla dolu. Ve tüm bu yığının arasında bir anda, nedense, 80'lerin sonundaki o uzak, sanki başka bir hayata ait, deniz kıyısındaki o semineri hatırlıyorum (o sırada K. da masadaydı). Ve Gaustin'in başlarımızın üstünden zarafetle geçen *smetana* dolu minik porselen tabağını.

Bilmiyorum, yanıtını verdim, artık bilmiyorum.

Ben de bir şey anlamıyorum, diyor K.

Onu özellikle bu ifadeyi telaffuz ederken hiç duymadığımın farkına varıyorum. Tanıdığım en kararlı insan bile tereddütle baş salladığına göre, belli ki işler yolunda değil.

Arkamızda bir yerlerde patlamalar duyuluyor... Sonra beyaz-yeşil-kırmızı renklerde üçlü çiçek açan bir havai fişek saniyeler boyunca üstümüzde asılı kalıyor.

Yarın için prova yapıyorlar, diyor K. Hadi kaçalım.

Bir zamanki asistan arkadaşım, şimdi Profesör Kafka. Ona her zamankinden daha yakın hissediyorum, bir insanın felaket ânında yanında bulduğu kişiye hissettiği yakınlık gibi. Üzerimizdeki yıldızlar Kantçı bir soğuklukla parlıyor, ahlaki yasalar ise sokaklarda bir yerlerde yuvarlanıyor. Aşağıda işçiler Georgi Dimitrov mozolesini bir çeşit hafif malzemeyle inşa etmeye devam ediyor ve muhtemelen sabaha kadar hazır olacak. (Sonuçta 1949 yılında gerçek kurşun geçirmez betonla sadece altı günde dikmişlerdi.

Sonra 1999'da yıkılması yedi gün sürdü.)

Yanlarından geçerken K. dayanamayıp sesleniyor: Çocuklar, peki içine kimi koyacağız?

İşçilerin birkaçı dönüyor, tehditkârca bakıyor ama hiçbir şey söylemiyorlar. Onları geçtiğimizde arkamızdan açıkça duyuluyor: Dikkat et de sen olma.

10.
KORTEJ

Ertesi gün Auden'ın 1 Eylül 1939'daki baş ağrısıyla uyandım. 1 Mayıs Pazar günüydü. Gösteri ve ayaklanma için mükemmel bir gün. Sos için, İşçi bayramı; Kahramanlar için, Nisan Ayaklanması'nın patlak vermesi. En büyük iki gücün mitingleri, referandumdan sadece bir hafta önce. Her ikisine de yandaş ve katılımcı kılığında katılmaya karar verdim, böylece içeriden, tümüyle özgün bir deneyim yaşayabilirdim ve Gaustin'e daha sonra anlatabileceğim şeyler olurdu.

Her iki takımı da edinmem zor olmadı. Takım elbise giriş kartıydı, pasaporttu, üyelik kartıydı. Hareketler kendi tezgâhlarını açmış ve özel indirimle takım elbise satışı yapıyorlardı. Genel olarak üniforma dikimi ülkenin en kârlı işlerinden birine dönüşmüştü.

Tuhaf gelebilir ama terziler sosyalist dönemde ayrıcalıklı bir sınıftı. Özel meslek icra etmenin yasak olduğu dönemde sadece bizim mahallenin zemin kat odalarında birkaç terzi ışığının yandığını hatırlıyorum. Oraya bizi annelerimiz takım elbise ölçüsü aldırmaya sürüklüyordu. Terzi (sanki doğuştan kel, sadece başının arkasında seyrek saçları var, yuvarlak gözlükleri, bıyıkları ve parlak manşetleriyle gerçek bir burjuva tipi) üstüme bir kumaş seriyordu, orasını burasını tebeşirle çiziyordu, ikinci veya üçüncü provada bu kumaşın cılız bedenimin üzerinden sarkan, topluiğneyle iliştirilmiş paça ve kollara dönüştüğünü görüyordum. O topluiğ-

nelerden korkardım. Terzi, çarmıhtaki minik bir İsa gibisin evladım, diyerek gülüyordu, gözlerini kısarak bir adım geri çekiliyordu, hadi sırtını dikleştir, ne yakışıklı bir delikanlı olacaksın bak.

Böyle, Hıristiyanlıkla delikanlılık arasında, yol üstü şamar fabrikasından geçerek büyüyorduk. Ama terzilere, onların burjuvalığına, dindarlığına ve topluiğnelerine karşı şüphelerim sonsuza dek kaldı. Yine saptım, af buyurun, fakat geçmiş, sokaklar, zemin kat odaları, kumaş üzerine çizilen kalıplar ve koridorlarla doludur. Ve bize önemsiz gelen şeylerle ilgili notlarla, sonra da birden geçmişin ördeğinin yuvasını tam da oraya, önemli olmayanın içine yaptığını ve orada yumurtladığını öğreniriz.

Her neyse, her iki takımı da kolayca ve çok iyi bir fiyata edindim. Önce Sos'a ait olanı giydim. Onların mitingi diğerinden bir saat erken başlıyordu. Sosyalizm erken kalkanlara güvenirdi. Devrimler, darbeler, cinayetler sabah erkenden, gün doğmadan önce olur. Bir zamanlar hepimiz erkenden, şafak vakti kalkardık, devrim için bile değil, okul için, uykumuzu alamadan, çapaklı gözlerle, radyoda erken saatte yayınlanan *Bulgaristan: Olaylar ve Belgeler* programının rahatsız edici cingılını ve *Evde saat tik tak ediyor, kalkın çocuklar...* şarkısını dinliyorduk. Yıllar boyunca, uykusu dağılmamış kulaklarımıza *Evdesaa tiktakee diyor* olarak geldi o şarkı...

Ve işte sabah 7:30'da bir zamanların Parti Binası'nın önündeki alt geçitteydim artık. Miting için toplanma yeri orasıydı. Göbek deliğime kadar uzanan, alt kısmı geniş, kırmızı bir kravat takmıştım. Belli belirsiz çizgileri ve kapaklı cepleri olan fare grisi takım üzerimde gülünç görünüyordu. Yanında hediye olarak gerçek mendil vermişlerdi, erkek mendili, kumaştan, mavi kenarlı, bir de ceketin iç cebi için minik bir tarak. Her ayrıntının düşünülmüş olduğunu itiraf etmeliyim. Bunlar kazanırsa, dedim içimden, mendil ve cep tarağı üretimini geri getirmemiz gerekecek. Ve genel olarak o dönemin tüm tuhafiye ürünlerini. "Tuhafiye", uzun zamandır bu kelime aklıma gelmemişti. Nesnelerin dönüşüyle dil de geri geliyor.

Ayakkabılarım parlatılmıştı, çoraplar, kim bilir neden koyu yeşildi, muhtemelen bir askeri depodan alınmıştı. Her ihtimale karşı kasket de almıştım ama onu şimdilik elimde tutuyordum.

Saatin erken olmasına rağmen meydan erken kalkan taraftarlarla dolmaya başlamıştı. Her yerde bir zamanların *Yoldaş*'ı duyuluyordu... İlk başlarda kulaklarımın unutmuş olduğu bu hitapta yine de bir şaka olduğunu düşündüm ama anlaşılan yoktu. Babamın adı Gospodin olduğu için –Bulgarcada *Gospodin* "Bay" anlamına gelir– üstelik soyadı da Gospodinov'du, sokakta tanıdık biri onu Bayım, Bayıım diye ismiyle çağırdığında herkes donup kalıyordu. Nereden bayınız oluyormuş bre yoldaş, diye müdahale ediyordu tetikte olan bir vatandaş. Ama "Yoldaş Bay" da komikti.

Ağarmış sakallı bir ihtiyar dinlenmek için Arkeoloji Müzesi'nin önündeki taşların üstüne oturmuştu, kalkmaya çalışıyor ama beceremiyordu. Bir elinde flamasını, diğerinde bastonunu sıkıyordu, flamayı bırakıp yaslanmayı akıl edemiyordu. Yardım etmeye gittim.

Miting için mi, dede?

Miting için, oğlum. Memleket Cephesi'ndenim, ömürlük üye. Beni o zamanlar çok dövdüler, gagam çok öttüğü için, lakin gerekirse, dönmesini yine isterim. Çünkü sosyalizm her şey olabilir, amma ben yolunu buldum, o beni bir defa kandırır, ben onu iki defa kandırırım, bir şekilde anlaşırız, lakin bu yeni zaman, sana bakarken bile seni soyup soğana çevirir. Üstünden hızlı tren gibi gelip geçer, fiyuuu, ve aydii kalmışsın iç donla, kimsecikler sana kulak bile asmaz.

Pantolonundaki tozu silkeleyip kısık gözlerle bana baktı. Peki zamanı geri alsak, yıllar geri gelir mi? Bana yine dayak atmalarına hazırım, yeter ki yirmi küsur yaşında olalım.

Gülüp omzuna vurdum, Mateyko Dede ise (ona bu ismi verdim) yardımım için teşekkür etti ve ufak adımlarla kendi bölgesine doğru yürüdü.

Yoldaş... Kolunda "Parti üyesi" şeridi, elinde kırmızı *Partizdat* defteri olan yaşlı bir kadın bana yaklaştı, siz hangi parti kuruluşundansınız?

Hadi bakalım, şimdi ne diyeceğim... Eylemin başında böyle mi yenik düşecektim.

Hangi bölgeden olduğunuzu soruyorum.

Lenin bölgesinden, diye yumurtladım düşünmeden, kadının yakında duran milisi (evet, güvenlik için eski milis üniformalarından bulmuşlardı) beni meydandan çıkarmak üzere çağıracağını sanarak.

Beklentilerimin aksine kadın ışıldadı ve başını anlayışla salladı.

İnsanlar bir zamanki bölgelerin gerçek isimlerini artık unuttu, ben Kirkovskiliyim. Adınız neydi, sizi not edeyim?

Gaustinov gibi bir şey mırıldandım, kadın da özenle yazdı.

Oradaki masalardan kırmızı flama ve bedava karanfil alabilirsiniz, dedi işaret ederek ve ayrıldık.

Bu resmi yüzlerce kez görmüştüm, onu bilincimin mahzenine bir yerlere göndermiştim ve şimdi gözlerimin önünde hayalet gibi, ama etten ve kemikten, elini içinden geçirdiğinde dağılmayacağını bildiğin türden bir hayalet gibi dolaşıyordu. Ve bu anlamda onlar gerçekse, o zaman hayalet sen kendinsin.

Erkekler, kadınlar, kitle, halk... Erkekler benimki gibi, birbirinin aynı fare takımları içinde, tek tük lacivert veya siyah ceketli birileri. Kadın pardösüsü denizi, bej rengi, yanılmıyorsam 70'lerin sonları modasına uygun. Sanki Valentina Moda Evi veya Yanitsa Yeni Ürün ve Moda Merkezi yeniden üretime geçmişti. Bu arada bunlar çoktan olduysa buna şaşırmazdım. Bazı farklı kesimli, özel giyimli kadınlar da vardı, muhtemelen parti komitelerinde önde gelenlerin yoldaşlarıydı, Birinci Sekreter'in torununun imzası da belliydi, kendisi tasarımcı ve medyanın sol kanadının hiç bıkmadan yazdığı gibi "gerçek bir moda diktatörü"ydü. Kadınların saçları kabartılmış, saç spreyiyle sabah erkenden Valentina Tereşko-

va tarzında yapılmıştı, aslında kuaför salonlarındaki kurutucu kasklar ilk Sovyet kozmonotlarının başlıklarına inanılmaz derecede benziyordu. Bir alarm durumunda salondaki herkesin onlarla birlikte uçup kaçmasına şaşırmazdım. Kalabalık telaşlanıyordu, kadınlar öpüşüyorlardı, sonra uzun süre birbirlerinin yanaklarındaki ruju siliyorlardı. Taze tıraş olmuş, keskin kolonya kokan erkekler sigara içiyor ve kadın meslektaşlarına şöyle bir göz atıyorlardı.

Mutluluk dolu bir heyecanın hâkim olduğunu itiraf etmeliyim.

Ben tek başıma huzursuzluk içinde dikiliyordum, flamam ve karanfilim olmadığı için standa doğru yöneldim. Kalmadı, yoldaş, dedi kadın omuzlarını çaresizce kaldırarak. Yeniden tedarik etmeye söz verdiler... Tanrım, ne kadar sevimli ve tanıdıktı tüm bunlar. Anlaşılan çok çaresiz görünüyordum çünkü arkamda kuyruktan bir adam bana bir paket sigara uzattı, yakar mısınız?

Styuardesa! diye bağırdım samimi bir şaşkınlıkla. İlk sigaramın hatırası, dokuz yaşında, aynı zamanda ilk (babamın sigaralarından) hırsızlık hatırası, ilk yalan, ilk defa erkek olma hissi, ilk devrim hatırası – bir sigaranın tütününde ne kadar da çok şey gizli.

Adam belli ki tepkimi yanlış yorumladı ve iç cebinden başka bir paket çıkardı: HB de var, Korekom'dan.

Güldüm ve ona ancak şimdi baktım, zehir sarısı bir kravat takmıştı, ceketi de daha özeldi, etraftaki kalabalıktan ayrılıyordu. Bir anda kafama bir şey dank etti, anlaşılan aynı anda onunkine de. Odysseus'un zamanından beri oldukça değersizleşen malum tanıma sahnesi takip etti: Sen misin... Ya sen... Yurtdışında olduğunu sanıyordum. Eh, yurtdışı öbür dünya değil ki, insanlar oradan da döner.

Dembi, bir zamanki okul arkadaşım, sonra kısa bir süre için üniversite arkadaşım, filolojinin ölü bir iş olduğunu zamanında kavramış ve 90'lar başının paralel evreninde bir yerde kaybolmuştu.

Otuz yıldır görüşmemiştik. Son olarak emlak ve uçak parçası satışıyla ilgilenmişti ve Rosa Bella pastanelerini açmıştı. Aynen bu sıralamayla.

Bir keresinde beni aramış, pastane zinciri için ona reklam cümlesi bulmamı istemişti, hadi ama, şairsin ya. Şair filan değildim tabii ki, ikinci sınıftaki bir filoloji öğrencisiydim ve tam olarak okuduğum bölüm ve sınıfın gerektirdiği kadar fakirdim, bu yüzden işe hemen atladım ve şöyle bir şey uydurdum: "Bizim pastalarımız sizin tutkularınız", ki buna bayıldı, bense 60 levalık ilk ücretimi kazanmış oldum, otuz adet iki levalık banknot, sanki pastanenin kasasından daha yeni çıkmışlardı ve tereyağlı kremadan hâlâ yapış yapışlardı.

Tüm lise saçmalıklarımızı birlikte yaşadığım Dembi, lisenin uyanığı, karşılaşabileceğiniz en sevimli namussuzlardan biriydi. Burada olmamız ikimizi de şaşırtmıştı. Etrafımızda trompet çalmaya başladılar, insanlar sıra halinde diziliyordu. Dembi bir anda acele etmeye başladı, elime bir kartvizit tıkıştırdı: İş icabı buradayım, dedi, sakin bir yerde görüşelim, sonra da kalabalıkta kayboldu. Kartviziti cebime koymadan önce baktım: Deyan Dembeliev, telefon... Sadece isim ve telefon. Ancak aşırı ünlü veya aşırı mütevazı insanlar bu tür bir kartvizite sahip olabilirdi. Dembi ikincilerden değildi.

Meydan bir anda değişti ve uğuldayan kalabalık işaret verilmişçesine sıraya girmeye başladı. Görünüşe göre ses sisteminde bir sorun vardı, bir teknisyenin *hay ebeni*... diye küfrettiği duyuldu, bu da tüm meydanda yayıldı. Sonra, gafın üstünü örtmek için hemen *Uyan artık, uykudan uyan, uyan, esirler dünyası*... başladı. En önde, elektrikli arabaların taşıdığı platformda, işaret üzerine canlı piramit yapmaya hazır şortlu jimnastikçiler duruyordu. Yanımda tüllü ve flamalı genç kızlar bir kompozisyonun provasını yapıyordu, işaret üzerine bir kısmı çömeliyor ve aynı anda hem Dimitrov'a hem Lenin'e benzeyecek kadar belirsiz bir yüz oluşturuyorlardı. Bir teyzemin hayatı boyunca sofrada, misafirlerin önünde, 1968'de

üniversite öğrencisiyken Lenin'in bıyığında yer aldığını gururla anlattığını hatırladım – Gençlik Festivali'nin açılışı için Ulusal Stadyum'daymış, 40.000 seyirci karşısında, heyecanı hayal edemezsiniz. Olayı dinlerken bana her seferinde öyle bir gülme geliyordu ki, annemin şamarına denk gelmemek için çocuk odasına kaçmak zorunda kaldığımı hatırlıyorum. Zavallı teyzem, kendisinin de söylediği gibi, sen hayatın boyunca *aktrist* kariyeri hayali kur, sonra da hayatının rolü Lenin'in bıyığındaki bir kıl olsun.

Mitingin kortej şeklinde yapılması fena fikir değildi, ama olumsuz tarafları da vardı çünkü alan sınırlıydı. Herkesin mozolenin ve bir zamanlar Türk konağı, sonra kraliyet sarayı olan Ulusal Galeri'nin arasına yerleşmeden önce ancak 200-250 metre yürümesi gerekiyordu. Sunucunun sesi hoparlörlerden çatırdıyordu. Bir zamanlar olduğu gibi, kasıtlı olarak aynı patlama ve çatırtının hissedilebilmesi için eski hoparlör bulmaya mı çalışmışlardı? Eğer bunu yapmışlarsa, hareketin arkasında ciddi bir beyin ve para vardı. Para meselesi kamu sırrıydı, yavaş yavaş ve net bir şekilde, daha önce kaybedilen toprakları referandumla –bu kelimeyi bu durum için kullanabilirsek– geri alarak yeniden Sovyetler Birliği haline gelen Rusya'dan geliyordu.

Sunucunun sesi meydanda yayıldı, derin ve heyecanlıydı, bir zamanların o yoğun hislerine sahip olan eski bir aktör bulmuşlardı, ister istemez tüyleri diken diken oluyordu insanın. Binlerce kahramanın kanı, parlak geleceğe giden çetin ama tek doğru yol, neşe ve cüretkârlık, cüretkârlık ve neşe hakkındaki aynı sözler...

Etraftaki insanlar, bir zamanlar olduğu gibi, söylenenlerin anlamını güçlükle kavrayabiliyordu, bu zaten mümkün de değildi, ama telaffuzun, ses tonunun ve duyguların abrakadabrası, geçmişin mide sularının kilidini açabilecek kırmızı ışıktı. Memleket Cephesi blokunun son sırasında yer bulmuştum, bir anlığına Mateyko Dede'yi gördüm, birbirimizi başımızla selamladık.

Kortej hareket etti. En önde bando yürüyordu, onu küçük bir ponpon kızlar grubu takip ediyordu. Sos'un bu erotizme ne zaman izin verdiğini asla anlayamadım, görünüşe göre Politbüro'nun bunak ihtiyarları 80'lerde bir yerlerde buna şehvetle izin vermiş. Bir zamanlar kısa etekli kızların bacaklarına mühür vurulmasını emreden ve onları Moskovska 5'e gönderen bu ihtiyarlar, bir anda Çetnik üniformalı lolitaları onaylamıştı.

Onlardan sonra jimnastikçiler hareketli platform üzerinde bedenleriyle canlı bir beş köşeli yıldız yapmıştı, sonra flamalarla Lenin/Dimitrov'un başı için prova yapan kızlar geliyordu. Kocaman köpük yapılar ve portrelerle birlikte birkaç elektrikli araba onları takip ediyordu. Ve son olarak da sıradan işçiler, bizler, ellerimizde karanfiller ve flamalarla (iki simgeyi de bir türlü edinememiştim). Bizim blok meydanın en köşesindeydi, galeri-saray-konağın yanında, ama oradan da bütün manzara görünüyordu. Özellikle de Mozole. Tastamamdı, yeniden dikilmişti. Olayın zirvesiydi bu. Karşısına dikildiğimizde, saflarda gerçek bir heyecanın dolaştığı hissedilebiliyordu. İşçiler o gece iyi iş çıkarmıştı. Mozole hiç olmadığı kadar beyazdı, gerçek gibi parlıyordu. Öndeki muhafızlar, muhafız değiştirme törenini gerçekleştirdiler. İşaret üzerine kortejdekiler üç kere "Şeref, Şeref, Şeref" tezahüratında bulundu. İlginç, ne zaman prova yapmışlardı, tezahüratta böyle bir senkron yakalamak öyle kendiliğinden olmaz. Ben her halükârda provayı kaçırmıştım ve biraz ritim dışı dahil olmuştum, ama biz zaten Memleket Cephesi'ndendik, yani zurnanın son deliği. O anda resmi simalar, bir zamanlar olduğu gibi, avuçlarını aynı şekilde bilekten sallayarak tribüne çıkmaya başladılar. Burada bir koreografi vardı, üzerinde çalışılmıştı, senaristi tanımak isterdim, diye düşündüm.

Tezahüratlar bir anda, işaret verilmişçesine kesildi ve sunucunun sesi yine meydanda yayıldı. Önder ve öğretmen, yoldaş Georgi Dimitrov'u karşılayalım... Senaryoda bir pot kırıldığını sandım. Belki anısını onurlandırabiliriz ama karşılamak da ne... İşte o anda, oluşan sessizlikte, önce fanfarlar çaldı, binanın çatısı açıldı, iki

panel yana kaydı ve mozolenin içinden Dimitrov'un lahidi yavaşça yükselmeye başladı, aynen onu çocukken gördüğüm gibi, altındaki kırmızı pelüş örtüsü, balmumu gövdesinin etrafındaki çiçekler ve... balmumu gövdesinin kendisi. Lahit, tribün ve orada duranların üstünde asılı kaldı, tribünde bir kadın hızla haç çıkardı. Meydan buz kesildi. Mumyanın kaideden yuvarlanıp resmi simaların başlarının üstüne düşmesinden korktum. Sanırım onlar da aynı korkuyu yaşıyordu. Sonra mozolenin iki bölümü sessizce birleşti. Ve o anda – çömelmiş safların arasından sessiz bir dehşet ürpertisi geçti, zira, hayır, olamaz, mumya temkinlice avcunu kaldırdı, sadece avcunu, ve onu temkinlice sallamaya başladı. Belli belirsiz, neredeyse görünmeyecek şekilde. Birkaç yaşlı kadının elleriyle kalplerini tuttuğunu ve hızlıca götürüldüklerini gördüm. Hemen Dimitrov'un sesi bağlandı, yürüdüğümüz yolun, Ulusal Meclis'in önündeki kaldırım gibi düz ve pürüzsüz değil, *dikenli* olduğuna dair eski bir kayıt. Bu insanlar düzgün konuşmayı öğrenemedi gitti.

Korkunçtu, kendi kalbimin bile sıkıştığını itiraf etmeliyim. Kayıt bittiğinde, hareketin lideri öne çıktı, elli yaşlarında kızıl saçlı bir kadın, üzerinde tipik bir tayyör, hafifçe sıkıyor ve belden tümüyle daraltılmış, boynunun etrafında kırmızı fular, ceketinin cebinde kırmızı karanfil. Kalabalığa sessizleşme işareti verdi ve açılışların kilit sözleriye başladı: *Dragi drugarki i drugari*... Sevgili yoldaşlar... [20] Dört kelimede beş *r*, anlaşılan sosyalizmin gizli kodu bu. Ne kadar fazla *r*, o kadar iyi. Demek köpek isimlerinde *r* sesinin olmasını boşuna tavsiye etmiyorlar. Komut verildiğinde saygı göstermeleri için.

11.

Kolektif Amnezi ve Aşırı Bellek Üretimi

Bir toplum ne kadar çok unutursa, birileri o kadar çok yedek bellek üretir, satar ve boşalan nişleri onunla doldurur. Hafif bellek endüstrisi. Hafif malzemelerden üretilmiş geçmiş, 3D yazıcıdan çıkmış gibi plastik bellek. İhtiyaç ve talebe göre bellek. Legoların yeni hali – boş kısma tam uyacak farklı geçmiş modülleri sunuluyor. Tarif ettiğimiz şeyin bir tanı mı yoksa ekonomik mekanizma mı olduğu hâlâ belirsizliğini korumakta.

(Gaustin, *Yeni ve Müstakbel Tanılar*)

12.

AYAKLANMA

Mozoledeki konuşmanın devamını beklemedim. Zaman ilerliyordu, benimse o sırada sadece beş yüz metre aşağıda Boris Bahçesi'nde başlayan Kahramanlar mitingine de yetişmem gerekiyordu. Galeri-saray-konağın arkasındaki bahçeden çıktım. Yakınlarda daire tutmuştum, ceket ve pantolonu orada potur ve yelekle değiştirdim, beyaz gömleği çıkarmadım, beyaz gömlek her zaman geçerlidir, kuşağı belime sardım, kasket yerine başıma kalpağı taktım ve işte artık kahramanım. Çarıklar ve tozluklar işimi biraz daha zorlaştırdı ancak hiç giyilmemiş sert ayakkabılardan sonra biraz rahatlama da sağladı. Üniversite'nin etrafından dolandım, son zamanlarda sıklaşan eylemlerden sonra bu sıralar gece gündüz solcu gönüllüler kordonuyla sarılı Sovyet Ordusu heykelinin bulunduğu Prens Bahçesi'nden aşağı doğru indim. Gecenin geç saatlerinde yarım saatlik bir sprey çalışması – ve ertesi gün Schmeiser'li Rus askerleri güne Batman ve Süpermenler olarak başlıyordu. Aslında, bu heykelin başına hâlâ gelebilecek tek güzel şeydi

bu. Stadyumun yanından, önceleri "Özgürlük Parkı" olarak adlandırılan, daha önce yine Boris Bahçesi olan ve daha da öncesinde Pepiniera veya Fidanlık olarak bilinen Boris Bahçesi'nin derinliklerine girdim.

Burada her yer eskiden başka bir yermiş.

Boris Bahçesi'ne girmiştim. Toplanan vatanseverlerden biri Kurtuluş'tan önce Türk garnizonunun ve hemen ardından da Türk mezarlığının tam da burada olduğunu okumuş olsaydı, muhtemelen başka bir toplanma noktası aranırdı. Ama doğanın belleği yok, insanların da, öyle ki Boris Bahçesi hemen hemen öğle saatinde, ya da bir zamanlar Türkçe söylendiği gibi *saat 12'de* kahramanlık şarkılarıyla yankılanıyordu. Ariana gölünün yanından geçerken çarıklarımın bağı çözüldü ve az kalsın kafamı kırıyordum.

Abi, nasılsın, yardıma ihtiyacın var mı, dedi genç bir delikanlı üzerime eğilerek.

İyiyim kardeşim, dedim ben de dile uyum sağlamaya çalışarak, sağ olasın.

Güzel bir filolojik alıştırma, böyle şeyler beni mutlu ediyordu. Her şey gelip yine dile dayanıyor. Orada "yoldaş", burada "abi", dil de hayvanlar gibi dayanıyor, isyan etmiyor. Çünkü bizden öncesini hatırlıyor. Veya belki hafızası yok.

Yanımdan kulaklarının arkasına çiçek takmış alımlı kızlar geçiyor, payetleri güneşte ışık saçıyor, gümüş tokaları önlerinde parlıyor. Kıyafetlerinden Bulgaristan'ın farklı yerlerinden olduklarını anlayabilirsin, Trakya kızlarının kırmızı sukman ve işlemeli siyah önlükleri, Şopların siyah fistanları, Rodop kızlarının güzel sırmalı yelekleri... İsimlerini abacı dükkânı olarak değiştiren birçok kadın ve erkek moda şirketi, çocuklar için de dahil olmak üzere, yeni bir Nisan Ayaklanması yaklaşıyormuş gibi harıl harıl potur, yelek, sukman ve Çetnik üniforması dikiyordu.

Gün güzeldi, mayıs güneşi hafifçe parlıyordu, ağaçların bile, olup bitenlerin gerisinde kalmamak için kostümlerini giydiği söylene-

bilirdi, insanlar Boris Bahçesi'nin geniş çayırlarında gruplar halinde oturuyordu. Bazıları artık yerlere peşkirlerini seriyordu ve kim ne getirdiyse –piliç, haşlanmış yumurta, *lütenitsa*– çıkartıyordu.

Her kalibreden erkek vardı – sakalı bitmemiş pehlivanlardan tutun da, belirsiz yaştaki (belirgin göbekli) amcalara ve ak sakallı ihtiyarlara kadar. Bu sonuncular en sevimlileriydi, bazıları o kadar yaşlıydı ki insana Avrupa kıyafetine aslında hiç geçmemişler gibi geliyordu. Her birinin ya kılıcı, ya eski hançeri ya da çakısı vardı. Çoğu siyah gaytanlarla süslenmiş, ağ yeri derin ve katmanlı geniş poturlar giymişti, kuşakların içine piştov ve kemik saplı hançerler tıkılmıştı. Hemen hemen herkesin elinde eski bir tüfek vardı – karşınıza Berdan tüfekleri çıkıyordu, Osmanlı-Rus savaşından çakmaklı veya Krınka tüfekler ve yine o zamana ait tek tük Chassepot karabinaları da görünüyordu. Daha acemi olanlar ise başka silah yokluğundan, dipçikleri sancağın renginde boyanmış havalı Flaubert piştovlarıyla gelmişlerdi. (Bak sen dilin insana nasıl da çelme takıp hemencecik, bir sözcükten diğerine kadar, potur giydiğine.)

Sağda, stadyumun hemen yanında *Bulgar Ayaklanmaları Üzerine Notlar*'dan,[21] daha doğrusu ekrana aktarılmış halinden, çıkmış gibi küçük, kanatlı bir süvari birliği vardı. Üstlerinde Çetnikler olan otuz civarında at, Çetniklerin kalpaklarında birer aslan ve tüy, sanırım hindi tüyü. Biri, bu ayaklanmanın önderlerinden Benkovski olmalıydı, atını bağlamıştı ve yeşil haydut[22] sancaklı bir hatuna alenen asılıyordu.

Bir gruba karışıp insanların ne konuştuğunu duymak istiyordum, merak ediyordum, alaycılığım da yavaş yavaş buharlaşıyordu. K.'nın diyebileceği gibi, "milliyetçiliğin bizden çaldığı" memleketimdi bu. İlkokulda kulaklarımı ezen astragan kalpağın altında nasıl ter döktüğümü hatırladım, aba ise boynumu öyle tırmalamıştı ki sonrasında bir hafta boyunca domuz yağı sürmüşlerdi. Her sabah, topluca egzersiz yapmak yerine, okulun bahçesinde farklı horolar oynamamız gerekiyordu. Beni sona koyuyorlardı

ama yanımdakilerin adımlarını karıştırmayı yine de beceriyordum. Bu doğru ama yine de gizlice, en azından bir saatliğine herkes gibi olmak, şakalara seslice gülmek, ortak bir hafızamız, ortak hikâyelerimiz olması gereken başka benzer bedenleri hissetmek istemiyor muydum acaba... Ve onlar da tam bu yüzden burada değil miydi, kendisi gibi aklı karışık ama gururlu, işkembe çorbasını, imambayıldıyı, Bulgar hanlarının ihtişamını, Türk kahvesini, "Uyan Uyan Balkan Kahramanı"nı,[23] aynı şekilde "Beyaz Gül Takacağım"ı[24] sevdiği tutkuyla Türklerden ve Çingenelerden nefret eden birileriyle olmak için; kendisi gibi öğleden sonra şekerleme yapmayı, akşamları rakı sofrasına oturmayı, televizyonu açıp küfretmeyi, mutfağa dönüp *tuzluğu nereye tıktın be kadın* diye bağırmayı, evinin temiz ve derli toplu olmasını seven, o yüzden küllüğünü naylon poşete boşaltan, poşeti de balkondan dışarıya atan ve daha sonra sokaktan geçerken rüzgâr onu alnına yapıştırdığında veya köpek bokuna bastığında *bre nasıl sığırlarız biz* deyip yeniden küfreden birileriyle. Kim söylemişti, küfrün Bulgar satorisi, Bulgar zeni, anlık aydınlanma, yüceliğe giden *shortcut*, kısa yol olduğunu?

Şükürler olsun, kaba gayda sesleri yükseldi de beni bu kasvetli düşüncelerden kurtardı... İnsanlar yerlerinden zıplayıp horoya akın etti. Kenara çekildim, bir ağacın altında bir ihtiyar görünce –buranın Mateyko Dede'si, sabahki gösteridekinin aynısı– ona doğru yöneldim. Hatta aynı olup olmadığını merak ettim. Piposunu kav çakmakla yakmaya çalışıyordu ve kıvılcım elde etmek için eğeyi çakmaktaşına vuruyordu. Bu eylemde tüm Bulgar edebiyatından ve halk masallarından bir şeyler vardı.

Nasılsın dedem, yanına oturup gölgede biraz soluklanayım, dedim.

Allah iyilik versin oğlum. Geç otur, gölge herkesindir, dedi gözlerini kaldırmadan.

Hopluyor mu kalbin gayda duyduğunda, diye takıldım.

Kalp hopluyor da, ayaklarda iş yok, yanıtını verdi ihtiyar. Gö-

nül hadi ayaklar kalkıp zıplayıverin, diyor ama ayaklar duymak bile istemiyor. Kulaklar, onlar da sağır, gözler de görmüyor. Balkancı Yovo[25] gibiyim, dedi ihtiyar gülerek. Yıllar büyük bir Türk, her şeyimi benden aldı. Hem de sorup soruşturmadan. Şarkılar uyduruyordum, ama gadulkam yandı, şimdi armut yaprağı çalıyorum, gerçi armut da bulunmaz oldu ya. Botev'i ve Vazov'u iğneden ipliğe çığırabilirim. Baldevoluyum, bilir misin Baldevo'yu?

Baldevolu dilencileri biliyordum, hani şu kör edilmiş Samuil askerlerinin[26] vârisleri olan, en kasvetli Bulgar mağlubiyetinden sonra dünyaya dağılmışlar, köprülerde ve çarşılarda gezgin şarkıcı ve gusla çalgıcısı olmuşlar. Talihsizlik ve kör edilen askerler hakkındaki şarkılarla bir parça kuru ekmek kazanmak için. Birisinin bunu duymuş olmasına açıkça sevinmişti ihtiyar.

İşte ben onların soyundanım, dedi, bak işte, zamanla ben de Samuil askeri gibi kör oldum.

Sana yardım edecek biri var mı, dedim.

Var, toruncuğum getirdi, herhal horodadır. Oynayıp hevesini alınca gideceğiz. Sadece bu gürültülerini, bu patırtılarını sevmiyorum.

Zarif adamdı, dedeme benziyordu. İyi ki hâlâ mucize eseri hayatta kalan böyle ihtiyarlar vardı.

Horo gerçekten gümbürdüyordu ve gitgide daha da büyüyordu, yukarıdaki patikalardan başlıyordu, nilüferli gölü dolanıp Ariana gölü ve bahçenin girişine doğru ilerliyordu. Kısa bir süre sonra Kartallı Köprü'ye kadar uzandı. Çarşehri Yolu[27] trafiğini bloke etmeye izinleri var mıydı bilmiyorum, ama onları durdurmaya kim cesaret edebilirdi ki. Bir zamanların sınırsız Bulgar rüyasına doğru giden bu yolun boşaltılmasında bir alamet vardı. "Boğaz'da Gürültü Kopuyor" şarkısından Çarşehri'nin, asla kendisine ait olmayacak bir şehrin surlarının önündeki Çar Simeon'u biliyorduk. Ama Bizans İmparatoru *Romanos'un titremesi* bile çilekeş Bulgar ruhu için yeterliydi. Hem otobüsler de Simeon'un vârislerini her gün Kapalı Çarşı'ya döküyordu. İnsan bir şehri alışverişle peyder-

pey elde edebiliyorsa orayı niye fethetsin ki.

Horo anbean büyüyordu, Çarşehri Yolu'nun bariyerlerinden atlayıp Kartallı Köprü'den yine parka giriyordu.

İi-huuu-ihuuu-hooo... Şimdi biri "İleri! Çarşehri'ne doğru!" diye komut verse, horo ejderha gibi oraya, doğuya yönelecekti, sonuna kadar, sonuna kadar, ve yine o güzelim *Çarşehri saraylarının önünde* duracaktı, surlarının her tarafından dolanıp Boğaz'ı geçiverecekti. Şehrin etrafındaki çemberi de bir daraltınca, kaba gaydaları da şişirince, hem kuşatma hem horo, bak bakalım şehir düşmüyor mu. Düşmek bir yana, horo bile oynar. Horo. Horo gizli Bulgar ordusudur, Bulgarların Truva atı. Şamatacı horo oyuncusu kılığında kahramanlar, poturlarında ise – piştovlar. Burada Odysseus kurnazlığı var, Hitar Petar[28] ve Odysseus bir arada.

Bir anda Boris Bahçesi'nin üzerindeki gökyüzünde bir gürültü koptu, ağaçların üstünde yavaşça bir gölge dolaşmaya başladı ama buluttan eser bile yoktu. Herkes ânında başını yukarıya kaldırdı. Daha sonra haberlerde bildirildiği gibi, gökyüzünde üç yüz dronun taşıdığı Bulgar bayrağı uçuyordu. En büyük Bulgar bayrağı, Guinness rekorlarına aday. (Organizatörler "Delü Haydut Çıkmış Meydana"yı[29] seçmiş olsalar da burada Wagner'in *Valküreler*'i yerinde olurdu.)

Bütün bu sahnede tuhaf bir şey vardı, tüm zamanların iç içe geçtiği bir kıyamet sonrası filminde olduğu gibi. Dronlar uçsuz bucaksız bayrağı çekerken bayram havasında vızıldıyordu. Aşağıda on dokuzuncu yüzyıla ait poturlar giymiş birtakım tüfekli adamlar başlıklarını havaya fırlatıp yaşasın diye bağırıyorlardı. Bahçenin üstündeki gökyüzü parçasının tümünü inanılmaz bir kusursuzlukla kaplayan dronlar durdu ve şaşkın halkın kafalarının üstünde havada asılı kalmaya devam etti.

Derme çatma sahneden biri *İpeek gibi gökyüü-zü, işte beniim memleketiim*[30] diye şarkı söylemeye başladı ama sesi öylece yalnız kalınca adam mahcubiyet içinde sustu. O anda hareketin önderlerinden biri megafonu eline aldı ve parolayı verdi: Bul-gar

Kahra-manla-rı... Haykırış hemen yükseldi, tepelerde ve vadilerde yankılandı, karşıdaki Çarşehri Yolu'un binalarına çarptı ve Boris Bahçesi'nin ağaçlarının arasına geri döndü. Gözlerini yukarıya, dronlara doğru çeviren insanlar onları selamlarcasına Bul-gar Kahra-manla-rı... diye bağrıyorlardı.

Pek uzağımda olmayan yürekli bir delikanlı kendine hâkim olamadı, filmlerde mutluluktan böyle yaptıklarını gördüğü gibi, Mannlicher tüfeğini kaldırıp havaya ateş etti. Kes şunu bre, bayrağı deleceksin yahu, diye hemen onu payladı yakında oturan daha yaşlı bir arkadaşı, veya birliğin yüzbaşısı. Delikanlı utanıp tüfeğini indirdi ama işaret bir defa verilmişti, birkaç yerden tüfekler ve revolverler patlamaya başladı (bir zamanlar levorver diye yazıyorlardı, kulağa ne hoş geliyor). Vurulan birkaç dron patırdayarak kalabalığın üstüne düştü. Şükürler olsun, kurban verilmedi. Dronun vurulmasını görmek tuhaftı, sanki uçan bir kaza ateş ediyorsun, tüy filan uçuşmuyor ama his yine de kuş vurmakla aynı.

Tam o anda işaret verilmişçesine (program icabı mı böyleydi yoksa ani atışlardan dolayı mı, kimse anlayamadı) dronlar tek beden gibi kıskaçlarını açtı ve batıya doğru uçup kayboldu, tek başına havada kalan bayrak ise bir anlığına sanki tereddüt etti ve ağaçları, çalıları, oyun alanındaki kaydırakları ve taş fili, nilüferli gölü, bankları, taraçaları, şair ve general heykellerini, Benkovski'nin kanatlı süvarilerini, tüm o tüfekleri ve hançerleriyle insanları sararak yavaşça düşmeye, ipeğimsi bir edayla düşmeye başladı. Kenardakiler yana çekilebildi, bazı daha korkak kadınlar ve çocuklar da hemen koşmaya başladı ama çoğu altta kaldı. Yüksek çam ağacı veya kestane olan yerlerde devasa bir çadır veya bir nevi sirk çadırı oluştu, yamaçlarda ve çayırlarda ipek yere iyice yapıştı, altta sıkışanların debelenen bedenleri görülebiliyordu, tek tük boğulma çığlıkları duyulunca da birileri kutsal bezi bıçakla kesmek zorunda kaldı. Boris Bahçesi, üç küsur dönümlük en büyük bayrakla kaplıydı. Kristo tarafından paketlenmiş gibi, ki Kahramanlar kendisine karşı homurdanırlardı aslında.

Neyse ki ben kendimi Mateyko Dede'nin altında oturduğu yüksek kestaneye yakın bir yerde buldum, havadardı yani, hatta keyifliydi, sadece keskin bir kumaş ve ıslak mendil kokusu yayılıyordu. Meğer bayrağın üzerine gül süyu serpilmiş ve şimdi Boris Bahçesi, altta dehşet içinde boğulan ve öksürenlerin şanssızlığına, Gül Vadisi'ne dönüşmüştü. Hançerler ve kılıçlar acı çeken halkın kurtarılması için nihayet eyleme geçti. Havada çığlıklar, öksürükler ve küfürler uçuşuyordu, kaybolanlar birbirinin ismini bağrıyordu. Tüm bunlar Nisan Ayaklanması patlamasıyla planlanan zirveyi engelledi. Kiraz ağacı topu bir türlü patlamadı, zaten bir zamanlar da zor patlamıştı, şimdi bezin altında ancak insanları boğardı. Kanatlı süvarilerden korkudan deliye dönmüş birkaç at görünüyordu sadece, yere düşmüş binicileri ezme pahasına çılgınca çember çiziyorlardı. Şipka tepesini temsil etmesi gereken, *taşlar ve ağaçların*[31] uçması gereken tepenin kendisinden ise boğuk bir inilti ve hoparlörlerden şiiri okuyan yalnız bir sunucu sesi yayılıyordu.

Ayaklanma, tarihsel olarak olduğu gibi, başarısızlığa doğru gidiyordu. Bu da canlandırmayı tümüyle gerçekçi kılıyordu.

13.

Mayısın alacakaranlığı asi öğle sonrasının kalıntılarını, Boris Bahçesi'ndeki kestanelerin üzerinde kalan bayrak parçalarını, boş şişeleri, gazeteleri, kutuları çaktırmadan örtmeye çalışıyordu. Her devrim sonrası ortalığı kimin temizlediğini bilmiyorum.

Krakra Sokağı'ndan yukarıya, Doktorlar Bahçesi'ne doğru yürüdüm. İçimden henüz eve dönmek gelmiyordu. Bir zamanlar neredeyse tüm öğle sonralarımı geçirdiğim mimarlar lokaline girdim.

Küçük, gözlerden uzak, bahçeli avluları vardı, okumak ve düşünmek için mükemmel bir yer, geveze bir arkadaşa rastlamazsan elbette. Gaustin'in klinikteki telefonunu çevirdim. Ona olup bite-

ni kısaca anlatmak istiyordum. Uzun süre cevap vermeyince kapattım. Ona yazsam daha iyi olur, dedim kendi kendime, telefonları zaten sevmiyordu.

Dembi'yi aramaya karar verdim, kartvizitini çıkardım ve numarayı çevirdim. Yine kimse açmadı. Ben olduğumu yazdım, görüşmeyi teklif ettim. Bir dakika sonra bir mesaj aldım. Dembi özür diliyordu, dehşet zor bir gün geçiriyormuş, yarın Merkez Hamam'daki ofisinde beni kahveye davet ediyordu.

Mimarların bahçesi oldukça sessizdi. Gösteriler ve ayaklanmalarla geçen koca günden sonra burada sanki hiçbir şey olmamış gibi görünüyordu, birkaç aristokrat görünümlü yaşlı çift köşedeki büyük masaya toplanmıştı ve bir şeyi, belki altmışıncı evlilik yıldönümlerini veya sadece hayatta oldukları gerçeğini kutluyordu sakin sakin. Pek uzağımda olmayan bir erkekle kız öpüşüyordu. İşte hiç değişmeyen şeyler, dedim içimden, onlara bakmamaya çalışarak. Kahramanlar kazanırsa bu bahçeli lokalin nasıl görüneceğini de düşündüm. Kiraz ağacından bir top getirip girişe koyacaklar mı, cam bardakları toprak kaplarla, Troyan çanak çömleğiyle değiştirecekler mi, masaların üstüne kırmızı işlemeli örtüler serecekler mi? Acaba bu sevimli dalgın garson kız payetli fistan giyip başına renkli bir başörtüsü takacak mı? Kısık sesli cazı halk müziğiyle değiştirecekler mi? Tarihten yorulan vatandaşlar için birkaç tarafsız yer kalacak mı?

Belki de burada gelişigüzel büyüyen tüm bu muhteşem çokdilli çiçeklerin yerine taçyapraklarında beyaz, yeşil ve kırmızının iç içe geçtiği yeni *Nasyonal* türünden laleler dikecekler. Birçok denemeden sonra bir bahçıvan böyle bir tür geliştirebilmiş. Lalenin taçyapraklarına yeşili sokmak, yeşili çiçeklere değil, sap ve yapraklara ayıran doğaya bir eziyettir.

Her ne olursa olsun, insan, doğanın dokunulmaz tesellisinin baki kalacağına inanıyor. Bahar, yaz ve sonbahar daima olacak ve kış hep bahara dönecek. Ama bu da artık kesin değil. Aslında Keltlere göre kıyametin ilk işaretlerinden biri mevsimlerin iç içe geçmesiymiş.

O esnada buraya fazla uzak olmayan bir yerden belirgin silah sesleri geldi. Gürültü ve patırtıyla geçen koca bir günden sonra bu dikkatimi çekmezdi, ancak kulağıma otomatik silah sesleri de geldi sanki, ambulans veya polis arabalarının sirenleri de bir şeylerin ters gittiğini doğruluyordu. Sofya'nın merkezindeki siyasi cinayetler sadece 90'lar ve 20'lerin değil, daha on dokuzuncu yüzyılın sonlarının da belirgin bir özelliği idi. Burada, Çar Osvoboditel'de bir başbakan vurulmuş, başka biri de Rakovski'de doğranmış. Böylece nasıl bir yerde olduğunu biliyorsun.

Hesabı ödeyip çıktım, bugün için bu kadar heyecan yetmişti. Eve vardığımda haberleri açtım ve Sovyet Ordusu heykelinin yanında iki mitingin katılımcıları arasında bir çatışma çıktığını gördüm. Kahramanlardan iki ağır yaralı varmış, muhabirin belirttiğine göre kendilerine muhtemelen İkinci Dünya Savaşı dönemine ait Shpagin marka makineli tabancayla ateş edilmiş. Heykel iki mitingin sınır bölgesindeydi. Haberde yaralılar usul usul kan döküyordu. Televizyon ambulanstan çabuk davranmıştı.

14.
DEMBİ'NİN YANINDA

Ertesi gün sabah erkenden Hamam'a yöneldim. Gece yağmıştı ve serin mayıs sabahında şehir önceki günden son derece farklı görünüyordu. Kaldırımlar mayın tarlası gibiydi, taşlar çöküyor ve paçalara çamur tükürüyordu. Yürüyüşü özel bir idmana dönüştürüyordu bu, düşünüp taşınma, zıplama, yavaşlama, yan yol arayışı... Yürüyüş değil, askeri manevra sanırsın. Böyle farkına varmadan, küfürlerle ve oradan oraya sekerek mekâna ulaştım.

Merkez Hamam tabii ki uzun zamandır hamam değildi, ama dış cephesindeki hafif Yeni Sanat zarafeti ve Bizans'a özgü yuvarlak biçimleriyle Sofya'nın en güzel binalarından biri olmaya devam ediyordu.

O sırada şehir müzesi oradaydı, ama yine de herkes ona hâlâ Hamam diyordu ve ara sıra onu tekrar erkekler bölümündeki büyük, kadınlar bölümündeki küçük havuzlu şehir hamamına dönüştürmek isteyen sivil toplum kuruluşları çıkıyordu. Müze bölümünden geçtim, XVI. Louis tarzı altın araba ile onun kadar görkemli, bizzat Bismarck'ın Ferdinand'a hediye ettiği masanın arasından süzüldüm.

Dembi'nin ofisi üst katta koridorun tam sonundaydı. Farklı stil ve zamanlara ait nesnelerin gelişigüzel yığıldığı havadar bir mekân, müzenin doğal bir devamıydı sanki.

Ne içersin, diye sordu daha kapıdan.

Neyiniz var?

Kahveden kımıza kadar her şey.

Kımız? At sütü? dedim şaşkınlıkla.

Evet, eski Bulgar kahvaltısıyla birlikte, yanıtını verdi Dembi, son zamanlarda iyi satılıyor. Darı püresi, haşlanmış bulgur ve bir dilim ince kesilmiş pastırma. Dene.

Dembi yan masanın üstündeki bezi kaldırdı, sıraladığı yiyecekler yan yana dizilmişti.

Atın semerinin altında kurutulmuş, diye şakalaştım, pastırmaya uzanırken.

Eh, öyle yazıyor ama garantisini veremem... Aslında son yıllarda atlar koyunlardan daha fazla, sayıları burada yetiştirilen ineklerinkine yaklaşıyor. Vatanseverlik üretken bir güç çıktı.

İnce pastırma dilimini yavaşça ve şüpheyle çiğnedim. Beklediğimden daha sertti ve tuhaf, nahoş, tatlımsı bir tadı vardı.

Aa, söylemeyi unuttum, diye bağırdı Dembi yüz ifademi görünce, pastırma at etinden.

Az kalsın peçeteye tükürüyordum...

E tabii, eski Bulgarlar domuz ve inek yetiştirmiyormuş, dedi Dembi, at her şeye yarıyormuş. Bu arada bu pastırma inanılmaz yararlı, yarı yarıya kolesterol ve yağ, artı bol çinko içeriyor, dedi Dembi radyo reklamlarındaki gibi mırıldanarak. Yakınlarda Han

Asparuh markasıyla piyasaya sürüldü.

Duvardaki takvimi gösterdi, şirkete aitti, ilk Bulgar devletinin kurucusu Han Asparuh azametle atın üstünde duruyor ve sanki aynı attan daha yeni kopartılmış bir parça pastırma çiğniyordu. *Büyük Bulgaristan'ın tadı*. Aşağıda daha küçük harflerle – *Bulgar etinden üretilmiştir*. Bu artık yamyamlık gibi geliyordu.

Bir kahve rica ettim, mümkünse at sütü olmasın lütfen.

At etinin ağır tatlımsı tadından kurtulmak için kahveyi neredeyse ânında içtim. Dembi bana bir çeşit kereviz ve pancar suyu teklif etti, kabul ettim. Karıştırıcı vızıldarken odayı ayrıntılı olarak inceledim. Kapının sağ tarafında, tam olarak ne zaman var olduğunu hatırlayamadığım Büyük Bulgaristan'a ait büyük bir harita asılıydı. Neredeyse tüm Avrupa Bulgarlarındı, artı Asya'dan pastırma gibi kesilmiş iki parça. Çalışma masasının arkasında, küçük bir dolabın vitrininde çok garip dört kadeh duruyordu. Yaklaştım ve onların aslında şarap kadehi gibi özenle oyulup biçim verilmiş kafatasları olduğunu gördüm.

"Nikiforos'un Kellesi"[32] takımı, diye bağırdı Dembi diğer köşeden.

Duvara birkaç eski Krınka ve Mannlicher tüfeği güzelce asılmıştı. Asılı bir tüfek gördüğümde aklıma kendiliğinden Çehov gelir. Hemen yanlarında eski ahşap bir radyo, üstünde minik bir el işi örtü ve içinde birkaç yapay inciçiçeği olan, elde kesilmiş Vero deterjan kutusundan bir vazo. Geçmişi hiçbir şey *kitsch* kadar uyandıramaz.

Bak, ne düşündüğünü biliyorum, dedi Dembi aniden, ama müşterilerim tam da böyle şeylerden hoşlanıyor.

Elimi anlıyorum anlamında salladım ve turuma devam ettim.

Daha ileride, kapağında beş köşeli yıldızı olan cam bir kapta formalin içine koyulmuş bir beyin vardı, bir biyoloji laboratuvarından çalınmış gibiydi. Georgi Dimitrov'a ait, dedi Dembi pancar sularını getirirken umursamazca, mumyalama esnasında saklamışlar.

Bu sergileme duvarının sonunda, bir kaide üzerinde mozolenin kibrit çöpünden ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış minik bir maketi duruyordu.

Bu kolay yanar, dedim dayanamayarak.

Mozoleden söz açılmışken, dünkü gösteriye ne diyorsun? Aslında... bu yapımın arkasında... benim şirketim var, diye ekledi alçakgönüllülükle.

Bak sen benim eski dostum Dembi nelerle uğraşıyormuş.

Yönetmenin sen olduğunu mu söylüyorsun?

Bunun doğru kelime olup olmadığından emin değilim. Ekmeğimi kazanıyorum. Tarihi rekonstrüksiyon şirketim var, ana işimiz bu. Tiyatroyu her zaman sevdim, zamanında tiyatro bölümüne kabul edilmemiş olmam önemli değil.

Gösterinin bazı çok ince işlenmiş ayrıntıları olduğunu hatırladım, bunu Dembi'ye de söyledim, bu da onu açıkça mutlu etti.

Hoparlörlerin çıtırdaması hoştu, bunu kasten yaptın değil mi?

Sen ne düşünüyorsun? Ya prova esnasındaki hata ve teknisyenin küfrü... İnsanlar böyle şeyleri hatırlar. Emin ol, Sos döneminin bütün o birbirinin aynı gösterileri arasında sadece bunları, herhangi bir aksaklığı hatırlarlar. Ve onları şimdi sunduğunda, insanları doğrudan oraya geri götürür. Peki ya Dimitrov'un ortaya çıkmasına ne diyorsun, ha? *Deus ex machina.*[33] Önceden mozolenin mahzenine inmiştim. Sen bir gör oradaki manzarayı. Yıkmaya kalkıştıklarında sadece üst tarafını yarım yamalak patlatmışlar, aşağıda her şey çatlaklar içinde, inşaat demirleri sarkıyor, ama salonlar ayakta. Mumyanın odası, ben ona makyaj odası diyorum, el değmemiş durumda, asansör de öyle, üzerine koydukları kaideyle birlikte, biraz paslanmış ama tek parça halinde. Ve de çalışıyor. Onu her akşam aşağıdaki soğutucuya indiriyorlarmış, borularla dolu kocaman bir salon, 40'ların sonlarına ait ilk klima. Sonra tazelemek için makyaj odasına, bir şeyler sürüp sonra asansörle yine yukarıdaki dünyaya. Onun için de kolay değilmiş, aşağı-yukarı, bu dünyayla öbür dünya arasında. Sağlam mekik dokumaymış.

Sondaki şu el sallamanın biraz fazla teatral olduğunu düşünü-

yorum, dedim, pancar suyumu yudumlarken.

Başka ne olsun ki. Ben tiyatro yapıyorum, devrim yapmıyorum, dedi alınarak. Salak hareketleri umurumda bile değil. Onlar ödemeyi yapar, ben de kendi işimi. Gösteride yer aldıklarının farkında bile olmayan kalabalıklarla yapılan yeni açık hava tiyatrosu bu. Trajikomedi *dell'arte*.[34] Aslında bir kısmı biliyor, diye ilave etti, çağrı üzerine çalışıyorlar. Tabiri caizse miting ve devrimler için figüran temin ediyorum.

Devrim için figüran? Bu artık ciddi bir mesele, dedim. Kahramanlar ayaklanmasının arkasında da sen olmayasın?

Ya, hiç sorma, dedi Dembi telaşlanarak, son anda aradılar, onları kurtarmam gerekiyordu. Ama amatörlere tüfek verirsen... dronların da, her şeyin de içine ettiler.

O esnada telefon çaldı ve şaşkınlıkla sesin tam da bana tümüyle süs amaçlı görünen kutunun içinden geldiğini anladım. Minik bir telefon santraline benziyordu – ahşap dikdörtgen levha, kenarları oyulmuş, ağır siyah bakalit ahize, iki sıra düğme ve üst köşesine gömülü yuvarlak bir kadran. "Beş Köşeli Yıldız"dan arıyorlar, dedi Dembi işbirlikçi edasıyla göz kırparak ve ahizeyi kaldırdı. "Beş Köşeli Yıldız" – yönetimin kaymak tabakası için o efsanevi gizli telefon ağı. Paralel telefonlar, paralel yeme içme mekânları, paralel villalar, restoranlar, berberler, sürücüler, hastaneler, masörler, ve kuvvetle muhtemel paralel eğlence kızları. Görünüşe göre her zaman iki paralel devlet varmış.

Kusura bakma, cevap vermem lazım, dedi. Bana on dakika izin ver, sonra temiz hava almaya çıkarız.

15.

İşte bunlar da geçmiş tüccarları, dedim kendi kendime. Dembi onlardan biri olmuştu, karaborsa tüccarı, hem de, daha sonra anlattıklarına bakacak olursam, en iyilerinden biriydi. Aslında karaborsa bile değildi, ticaret gayet yasaldı. Sipariş üzerine çalışıyordu, siyasal eğilimleri yoktu. Bu sefer 60'lar ve 70'lerdekiler iyi ödeme yapmış, hem Dembi de kendini orada tanıdık sularda hissediyordu. Daima biraz ironi de katıyormuş. Kendi ifadesiyle onlara birçok kez tezgâh kurmuş. Bu "tezgâhların" sadece kendisinin farkında olduğunu ve kendisi için daha çok bir bahane oluşturduğunu tahmin ediyorum.

Buralarda söylendiği gibi bakımlı bir göbeği olan Dembi aslında küçüklüğünden beri topluydu. Daha öğrenciyken elinden her şey gelirdi. Defterlerinin son sayfalarına gizlice çıplak kadınlar çizerdi, onlardan kendi tahrik olup tuvalete otuzbir çekmeye giderdi. O sıralar elimize geçen tüm cinsellik kitapları, ki topu topu iki taneydi –*Erkek ve Kadın: Mahrem Meseleler* ve *Cinsel Hastalıklar ve Düzensizlikler*– otuzbir çekmeyi dehşet hastalıklara neden olan (sadece kör ettiği aklımda kalmış) tehlikeli bir eylem olarak lanetliyordu. On stotinka karşılığında Dembi resimleri bize de veriyordu, biz de deyim yerindeyse körü körüne kendi körlüğümüze doğru gidip gözlük numaralarımızı yükseltiyorduk. Zaten *Erkek ve Kadın: Mahrem Meseleler*'deki birleşen çiftlerin şemaları daha çok bilumum pistonlarıyla otomobil motorunun enine bir kesitine benziyordu.

Lisenin son yıllarında Dembi'nin tavan arası odasını derme çatma bir fotoğraf stüdyosuna çevirdiğini hatırladım. Küçük pencerenin kalın perdesini, kırmızı lambayı, sabitleyici ve film yıkama kaplarını çok iyi hatırlıyorum. O zamanlar bir resmin ortaya çıkması bir süreçti, emekti ve hadi biraz da mucizeydi diyelim. (Karanlığın olduğu yerde daima mucize uyuklar.) Fotoğraf kâğıdını önce bir kaba, sonra diğerine batırırsın. Çok fazla tutarsan siluetler kızarmış ekmek dilimleri gibi yanar, yeterince tutmazsan

soluk ve belirsiz olur.

Ben asistan ve ışıkçıydım. Babaannesinin eski beyaz şemsiyesini ayarlıyordum, pilli projektörü tutuyordum. Sınıftan birkaç kız stüdyodan geçmişti. Bir sıra Dembi beni gönderiyordu, model tedirgin oluyormuş çünkü, ve karanlık odada yalnız kalıyorlardı. Bazen mahalle güzeli Lena da gelirdi, bizden epey büyüktü. O zaman Dembi atölyede daha uzun kalırdı. Ara sıra atölyesini mahalleden manitasıyla yalnız kalmak isteyen birilerine para karşılığında bir saatliğine verirdi. Bütün bunlar aklıma geldi çünkü Dembi aslında inanılmaz fotoğraflar çekerdi. Işık ve karanlığı eczacı titizliğiyle nasıl ölçeceğini bilirdi, gölgelerle oynardı, bedenleri tutuk ve sıkıcı pozlardan çıkarırdı. Sözümona modellerin doğal sıkılganlığı işe ek bir erotizm katıyordu. Acilen paraya ihtiyacı olduğunda, lisede ve mahallede çıplak kadın açlığı çeken komsomol gençleri için bir-iki resim de ayarlıyordu. Komsomol sekreterlerinin en iyi müşterileri olduğunu söylüyordu. Geç sosyalizmin erotizm açığı, gençliğin erken yozlaşması ve birincil sermaye birikimi. İşte üniversitelerin iktisat bölümleri için olası bir konu.

Dembi birçok şey için suçlanabilirdi, ama yetenek ondan kayıtsız bir cömertlikle akıyordu. Onu geliştirmeyi, yaptığı şeyleri göstermeyi, fotoğraf camiasına girmeyi asla istemedi. Neyime, diyordu, sesini hafifçe bir İtalyan gangsterinkine benzeterek, istediğimi yapıyorum, yeterince kazanıyorum ve mahalledeki en güzel kadınlara sahibim. Sanırım bu standardı şu âna kadar da korumuştur. Bazen gizlice ticareti bırakıp sanata girmeyi hayal edip etmediğini merak ediyorum. Ona sordum. Beklediğim şeyi söyledi. Hâlâ dünyanın dışında yaşadığımı. Ve bir gün, yeterince para biriktirdiğinde, sadece sanat yapacağını, şimdilik fikirlerini bir deftere yazıyormuş. Benimle alay mı ediyordu yoksa bunu gerçekten düşünüyor muydu, emin olamadım.

16.
DEVRİM FİGÜRANLARI

Dondukov Bulvarı'nı, sonra Başkanlık'ın önündeki meydanı geçtik, biraz ileride geçici mozoleyi bozduklarını gördük. Sarı kaldırım taşlarının üzerinde hâlâ karanfil başları, patlamış balonlar ve çekirdek külahları yuvarlanıyordu. Yağmur kesilmişti ve gün yavaşça aydınlanıyordu. Aziz Nedelya Kilisesi'nin yanından geçtik. Ana kubbenin altına yirmi beş kiloluk patlayıcı ve bir şişe sülfürik asit (ölmeyenlerin boğulması için) yerleştirilmesi sonucunda, 16 Nisan 1925'te öğleden sonra 3:20'de Bulgaristan bir kilisede gerçekleştirilen en kanlı suikast girişimiyle mutlak dünya rekortmeni oldu; 150 erkek, kadın ve çocuk öldürüldü. Şu anda Sosyalist Hareket'e başkanlık eden partinin radikal kanadı tarafından. Eğer birileri 20'lere gerçekten dönmek istiyorsa bu davayla da ilgilenmeleri gerekecek, diye düşündüm.

Tüm yol boyunca Dembi bana geçmiş ideolojilerinin pazar profilini nasıl değiştirdiğini, unutulan meslekleri –ev terzilerini, silah ustalarını– geri getirdiğini anlatmaya koyuldu, yenilerini de icat ediyormuş, herhalde kendi devrim figüranlarını kastediyordu. Pazar gerçekten muazzammış. Taşra tiyatrolarında çürüyüp giden sayısız işsiz aktör ordusunun yıldızı bir anda parlayıvermiş örneğin. Her canlandırmanın temelini tam da bu profesyonel aktörler oluşturuyormuş. Sürekli ya bir Trakya kralı, ya bereket tanrıçası, ya geniş elmacıkkemikli bir eski Bulgar hanı gerekiyormuş, sarışın kadınlar da ânında uzun beyaz elbiseli Slav cariyelerine dönüşüyormuş. Herkese rol varmış – Osmanlılar, yeniçeriler, Kırcaaliler... Tiyatro sektöründeki işsizlik bir anda durmuş. Tiyatrolar artık hiçbir şey sahnelemeden sadece sahne malzemeleri, eski silahlar, altın dokuma mantolar, Şam kılıçları kiralayarak geçinebiliyormuş...

Sonra kasabalarda ve köylerde meyhaneleri aylak aylak bekleyen tüm gençler ve ihtiyarlar bir anda "bekleyen sanatçı"ya dönüşmüş. Yani onlar yine meyhaneleri bekliyormuş ama artık ya

Çetnik, ya Osmanlı, ya partizan rolü için çağrılacaklarına dair umutları, tabiri caizse hayalleri varmış. Köyde insanların toprağı işlemeyi bıraktığı doğru, diye itiraf etti Dembi. Ama günde 20, 30 hatta 50 papeli öylesine kazanabileceksen neden tarlada güneşte yanasın ki? Eğer canlandırmanın ödemesini belediye yapıyorsa para cüzi oluyor, ama o 20 levaya da bereket versin deniyor. Ancak yerli ağalardan biri, konulu bir kutlama yapıyorsa –Klokotnitsa Savaşı veya *Kral Marko Zincire Vurulmuş Üç Sıra Köleyi Kurtarıyor*– o zaman para da fazla, iş de iş sayılmaz, özellikle zincire vurulmuşsan.

Bekle sana bir şey göstereyim, dedi Dembi aniden ve durdu.

Angel Kınçev ve Patrik Evtimiy kavşağına varmıştık, tam bir zamanki Kravay Kafe'nin karşısı, vaktiyle dendiği gibi 80'lerin *kült mekânı*, daha yeni yeni yeşeren punk kültürü, Milena'nın boğuk alaycı sesi... 80'ler seçilirse bu yerin yenilenmesi, efsanesinin geri dönmesi gerekecekti.

HKS'ye gidiyoruz, dedi.

Daha keyifli bir yer yok mu, diye karşı çıkmaya çalıştım. Yine 80'lerden, devletin 1300. yıl kutlaması için her şey gibi alelacele kurulmuş Halk Kültür Sarayı'nın devasa beton kaplumbağası Vitoşa ile aramızda duruyordu. Kocaman bir parti kongre salonu ve diğer katlara dağılmış on civarında başka salonu vardı. Orada ne türden bir kültürel etkinlik yaparsan yap, konser veya okuma, hepsi tuhaf bir şekilde soluk bir Parti Genel Kurul Toplantısı suretine bürünüyordu. Ve sondaki tüm alkışlar, bir zamanlar *İşçilerin Davası* gazetesinde yayınlanan sonsuz kongre dökümlerinde yazdığı üzere, "şiddetli ve bitmek bilmeyen alkışlar ve yaşasın çığlıkları" gibi geliyordu.

Binaya gönderlerin tarafındaki yan girişten girdik, kapıcı bizi başıyla kibarca selamladı, sonra Dembi manyetik bir kartla ileride bazı kapılar açtı ve aşağı bodrum katlarına indik. Buraya hiç ayak basmamıştım, sığınak gibi serin koridorlarda yürüyorduk, tam da bunun için tasarlanmış olmalarına hiç şaşırmazdım. Sonra aniden

bizi penceresiz alçak tavanlı bir salona götüren kocaman cam bir kapıya ulaştık. İçeride gördüğüm, jimnastik antrenmanı, muhafız eğitimi ve gösteri provası arasında bir şeydi. Elli civarında düzgün vücutlu erkek ve kadın çeşitli hareketler çalışıyordu. Dirsekten bükülmüş sağ kollarını, eller yumruk halinde, aniden kaldırıyorlardı. Ve belli belirsiz bir işaret üzerine bir anda *Şeref... Şeref... Şeref* diye bağrıyorlardı.

Dünkü gösteride hiç prova yapmadan meydana kendiliğinden toplanmış insanların tezahüratlarında zor elde edilebilecek özel senkrondan nasıl etkilendiğimi hatırladım. Düşüncelerimi okumuş gibi, bir sonraki komutta grup aniden mükemmel düzeni bozdu ve (iyi oynanmış) bir kargaşa oluştu. Komut veren, komando kıyafetli ufak tefek bir adamdı, durduğumuz yerden neredeyse görünmüyordu. Gruptan biri *İstifa* diye bağırdı ve bu haykırışa, yavaş yavaş, başta özellikle düzensizce, diğerlerinin haykırışları da katıldı. Dışarıdan gerçekten kendiliğinden olmuş gibi ve gerçekçi görünüyordu. Yüzler bir anda kızgın ifadelere büründü. Sonra bir adam eğildi, yerden görünmez bir taş aldı ve onu yine görünmez bir binaya doğru attı. Yanındakiler de hareketini hemen takip etti. Kısa bir süre sonra herkes hedefe taş atıyordu, kırık cam sesi duyunca irkildim ama Dembi gözlerini hoparlöre çevirdi sadece. Bir süre sonra polis görünüşe göre saldırıya karşılık vermiş ve ilerlemeye başlamıştı çünkü jimnastikçiler, onlara öyle diyelim, savunma moduna girdi. Çömeliyor, çemberden kurtulmaya çalışıyorlardı, önceden hazırlanmış ahşap sopalar çıkardılar, böylece sahneler bir süreliğine aikido antrenmanına benzedi. Kumandan oldukça sert bir sesle komutlar ve küfürler savuruyordu, *öyle değil, bre sığır, topları tekmele, yere yat, şimdi bağır, çığlık at, çığlık, çığlık, hay senin ebeni..., kameralar çekiyor, duyulmalı...* Bunlar, yerde çığlık atan bir kadını ilgilendiriyor olmalıydı. Görünüşe göre yavaş yavaş farklı bir aşamaya, kurban aşamasına geçiliyordu. Aniden başı yarılmış beyaz saçlı bir adam çıktı ortaya, onu daha önce fark etmemiştim, şakağından kan (boya) akıyor, tişörtünün üstüne damlıyordu. Adam avcunu yüzünün üzerinden geçirdi, kanlı par-

maklarını başının üstünde kaldırdı ve diğerleri işaret verilmişçesine *Kaa-til-ler... Ka-til-ler... Ka-til-ler* diye bağırmaya başladı.

El daha yukarıya... biraz daha öne geç, diye bağırmaya devam ediyordu cüce kumandan, kameralar seni yakalamalı, parmaklarını aç, telaşlan biraz, başın kanıyor... polislerin yanına git, işte öyle, rahatsız et onları, rahatsız et, sana el kaldırsınlar ki kadraja girsinler...

Dembi eğer istersem dışarıya çıkabileceğimizi işaret etti başıyla, havasız olmuştu.

Bunlar benim insanlarım, dedi dışarıda, kiraz kokulu minik purosunun dumanını üflerken. Sonra törensel bir poz aldı ve otomatik silah gibi hızla sıralamaya başladı: "Dünyanın en iyi oyuncuları. Tragedya, komedya, tarihsel oyun, pastoral, pastoral-komik, tarihsel-pastoral, trajik-tarihsel, trajik-komik-tarihsel-pastoral, değişmez sahne ya da kuralsız oyun; hepsini oynayabilirler. Onlara ne Seneca fazla ağır gelir, ne de Plautus fazla hafif. İster kurallı olsun oyunlar, ister kuralsız, bunlardan iyisi bulunmaz."[35] *Hamlet*, üçüncü perde, ikinci sahne... ezbere biliyorum, zamanında Yüksek Tiyatro Enstitüsü'ne onunla başvurmuştum, talihsiz bir şekilde... Ama şimdi kendi okulum var... Ara sıra bazı profesörleri ders vermeye çağrıyorum. Bir zamanlar bana yamuk yapanları... Birkaç leva veriyorum ellerine.

Demek devrim figüranları bunlar, dedim.

Bir kısmı. Bu protesto ekibinin provasıydı ama daha birçok şeyimiz var... Birçok şeyimiz var, diye tekrarladı.

Bunlar gibi yüz civarında eğitimli kişiyle, hatta daha azıyla, hükümetin ciddi şekilde sarsılabileceğini, uluslararası bir skandala neden olunabileceğini, haber ajanslarının *breaking news*'larına, flaş haberlerine girilebileceğini düşündüm. Bunu ona söyledim.

Biliyorum, cevabını verdi. Ama bunu neden yapayım ki? Daha sonra gelecek birileri yok. İşleri bozup darmadağın edebilirim, ama yeni düzeni... veya sistemi, sen ne dersen de, sürdüremem. Böyle sahte bir darbeyle gelenler bizi de süpürüp atar. Halen bir

düzeni koruyan devlet gibi bir şey varsa, bu bizim için iyidir. Biz bu besleyici ortamda ter döküyoruz. Bir ülkenin bedeninde virüs gibi bir şeyin olması, beden zayıf olduğunda bizim için harikadır, ama hiç beden olmadığında, biz de yok oluruz. Herhangi bir siyasi hırsım yok, dedi Dembi. Bu arada aynı prensipte toplumsal projeler de denedim, dedi.

Ve...?

Hiç işte, tirilaylom (kırk yıl öncesine ait bir kelime, mahallede öyle konuşurduk).

Halbuki harika bir şekilde tasarlanmış bir projeydi, dedi Dembi, elini olan oldu dercesine sallayarak.

17.

Öğle yemeği vakti olmuştu. Küçük Beşköşeler'de eskiden adı Güneş ve Ay olan bir yere oturduk. İlk bakışta hiçbir şey değişmemişti, hatta isim bile aynıydı, menüyü bırakmaya gelen genç çocuğun oduncu sakalı vardı ve Botev'e benziyordu. (Buralarda oduncu sakallılar daima Botev'e benzer.) Genç, Bulgar yoğurdu, naneli dip soslu Bulgar kuzu eti, özgürleştirilmiş (öyle dedi) tavuktan Panagür usulü yumurta, brüksellahanalı ve Bulgar baharatlı dana paça, eski halk tarifiyle siyez çöreği, tatlı olarak da kirazlı Nisan Ayaklanması pastası veya Samokov usülü krem bruleden oluşan öğle yemeği menüsünü hızla sıraladı. Zaman kaybetmeden birer Bulgar kuzu söyledik. Benden farklı olarak Dembi menüden etkilenmemişti.

Harika bir şekilde tasarlanmış bir projeydi, sosyal içerikli, diye tekrarladı. Köyler ve kasabalar çocuklarının kimi daha 90'larda, kimi daha sonra yurtdışına gitmiş yaşlı insanlarla dolu. Yıllarca dönmüyorlar, çocuklarının çocukları artık orada doğuyor. Ve etrafta kimsecikler yok. Şiddetli yalnızlık kayda geçmeyen bir has-

talık ama bana soracak olursan etrafta daha ciddi bir ölüm nedeni yok. Canlandırma işi yürümeye başladığında ülkeyi dolaştım ve böyle yeterince insan gördüm. Üstelik sadece ihtiyarlar değil, bizim yaşlarımızda insanlar. Kadın, hasta bakmak için ya İspanya'ya, ya İtalya'ya gitmiş, oradan para gönderiyormuş. Kocası burada işsiz kalmış. Önce iki-üç ayda bir dönüyormuş, sonra altı ayda bir, sonra tümüyle kesmiş, birincisi çok pahalıymış, ikinci olarak da orada birini bulmuş. Başka bir yerde de erkek gitmiş ama hikâye aynı. Biri dışarıdan para gönderiyor, diğeri, eğer çocuğu varsa, çocuklarla birlikte burada. Annelerini sadece Skype'ta gören koca bir nesil, koca bir Skype anneli nesil. Ben de kendime, neden insanların haftada bir, cumartesi veya pazar günü birlikte tavuk çorbası pişireceği, dışarıda oturacağı, kahvesini birlikte içebileceği, konuşabileceği bir "eş" kiralayabilmelerini sağlayabilecek bir şey yapmıyorum, dedim. Hem çocuklar da kadın eli görür. Annelerine benzemesi gerekmiyor, dublör aramıyorum, ama bir yetim için her kadının anne, her erkeğin baba olduğunu bilirsin. Baba da sunuyordum. Fiyatlar son derece cüziydi, kendim için bir şey istemiyordum, buna gücüm yetiyordu.

Önce insanlara bu öyle saçma geldi ki, buradaki farkı kesinlikle anlayamadılar. Bir geceliğine birini bulmaları daha kolaydı. Bende cinsellik dahil değildi. Daha başlarda birkaç olay oldu, cumartesi eşi olarak kiralanan iki kadına tecavüz etmeye yeltenmişler. Bu beş-altı yıl önceydi. Şimdi benzer bir şeyi Japonya'da yaptıklarını gördüm. Anlaşılan havada yayılıyor.

Fikir muhteşem, dedim tüm içtenliğimle. Bunu takdir edecek birini tanıyorum. Tabii ki Gaustin'i düşünüyordum.

Dembi şüpheyle güldü. Her halükârda büyük yalnızlığın gelmekte olduğu açıktı.

Tatlı olarak aldığımız krem brule dünyadaki tüm krem brulelerin standart tadına sahipti. Neden Samokov usülü? Botev'e sordum hesabı hallederken. Aşçı oradan, cevabını verdi genç.

Dembi ofisine çalışmaya döndü. Onun dediği gibi, böyle seçim

öncesi zamanlarda gün yılı besler. Onu mutlaka arayacağıma ve bir fikrimin olduğuna inandırdım.

Peki Joe, ortam kızışınca beni buradan kurtar, dedi uzaklaşırken.

Joe... okulda birbirimize öyle dediğimizi unutmuştum. *Limonata Joe*, böyle bir Çek kovboy filmi vardı, biz de kahramanı gibi limonata üstüne limonata içerek süper güç ediniyorduk. Onu Graf İgnatief Sokağı'ndan Aziz Sedmoçislenitsi'nin bahçesine doğru uzaklaşırken izledim ve bu ziyaretimde kendimi bir kez daha korkunç yalnız hissettim. Bir anda süper gücünü kaybetmiş bir süper kahraman gibi, geleceğe gitmiş ve tanıdığı herkesin artık öldüğünü öğrenen biri gibi, yabancı bir şehirde kaybolmuş bir çocuk gibi hissettim, bir seferinde hava kararmak üzereyken başıma gelmişti, insanlar evlerine dönmek için acele eder ve hiç kimse durmaz... İnsanın aniden yaşlandığı veya bunu aniden öğrendiği bir an vardır. Muhtemelen böyle anlarda panik içinde uzaklarda yok olan geçmişin son vagonunun ardından koşarsın. Geçmişin bu çekimi hem insanlar hem ülkeler için aynıdır.

Acilen kana kana limonata içmem gerekiyordu.

18.

Öğle sonrasının geç bir saatinde dizüstü bilgisayarımla kiraladığım dairenin terasına oturdum. Yüzyılın başından güzel bir bina, Sofya'nın ilk ortak mülkiyetli evlerinden, aşağıdaki tabelaya güvenilecek olursa, ilki. Prag, Viyana veya Belgrad'da keşfedebileceğiniz türden güzel Avrupai bir yapı. Teras iç bahçeye bakıyordu, bakımsızlık derecesine bakılırsa muhtemelen ortaktı.

Son günlerde görüp duyduğum her şeyden ve Dembi'nin gösterdiklerinden sonra, geçmiş savaşının gerçekten hangi noktaya geldiğini öğrenmek istiyordum.

İnternet fokur fokur kaynıyordu. Haberlerde ve sokakta gör-

düklerim sitelerde ve sosyal ağlarda kat kat büyütülmüştü. Çoğu ajans iki ana hareket için neredeyse eşit sonuç veriyordu, farklar yüzde bir oranında, tümüyle istatistik hataların dahilindeydi. Hareketlerin kendi sosyolojik araştırmalarını saymıyoruz tabii ki, işin ironik yanı her ikisi de kendisinin yüzde 8 farkla önde olduğunu söylüyordu. Aydınları ve aralarında K.'nın da bulunduğu üniversite hocalarını dahil eden Sağduyu Hareketi çok geride kalmıştı. Aynı şekilde trollerin "Genç ve Yeşil" ismini taktığı Gençlik Yeşil Hareketi de. İki oluşum koalisyonda birleşmeye çalışıyordu. Hâlâ gerçekleşmemesine rağmen bu koalisyona "akıllı ve yeşil" etiketi takılmıştı. Liderlerinin oldukça tutarsız konuşmaları bir yana, onlar aslında daha çok günümüzde kalma taraftarıydı.

Anahtar kelimeyi *–kahramanlar–* yazdım ve bir Bulgaristan önümde avuç içi gibi açıldı. Her çeşit tarihi canlandırma grupları; yurtsever dernekler; küçük ve büyük topluluklar; propaganda siteleri; bayrak, her desen folklor kıyafeti, "Ya Özgürlük Ya Ölüm" işlemeli eşofmanlar, "Bulgaristan Üç Denizde" yazılı atlet ve başka iç çamaşırı sunan imalathaneler; vatansever dövme atölyeleri... Dembi'nin bana ofisinde söylediklerini hatırladım. Ben büyük balıkların arasında değilim ama en güçlüleri beni arıyor çünkü ben daha farklı çalışıyorum, bende *kitsch* olsa bile en azından seviyeli.

Bu derneklerin Facebook sayfaları aşırı ilgi görüyordu. Hepsinin haydut profil resimleri, pazılarında ve göğüslerinde dövmeler vardı, bazıları ise tüm Şipka Savaşı'nı sırtlarında taşıyordu.

En çok canlandırma kuruluşları vardı, hepsi birkaç yüz üye ve gönüllüye sahipti. Silahları sayılsaydı, sahip oldukları çakmaklı tüfekler, hançerler, yatağanlar, tabancalar ve karabinalar bir araya geldiğinde herhalde mevcut faal ordununkinden daha yüksek bir rakam oluştururdu. Bir anlamda, gizli tutulan gerçek savaş birimleri olabilirlerdi (ve muhtemelen öyleydiler).

Devlet kuruluşlarının pek de öyle gizlenmeyen desteği hemen göze çarpıyordu. Haydutlar Derneği'nin sayfasında kuşaklarına hançerler ve tabancalar tıkmış, tepeden tırnağa silahlı birkaç kişi-

nin korkmuş çocuklarla dolu bir sınıfa daldığı görülüyordu. Herhalde yeni koyulan Vatanseverlik Eğitimi dersindeydi bu, zira kadın öğretmen, üzerinde mavi sukman, başında çiçek tacıyla kendinden geçmiş halde aralarındaki en kana susamış olanın hançerine dokunuyordu. Daha sonra, resimlerin altındaki metinde belirtildiği gibi, çocuklara "gerçek silahlara dokunma imkânı" sağlanmıştı. Tabancayı iki eliyle kavramış sekiz-dokuz yaşlarındaki bir çocuğun karatahtayı hedef aldığı görülüyordu, aynı yaşlardaki başka bir yiğit ise haydutların sırıtan yüzleri önünde yatağanı kınından çıkartmaya çalışıyordu. Oysa okula silah sokmak resmi olarak yasak olmalıydı. Siteden Bulgar çocuklarımızın eğitimi için masraftan kaçınmayan yurtsever şirkete özellikle teşekkür ediyorlardı.

Başka bir sayfada bir canlandırma derneği, Güzel Yana'yı Türk dinine teslim etmeyen Balkancı Yovo'nun parçalanmasını canlı olarak göstermeye karar vermişti. Geleneksel kostümlü bir manken kullanıyorlardı. Anladığım kadarıyla bu canlandırmaya son verilmişti çünkü birkaç hassas çocuk bayılmıştı. Ancak "Gelecek Olaylar"da Vasil Levski'nin asılması ve Batak katliamının duyurulduğunu gördüm.

Güneş Vitoşa'nın arkasında kıpkırmızı, haydut başı gibi yuvarlanıyordu. Akşamın gelmesiyle yoğun bir közlenmiş biber kokusu yayıldı, Bulgarların en sevdiği ve en onlara mahsus koku. Eğer bir konuda vatanseversem, bu koku – akşamüzeri közlenmiş biber kokusu konusundadır. Başka bir yerde diğer katlarda köfte kızartıyorlardı, açık bir televizyon vızıldıyordu... Hayat tüm kokuları, otu çöpü, köfteleri ve telaşıyla devam ediyordu. Hava serinlemeye başlamıştı, hareketlendim, ceketimi omuzlarıma attım ve hızlıca Sosyalizm Hareketi içinde sörf yapmaya hazırlandım.

19.

Sosyalizm dönemi aktivistleri de yeni medyayı ele geçirmişti, daha doğrusu kendilerinin ifade edebileceği gibi "fethetmişti" Komünizmin hayaleti internette dolaşıyordu, eski amblemler ve hediyelik eşyalar yeniden simgeye dönüşüyordu. Tüm bunlar ne zaman oldu? İşte yarısı Rusça yazılmış "Sosyalizmi geri getirelim, *druzya*[36]" sitesi. Ânında bir video açılıyor – bir arşiv filminde 70'lerin sonlarına doğru bir zaman diliminde bir grup çocuk, Boyana İkametgâhı'nda, ellerinde süslenmiş kızılcık sopalarıyla Genel Sekreter'in ve Politbüro yaşlılarının sırtlarına vurarak yeni yıllarını kutluyor. İhtiyarlar ne yapacaklarını bilemiyor, çocukların başlarını ayı pençesi gibi elleriyle beceriksizce sıvazlayıp onları öpmeye çalışıyorlar. Küçük bir kız iğrenerek koluyla siliniyor, kamera da hızla açı değiştiriyor.

Tüm sitenin kötü kafiyeli, öğrenci anı defteri kıvamında sloganlarla dolup taştığı dikkat çekiyordu. Jivkov ve Brejnev'e ait çok sayıda fotoğraf, Stalin fotoğrafları, İkinci Dünya Savaşı fotoğrafları, Lada marka araba fotoğrafları...

Her gün güçlü yumruklarla
baş edeceğiz düşmanlarla...

Sol efsanesi doğası gereği zayıf kalıyordu.

Devam etmesi için, efsane yapıştırıcısının işe yaraması için, epey şeyin unutulması gerekiyor diye düşündüm. 1925'te o kilisedeki suikast unutulmalı, bir darbe sonrası toplu mezarlara gömülenler ve öldürülenler unutulmalı, dövülenler, botlarla çiğnenenler, kamplara gönderilenler unutulmalı, takip edilenler, aldatılanlar, ayırılanlar, yasaklananlar, küçük düşürülenler unutulmalı... Unutulmalı. Ve unutuldukları da unutulmalı... Unutmak emek ister. Kendine sürekli bir şeyi unutman gerektiğini hatırlatmalısın. Her ideoloji bu şekilde çalışır herhalde.

Sigara içesim geldi... Güçlü, sert bir sigara içesim vardı, bir zamankiler gibi. Dairede kalmak istemiyordum ve çıktım. Aziz Sofya'nın önündeki parktan geçtim ve kendimi birkaç yıl önce dikilen Çar Samuil heykelinin arkasında buldum. Heykeltıraş gözlere, kedileri ve geçenleri dehşete düşüren iki minik diyot ışık yerleştirmişti. Çok şükür lambalar iki ay sonra yanmış ve anlaşılan hiç kimse değiştirme zahmetine girmemişti.

Bu ülkeyi üzerine yağan bütün o *kitsch*'ten kurtaracak bir şey varsa, bu ancak tembellik ve aldırmazlık olur. Onu yok eden şey onu koruyacaktır da. Sorumsuz ve tembel ülkelerde ne *kitsch* ne de kötülük uzun süre dayanabilir, çünkü onlar da özen ve bakım gerektirir. İyimser teorim buydu ama içimden bir ses, maksat kötülükse, insan tembelliğin üstesinden de gelir diyordu.

Dışarıda yürüyordum, kafamda Facebook haydutları ve komünistler bağırıyordu ve gece havasının ayıltıcı serinliğiyle durum daha da netleşiyordu – iki Bulgaristan vardı ve ikisi de bana ait değildi. Parlayan gözleri artık parlamayan heykelin biraz ötesine oturdum. Sanırım oldukça pejmürde ve çökmüş görünüyordum, o fıkradaki gibi: *Siz yazar mısınız? Hayır, sadece akşamdan kalmayım.*

Kafaları hafif dumanlı bir grup genç bana amca, onu korumana gerek yok, korkma, kaçmaz, diye seslendiler. Tüm o günler boyunca duyduğum en normal repliğin bu olduğunun farkında olmadan, yanımdan kahkahalara boğularak geçtiler. Mümkün olsaydı kalkıp onlarla giderdim.

Bu benim şehrim olmalıydı, geçmişim bu sokaklarda yuvarlanmalıydı, başını her köşeden çıkartıp bana laf atmalıydı. Ama biz sanki artık konuşmuyorduk.

20.

Şehirdeki iletişimin her seviyede kesintiye uğradığını tespit ettim. Farklı meslekten insanlar birbirleriyle konuşmuyor, doktorlar hastalarla konuşmuyor, satıcılar müşterilerle konuşmuyor, hatta taksi şoförleri bile yolcularla konuşmuyor, loncalardaki insanlar birbirleriyle konuşmuyor, bazı yazarlar başka yazarlarla konuşmuyor, o başkaları da başkalarıyla konuşmuyor. Evde aileler konuşmuyor, erkekler ve kadınlar konuşmuyor, anneler ve babalar konuşmuyor. Sanki tüm konular dinozorlar gibi bir anda ortadan kaybolmuş, arılar gibi gizemli bir şekilde ölmüş, mutfağın aspiratöründen veya banyonun sinekliği yırtılmış minik penceresinden çıkıp yok olmuş.

Ve şimdi kadın ve erkek ayakta duruyor, sohbetin tam nerede ve ne zaman kesildiğini hatırlayamıyorlar. Bir anda susuyorsun. Ve ne kadar uzun zaman geçerse sohbetin devam ettirilmesi o kadar imkânsız hale geliyor. Çok basit, sessizlik sessizliği besler. Başlarda bir şey söylemek istediğin anlar oluyor, hatta onu içinden söylüyorsun, nefes alıyorsun, ağzını açıyorsun, sonra elini aman boş ver anlamında sallayıp içerideki kapıyı kapatıyorsun.

Kırk yıldır, yani neredeyse hayatları boyunca birbiriyle konuşmamış bir erkek ve kadın tanıyordum. Bir şey için kavga etmişlerdi ve artık neden kavga ettiklerini hatırlamadıkları için barışma şansları neredeyse yoktu. Sessizlikleriyle yetiştirilen çocukları büyüdü, evden ayrıldılar. Çocukların geldiği ender zamanlarda, aynı odadayken bile çocukları aracılığıyla konuşurlardı. Babana makası nereye koyduğunu sor. Annene söyle mercimeğe o kadar tuz koymasın.

Onları kliniğe getirdiklerinde artık hiç konuşmuyorlardı. Sanırım birbirlerini tanımıyorlardı bile.

Ortak geçmişini paylaştığın kişiler gittiğinde, yanlarına geçmişin yarısını da alırlar. Aslında tümünü, çünkü yarım geçmiş yoktur.

Sanki bir sayfayı dikey olarak ikiye yırtmışsın da, cümleleri sadece yarıya kadar okuyorsun, diğer kişi de sonlarını okuyor. Ve hiç kimse bir şey anlamıyor. Diğer ucunu tutan kişi gitmiş. O geçmişin günlerinde, sabahlarında, öğlenlerinde, akşamlarında, gecelerinde, aylarında ve yıllarında bu kadar yakın olan kişi... Geçmişi onaylayacak kimse yok, onu birlikte çalacağın kimse yok. Karım gittiğinde sanırım geçmişimin yarısını, aslında tümünü kaybettim. Geçmiş sadece dört elle, en az dört elle çalınır.

21.
VAKAYİNAME

İşte olayların daha sonra nasıl geliştiğine dair kısa bir açıklama.

Referandumdan üç gün önce Sağduyu Hareketi, Rus *hacker*'ların Sos'a destek amaçlı müdahalesiyle ilgili veriler açıkladı.

Aynı akşam üç Sağduyu eylemcisi evlerinde dövüldü. Bunlardan biri K. idi.

Seçim günü sandıklardan yirmi civarında ihlal ihbarı geldi, hiçbiri dikkate alınmadı.

İlk seçim sonuçları SH ve Kahramanlar için istatistiksel hata dahilinde neredeyse aynı oranları gösterdi.

Gecenin geç saatlerinde basın toplantısında yorumcular iki hareket lideri arasında oldukça barışçıl bir ton ve görüşlerinde yakınlaşma olduğunu bildirdi.

Ertesi gün, öğle vakti, referandumun nihai sonuçlarının açıklanmasından ve SH'nin yüzde 0,3 gibi küçük bir farkla galip gelmesinden sonra, Sos liderleri kırmızı giysilerle çıktı ve taraftarlarını coşkuyla kutladıktan sonra tribüne, yanlarına, Kahramanlar'ın Baş Voyvoda'sını çağırdı. Basın toplantısı salonunda bulunan göz-

lemcilerin arasında, tahmin edilebileceği üzere bir şaşkınlık yaşandı. SH'nin Genel Sekreteri, Merkez Komite'nin kısa bir toplantı sonrasında ulusun bütünlüğünün korunması için Kahramanlar'la koalisyon kurma kararı aldığını açıkladı. Gerekçesini ikiye bölünen oylara dayandırdı. Bulgaristan Ana'nın refahı ve Yoldaş Dimitrov ile Han Kubrat'ın vasiyetlerine riayet etmek için, dedi sesini yükselterek, daha sonra da Baş Voyvoda ile birlikte eğilip önceden hazırlanmış çırpı bağını aldılar, onu kırmaya çalıştılar ve tabii ki başaramadılar.[37] Onu başlarının üzerine kaldırdılar ve törensel bir edayla, bir ağızdan devam ettiler: Halkımız mutluluk ve dertte, neşe ve kederde bu bağ gibi birlikte olsun!

Nikâh salonunda yeni evlenen çiftlere yöneltilen dilek gibiydi.

Görünüşe göre iki hareketi birleştirme kararı en az bir hafta önceden (daha da erken değilse) kararlaştırılmıştı ve şimdi beklenen sonuçların çıkmasından sonra yeniden teyit edilmişti. Ama sadece bu değil. Belli bir onyıl yerine Bulgaristan uzun bir tereddütten sonra bir çeşit güveçte türlü veya karışık ızgara seçti. Biraz sosyalizm lütfen, evet evet, garnitür olarak *lütenitsa*'sı olandan. Bir porsiyon da Aydınlanma, şu daha yağlı, kemiksiz olandan.

Poturlu erkekler kabartılmış saçlı kadınların yanına yatıyordu...

Konuşmanın ikinci bölümü daha da radikaldi.

Kısa bir duraksamadan sonra, zor bir karar dile getiriliyordu sanki, Genel Sekreter, iki başkanın ülkenin Avrupa Birliği'nden çekilmesi için işlem başlatıp haydutlarımızın ve partizanlarımızın vasiyetlerine sadık, homojen ve saf bir ulusa giden yeni bir yolda yürüme kararı aldıklarını açıkladı.

Dış gözlemcilerin hiçbiri antlaşmadan bu kadar çabuk cayıp referandum sonrası Avrupa Birliği'ni ilk terk eden ülkenin Bulgaristan olacağını beklemiyordu. İlk olmak onun portföyünde yoktu.

Ulus kamulaştırıldı, anavatan babasına kavuştu. Bunu profilime yazdım. Bir saat içinde biri beni ihbar etmişti, profilim de bloke edildi.

Ertesi günkü uçağı yakalamayı başardım.

İki gün sonra sınırı kapattılar.

Gelecek diktatörlüğünden sonra, arkadaşım K.'nın söyleyebileceği gibi, geçmişin diktatörlüğü geliyordu. Vatanınızı iyi tanımak iyidir, böylece onu tuzağın kapanma sesinden kısa bir süre önce terk edebilirsiniz.

Ben olacakları zaten yaşamıştım.

22.

Bundan sonra ne olacağını hayal edip defterime not edebilirdim. Sosyalizmi geri isteyenlere bedava paket içinde kürtaj yasağı, *İşçilerin Davası* için üyelik, seyahat kısıtlaması, ani aramalar ve kadın pedi sıkıntısı da veriliyor (Sos'u istemeyenlere de aynısı veriliyor). Kimse farkına varmadan bazı şeyler dükkânlardan kaybolmaya başlıyor. IKEA bölgeyi terk ediyor ve onu pazar heyecanı olarak görenler bir anda öksüz kalıyor. Peugeot, Volkswagen ve tüm Batılı firmalar temsilciliklerini kapatıyor. Kremikovtsi metalurji fabrikası yeniden açılmaya hazırlanıyor ve olayın müjdesini vermek için bacalar iki kez siyah dumanla yaylım ateşi yapıyor. Prezervatifler kayboluyor, üzerine talk pudrası dökülmüş Bulgar malı olanlardan karaborsa ve tanıdıklar vasıtasıyla hâlâ bulunuyor. Dikdörtgen parçalar halinde kesilen gazeteler, bulunmayan tuvalet kâğıdının yerine tuvaletlere özenle yerleştiriliyor. Bir zamanların muhalif eylemi, özellikle Genel Sekreter'in resminin olduğu

gazete parçasını kullanmak, yeniden geçerlilik kazanıyor. Radyolar, özellikle kadranın sonunda yasaklı istasyonlar yakalayan eski Selena'lar ve BEF'ler yeniden değer kazanıyor. Demokrasi döneminde gereksiz olduğu gerekçesiyle alelacele kapatılan Özgür Avrupa radyosu, Prag'daki merkezini yeniden açıyor. Onları dinleyenler ise sabah erkenden milis Lada'larına bindirilip götürülecektir.

İlk başta insanlar bunun bir oyun olduğunu düşünüyor, ancak milisler durumu net ve kesin bir şekilde açıklamayı çabucak başarıyor. Mideye yumruk, elin bükülmesi, parmakların kırılması, coplar ve tekmeler – liberal şımarıklıkların öncesine ait eski güzel cephanelik yeniden faal durumda. Muhtemelen yeni koalisyondan dolayı milisler kep yerine kalpak takıyor. Gizli ajan ağında hiçbir sorun yok, zaten dağıldığı filan da yok, üyelerinin gururla söylediği gibi, meslek meslekliğinden çıkmamıştır. Ve doğal olarak kesintiye uğradığı –daha doğrusu uğramadığı– noktadan itibaren devam edecektir.

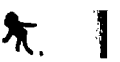
Uluslararası pasaportlara el koyuluyor. Ülke sınırlarındaki çitler rekor hızla yenileniyor, aslında yapımları mülteciler yüzünden daha önceden başlamıştı. Hudut birlikleri terk edilmiş karakollara geri dönüyor. Mağazalara birkaç modelin baskın olduğu hazır giyim yerleşiyor. Sokağın deseni hızla değişiyor – aynı takım içindeki kadınlar gittikçe artıyor, tek yeni şey stilize edilmiş halk giysileri. Eski Bulgar kot pantolonları Rila ve Panaka geri dönüyor, bir zamanlar alıp hemen etiketlerini kaldırıyorduk, yerlerine kim bilir nereden bulduğumuz Rifle ve Levi's etiketlerini takıyorduk. Onlara sadece Bulgar etnik desenli beyaz gömlekler, Han Asparuh'lu tişörtler ve geniş bel kuşakları ekleniyor.

Sosyalist alışkanlıklarını unutanlar için en sevimsiz şeylerden biri o dönemin gazeteleri ve televizyonu. Resmi gazeteleri okumak gerçek bir azap. Televizyon programı saat 22:30'daki son haberlerle bitiyor, sonra ulusal marş ve boş ekrandaki karıncalanma. Sigara içenlerin şansına her yerde sigara içmek serbest. Fakat onlar açısından üzücü olan sadece eski marka sigaraların satılması.

Styuardesa yine öyle sert, karton kapaklı BT de, kadınlar için olanlar, Feniks ve Femina Mentol, yine sonradan aynı hafif rahatsız edici tadı bırakıyor. Filtreli veya filtesiz Arda ise Batı karışımlarının şımarttığı ciğerleri parçalıyor.

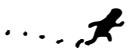
Çoğu insan, her zaman olduğu gibi, beklenmedik bir hızla uyum sağlamaya başlıyor, sanki otuz yıldır sabırla bu zamanın dönmesini bekliyorlarmış gibi. Eski alışkanlıkların canlı ve inatçı olduğu ortaya çıkıyor. Alışamayanlar içinse... İnanmayan, hâlâ demokrasi uyuşukluğu içinde yaşayan vatandaşlar (gençler de), kısa bir süre sonra tutukevlerini doldurmaya başlıyor. Hakkında arkadaşım Profesör Kafka ile konuştuğum Moskovska 5'in mahzeni tam gaz çalışmaya başlıyor, müze olarak değil tabii ki.

Eski fıkralar yine komik oluyor. Ve de korkutucu.

IV.

GEÇMİŞ REFERANDUMU

Ve geriye dönüp baktıklarında geleceklerini gördüler...

1.

Zürih Havalimanı'ndan doğrudan yarım saat uzaklıktaki bir manastıra giden trene bindim, orada misafir bölümünde *wi-fi*'lı hücreye (daha ne olsun) gücüm yeterdi. Fransiskenler yıllardır daha düşük fiyata barınma sağlıyordu, ben de onların iyi niyetinden faydalandım. Bir süre yalnız kalmak ve diğer ülkelerde referandumda olup bitenleri huzur içinde internetten takip etmek istiyordum. Bir de bu notları tamamlamak – onların öncülük ettiğini, tahminlerde bulunduğunu düşünüyordum, ancak gittikçe olup biteni tarif ve takip ettikleri ortaya çıkıyor. Er ya da geç tüm ütopyalar tarihi romana dönüşür.

Her şeyi birkaç yüzyıllık çanı, kapısı ve penceresi olan sade bir Fransisken manastırının ihya edilmiş bir hücresine kapanarak bilgisayar ekranından gördüm. Cam harikuladeydi. Kalıcı binalara ve taşlara alışığız, on yedinci yüzyıldan kalma bu kadar kırılgan bir şeyi korumak, nereden bakarsanız bakın, bir mucizeydi. Granüllü, pürüzlü, insan eliyle dökülmüş cam, içinde hâlâ onu oluşturan kum görülebiliyor. Manastırın yakınında bir düzine ineğin bulunduğu küçük bir çiflik vardı, inekler de on yedinci yüzyıldakilerden farklı değildi. Hayvanlar zaman kavramını yer. Defterime her şeyi özenle yazıyorum.

Gaustin'i uzun bir süre netice alamadan aradım, sonra 60'ların odalarına bir yere inmişse, henüz cep telefonu olmadığını hatırla-

dım. Ona buraya kadar gördüklerimi anlatmalıydım. Kısa şekli – fiyasko. En karanlık korkuları, en karanlık korkularımız gerçek oluyordu.

2.

Tüm mutlu ülkeler birbirine benzer, her mutsuz ülke, yazıldığı gibi, kendince mutsuzdur. Avrupa ailesinde her şey karıştı...

Kıtanın evinde her şey hakikaten tepetaklak oldu, yakın zamana kadar *Avrupa ailesi* dedikleri şeyin her üyesi kendine has, yerel ve emsalsiz bir şekilde mutsuzdu. Aklıma gelmişken, o yıllarda "emsalsiz" kelimesinin kendisi Beytüllahim sinekleri veya Fas çekirgeleri gibi öyle bir çoğaldı ki, kalan tüm sözel mahlukatı gölgede bıraktı. Her şey "emsalsiz"di. Özellikle bahtsızlık. Hiçbir ulus bahtsızlığından vazgeçmek istemiyordu. O bir hammaddeydi, her şey için hazır bir malzeme, mazeret, bahane, iddiaların temeliydi...

Bazı halklar yalnızca bu servete sahipken, bahtsızlıktan nasıl vazgeçebilirler, onların tek tükenmez kaynağı hüznün petrolüdür. Ve onu ne kadar çok kazarsan, o kadar daha coşkulu çıktığını biliyorlar. Ulusal kederin hiç tükenmeyen madeni.

En büyük yanılsama ve kendini kandırma, halkların ve vatanların mutluluk aradığı iddiasıdır. Mutluluk sadece imkânsız değil, aynı zamanda dayanılmazdır. Onun uçucu malzemesiyle, o hafif hayaletle, gözlerde biraz acı köpük bırakıp burnunun önünde patlayan o sabun köpüğüyle ne yapacaksın?

Mutluluk mu? Mutluluk güneşe bırakılan süt, kış sineği ve erken bahar çiğdemleri kadar kısa ömürlüdür. Sırtı denizatınınki kadar kırılgandır. Sırtına atlayıp uzaklara koşturabileceğin bir kısrak değildir. Üzerine kiliseni veya devletini kurabileceğin temel taşı değildir. Mutluluk tarih kitaplarına girmez (oraya savaşlar, boz-

gunlar, ihanetler ve herhangi bir arşidükün kanlı katliamı girer), vakayinamelere ve yıl kayıtlarına da girmez. Mutluluk sadece abece kitapları ve yabancı dil konuşma kılavuzları, üstelik yeni başlayanlarınki içindir. Belki grameri en kolay olduğundan daima şimdiki zamandadır. Sadece orada herkes mutludur, güneş parlıyor, çiçekler mis gibi kokuyor, denize gidiyoruz, geziden geliyoruz, affedersiniz, yakınlarda güzel bir lokanta var mı...

Mutluluktan kılıç dövülmez, malzeme hassas, kırılgandır. Ondan ne büyük roman, ne şarkı, ne destan olur. Zincire vurulmuş üç sıra köle, kuşatılmış Truva'lar, hainler yoktur orada, tepede kırılmış kılıcı ve çatlamış boynuzuyla kan döken Roland da, ölümcül yaralar içindeki ihtiyar Beowulf da yoktur...

Mutluluğun kutsal sancakları altında ordu toplayamazsın...

Evet, hiçbir ülke bahtsızlığından, gerektiğinde daima el altında olan, geçmişin mahzeninde güzelce yaşlanmış o şaraptan vazgeçmek istemiyordu. Ama şimdi (ilk defa) mutluluğu seçme zamanı geliyordu.

3.

Fransa'nın, ekonominin ve refahın arttığı, herkesin Fransız sinemasına, Rene, Truffaut, Trintignant, Delon, Belmondo, Anouk Aimee, Girardot'ya âşık olduğu, Jo Dassin'in "Et si tu n'existais pas"sını mırıldandığı, Sartre, Camus, Perec'ten söz ettiği mutlu ve şanlı *Les trente glorieuses*'ı[38] seçeceği neredeyse kesindi. Ve tüm bunların arkasında güzelce yağlanmış bir ekonomi makinesi duruyordu. 1945-75 arasındaki şanlı ve mutlu otuz yıl. Görünüşe göre Fransa'da Güneş Kralı'ndan sonra her şey uzun sürüyordu, mutlu dönemleri otuz yıl, savaşları da otuz yıl...

Bazıları 60'lara oynuyordu. Tabii gözde bir yıl da vardı – kurgulanmış, filmleri çekilmiş, efsaneleşmiş 1968. 1968'de genç olmak, kim bunu seçmez ki?

Fransızların kendilerinin bunu yapmayacağı ortaya çıktı. 60'lar sorunlu zamanlardı, sömürgeler gidiyordu, Cezayir daha 1962'de kaybedilmişti, hamisi olduğunu düşündüklerinle çatışmalar... 60'ların Paris'i bir dergi yazısı, film veya iki haftalık tatil için iyidir ama insan nihayetinde daha kişiliksiz zamanlarda yaşamayı seçer.

Kişiliksiz zamanlar yaşamak için en rahattır. 60'ların gerçek bir şansı yoktu aslında.

Sanırım 1968'de henüz 1968 yoktu. Hiç kimse o zamanlar, vay anasını, bizim şu anda yaşadığımız, tarihe mal olan büyük 1968, demiyordu. Her şey, olduktan yıllar sonra olur. Güya çoktan olup bitmiş olanın olması için –gecikmeyle, bir zamanlar fotoğraflar banyo edilirken görüntünün yavaşça karanlıktan belirmesi gibi– zaman ve hikâye gerekir... Muhtemelen 1939'da da 1939 yoktu, sadece baş ağrısı ve kaygıyla uyandığın sabahlar vardı.

Referandumla birlikte doğan en ilginç hareketlerden birine, Hemingway'in dünyanın başkentinde 1920'lere ait anılarına ithafen "Sonsuz Bayram" adı verilecekti. Latin mahallesi kahvelerinin, Saint-Germain-des-Prés'nin, Closerie des Lilas'nın Paris'i, la Coupole, la Rotonde, Saint Michel... Bayan Stein'ın evi, bizzat Joyce'un uğramayı sevdiği Sylvia Beach'e ait Shakespeare & Co Kitabevi, Fitzgerald ve Pound'un Paris'i... Bu kitabı hep sevmişimdir ve elimde olsaydı muhtemelen bu onyıla oy verirdim. Hareketin kendisi genç bir yazar grubu tarafından kurulmuştu. Fakat bahsedildiği gibi, herkes sonsuz bayramda yaşamak istemiyordu. Bayram kutlamak için iyi, yaşamak için tatsızdır. Merkez bölgelerden eski pansiyoncu bir hanımefendinin doğrudan söylediği gibi, çok gürültü oluyor, insan uyuyamıyor. Bunun dışında sorun hareketin, dünyanın başkenti olsun veya olmasın, tek bir şehre oynamış olmasıydı. Oysa Fransa büyük ve kırsaldı – Bretonya balıkçıları, Normandiya çiftçileri ve elma toplayıcıları, sessiz Güney Fransa kasabaları, o kahve senin bu kahve benim gezen, sürekli kadın değiştiren, ucuz otellerde düşüp kalkan birtakım çulsuz ya-

zar bozuntularının sefahat âlemlerini zerre kadar umursamıyordu. Kayıp bir neslin kayıp davası. Hareket yaklaşık yüzde dört oy alacaktı, ki bu da az değildi, belki tam olarak o anda Fransa'da yazanların sayısına denk geliyordu.

Marine Le Pen'in Ulusal Parti destekçileri sonradan yanlış olduğu ortaya çıkan bir taktik seçti. İlk başta referandumu boykot etme kararı aldılar, bu da aslında aman aman bir reyting sağlamadan epey zamanlarına mal oldu. Kampanyanın neredeyse sonunda katıldılar ve birçok kişi için şaşırtıcı bir seçim yapıp, geri getirilecek onyıl olarak geç 50'lerle de Gaulle kanadını destekledi. Ne de olsa de Gaulle, büyük ve özerk Fransa'nın en güçlü savunucusuydu, büyüklere kafa tutup "Vatanların Avrupası" fikrinin arkasında duran kişi olarak efsaneleşmişti. Onların adamıydı, *par excellence* – şahikası.

O kadar mantıkdışı ve özellikle kişisel etkenler vardı ki, sonuçlar 80'lerin başlarını, giden Giscard d'Estaing'ın tatlı zamansızlığını ve gelen Mitterrand'a oy verenlerin zaferini gösterdiğinde, yorumcuların bunun neden mantıklı olduğunu açıklaması biraz zaman aldı.

Zafer sonuçta o günlerde genç ve faal olanlara aitti. 60'lar, yaklaşık yüzde üç farkla, onlara çok yakın kaldı yine de, belki de esas itibariyle şu anda tırmanan, 1968'in kaldırım taşlarını yeniden söküp atmak isteyen anarşist hareketler yüzünden.

Sadece Le Pen'in milliyetçileri seçimleri tanımadıklarını ve Avrupa Parlamentosu'nun bu davayla ilgili her kararını engelleme niyetinde olduklarını doğrudan ilan edecekti.

4.

Kendince mutsuz olma konusunda uzun tecrübesi olan **İspanya**, durumla daha kolay başa çıkacaktı. Franco rejimine dönüşen bir iç savaşın varsa, yarım asrı rahatça parantez içine alabilirsin, seçim için de daha az sayıda yılın kalır, bu da kolaylık sağlar. Yüzyılın başında İspanyol gribi, Fas Savaşı ve General de Rivera'nın diktasıyla geçen ilk yirmi-otuz yılı da attığınızda, durum hepten basitleşiyordu. 80'ler parlak yıllardı, çılgın yıllar, dedi röportajlarda bir Madridli. Franco'nun soğuk, bodrum katı kadar kasvetli onyıllarından sonra, birden dışarıya çıkıyorsun, güneş parlıyor, dünya açılmış ve kaçırdığın her şeyi, cinsel ve tüm diğer devrimlerin alayını yaşaman için seni bekliyor.

Başka bir grup 90'larda yaşadıkları kadar güzel yaşamadıklarını iddia ediyordu. Franco sonrası geçiş dönemi sona ermiş, her şey yerli yerine oturmuş, ekonomi yükselişteydi. *Para işten fazlaydı, gelecek vardı...*

Ne hesap açma ne de sürücü belgesine sahip olma hakkım vardı, kocamın izni olmadan pasaport bile çıkartamıyordum, diye bağrıyordu bir kadın bir tartışmada, yaşlı bir beyefendi Franco döneminin sakin olduğunu söyleme hadsizliğinde bulunup 60'lardaki İspanyol ekonomik mucizesini ima ettiğinde.

Neticede İspanya La Movida Madrileña,[39] Almodovar, Malasaña ile 80'lerin "kilidini açmayı" seçti... Franco sonrası sinemada yerli yersiz ilk memeler. Daha sonra bu filmler bize ulaştığında (on yedi-on sekiz yaşlarında olmalıydık), ikinci dakikaya kadar bir çıplak sahne olacağına bahse girdiğimizi hatırlıyorum, İspanyol sinemasını da bu yüzden seviyorduk.

Her neyse, bazı gözlemcilerin tahmin ettiği gibi referandum esnasında iç savaş çıkmadı (Franco desteği beklenenin altında çıktı) ve İspanya neşeyle 80'lerin şenliğine geri döndü.

Bir keresinde, ılık bir eylülün sonlarına doğru, gece yarısından sonra kendimi Madrid'de, genç insanlarla, bira içen, ateş yutan, ot içen, gitar çalan, gülmekten çatlayan arkadaş gruplarıyla

dolu bir meydanda bulmuştum... En az birkaç yüzyıla yakışacak bir sahne. Gece geç vakitte dönerken yan sokaklarda doğrudan kaldırıma, arabaların arasına rahatça işeyen erkekler ve kızlar gördüm. Madrid öyle kokuyordu, bira ve idrar, ve bu kokuda mutluluk vardı.

Portekiz, benzer bir şekilde, Karanfil Devrimi ile biten uzun, soğuk bir rejimden sonra, 1974'ün sarhoşluğunu hâlâ yaşarken yeni bir başlangıç olarak 70'lerin ortasını seçebilirdi. Fakat Portekizli olmanın bahtsızlığı kapsamına girebilecek *Estado Novo*,[40] Salazar ve vârisi Caetano'nun anısı da hâlâ sıcaktı. Büyük Coğrafi Keşifler'den birkaç yüzyıl sonra ülkeyi birleştiren, yeni keşfedilmiş toprakların Büyük Kayıplar'ından sonra bunu daha da iyi yapan bir efsane.

Çocukken "Ülkeler" oyunu oynadığımızı hatırlıyorum. Bir daire çiziliyor, herkes özel bir tekerlemeyle ülke seçiyor (*O-o-o, işte dönüyor yer küresi, bakalım bu kimin ülkesi...*), "Gelsin, gelsin, gelsin..." diye bağırıyoruz, örneğin Fransa. Herkes koşmaya başlıyor, Fransa ise "Dur" diye bağrıyor ve diğer ülkelerden birine kaç adımda ulaşacağını söylüyor. Mesafeyi tutturabilirse yabancı topraklara el koyuyor. Adımlar büyüklüğüne göre değişiyordu, dev adımı, insan adımı, fare, karınca – başka ne adımı olduğunu hatırlamıyorum. Basit bir oyun, en önemli şey sanki seçeceğin ülkeydi. Hepimiz İtalya, Almanya, Fransa, ABD, hatta Yurtdışı'nı seçmek için birbirimize giriyorduk. Gizlice âşık olduğum kız daima Portekiz'i seçiyordu. Ben de, malum, ona yakın olmak için İspanya'yı. Portekiz'in zaten başka komşusu yoktu ve bu coğrafi konum beni kaçınılmaz kıskançlıklardan kurtarıyordu. Şimdi hatırlıyorum da, bu ülke ona acayip yakışıyordu.

Ne biliyorduk hakkında? Avrupa'nın en ucundaydı, küçüktü, okyanusun dibine sıkıştırılmıştı. Hiçbir şeyiyle dikkat çekmeyen bir ülke. Kız yoksa onu kulağa portakal gibi gelen gizemli isminden dolayı mı seçiyordu acaba? Portakalların temelde orada, Portekiz'de yaşadığından emindim. Ve o kadar uzak olduğu için, bu-

raya ender geliyorlardı. Birileri, muhtemelen nakliyecilerin kendileri, uzun yol boyunca onları yiyordu, çünkü albenisine karşı koyamıyorlardı. Onları suçlamıyordum, ben de dayanamazdım.

Portokaliya Portekizova, ona öyle diyordum. Aklımda sadece bu isim kalmış.

5.

İspanya ve Portekiz'den farklı olarak, örneğin **İsveç** için geri dönülecek mutlu zamanı seçmek çok daha zor oldu, talihsiz onyılların az olması epeyce geniş bir seçim imkânı sunuyordu.

Tamam, yüzyılın ilk on beş yılı bazı tarihçilerin aşılar ve patatesle açıkladığı ani nüfus artışının yarattığı işsizlikten dolayı rahatlıkla göz ardı edilebilirdi. Sonra –iki büyük savaşın ve iyi paralara dönüştürülen bir tarafsızlığın ardından– her şey yerli yerine oturmuştu. Kıtayı mahveden şey, ülke için hayırlı olmuştu. Sağlam İsveç çeliği ve makine parçasına her zaman ihtiyaç olacaktır, özellikle savaş zamanlarında. Referandum arifesinde tüm diğer ülkeler arasında ilk defa burada 40'larla ilgili bir hareketin ortaya çıkması, üstelik rağbet de görmesi, bununla açıklanabilir. Biri Astrid Lindgren'in günlüğünden, o savaş yıllarında Noel sofrasında nelerin bulunabileceğini kısaca ve doğru bir şekilde sıralayan bölümleri fedakârca bulup çıkarmıştı: *3,5 kilo ağırlığında jambon, ev yapımı ezme, rosto, füme yılanbalığı, geyik eti*, bir de 1944 Noelinde aile içinde karşılıklı verilen hediyeler: *parka, kayak ayakkabısı, hırka, beyaz yün atkı, iki çift iç don (bunlardan ona her yıl hediye ediyorum), günlük pantolon, saat zinciri, kitap, pileli gri etek, lacivert hırka, çorap, kitap, yapboz, çok güzel bir çalarsaat, banyo fırçası, badem ezmesinden minik domuz...*

Bu badem ezmesinden yapılma domuz yavrusunun kafamda neden böyle yer ettiğini bilmiyorum, anlaşılan İsveçli gazetecilerin kafasında da yer etmişti. Bu hareketi protesto edenler, İsveç sa-

vaş zamanında badem ezmesinden yapılma domuz değildir, sloganını yükseltiyorlardı. Lüks bir gerçekti ama suçlulukla ilgili sorun tabii ki devam ediyordu. İnsan cehennemin ortasında mutlu ve tok olabilir mi? Sonuçta kamuoyu yoklamaları 40'lara pek öyle yüksek bir oran biçmedi, bu da onlara fiilen başarı şansı vermeden onları derecelendirmede beşinci ve altıncı sıraya gönderdi. Ama savaş yıllarına ait hayaletin ihtimal olarak ortaya çıkması bile yeterince ürkütücüydü.

Yorumculara göre 50'lerin dönüşünü isteyenlerin yüksek oranı, ki tüm kamuoyu yoklamaları buna işaret ediyordu, tam da önceki onyıldaki kalkınmaya ve savaşı seçmenin neticede yaratacağı sıkıntılara bağlıydı. Ama 50'ler kendi başına da gerçekten güçlü bir onyıldı. Basın yayın araçları savaştan çıkan yerle bir edilmiş Avrupa'nın ortasında İsveç'in zarar görmeyen kaynaklar ve üretimiyle güçlü kaldığını hatırlatıyordu. Hayat gittikçe daha konforlu oluyordu. *Yarı otomatik çamaşır makinemiz, ilk defa televizyonumuz ve nah bu kadar buzdolabımız vardı*, diye anlatıyordu bir kadın televizyonda, kollarını mümkün olduğunca geniş açmaya çalışarak. Yetmiş yaşlarındaydı, bakımlıydı. Bu noktada kamera yanındaki erkeğe dönüyordu, kırmızı suratlı, uzun boylu sert bir ihtiyar, buzdolabına kendi Volvo Amazon'unu ekliyordu, ilk model, 1957, *siyah, açık gri tavanlı, temiz işçilik...* Ve kameraya ikisinin arabanın önünde pişmiş kelle gibi sırıtırken çektirdiği siyah beyaz bir fotoğraf sokuşturuyordu. Arabaya baktım, babamın Varşova'sına benziyordu, o ise Sovyet Pobeda'nın bire bir kopyasıydı. 50'lerin sağlam, tank kadar güvenilir ve neredeyse o kadar yakan hafif hantal arabaları.

Elliler Hareketi'nin diğer güçlü ve olmazsa olmaz kozu tabii ki IKEA idi. Evet, o zamanlar IKEA ilk kataloğunu çıkartıyor, ilk mağazasını açıyor ve belki de en önemlisi, masayı arabanın bagajına sığdırıp montajını evde kendin yapman için ayaklarını ayırma fikrini ortaya koyuyordu. 50'ler böyleydi – pratik, sağlam, ucuz, biraz çiğ ve basit.

Fakat büyük rakibi 70'lerdi. 1950'ler ve diğer yandan 1970'ler – ekonomik krizlere rağmen İsveç referandumunda bahisler onların üzerinde oynanıyordu. 70'lerin doğasında İskandinav bir şeyler vardı. 70'lerde ve 80'lerde dünya demir perdenin dışında her erkeğin karşı karşıya geldiği bir soruyla da aynı ölçüde belirgin bir şekilde ikiye bölünmüştü – ABBA'daki Sarışın mı, Esmer mi? (Bazen kızıl saçlı.) Tam böyle soruluyordu, Agnetha mı Anni-Frid mi diye değil. Ben on yaşında olduğumdan hedef grupta değildim, ama gizlice, birçok erkek gibi, sarışını beğeniyordum. Öte yandan aynı şekilde bunun artık bayağı olduğunu ve esmeri beğenmenin daha havalı olduğunu da biliyordum. Veya en azından böyle söylemenin. Her neyse, ABBA 70'lerin kuzeyli, ışıltılı, İsveçli, dans eden, parlak, beyaz olan her şeyiydi.

ABBA veya IKEA'nın aynı onyılda icat ettiği Poang koltuğu, zamanları altüst eden şeyler bunlardır, gayrisafi yurtiçi hasıla veya kereste, çelik ihracatı değil. Sonuçta 70'lerin krizlerine ve hükümet değişikliğine rağmen, petrol fiyatlarındaki yükselişe ve yeni krize rağmen, tüm bunlara rağmen 70'lerin sonlarındaki *dans kraliçesi*, 1957'nin Volvo'sunu, kocaman buzdolabını ve yarı otomatik çamaşır makinesini geride bıraktı. Romantizm artık buzdolabında değildi, insanlar dans etmek istiyordu ve kuzey sularının üzerinde yeni bir duygusallık süzülüyordu. Böylece referandum sonrasında İsveç yeni 1977'sinde uyandı.

Doksanların son âna kadar oyunun içinde olmasına rağmen **Danimarka**'nın da sonuç olarak 70'leri seçmesi sürpriz olmadı. Evet, 70'lerde İskandinav bir şeyler vardı. Gizlice yaladığımız, kar yerine üzerine beyaz şeker serpilmiş yılbaşı kartlarına benziyorlardı.

Çünkü 70'lerde hayattan keyif almaya başladık, bir Danimarkalı kadın arkadaşım bu şekilde açıklamıştı. Peki ya 60'lar, diye sordum, zevkler oradan başlamadı mı? Biraz sustu ve haklısın, dedi, sadece onları ne şekilde yaşayacağımızı henüz bilmiyorduk. İstemeden hamile kaldım, çocuk doğurdum, babası kayboldu, çocuğu anneme ve babama bıraktım, Moskova'ya gittim, yeni hayat,

birtakım Yevtuşenko'lar, Ahmadulina'lar, Sovyetler'in altmışlı nesli stadyumlarda ses yükseltiyordu... Aklı başında şairleri yeraltındaydı, sarhoş, hiçbir şeyleri basılmıyor, sürgünlerde, onları tam keşfetmiştim ki tutuklandım, sonra beni resmi yollarla Danimarka'ya iade ettiler. Genel olarak 60'lar böyle bitti, gençlik eğlencesi gibi, tam sarhoş olup kendini iyi hissediyorsun, birden polis basıyor. Sadece mahmurluk kaldı. 70'lerde zevklerle nasıl baş edeceğimi artık biliyordum, hepimiz biliyorduk, ve iyi yaşıyorduk. Emin ol, oyunu herkes 70'lerden yana kullanacak.

Şey, tam olarak herkes değil, ama arkadaşım yine de haklıydı.

6.

... gece boyunca yağdı, yağmurdan uyandım, gözlerim kapalı yatıyordum, damlaları dinliyordum. Tavan yoktu, sadece bir zamanlara ait o çatı altı kirişleri. Uzanmış dinliyordum. Beden ile yağmurun unutmuş olduğum, ezelden gelen bir muhabbeti var. Alışkanlığını kaybettiğim basit bir yaşam, yalnızlık içinde bir yaşam var. Ahşap masada yemek yemek, sonra ekmek kırıntılarını toplayıp serçelere atmak. Çakıyla yavaşça elma soymak ve bu hareketin tam olarak babanın hareketini tekrar ettiğini, onunkinin de dedeninkini tekrar ettiğini keşfetmek. Ne yer aynı, ne zaman, ne el. Ama hareket hatırlar. Yerel *Zucker Woche* gazetesini açmak, daha yeni yeşeren soğanı ve bahçede çiçek açmış bir kirazı düşünerek hava durumunu kontrol etmek. Ait olmadığın bir dünyayla ilgilenmek. Beş civarında, duvarın öteki tarafından, çandan geri kalır yanı olmayan büyük Fransisken saatinin sesi geldi. Kalktım, giyindim, pencerenin kenarına oturdum, şafak söküyordu, Tranströmer'e ait bir cep boyu şiir kitabı açtım, yavaşça, başka zamanlara ait bir keyifle okudum, kitabı kapadım ve eğer ülkeler 70'ler veya

80'lere geri dönse, gelecekteki henüz yazılmamış şiir ve romanlara ne olur diye düşündüm. Sonra son birkaç yıla ait öyle muhteşem ne okuduğumu hatırlamaya çalıştım, sanırım üzüleceğim bir şey yoktu.

7.

Avrupa'nın bir zamanki Doğusunda, önünde daima "eski" sıfatının durduğu kısmında referanduma ne olacaktı? Hepsi tabii ki çoktan dağılmıştı, çocuklar büyüyene kadar aynı çatı altında yaşamak zorunda olan, sonra yolunu herkesin farklı yöne çizdiği eski bir aile gibi. Birbirlerinden nefret etmeseler de, en iyi ihtimalle birbirlerini hiç merak da etmiyorlardı. Herkes ortak sosyalist yatak odasını paylaşırken, hayalini kurduğu (Batılı) metresine gitmek istiyordu.

Fransız başarısızlığından sonra yeni 1968 yılına dönmek için son umudum bu (eski) kamptaydı. Ve tabii ki, **Çekya** 68'in Ülkesi olmak için en muhtemel yerdi. Yirmi küsur yaşlarında Paris veya Prag sokaklarında olmak, insan daha ne isteyebilir ki. Fransa'nın 80'lerin lehine oy kullanmasından sonra bu hayalin yarısı öldü. Paris kaybedilmişti, geriye Prag kalıyordu.

Ama Fransa'da olduğu gibi, dışarıdan iyi görünen şey, içeriden öyle görünmüyordu. 68 efsanesi kulağa hoş geliyordu, zaman köşelerini törpülemişti, Prag baharı –öfkeli Tanrı'nın istila sahnesi hariç– cennet bahçesi gibi cezbediciydi. Ancak istila gerçekti, Tanrı Rus tankı gibi gürlüyordu ve "kardeş ordusu" kadar intikamcıydı, gerçek bir *deus ex machina* idi, üstelik zırhlı.

Prag baharından sonra yıkıcı bir yaz geliyordu ve her zaman olduğu gibi, hayatta bir kırılma olduğunda her şey yerini değiştirir: Sokakta olanlar o yazın ve takip eden tüm diğer yazların soğuk gölgesine geçer, uysal olanlar ise dışarının havasını koklar ve on-

ların yerlerini almaya çağrılırlar. Kırılan vitrinler, göç ettirilenler, hapishanelere gönderilenler, dövülüp tecavüze uğrayanlar, insanı paramparça eden bunlar değil, hatta öldürülenler bile değil, daha sonra bir öğle sonrası, insanların seni artık hayattan uzun süreliğine atmış olan o aynı sistemde sokakta güldüğünü, bir araya geldiğini, çocuk yaptığını gördüğünde hissettiğin, içine işleyen o ince anlamsızlık hissidir. Tarih elli-altmış yılını ziyan etmeyi göze alabilir, elinde binlercesi var, tarih için onlar bir saniyedir, ama hayatının tümü bu tarihi saniyeden oluşan insan, bu sinek ne yapsın. 68'i takip eden o öğle sonraları yüzünden Prag'da 60'ları seçmek istemediler.

Çekya'da savaş yine de uzun süre üç muhtemel eski devlet arasında yapıldı. İlk sırada İlk Cumhuriyet – altın 20'ler... ekonomik mucize... kültürde patlama... dünyanın ilk on ekonomisi arasında... hareketin basın yayın araçları bunları hatırlatıyordu. Her şeyin tıkırında gittiği genç bir ulusun coşkusu. Sonra yüzyılın diğer ucundaki devlet geliyordu, 1989'daki Kadife Devrimi. En sonunda da 1968'deki Prag Baharı, üçüncü güç olmasına rağmen başlarda o da göz ardı edilemezdi. Hangi devleti seçeceksin, isimleri bile cezbediyordu – *altın, kadife, bahar*? 20'lerin arkasında, Südetler'i alıp müreffeh devleti himaye altına alacak bıyıklı bir tip vardı. Prag Baharı'nın arkasında soğuk bir Rus yazı duruyordu, Kadife Devrimi'nin arkasında ise – takip eden hayal kırıklıkları ve sonuna kadar gerçekleşmemiş hayaller.

Neticede 20'lerin doğurduğu korku, 90'ların doğurduğu korkudan daha güçlü çıktı.

Korkuların büyük muharebesi. Böylece Kadife Devrimi ikinci kez galip geldi ve Çekya 90'lara geri döndü.

Polonya'nın da ikinci Polonya Cumhuriyeti üzerine bahse giren ve 20'lere doğru çeken bir hareketi vardı ancak pek başarı sağlayamadı. Sonunda iki grupla işler açıkça 80'lere doğru ilerliyordu. Biri, onyılın tam başına, direnişe, *Dayanışma*'nın doğduğu 1980'e dönüş istiyordu. Taraftarlar o zamanki coşkunun canlandırılması,

yarışın yüksek çıkışla başlaması konusunda ısrar ediyordu, sistemde ilk parti dışı meslek örgütünün üye kitlesinin sadece birkaç ayda 10 milyona ulaştığını hatırlatıyordu. 10.000.000. Yıllar sonra bile rakam etkileyici görünmeye devam ediyordu.

Ancak diğer grup aynı dönemin siyah gözlüklü generalini, Jaruzelski'nin korkuluğunu çıkardı, Bulgaristan'daki babaannem bile beni onunla korkutuyordu, *yat, yoksa o gözlüklü gelir ha*. 1980' den sonra sıkıyönetim, baskılar, hapishaneler takip ediyordu... Bu yüzden başlangıcın temiz olmasını, onyılın tam sonunda, Valensa'nın kazandığı ilk yarı özgür seçimlerle başlanmasını istiyorlardı. Öyle veya böyle 80'lerin başını destekleyen grup üstünlük kazandı. Hatta işler Papa II. Jean Paul'ün seçilmesini, şanlı onyılı başlatan Tanrı işaretini anmak için Polonya'nın yeni başlangıcını iki yıl erken yapmasına kadar vardı.

Neticede hemen hemen tüm Doğu Bloku ülkeleri (Bulgaristan ve Romanya hariç tabii ki) geri dönüp yeniden başlamak için tercih ettikleri nokta olarak 1989'u seçti. Bunda hem sağlam bir sağduyu hem de kişisel tecrübe vardı elbette. Oralarda bir yerlerde, yüzyılın tam sonunda, herkes gençti, hepimiz gençtik, son kez genç olduk. Sonun geleceğine inanıp bu sonu gören 50'liler de, 89'da bu iki rakamın mutlu bir şekilde tersine döndüğünü gören hem yaşanmış hem yaşanmamış 1968'in gençleri de. Ve son olarak 1989' da yirmi yaşında olanlar, 89'u ilk devrim olarak yaşayan genç gençler, burada ilk elden konuşabilirim. Olmayanlar nihayet olacaktı sanki, her şey olmak üzereydi, her şey başlıyordu, hem de yüzyılın sonunda.

Not düşme, tanık olarak konudan sapma hakkımdan yararlanıyorum çünkü oradaydım, hoplayıp zıpladım, bağırıp çağırdım, sonra da takip eden yılların değişiminde bir anda yaşlandım. 90'lar için notlar ve komik gözyaşları. Sistem gözlerimizin önünde değişiyordu ve güzel bir hayat, açık sınırlar, yeni kurallar vaat ediyordu... Hem de çok kısa bir süre içinde, bugün yarın. 1989'un mey-

danlarında şöyle konuşmaların duyulabildiğini hatırlıyorum: Yahu birader, hayal kırıklığına uğratmak istemem ama işlerin yoluna girmesi için en az bir-iki yıl geçmesi lazım herhalde, demişti bir arkadaş, yoksa K. mıydı? Başka biri ürkekçe, belki de üç-dört, hatta beş, tahmininde bulundu. Ohoo, bir görün üzerine nasıl atladığımızı, bir dövmediğimiz kaldı, oha, kim bekleyecek beş yıl be, aloo, üç ay sonra sınavlar başlıyor, bırakın artık şu beş yıllık planları ya...

O günlerde dokunulmaz bir gelecek stoğumuz vardı, biz de onu cesurca dağıtıyorduk. Bunu da, daha sonra anlaşıldığı üzere, son derece safça yapıyorduk.

On yıl sonra, sıfırlı yıllarla, bu stok artık bitmişti, karşımızda sadece dibi parlıyordu. Onyılın sonunda ve bir sonrakinin başında, orada bir yerlerde zamana bir şey oldu, kaset sardı sanki, çatırdadı, cazırdadı, takıldı ve durdu.

8.

İskandinavya hangi mutlu dönemini seçeceğine karar veremezken **Romanya** tersine bir tereddütle çalkalanıyordu. Yirminci yüzyılın tamamı tarihi arayışlar, kötü gelişen şartlar, kimin –Almanların mı, İngilizlerin mi, yoksa Rusların mı– atına binileceğine dair yanlış seçimlerle geçmişti. Kaybedilmiş topraklar ve savaşlar, kuşatmalar, krizler, iç darbeler... 1989 devrimi bile burada kadife değildi. Sanki sadece 60'ların sonu ve 70'lerin başında bir süreliğine bir pencere açılıyordu (o da başka alternatif olmadığı için seçilecekti) – bölünmüş bir dünyada bağımsızlık denemesi. Sonra pencere takip eden onyılın sefaleti, borçları, boş mağazaları ve Securitate[41] ile birlikte birden kapanacaktı.

Tüm bu mutlu, hiçbir eksiği olmayan halklar, Fransızlar, İngilizler... Eh, ben oralardan değilim, arkamda asırlardır süren talihsizliklerim var benim. Şanstan yoksun bir ulusta doğdum. Mut-

luluk Viyana'da bitiyor, Viyana'nın ötesinde Lanet başlıyor. Acımasız Cioran.

Ve bu sadece Romanya örneğini tarif etmiyordu.

Avusturya'daki oylama sanki en bölük pörçük ve en belirsiz olandı. Burada oy kullanmayanların sayısı en yüksekti, kullananlardan da birkaç hareket neredeyse eşit oy oranı almıştı, hareketlerin kendileri ise oldukça kansızdı. Yirminci yüzyılın ilk onyılındaki o renkli çokdilli imparatorluğun özellikle edebiyat ve Yeni Sanat'la aktarılan anısı, verandada kuruyup gitmiş garaş pastasının yanında unutulmuş kahve gibi yavaşça soğuyordu. Ve hiç de iyi bir şekilde bitmiyordu – arşidük cinayetleri, Büyük Savaş, çöküş ve tüm geri kalanlar... İlhak dönemini isteyenlerin oranı kaygı verici bir düzeye yükselmişti ancak yine de yetersizdi. Havada inançtan çok bir alışkanlığa dönüşen bir miktar toplumsal utanç yayılıyordu hâlâ. Kalıcı tarafsızlığını kalıcı güvence kaynağına dönüştüren 70'ler ve 80'lerin Avusturyası, Doğu ve Batı'nın bu suçlu zevküsefası, seçmen pastasının tercih edilen diğer dilimini oluşturuyordu. Sonunda da önceki onyıllarda gizli tutulanların artık ortaya çıkabileceği 90'lar geliyordu – evrak çantaları açılabilir, çekler bozdurulabilir, ajanlar çifte işverenlerinden kazandıklarının peşine düşebilirdi.

Yüzyılın birkaç onyılına yayılan bu kesinlikle belirsiz ve tarafların hemen hemen eşit olduğu sonuçla, Avusturya kendini komşu zaman imparatorlukları arasında yok etme riskine giriyordu, Viyana da –her zaman olduğu gibi– müze şehri olarak kalacaktı. Mutluluk coğrafyasında bir sınır bölgesi.

Neticede çok düşük bir oran farkıyla 80'ler kazandı. Bu galibiyette pek çok kişi yıldızı yeni parlayan Haider'in haleflerinin gizli milliyetçi oylarından şüphelendi. Viyana ve Salzburg röportajlarını seyrederken, kazananların apar topar, artık Avrupa'nın gözünden uzakta, ev ortamında yeni bir referandum ayarladığını ve 1938'deki ilhakın geri geldiğini hayal ettim. 1939'un eteklerinde gömülü çok şey yatıyordu.

9.

Almanya büyük, can alıcı muamma olarak kalıyordu. Orada tarih en uzun süre dans etmişti ve Berlin de onun sahnesi, kabaresi, toplanma yeri, vitrini ve aynı anda duvarı, her şeyiydi. Yüzyılın ilk yarısı kesilip atıldı, yeni aşırı sağcıların boşalan yere protez yerleştirme girişimlerine rağmen. Otoyollar ve Volkswagen bu yarışta kara listeye alınmış olsa da Almanya oraya dönmeyecekti, henüz dönmeyecekti. Ama sonraki onyılların her birinin şansı vardı. Sosyologlar 80'ler için zafer öngörüyor, diye yazdı E. Berlin'den dehşet içinde. Hayal edebiliyor musun, 50'ler ve 60'ların ekonomik mucizeleri değil, 68'den ve tüm diğer şeylerden dolayı 60'lar değil, 80'ler, bu nasıl bir çöküş. 90'lar taraftarı olduğumu biliyorsun, bizim 68'imiz olduğunu söylüyorduk ya, doğru, biraz pejmürde, biraz ikinci el ama bize ait. 90'ların başında yaşamak istiyorum, kazanırsak gel orada, Berlin veya Sofya'da buluşalım... Öpüyorum, E.

Canım E. 90'ların ilk yıllarından onunla birlikte geçtik, sadece o zamanlarda olabilecek fırtınalı bir ilişkiydi. Nihayet 60'ları gördük, diye gülüyordu o günlerde yatakta kendi sigarasını bana uzatırken. Evlenmeyi bile başardık, büyük hata. 90'larda hiç kimse evlenmiyordu, herkes sadece boşanıyordu. Daha aynı onyıl içinde hatayı düzelttik, ayrıldık, sonra o Almanya'ya gitti. Almancadan pekiyi alanların hepsi er veya geç gidiyordu, ben Bulgarcadan pekiyi alıyordum, kaldım.

Yine de 80'ler, en azından Almanlarınki hakkında, tümüyle haklı değildi. Orada her iki tarafta da bir şeyler kaynıyordu. *Wir sind das Volk*![42] diye bağrıyorladı Alexanderplatz'da ve doğudaki meydanlarda. *Atomkraft? Nein danke*,[43] diye bağrıyorlardı batıda; insan zincirleri, barış marşları, kırmızı balonlar, Nena, AIDS ve punk. Sonuç olarak her iki tarafta da durum ilginçti. Ancak günümüz gözüyle 80'leri isteyenlerin çok azı, bölünmüş bir Almanya'ya dönmek zorunda kalacaklarını hayal ediyordu. Ama bunun için de bir hamle yapıldı, 1989'un kendisi için, tam arifesi için oy-

lama yaptılar. Onu bir, iki veya üç yıl uzatmayı umut ederek. İnsan daima bayram arifesinde kalabilse ve coşkunun ringa balığını (Bismarck ringa balığının tersine) geleceğin uzatmalı tecili içinde taze tutabilse, daha ne olsun. Duvarın kalıcı olarak yıkıldığını hayal ettim, sonra da yeniden yıkılmak üzere gizlice dikildiğini. Mutlulukta kısır döngü.

Aslında 1968'in Almanya'da pek şansı yoktu. Geç Marksistlerle romatizmalı anarşistlerin (anarşistler de yaşlanır) sağlam ama göz ardı edilebilir çekirdek grubu hariç, büyük 68 taraftarlarla dolup taşmıyordu. Her şeyden önce onu 70'ler takip ettiği için. Baader Meinhof[44] ve tüm diğer cinayetleri, patlamaları, kaçırma olayları ve soygunlarıyla 70'leri seçmek kolay değildi. Mao ve Tao, Bandiera Rossa, Che Guevara, Marcuse, Dutschke – Avrupa'da 70'ler böyle bir çorbaydı. Halbuki İkinci Dünya Savaşı sadece yirmi beş - otuz yıl önce bitmişti.

Bazen tarihi bir olayın gerçekte olduğundan daha uzak göründüğünün farkına varmıyoruz. Doğduğumda İkinci Dünya Savaşı sadece yirmi üç yıl uzaktaydı, bana ise hep bambaşka bir çağdan gibi gelmiştir.

Gaustin'in diyebileceği gibi: Dikkat, tarih, dikiz aynasından göründüğünden daima daha yakındır...

Neticede 80'ler kazandı. Hayır, Batı Almanya'nın 80'leri kazandı demek daha doğru olur. Fakat Berlin yeniden bölünmüş şehir olarak kaldı. Her iki tarafın da bu konuda ısrar etmesi ilginçtir.

Yaşlı Almanlar Helmut Kohl'un istikrar vaat eden ve güven veren asil duruşu için oy vermişti. Gençler, veya o zamanlar genç olanlar, yani oy verenlerin çoğu, 80'lerin diskosunu seçmişti.

Sonuçta bayağı olan daima kazanır, sıradan olan ve onun canavarları ağır ideolojilerin imparatorluklarını er veya geç istila eder ve ele geçirir. Referandumun büyük galipleri Falco, Nena, Alphaville, 80'lerin tüm Batı Almanya futbol takımı, Breitner'ın sakalı, genç Becker ve Steffi Graf, KaDeWe'nin ağır şatafatı, *Dal-*

las, *İlk Aşk İlk Dans*, Michael Jackson –burada onlara bayılıyorlardı– hatta Doğu Alman televizyonundaki herkese bıkkınlık vermiş "Renkli Çömlek" yılbaşı programı oldu.

Bunun en çok can sıkıntısı ve disko üreten onyıl olduğunu iddia ediyorsun, diye yazıyordu E. seçimlerden sonra, ama insanlar görünüşe göre böyle yaşamak istiyor – can sıkıntısı ve disko içinde.

E. haklıydı tabii ki, ama başka bir şey daha vardı. İnsanlar 80'leri muhtemelen yaklaşan sonlarından dolayı da seçiyordu. Seçimlerle ilgili tuhaf bir şey vardı, bu da bize açık bir işaret veriyordu. Bir onyılı veya yılı seçerken, aslında daha sonra ne olacağını da seçersiniz. 1989'u beklemek için 80'lerde yaşamak istiyorum.

(Doğu illerinin çoğunda ikinci siyasi gücün 30'ların Partisi olduğu hiç kimsenin dikkatini çekmedi.)

10.

Günlerdir (haftalar mı yoksa?) hiç kimseyle konuşmadım. Zaman hissimi kaybediyorum sanırım. Kalkıyorum, giyiniyorum, balık almak için şehre iniyorum, pazar günü. Gaustin'i tekrar aramaya çalışıyorum, sonuç yok, diğer taraftan garip bir sinyal geliyor. Zeytin satıcısıyla biraz laflıyoruz. O İtalyanca konuşuyor, ben bozuk Almancayla cevap veriyorum. Sonuçta bana aklına koyduğu kadar zeytin satıyor. Tepedeki manastıra tırmanırken son sözlerini aklımda çekirdek gibi çeviriyorum: *prego, olivo, grazie, olivo, grazie.*[45] Yukarıya vardığımda onları tükürüp atıyorum. Peynir ve balık da aldım. Balığı temizliyorum, bir ekşi elmayı ince ince doğruyorum, sonra zeytinyağı, fesleğen, limon, biraz şarap ve bir parça beyaz Alp peyniri. Yarım saat sonra balık hazır. Onu en güzel tabağımda masaya koyuyorum. Şarabın kalanını döküyorum. Oturuyorum ve hiç iştahımın olmadığını hissediyorum.

11.

Yokluk Sendromu

Olmadığım onca yer. Napoli'de yokum, Tanca'da, Coimbra'da, Lizbon'da, New York'ta, Yambol'da ve İstanbul'da. Sadece yok değilim, acı verecek derecede yokum. Yağmurlu bir öğle sonrasında Londra'da yokum, Madrid'in akşam hengâmesinde yokum, sonbaharda Brooklyn'de yokum, Sofya ve Toronto'nun pazar günlerindeki ıssız sokaklarında yokum, 1978'de bir Bulgar kasabasının sessizliğinde...

O kadar çok yokum ki... Dünya yokluğumla dolup taşıyor. Ben nerede yoksam, hayat orada. Nerede olursam olayım...

Sadece coğrafi anlamda yok değilim, mevcut olmayışım mekâna özgü değil. Coğrafya ve mekânın asla sadece coğrafya ve mekân olmamasına rağmen.

1989'un sonbaharında yokum, 1968'in o çılgın mayısında, 1953'ün soğuk yazında. 1910'un aralığında yokum, on dokuzuncu yüzyılın sonunda da, şahsen nefret ettiğim diskolara takılıp kalmış 80'lerde de. İnsan aynı bedenin ve aynı zamanın hapishanesinde yaşamak için yaratılmamıştır.

(Gaustin, *Yeni ve Müstakbel Tanılar*)

12.

İsviçre'nin sırası geliyor. Üye olmadan referanduma katılma rızası, (izahı olmasa da) gurur okşayan sürprizlerden biriydi.

Aylar önce Gaustin'le bir tartışma yapmıştık.

Sözümü unutma, demiştim, bunlar herkesin korktuğu gibi kaşla göz arasında 40'ları seçecek.

Bak şimdi, diye yanıt verdi, savaşan bir Avrupa'da İsviçre cennet gibi görünebilir, ama inan bana, öyle değildi. Yahu her an sal-

dırıya uğramayı bekliyorlardı, uçaklar sınırda dolaşıyordu. Hitler pek üçe beşe bakmazdı. Hatta şehir şehir fethedilmesi için ayrıntılarına kadar geliştirilmiş bir planı bile vardı.

Beni bazen rahatsız etse de, Gaustin'in kullandığı bu tanıklık zamanını seviyordum. Oradaymış gibi konuşan birine nasıl itiraz edersin ki?

Yine de savaşa hazırlanmak, savaşa girmeye benzemez, öyle değil mi, diye sataştım.

Hiç emin değilim, cevabını verdi, bazen daha zordur. Komşularında yaşanan tüm dehşete kulak kabartmak, tüfekle ve tam savaş teçhizatıyla uyumak. Sığınak yapmak için Alpler'i kazmak, onlara "tabya" diyorduk, tabyalarda gizlenmek, Reich'ın kredi ve imtiyazlarını sürekli artırmak... Özellikle diğerleri Fransa'yı ânında ezip geçtikten sonra. Bazı şehirlerin İttifak tarafından bombalandığını hatırla – Basel ve Cenevre örneğin, ve Zürih, yanılmıyorsam.

Navigasyon hataları, yanıtını verdim, ABD Hava Kuvvetleri'nin resmi açıklamasını kullanarak. Dedikleri gibi, hiç kimse parasının bulunduğu bankayı kasten bombalamaz.

Ama bu İsviçrelilerin savaş sonrası yardım fonlarına, Marshall planına, Cenevre'deki Kızıl Haç'a ne kadar para akıttığına bir bak, inkâr edilemez, yanıtını verdi Gaustin.

Yine de 40'ları seçecekler, sözümü unutma. Burada daha önce hiç böyle altın, para ve tablo akışı olmamıştır. Bankalar ve "eski ustalar"

Evet, doğru ama paralar bankalara gidiyordu, insanlar ise gerçekten fakirdi, özellikle Zürih dışında. 40'ları asla seçmeyecekler, cevabını verdi Gaustin.

Sonuç itibarıyla Gaustin'in tahmini doğru çıktı. Her zaman doğru tahmin ediyordu. Halbuki tüm sosyolojik araştırmalar savaş yıllarına yüksek bir destek yüzdesine işaret etmiş, bu da Brüksel'i diken üstünde tutmuştu. Fakat son anda referandumun eski ustaları son derece akla yatkın ve bir o kadar da beklenmedik bir karar al-

dı. İsviçre, sürprize bakın, tarafsızlığı seçti. İlginç bir tarafsızlık, tabiri caizse zaman tarafsızlığı. Kendi dönemi olarak referandumun yılı, ayı ve tam gününü seçti.

Ama... ama bu geçmiş değil ki, diye kekeliyordu Avrupa Birliği komisyon üyeleri. Aksine, konuşmamız bittiğinde artık geçmiş olacak, yanıtını veriyorlardı hükümetten sakince. Ve yarın kesinlikle daha geçmiş olacak. Ve böylece her geçen günle birlikte daha da geçmiş olacak.

Tarafsızlık gözetmek aslında daima zamanın dışında bir oyun olmuştur. Sizin zamanınıza göre oynamıyorum – bir süreliğine. Ama ücretini verirseniz onu sizin için ölçebilirim, (kendi üretimim olan) kronometreyle zaman tutabilirim, size saat satabilirim, tablolarınızı, yüzüklerinizi, pırlantalarınızı ve oynarken veya dövüşürken tüm eşyalarınızı koruyabilirim.

Buna hiçbir şekilde karşı gelinemezdi.

Bazı tartışmalardan sonra Avrupa'da İsviçre'nin seçiminin aslında herkes için avantajlı olduğu kabul edildi. Bu tarihi dönemeçte herkes için saatlerini ayarlayabileceği bir ülkenin olması fena olmazdı. İsviçre saatinden başka kimin saatine güvenebilirsin ki? Muhafaza edilen bir örneğin, diğerlerinin uzaklaştığı bir altın zaman standardının olması iyiydi. İkincisi, eğer biri geçmişte şiddetli klostrofobi yaşarsa, İsviçre ona geçici sığınma hakkı verebilirdi. Geçmişten korunma sığınağı.

Yeni zaman sınırlarını denetleyen bağımsız Avrupa kurumlarının da böyle bir ülkede konumlandırılmasının iyi olacağına karar verildi. Zamanın sahipsiz ülkesinde.

13.
P.S. İtalya

Tüm ümidimi yitirmiştim ki sonunda düzensiz, tam bir güneyli gibi oyalanan İtalya, son anda olsa da 60'ları kurtarmayı başardı. Halbuki başta buna işaret eden hiçbir şey yoktu.

Oylamadan önce, göbeği ağırlaşmış kot tulumlu bir adam minik Fiat'ına yaslanarak, Mussolini zamanına dönebilsek, ama Mussolini olmadan, o zaman o kadar çok şey inşa edildi ki, diye konuşuyordu RAI 1'de. Şanslarına seçim kampanyası sırasında bu tür açıklamalar azaldı, başka bir özlem canlandı, Mussolini'nin otobanlarından daha yakın ve daha hoş, onlar da pek öyle kaliteli çıkmadı zaten. *Duce*'nin[46] yerini *Dolce*[47] aldı.

Duce değil, Dolce vita![48] yazıyorlardı duvarlara, aynı isimli hareketin taraftarları. Harcayacak paramız ve harcayacak gençliğimiz vardı, dedi Roma, Piazsa di Spagna'dan bir İtalyan kadın gelatosunu yalayarak, film repliği gibi bir cümle. 50'lerin ekonomik mucizesi 60'larda hâlâ sürüyordu, herkese yetecek televizyon, çamaşır makinesi, Vespa, küçük Fiat, Fellini, Lollobrigida, Mastroianni, Celentano vardı.

Referandumda İtalya, Prag'da, Paris'te ve Berlin'de hiç kimsenin seçmeyi cesaret edemediği o onyılı nihayet seçti. Ertesi gün *Corriera Della Sera* ve büyük gazetelerin çoğu *İtalya 60'ları kurtarıyor* başlığını atmıştı. *Vita brevis, dolce vita longa!*[49]

Altmışlar muhtemelen *Cinecittà*'nın stüdyolarında icat edilmiş bir filmdi, ama filmde yaşamayı kim istemez ki? Gökyüzü mavisi Vespa'ların İtalyası, gecelerin, trençkotların, İtalyan usulü imkânsız boşanmaların, Fontana di Trevi'nin İtalyası. Via Veneto'nun İtalyası, terasların ve 1958'in kasım başındaki o özel partinin, genç kontes Olghina di Robilant'ın doğum günü partisi hakkındaki efsanelerin İtalyası – dansçı Ayşe Nana aniden striptiz yapmış ve dışarıya servis edilen birkaç fotoğraf milletin hayal gücünü uyandırmış, terim uydurulmuş ve 60'lar hazırlanmış, kurgulanmış, arzu edilmiş.

O tatlı hayat, *Dolce vita*, en azından bir ülkede mümkündü.

Her zaman şunu düşündüm ve yaşlandıkça daha sık düşünüyorum: Bir gün hepimiz 60'ların İtalyasına yaşamaya gideceğiz, belki tam olarak Palermo'ya değil, ama Toskana, Lombardiya, Veneto, Emilia Romagna, Calabria'ya bir yerlere. Sadece bu isimleri, isimlerin eriyen gelatosunu, yumuşak *l, ya, m*'leri ve ara sıra bir *r*'nin çekirdeğini ağzınızda tutmak yeterli.

Gençken bir seferinde kendimi orada, küçük bir Pisa meydanında buldum ve o zamandan beri hep istediğim şeyin ne olduğunu biliyorum...

Uyku için verilmediğini anladığın bir gece. Tanımadığın sokakların içlerine doğru iniyorsun. Birkaç kavşaktan sonra gürültü tümüyle kesiliyor. O anda bir *piazza* keşfediyorsun, bir meydan, küçük bir fıskiyesi, köşede de kilisesi var. Bir de küçük bir arkadaş tayfası, gece yarısı sularında serinlikte muhabbet etmek için çıkan birkaç oğlan ve kız. Meydanın diğer tarafındaki banklardan birine oturuyorsun, seslerini dinliyorsun, o anda biri sana mutluluk nedir diye sorsa sessizce onları işaret edersin. Sıcak gecelerde dört tarafın eski binalarla çevrili sohbet ederek, biranı yudumlayarak, böyle bir meydanda arkadaşlarınla birlikte yaşlanmak. Tayfa sessizleştiğinde rahat olmak – ardından kahkaha dalgası gelecektir, dünyadan ne daha fazla ne daha az hiçbir şey istememek, sadece bu sessizlik ve kahkaha ritminin sürmesini. Gelen yazların ve yaşlılığın kaçınılmaz gecelerinde.

Gaustin ile böyle küçük geveze meydanları olan bir Avrupa hayal ediyorduk sanırım. Avusturyalı-Macar sabahları, İtalyan geceleri olacaktı. Onlara duyulan özlem ve hüzün ise – Bulgar.

14.

Avrupa'nın yeni haritası böyle görünecekti:

Neticede insanlar referandumda genç oldukları yılları seçti. Bugün yetmiş yaşında olanlar 70'lerde ve 80'lerde gençti, o zamanlar yirmi-otuz yaşlarındaydılar. Yaşlananlar gençlik yıllarını seçti, ama o yıllarda henüz doğmamış olan gençler yaşayacaktı bu zamanı. Bunda, gelecek neslin yaşayacağı zamanı seçmekte, belli bir adaletsizlik vardı. Aslında tüm seçimlerde olduğu gibi.

Gençlerin o kadar masum olup olmadığı başka bir konu. Veriler, birçoğunun geçen yüzyılın hatırlamadıkları onyılları için yaşlılardan bile daha hevesle oy verdiğini gösteriyordu. Bir tür yeni muhafazakârlık, yeni bir duygu, dayatılmış bir özlem nesilden nesle aktarılıyordu.

Seksenler imparatorluğu, bir zamanların Almanyaları, Fransa, İspanya, Avusturya ve Polonya ile, Avrupa'nın merkezinde en bü-

yük ve omurga kadar güçlü bir grup olarak beliriyordu. Onlara Yunanistan, bu fakir İtalya da katılacaktı.

Yetmişlerin kuzey ittifakı İsveç, Danimarka, Finlandiya ile diğer büyük gruptu. Buradaki tek güneyli istisna Portekiz'di. Ama 70' lerin kuzeyinde yaşayanların kıtanın diğer ucunda kendi güney sömürgelerine ve sıcak plajlara sahip olmasından daha hoş ne olabilir. Sosyalizm zamanının "en mutlu kulübesi" olarak Macaristan da bu ittifaka katıldı.

Çoğu ülkede ikinci bir siyasi güç, ikinci bir rüya ve bir bakıma 80'ler imparatorluğu için parlak bir gelecek olarak beliren 90'lar, aslında hiç hafife alınmamalıydı. Buraya 1989'dan beri hâlâ kendi bağımsızlıklarının sarhoşluğunu yaşayan Çek Cumhuriyeti, Litvanya, Letonya ve Estonya giriyordu. Slovenya ve Hırvatistan da nihayetinde Yugoslavya savaşından sonra katılmayı öngören özel bir maddeyle yirminci yüzyılın son onyılını seçmişti. Bu hem daha liberal olanlar hem de milliyetçi görüşlüler için iyi bir seçimdi, her biri gelişme ümidi görüyordu. Buraya, 90'ların bu biraz parçalanmış ve huzursuz ülkesine, İrlanda kaplanı da omuz (veya pençe) verdi. Diğer ülkelerden yeni göçmenlerin akın etmesi de bekleniyordu. 70'lerin ve 80'lerin imparatorlukları er veya geç burada toplanıp uzlaşacaktı. Neticede herhalde hepsi 1989 noktasında birleşecekti.

Sadece üç-dört temel zaman ittifakında, hem de yirminci yüzyılın ikinci yarısında yoğunlaşmak, gelecekteki bir birleşme için umut verici bir adım olarak yorumlandı. Ancak tüm vatandaşlar bir süreliğine kendi ülkelerinin ve en yüksek sayıda oy alan onyılın sınırları içinde kalmalıydı. Zamanların karıştırılmasından, en azından başlarda, işler toparlanıp yoluna girene kadar kaçınılmalıydı. Sonra sınırlar kaldırılacaktı. Aslında bu konuda keskin bir bölünme vardı. Artzamancılar zamanın yeniden başlatılıp ilk yıllardan sonra doğal şekilde ilerlemesini öngörüyordu. Ancak eşzamancı-

ların kampı, seçilen onyıllarda daha uzun süre kalmakta ısrar ediyordu. Prosedür yavaş ve hantal görünüyordu ve ne kadar sürdürülebileceği hiç belli değildi...

Pandora'nın geçmişin armağanlarıyla dolu kutusu artık açılmıştı...

15.

Onu her yerde, 70'lerde de, 80'lerde de aramışlar... Oturup oyalanmayı sevdiği 60'ları altüst etmişler ama ondan hiçbir iz yokmuş. Ne kliniklerde, ne geçmiş yerleşkelerinde. Heliostrasse ve bir sürü başka yerden beni doktorlar aradı. Onu ben de üst üste birkaç gün aradım ama inatla cevap vermeyince sonunda Zürih trenine atladım.

Gün güzeldi, ağaçların tepesinde görünmez kuşlar ötüyordu. Bir kadın güneşe oturup bir kitap açmıştı. Balkonda okuyan bir kadın. Dünya hâlâ aynıydı.

Gaustin tabii ki ortadan kaybolmuştu. Onunla deneyimim açısından olağanüstü bir olay değildi bu, ancak böyle bir zamanda yine de oldukça garip ve bir ölçüde sorumsuzca görünüyordu. Tüm bu salıverilen geçmişin temeline yerleştirilen zaman bombasını hissetmiş miydi acaba? 30'lardaki fizikçilerin atom suçunu hissetmiş miydi? Geçmiş onu yine mi içine çekmişti? Belki de kısa süreliğine başka bir zamanın içine düşmüş ve oradan çok yakında geri gelecekti. Bir anlığına kendi işini bitirmeye karar verdiğini düşündüm. Ama ben yaşıyorsam, Gaustin ölebilir mi...

40'ların katında birbirimizi en son gördüğümüz küçük odayı hatırladım, tabiri caizse onun en son gizli ofisiydi. Onu bulmak da bulmamak da aynı derecede korkutucu olurdu. Kapıyı çekinerek açtım. Çalışma masasının üstünde, maket uçakların yanında, üzerinde adımın yazılı olduğu büyük kahverengi bir zarf duruyordu.

İçinde elyazısı ve imzası olan, klinik ve geçmiş yerleşkeleriyle ilgili her şeyin geçici ve belirsiz bir süreliğine emrime kaldığını belirten bir sayfa vardı. Başka bir şey daha vardı – 1/16 formatında, yumuşak kapaklı, yarısı doldurulmuş sarı bir defter, onu daha sonra okuyacaktım. Bir de New York Kütüphanesi'nin tarihi Gül Okuma Odası'na ait siyah beyaz açık bir kartpostal, arkasında Gaustin'in elyazısıyla iki satır.

1939'a kadar gitmeliyim, oraya ulaştığımda yazacağım.
Elveda, G.

Tam onun tarzında. Her şeyi iki cümleyle terk edip gitmek. (Şahsen alındığımı itiraf etmeliyim.) Herhangi bir talimat yok, kalp yok, hiçbir şey yok. Tüm projeleri buraya varmıştı. Demek istediğim, tüm çılgınlıkları. Ve onların bir parçası olduğum, ona kandığım, onunla birlikte uydurduğum için kendi çılgınlıklarım da. Hareket halindeyken bir yüzyıldan başka bir yüzyıla atlamıştı. Bunu daha son görüştüğümüzde biliyormuş, karar alınmış. Bana bu yüzden savaştan önce saat altıda buluşalım deyince öyle dik dik bakmıştı.

39'un bombasını etkisiz hale getirmeye gitmiş. Er veya geç onu takip edecektim.

Birkaç klinik ve geçmiş yerleşkesiyle şimdi ne yapacaktım, geçmiş oralardan sızmış ve artık çevre şehirlere resmi olarak yerleşmişti. Alzheimer dünyasında Alzheimer mekânlarıyla ne yapmalıydım? Birkaç gece bunu düşündüm. Her şeyi üzerime nasıl yıkabilmişti? Klinikler kalmalıydı elbette, hastaların korunmuş bir geçmişe ihtiyacı vardı. Dışarıdaki zaman kargaşasında buna daha da fazla ihtiyaç vardı.

V.

İHTİYATLI CANAVARLAR

Ve geçmişin iblisleri ortaya çıktığında, insanların içine yerleştiler...

Gaustin, Sarı Defter

İkimizden hangimizin bu sayfayı yazdığını bilmiyorum.

J. L. Borges, *Borges ve Ben*

1.

Kutu açılmıştı...

Başlangıçta, ülkeler mutlu onyıllarını seçtikten birkaç ay sonra, görece bir sükûnet hâkimdi. Eski film, albüm, vinil plak ve pikap üretiminde patlama yaşandığı açıkça görülüyordu. Bir zamanki dergi ve gazetelerin düzenli basımı yeniden başladı, telgraf, daktilolar, karbon kâğıdı geri geldi... İnsanlar geçmişin ne kadar ayrıntıyla dolu olduğunu unutmuştu ve şimdi neşeyle bir şeyler keşfediyorlardı, bodrumlara inip eski nesneler çıkartıyorlardı, onları temizliyorlardı, yeniden boyuyorlardı, tamire veriyorlardı. Pul, kibrit kutusu, peçete ve plak koleksiyonlarını çıkartıyorlardı. Sinemalar durmadan eski filmler gösteriyordu, yönetmenler eski filmlerin yeniden çekilmesi için sipariş alıyordu, mantar gibi retro dans kulüpleri çıkıyordu, Doğu'nun eski Lada'ları veya Batı'nın Opel Rekord'ları sokaklarda gittikçe daha sık görülüyordu, hafif sanayi ray değiştiriyordu...

Ancak zamanla vagonu devirebilecek şeyler de vardı. Bazen unutmak hatırlamaktan daha zordur. Örneğin cep telefonu, internet, sosyal ağlardan vazgeçmek... Bazıları bunu seve seve yapıyordu, zaten amaç buydu – yavaşlamak, atmak... ama oranları son derece düşüktü. Sanal eroin işini yapmıştı. Çoğu, 50'ler veya 60'lara oy verenler bile vazgeçmek istemiyordu. Mobil operatörlerin ve

sosyal ağların imparatorlukları da olası bir geri dönüşten memnun değildi, kuralları boykot etmek için gizlice para akıttıkları söyleniyordu.

Öte yandan referandumda "kaybedenler"in isyanı güçleniyordu. Örneğin 90'lara oy verenler 70'lerin zamansızlığına ayak uydurmayı reddediyordu. Herkes oy verdiği ve kampanya sırasında canlandırdığı onyılı istiyordu. Ülkelerin üzerinde anarşizm ve çözülme eğilimi dolaşıyordu. Cennet gibi görünmesi gereken şey aniden, yavaş yavaş dağılmaya başladı. Hoşnut olmayanlar kendi yerleşke ve bölgelerine ayrılmaya, küçük bölgeler belirleyip onlara farklı zamanlar yerleştirmeye başladı. Yerel yeniden önem kazandı.

Eğer durumdan haberi olmayan biri yolculuğa çıkarsa, kendini aniden herhangi bir rehberde yer almayan farklı bir zamanda bulabilirdi – kooperatifleri ve eski traktörleriyle erken sosyalizme çekilmiş bir Doğu Avrupa köyü, Bulgar Aydınlanma dönemi evleriyle ayaklanma hazırlığı içindeki bir kasaba, veya dağ çadırları, trabantlar ve Doğu Almanya Kızılderililerinin olduğu bir orman. Her türden geçmiş zaman kıtanın sokaklarında yuvarlanıyor, birbirine karışıyor ve aynı anda yaşanıyordu.

Eski yol rehberleri yeni "zaman rehberleri" ile değiştirilmeliydi.

2.

Dünya açık bir zaman kliniğine dönüşmüştü, sanki duvarları yıkılmıştı. Gaustin, zamanları karıştırmamak için çıkışta kapıyı iyice kapatmamı isteyen kişi, tüm bunları öngörmüş müydü acaba...

Geçmiş, yatağından çıkan ve etraftaki her şeyi sular altında bırakan, dar sokaklara çarpan, zemin katları basan, duvarlara tırmanan, pencereleri kırıp odalara giren, dalları, yaprakları, boğulmuş

kedileri, posterleri, sokak müzisyenlerinin şapkalarını, akordeonları, fotoğrafları, gazeteleri, film sahnelerini, bir masa ayağını, tekrarlayan dizeleri, yabancı öğle sonralarını, atlayan plakları sürükleyen bir nehir gibi akmaya başladı. Geçmişin büyük gelgit dalgası.

Zaman temelli yeni ülkeler haritasının epey kısa ömürlü olacağı netleşmeye başlamıştı. Referandumla uyanan iblisleri geri göndermenin yolu yoktu. Sürünüp dışarı çıkmışlardı bir defa, her yerde vızır vızır dolaşıyorlardı, Hesiodos'un tarif ettiği gibi, sessiz ama baştan çıkarıcıydılar...

Dünya başlangıçtaki keşmekeş haline geri dönüyordu, ama her şeyin başlangıcı olan o ilkel kargaşaya değil, sonun kargaşasına, içindeki tüm canlılarla birlikte mevcut zamanı boğacak sonun acımasız ve karmakarışık bolluğuna...

İblisler serbest bırakılmıştı...

3.

Klinikleri yürütmek için daha genç ve hırslı iki doktor buldum. Bir yığın kitap, boş defter ve kalem stoğuyla tepedeki manastıra, on yedinci yüzyıl duvarlarının arkasına, çan kulesinin tam altına döndüm. Manastırın (ve on yedinci yüzyılın) yüksekliklerinden, geçmiş selinin nereye kadar ulaştığı daha iyi gözlemlenebilirdi, hem suları buraya gelene kadar da zaman geçerdi. Gaustin'in bana bıraktığı her tür gözlem, yeni ve müstakbel tanılar (bu ismi vermişti), kişisel notlar ve sanki kasten bırakılmış boş yerlerle dolu sarı defteri de almıştım. Kısa bir süre sonra onu doldurmaya başladım. Önce onun notlarını G. ile, kendiminkileri ise G. G. ile işaretledim, sonra durdum. Elyazılarımızın birbirinden ayırt edilmediğini fark ettim.

4.

Zamanların bu şekilde karışmasının tek sebebi Tanrı'nın kasedi geri sarması olabilir mi? Unutmaya başlayan bir Tanrı'nın belirsiz hafızasındayız. Başlangıçta söylediklerinin hatırasını kaybeden bir Tanrı'nın. İsimlerden oluşan bir dünyada onları unutmak onun tek doğal sonudur.

Tanrı ölmedi. Tanrı unuttu. Tanrı demanslı.

(G. Sarı Defter)

Yapmaya (veya söylemeye) cesaret edemediklerim Gaustin'e dönüşüyor.

Yine de bu "Tanrı demanslı" konusunda fazla radikal. Tanrı sadece unutmaya başladı. Bazen zamanları karıştırıyor, anıları karıştırıyor, geçmiş tek yönde akmaz.

Dünyanın tüm hikâyelerine sahip olan bir tanrının kafasından neler geçer acaba? Hem gerçekleşmiş hem gerçekleşmemiş hikâyelerine. Bu dünyanın her saniyesindeki tüm hikâyelerimize.

(G. G. Sarı Defter)

5.

Hangi noktada benden daha gerçek olmaya başladığını tam olarak hatırlamıyorum. İnsanlar Gaustin hakkında okuyordu, onu merak ediyorlardı, tekrar ortaya çıkmasını bekliyorlardı, neden geciktiğini soruyorlardı. Kendisiyle ilgili düzenli öykü gönderdiğim dergi ücretimi ikiye katladı. Gaustin'in 60'ların jestiyle göz kırptığını görüyordum – hergele, yarısı benim olmalı. Senin hiçbir şeye ihtiyacın yok, yanıtını veriyordum, seni ben yarattım ya. Öyle mi, diyordu kaşlarını kaldırarak, hep bu boğazlı kazak ve yuvarlak gözlüklerle mi idare edeceğiz, bir açık mavi Pontiac veya en azından bir Mini Cooper yakışırdı.

Git başımdan, sana en çok bir Vespa verebilirim, o kadar.

Yıllar geçtikçe kimin kimi yazdığını ayırt etmek giderek zorlaşıyor. Belki de üçüncü bir kişi, fazla gayret göstermeden ve tutarlılık gözetmeden, ikimizi de yazıyor. Bazen daha mutlu ve daha iyiyim, öyle olduğumu yazıyorlar, ben de havalara uçuyorum, ama daha bir sonraki paragrafta kanatlarımı kırpıyorlar, ben de tozlar içindeki bir güvercin gibi sendeliyorum. Kendi kendime tekrarlıyorum, hikâyenin öteki tarafında olduğunu unutma, hikâyenin öteki tarafında olduğunu unutma... Sen onu yazıyorsun, o seni değil. Bir başkasının seni yazdığını hissetmeye başladığın an işin biter, iblisler seni ele geçirir, en çok korktuğun şey meydana gelir, beynin kış ambarı gibi boşalmaya başlar. Hayır, duruma hâlâ hâkimim... Sanırım kapıları hâlâ sıkıca kapalı tutuyorum.

Yazan benim...

Yazdığım sürece, kim olduğumu biliyorum, ama durduğumda artık o kadar emin olamıyorum.

6.

Tüm radyo istasyonları geçmiş onyıllardan müzik ve haber yayınlıyor. Bugün olup bitenlerin artık hiçbir önemi yok. Referandumda hangi onyılın seçildiği de önemli değil, herkes kendi onyılında yaşıyor. Geçmişte düzen olduğunu düşünüyorduk, düzenlenmiş resimlerle dolu bir aile albümünde olduğu gibi – burada çocukken, burada mezuniyette, burada askerim, ilk düğünüm, kızımın doğumu... Alakası yok.

Bugünün haberlerini yayınlamaya çalışan küçük, yarı yasal bir radyo istasyonu buldum. Ama o da geçmişi (tüm keşmekeşiyle) yayınlamak zorunda kalıyor.

7.

Bugün çocukluğumdan beri denemediğim bir yiyecek hazırlamak geldi aklıma – gazete üstünde yumurta. Bildiğim en basit tarif. Ocağın üstüne bir parça gazete koyuyorsun ve üstüne yumurtayı kırıyorsun. Bir zamanlar sorun yumurtanın olmamasıydı, şimdi gazete yok. Çok şükür gazete buldum, ocağı açtım, daha düşük ayarda, ve oda sekiz yaşından beri duymadığım bir kokuyla doldu. Yumurta ve kızarmış kâğıt kokusu, kuru bir koku. Harflerin bir kısmının yumurtanın beyazına geçtiğini hatırladım. O dönemde gazetenin her şey için kullanıldığını da hatırladım. Dedem peynirini gazeteye sarıyordu, öğle yemeğine oturduğumuzda da peynir parçasının üzerindeki başlıkları okuyabiliyordum.

Yazın pencerelere stor yerine gazete takılıyordu, hem böyle sinekler de kirletmiyordu. Sineklerden bahsetmişken, köyde tavandan sarkan, onların lekeleriyle dolu çıplak ampul geldi aklıma, babaannem etrafına gazeteden hızla sararıp yanan abajur gibi bir şey yapardı.

Güzel bir gazete üstünde yumurta oldu.

8.

Kötü uyudum, rüyamda sel ve canavarlar gördüm, yangınlar... genel olarak Eski Ahit rüyaları, gerçek bir kâbus. Üstelik sigaralarım da bitmiş ama dışarıya çıkasım yok, yeterince tütün stoğum var. Sadece saracak kâğıt bulmam lazım. Gazete artık yok, defterin sayfaları fazla kalın... neredeyse pirinç kâğıdı kadar ince sayfalı eski bir defterim var, ta 90'lardan kalma, eski şiirlerle dolu ama zaten işe yaramıyorlar.

9.

Kör Vayşa Sendromu

Sol gözüyle sadece geçmişi, sağ gözüyle sadece gelecekte olması gerekenleri gören bir kız vakası anlatılır. Bazen geçmişle gelecek arasındaki sınır o kadar daralır ki, kız sol gözüyle ayın nasıl kaybolduğunu görür, sağ gözü için ise güneş doğar. Bir başka sefer sınırlar ayrışır ve sol gözün önünde ilk günlerin ıssız ve gelişmemiş yeryüzü, sağ gözün önünde ise son günlerin harap olmuş ve yine gelişmemiş gezegeni yayılır.

Daha sonra bilimde tanınırlık kazandığı ismiyle Kör Vayşa Sendromu'nun belirtisi, tam da bu geçmiş ve gelecek eşzamanlılığı, dünyayı asla şimdiki ve buradaki varlığıyla değil, aynı anda öncesi ve sonrasıyla görme yeteneği veya lanetidir. Geçmişte yaşayanların veya sadece gelecekte yaşayanların sendromundan farklıdır ve iki kat daha şiddetlidir.

Klinik tablo: hiçbir zamana ait olmamanın verdiği acı hissi, geçmişle gelecek arasında keskin sıçramalar, normal çalışan gözbebeklerinde fiili körlük, kendine zarar verme girişimleri ve intihar eğilimi. *Ait olmayanların sendromu* olarak bilinen duruma yakın.

Bundan muzdarip olanlar dışarı refakatsiz çıkamaz çünkü yü-

rüdükleri sokak bir gözleri için henüz yoktur, diğeri için ise vızır vızır arabaların geçtiği bir otoyoldur. Hastalık oranının bir-iki yılda iki katına çıkması bekleniyor.

(Gaustin, *Yeni ve Müstakbel Tanılar)*

G., tam adını bile yazmayacağım, beni bazen hakikaten çileden çıkarıyor. Beni daha önce de çileden çıkarmıştı, ama tuhaf olan, şimdi, burada olmadığı halde de bunu yapması. Burada olmadığı halde satırlar arasından sırıtması bile iğrenç bir olay. Her şeye pervasızca el koyması beni çileden çıkarıyor. Tüm bu coşkunluklar ve kendinden geçmeler... Hey, yavaş ol, bekle biraz, seni ben yarattım, seni ben... Tek bir cümle yeterli, örneğin: "Gaustin o eylül ayının ilk gününde aramızdan ayrıldı..." – ve bu kadar.

Hayatım boyunca birileri güneydoğulu kalbimin sıcaklığını hep kötüye kullandı.

10.

Yıllar önce, hâlâ seyahat ederken, Krakow'daki Dominik Kilisesi'nde bir pazar ayinine katıldım. Şubattı, soğuk ve kasvetliydi, kar atıştırıyordu. Merdivenlerde oturan kısa paltolu bir kız, çocuk arabalı ebeveynler ve korku içinde onlara yaslanan iki sümüklü çocuk, sakalını metronom ritmiyle sallayan yaşlı bir evsiz, endişeli insan yüzleri gördüm. Aynı yüzleri ve bedenleri, aynı sahneyi 40'larda bir noktada da gördüm sanki (yirmi yıl sonra doğmuşum). Son günler geldiğinde insanların yüzleri nasıl olacak? Bu yüzlerde herhangi bir işaret olacak mı, yoksa aynı bizimkiler gibi mi olacak?

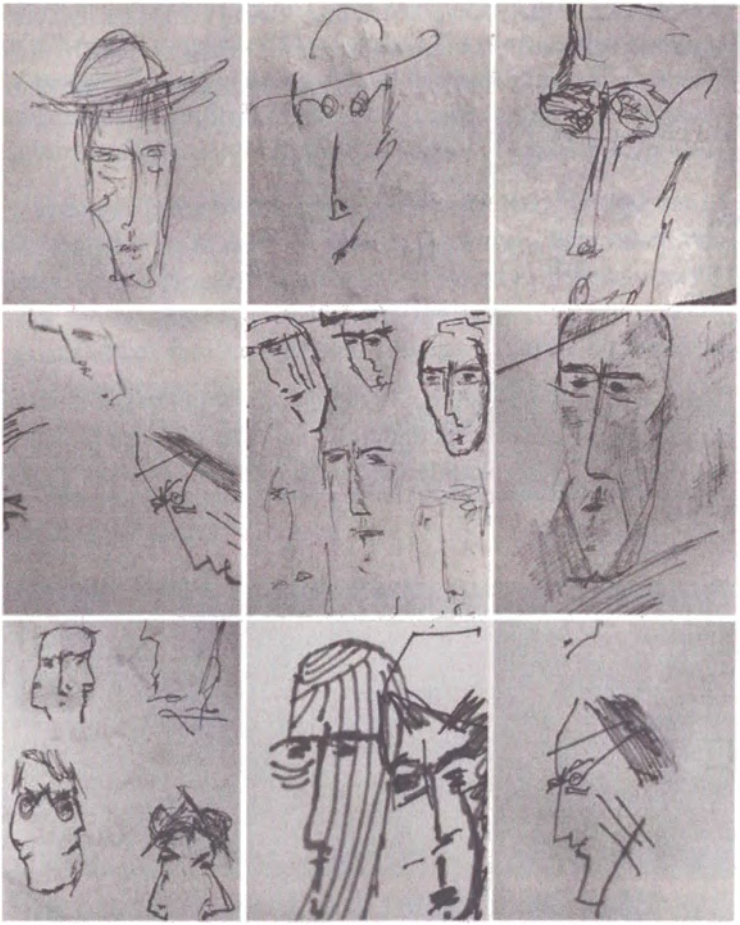
Yıllar sonra, bir öğle sonrası, Avrupa'nın bir yerinde bir başka suikast girişiminden sonra saatlerce Lahey Müzesi'nde kaldım. Baş-

ka zamandan kalma bir sığınak gibi. Günün haberlerinden kaçan insanlarla doluydu müze. Kazak ve kotlu bir kız *İnci Küpeli Kız*'ın önünde duruyordu. Onlardan bir adım uzaklıkta dikiliyordum ve yerimden kıpırdamıyordum. Yüzleri aynıydı. Demek zaman sadece bir giysi, bir küpe... Salondaki görevli Vermeer'e benziyordu.

11.

Defterlerim aceleyle çizilmiş yüzlerle dolu. Var olmayan insanların yüzleri... Ve burası, bu defter de. Ve yıllar boyunca tuttuğum tüm defterler... Kim olduklarına dair fikrim yok, benzerlik aramıyorum...

Ne yapıyorsun?
Olmayan yüzler çiziyorum.
Henüz doğmamış mı, artık olmayan mı?
Henüz doğmamış ve artık olmayan.

Yüz özelliklerini birleştiren, yansıtan ve yabancı yüzler üreten bir yazılım icat etmişler, ve yüzler kesinlikle inandırıcı. Yazıda her fo-

toğrafın altında hiçbiri yok diye tekrarlayıp duruyorlardı. Bana ise sürekli onlarla bir yerlerde karşılaşmışım gibi geliyor. Olmayan insanlara ait yüz üretmekte ürkütücü bir şey var, tam ne olduğunu bile açıklayamıyorum.

12.

Yüz açlığı. On dokuz yaşındayım, Bulgaristan-Yunanistan sınırında sınır muhafızıyım. Bir yıl boyunca hiç kimsenin olmadığı bir yerde kalacağım, orada bir insan yüzü görürsen vurmak zorundasın. Kimsenin geçme hakkı yok. Karakolda on iki asker ve bir komutan daha var – sabah, öğle ve akşam sürekli gözümün önünde olan yegâne yüzler. Ve burası hapishane bile değil. Ayda bir kez bir gün izin hakkı var. Çoğu bu günü uyumak için kullanıyor. Bir asker için uyku da yemek kadar önemli şeylerden biridir. Seks ulaşılmız bir değerdir. Bu günü yakındaki, taş çatlasa üç bin kişinin yaşadığı taşra kasabasına gitmek için kullanıyorum. Orada kimseyi tanımıyorum. Karanlıkta kalkıp birkaç kilometre yürüyorum, yolda bir at arabasıyla karşılaşırsam ona otostop çekiyorum, buradan nadiren araba geçer. İki saat sonra kasabadayım, tam merkezdeki tek kafe açılırken, dışarıda oturup bir şeyler, limonata veya Schweppes söylüyorum ve yüzlere bakıyorum. Oturuyorum ve bakıyorum – o zamanlar dediğimiz gibi, "sivil insan" yüzleri. Asker harici yüzler. Gözlerim kendiliğinden peşlerine takılıyor. Bana tatmin ve huzur veren tek şey bu. Bu dünyanın bir yerinde, bu hudut karakolunun dışında normal hayat süren insanlar var. Bana çok uzak görünüyor ve korkarım gaz maskesi çantamda gizlediğim kitapta dendiği gibi, oraya asla "yetilerim hasar görmeden" geri dönemeyeceğim.

Farklı insan yüzlerinin olduğunu bilmenin verdiği güven duygusu ve kendi yüzünün onların bir parçası olmadığına, belki de var olmadığına dair yükselen korku.

13.

Yirmi birinci yüzyıl *wi-fi* bağlantısına sahip olan, on yedinci yüzyıldan kalma bir odaya kapanmış, dünyayı izliyorum, en az yüz yıllık ahşap bir masanın üstünde yazıyorum ve on dokuzuncu yüzyıldan kalma metal başlıklı bir yatakta uyuyorum. Gelecekte olacak geçmişi baştan sona sahnelemeye çalışıyorum. Hafızam zayıflıyor, akıl beni terk ediyor, uydurduklarım peşime takılıyor, bana yetişip önüme geçiyor. Bağışla beni, ütopyalar tanrım, zamanlar karıştı ve artık ne dediğini, anlattıklarının çoktan mı olduğunu yoksa daha yeni mi olacağını bilmiyorsun.

14.

Ve olanların da, olmayanların da kitlesel olarak suretini çıkartmaya başladılar...

Gittikçe daha ayrıntılı, gerçek olaylara gittikçe daha yakın, bazen onlardan daha da gerçek. Ve kimse artık neyin gerçek neyin suret olduğunu ayırt edemeyecek. İkisi iç içe geçecek ve gerçek kan döküldüğünde, sıcak insan kanı, insanlar tiyatrodaki gibi alkışlayacak, başka bir yerdeyse zehirli zincifreden damıtılan kırmızı boyayı kan sanıp ziyadesiyle vahşileşecekler...

(Gaustin, *Zamanların Karışması Üzerine*)

15.
BURG TİYATROSU, 1925/2025

Peer Gynt, o kuzeyli Odysseus döner... Korkunç bir fırtına çıkar, göklerde şimşekler çakar, deniz öfkeli, gemi her an parçalanacak...

Aniden, sahnedeki gökgürültüsünün ortasında salon tarafından tabanca sesleri gelir. Birinci balkonun locasında bir kadın çığlık atar. Kurşun sağ yanağından geçmiş, dile takılıp diğer taraftan çıkmıştır. Zemin kattaki seyirciler yukarı bakar. Ve, ah, dehşet – bir adamın kafası korkuluklardan aşağı sarkıyor. Koltukları hemen aşağıda olan dehşete düşmüş iki kızın gül kurusu renkli elbiselerine kan damlaları siner. Tüm salon ayağa kalkar. Birkaç çift koşarak çıkar, çıkışta itişme yaşanır, diğerleri yerlerinden kıpırdamaz...

O anda ufak tefek bir kadın, hâlâ tüten Mauser tabancasıyla locada belirir, yaralıya el uzatır, kurban kanlı yüzünü kaldırır ve üçü, heyecanı dorukta seyircilere nazikçe eğilir.

Trajedinin sonu. Artık kimse oraya bakmasa da, sahnenin perdesi sessizce kapanır.

Burg Tiyatrosu'nda *Peer Gynt* – Viyana'nın en büyük cazibelerinden biri. 1925 gösterisinin tümüyle yeniden sahnelenmesi, Makedon devrimci Todor Panitsa'nın aynı yıl 8 Mayıs'ta öldürülmesi eşliğinde, beşinci perdede, fırtına sahnesinde, tam "beşinci perdenin ortasında ölünmez" repliğinden önce. Yüzünden yaralanan kadın karısıdır. Panitsa'yı vuran ufak tefek kadın karşıt bir grubun üyesi, adı Mença Kırniçeva (tam adı Melpomene, tiyatronun ilham perisi, ne kadar ironik).

Seyirciler esas olarak bu dakikalar için gelmiştir – sahnede gemi kazası, salonda ise kan. 20'lerin tadını bir tiyatro cinayetiyle kim hissetmek istemez ki? Bir sonraki yılın biletleri şimdiden tükenmiş.

16.

Geleceğin çekini şimdiden bozdurdunuz mu, dostlarım? Geleceğin teminatsız çekini...

Aziz Augustinus *İtiraflar*'ının on birinci bölümünde, ne de olsa geçmiş *artık* yok, gelecek ise *henüz* yok, diyor. Bu *henüz*'de bir teselli var yine de, gelecek yok ama gelmesi gerekiyor. Peki gelecek de *artık* yoksa ne yaparız? *Henüz* olmayan bir gelecek, *artık* olmayandan ne kadar farklıdır? Bu yoksunluk ne kadar farklıdır? Birincisi vaatle doludur, diğeri – kıyametle.

(Gaustin, *Zamanın Sonu Üzerine Notlar*)

17.

Hafıza seni terk edemeyeceğin tek bir kişinin sabit sınırları içinde tutar, seni oraya zamklar. Unutkanlık seni özgür kılmak için gelir. Özellikler keskinliğini ve kesinliğini kaybeder, belirsizlik ise şekilleri bulanıklaştırır. Tam olarak kim olduğumu hatırlamıyorsam, herhangi biri, kendim bile, hatta küçükkenki kendim bile olabilirim. Aniden gençken bayıldığım o Borges oyunları, suret oyunları, gerçek oluyor ve kendi başıma geliyor. Sontag'ı tersine çevirirsek, metafor olan, hastalık oluyor. Gaustin'le ilk görüştüğümüzde ömürleri bir gün olan sineklerin gün sonunda ölümlerini tartışırken dediği gibi, burada artık metafor yoktur. Burada tarihin hangi tarafında olduğundan artık gerçekten emin değilsin. Burada "ben" en anlamsız kelime, dalgaların kıyı boyunca yuvarladığı boş bir deniz kabuğu olur.

Büyük terk ediliş başlar. Olduğun tüm bedenler seni birer birer terk eder. Kendi kendilerini özgür bırakırlar.

Terk edenlerin meleği ve terk edilenlerin meleği – bazen ikisi de aynı...

18.

Sarı defterde birkaç gün boyunca huzurumu kaçıran şu nota rastlıyorum:

"Hafızası tarafından terk edilenler hakkında roman yazarken kendi de hafızasını kaybetmeye başlar... Ne anlattığını unutmadan bitirmek için acele eder."

Dalga mı geçiyor, korkutuyor mu, yoksa önüme bir fikir mi atıyor?

19.

İsim unutmanın yarattığı sıkıntı... Belli bir yaşta elbette herkes bundan şikâyet eder. Ama çok yakın kişilerin isimlerinden bahsediyoruz. Örneğin bir zamanlar birlikte yaşadığın, birkaç yıl evli kaldığın, şu anda da sana romanını uzatan ve son derece özel bir ithaf beklentisiyle gülümseyen kadının ismini unutamazsın. Bir süre önce okur önüne çıktığım nadir buluşmaların birinde sıraya girmişti.

Ve... tam bir kilitlenme. Vücudunu ayrıntılı olarak hatırlayabiliyorum, nerede beni olduğunu, ilk sefer nasıl yaptığımızı, hayatımın beş yılı sonuçta.

Ama isim... zihnimden onlarca isim geçiriyorum ve hiçbiri onunki değil. Bu ilk defa başıma gelmiyor ama hiç bu kadar korkutucu olmamıştı, asla bu kadar yakın biriyle olmamıştı. Çaresizce bakınıyorum, sıradakiler bekliyor. Böyle durumlar için birkaç numara biliyorum – yakında tanıdık biri varsa ismini duymak için onunla tanıştırabilirim, ama şu anda ne yazık ki etrafta böyle biri yok. B planına geçiyorum. Yeterince kişisel ama isimsiz bir ithaf yazmak. *Bizi oluşturan ortak geçmişimize* gibi bir şeyler yazıyo-

rum. Kitabı uzatıyorum. Açıyor, sonra masumca bana geri veriyor – ama ismimi de ekle, lütfen...

Sıkıntıdan standın saydam paneline abanıyorum, bir şeyler esniyor ve cam gürültüyle ayaklarımın üzerine yığılıyor. Bileğim sağlam kanıyor, sıradaki bir kadın bayılıyor, insanlar üşüşüyor, kitapçıdaki kız kanayan yaraya su döküyor, tamponlar çıkartıyor, imza işine son veriliyor, sıra dağlıyor, iki fotoğrafçı resim çekiyor, yarın kendimi dedikodu sitelerinin birinde göreceğim... kanlar içinde... ama benim için tüm bunlarda öyle bir teselli var ki... Yardımcı olabilir miyim? diye fısıldıyor endişeyle karım, kendisi yüzünden boğazı kesilmiş hayvan gibi kan döktüğüm eski karım. Her şey yolunda, diyorum, onun kitabında, ithafın hemen yanında, biraz kan olduğunu fark ederek.

Değiştirmemizi ister misiniz? diye soruyor stanttaki kız.

Yok, hayır, teşekkürler, böyle daha özel, diyor Ema ve olay yerini terk ediyor.

Ema! Ema, tabii ki, Ema... Emma Bovary gibi.

20.

Hemen nörolog bir arkadaşıma gittim. O zaten uzun zamandır hastalık hastası olduğumu düşünüyordu.

Bunlar geçici, koruma amaçlı kesintiler, stres olabilir. Uydurduklarını da eklersek, çok insanla karşılaşıyorsun...

(Haklı, kitaplarımda vızır vızır dolaşan kahramanları da kafamda tutmam gerektiğini düşünmemiştim, merhametliyim ve başkaları gibi hemen öldürmüyorum, bu da onları düzen içinde tutmamı daha da zorlaştırıyor.)

Tabii ki hepimiz biraz sersemleşiriz, diyor doktor, nöronlar arada bir yanar, bazı bağlantılar derinden kaybolur, ancak bir gün beklenmedik bir şekilde ortaya çıkabilirler. Ama tam onları aradığımız anda değil. Uykuda olduğu gibi – akşam yatakta ne kadar

çok uyumalıyım diye tekrarlarsan uyuma şansı o kadar azalır. Daha çok dinlen...

Ofisten bir sahtekâr olduğumu, kendi paranoyalarımın yazarı olduğumu düşündükleri hissi ve suçluluk duygusuyla ayrılıyorum. Fakat, kahretsin, sadece birkaç adım sonra bu nörolog arkadaşın adı neydi diye düşünmeye başlıyorum ve kapı tabelasındaki adı okumak için geri dönüyorum.

Yazılanlara göre önceki hayatımızı tümüyle unutmak için doğmadan önce Lethe'nin sularından içmişiz. Ama neden bazen gece yarısı uyanırız ya da öğleden sonra saat üçte bir şeyi daha önce yaşadığımıza ve sonrasında ne olacağını bildiğimize dair ani bir aydınlanma yaşarız? Beklenmedik çatlaklar ortaya çıkmıştır. Aralarından geçmişe ait ışığın sızdığı çatlaklar. Halbuki her şeyi unutmuş olmamız gerekirdi.

Lethe'nin suları da artık eskisi gibi değil.

21.

Mitlerin arasında herhangi bir büyük hafıza tanrısı veya en azından unutma tanrısı bulamıyorum. Aşk, ateş, intikam için olduğu türden... Yarı tanrı veya peri bile bulamıyorum. Tanrılar, yarı tanrılar, Sentorlar, kahramanlar ve daha neler nelerle dolup taşan Yunan mitolojisi, hafıza ve unutmanın tanrılarını unutmuş. Evet, Mnemosyne var, daha ziyade ilham perilerinin annesi olarak, Lethe de var, ama onlar hep bir şekilde gölgede, yarı unutulmuş durumdalar. Muhtemelen mitler ortaya çıktığında, dünya anılara sahip olmak için fazlasıyla gençti, unutmaya başlamak için de fazlasıyla gençti... İnsanlar da erken, yaşlılık akıllarını boşaltmadan önce ölüyordu.

Sonuçta yazı da, insan hafızasının yeterli olmadığını hissettiğinde gelir.

Mezopotamya'nın erken çivi yazılı kil tabletleri, beklediğimiz gibi, dünyanın sırları hakkında herhangi bir bilgeliği değil, bir sürüdeki koyun sayısı veya "domuz" için farklı kelimeler gibi pratik bilgileri saklıyor. İlk yazılı kaynaklar listedir. Başta (ve sonda) daima bir liste vardır.

22.

Bu yıl hayatımda hiçbir şey olmadığı için geçen yılkı günlüğümü gün gün temize çekiyorum, demişti bir arkadaşım. Bugünkü 26 Ekim'de, geçen yıl 26 Ekim'de olanları temize çekiyorum.

Daha iç karartıcı bir şey duymamıştım.

Uzun süre kendim de tarih ve yıl yazmadan, sadece gündüz mü yoksa gece mi olduğunu not ederek günlük tuttum, bir noktada onları yazmayı da bıraktım.

Şimdi hafızamdan gittikçe daha fazla uzaklaşırken, bunun büyük bir aptallık olduğunu düşünüyorum, yıllar ve ayların küçük dayanak noktalarını da yitirdim. Bazı şeyleri okurken hatırlıyorum, ancak bir yıl mı, yoksa on beş yıl önce mi olmuşlardı, bunu anımsamam artık zor. Bazılarını hiç hatırlamıyorum, tümüyle bir yabancının başına gelmiş ve başka birinin eli tarafından yazılmış gibi.

Elyazım daha okunaksız, daha küçük ve daha keskin oluyor, çocukken böyle yazardım.

Bazı kelimeler daha onları yazarken kayboluyor, öylece anlamsızlığa dönüşüyorlar, hecelerini değiştiriyorlar, mitik hayvanlar, alelacele çatılmış Sentorlar veya dönüşüm geçirmiş iribaşlar gibi başları sona, kuyruğa gidiyor.

Dilek-Kedil

Nereden başlamıştım aslında, ne anlatmak istiyordum... Hafızanın geri çekilmesiyle ilgili bir kitabı tamamlamaya çalışıyorum ve... Aslında ne hakkında olduğunu unutmadan tamamlamak için acele ediyorum. Ama yazdığım her şey gerçek oluyorsa başka bir şahsa kaçmam gerekiyor.

23.

Önce birkaç kelime kayboldu. Bunu bir oyuna çevirdi, uzun zaman önceydi, hâlâ üniversite öğrencisiydiler. Karısına ve arkadaşlarına bu yok olan beş-altı kelimeyi söyledi, onlardan birine ihtiyaç duyduğunda kelimeyi kendisine söylüyorlardı – *korniş, ticari, biberiye, yüzleşme...*

Bir gün –belki karısından ayrıldığı ve arkadaşlarıyla görüşmeyi kestiği, kelimeler ise çoğaldığı için– onları yazmaya başladı. İlk başta sayfanın sadece tek tarafı, sonra çift taraflı bir kâğıt yetiyordu. Sonra bir tane daha, ve bir tane daha... Sonra kendine bir defter aldı. Ona *Unutulanların Kısa Sözlüğü* başlığını verdi. İnsan isimleri için de bölümü vardı. Bölümler zamanla çoğalıyordu – ona farklı şeyler hatırlatan kokularla ilgili bir bölüm ortaya çıktı. Sonra seslerle ilgili, üstelik sağır olmaya da başlamıştı. (Bir doktor işitme ve hafıza kaybının birbiriyle ilintili olduğunu söylemişti, beyinde aynı odayı paylaşıyorlarmış.)

Sonunda defterde bir bölüm daha belirdi, belki de en önemlisiydi, okudukları ve kendi uydurduklarından ayırt edebilmek için başına gerçekten gelenler hakkındaydı.

Er veya geç her şey karışacaktı – olanlar, okunanlar ve uydurulanlar tümüyle sessizleşip soluklaşana kadar zıplayıp yer değiştirecekti ama şimdilik sınırları korumaya çalışıyordu. Yıllar sonra eski karısı imza sırasına girecekti, o da ismini kafasında bulamayacaktı...

24.

En kötü olduğu konu isimlerdi. Dil değiştirmek zorunda kaldığında ise kâbus oluyordu. Özür dileyip soru soracağı uygun ifadeyi bile unutuyordu:

Sorry, your name escapes me... Sorry, your name...[50]

Her sabah boş bir kâğıt alıyor ve onu bu beş kelimeyle dolduruyordu. Bu, ona okulda yanlış bir kelimeyi veya "ödevimi unuttum" gibi ufak bir suçu yüz kere yazmak zorunda kaldığı zamanları hatırlattı. Tekrarlamanın anlamı değiştirdiği, kemiklerini çözdüğü ve yazılanı anlamsız hale getirdiğine dair erken keşif buradan gelmişti. Yüzlerce kez tekrarlanan her şey (suçluluk dahil) hiçbir anlam taşımayan hecelere dağılır.

Her neyse, şu anda o anılar hoşuna gidiyordu. Kalan az sayıdaki anılarındandı ve onlara sevdiği bir hayvan gibi bakıyordu, onları yanına çağırıyordu, kulaklarını okşuyordu ve onlarla konuşuyordu.

Bir gün o cümlenin sırasının da geleceğini biliyordu:

Sorry, my name escapes me.[51]

25.

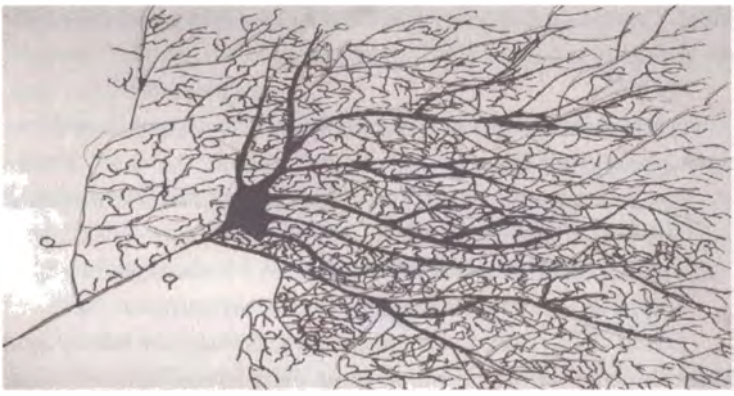
Harfleri unutacağı ânın ne kadar çabuk geleceğini merak ediyordu. Tek bunu kaldıramazdı. Yazmayı epey erken öğrenmişti, dörtbeş yaşlarında, bu da onların en son gideceği anlamına gelmeliydi. Minik hayvanlar gibi sıralar halinde süzüldüklerini, karıncalar, böcekler gibi defteri terk ettiklerini, kitaplığındaki kitapları terk ettiklerini, usul usul odadan geçip toplu halde gittiklerini açıkça hayal edebiliyordu. Harflerin büyük göçü. İşte "Щ" , kırkayak gibi sıvışıyor, "Б" el sallayıp göbeği önde yok oluyor, "О" besili bokböceği gibi yuvarlanıp gidiyor, "Й" komik kasketini elveda niyetine kaldırıyor, "Ж" kurbağa gibi sekerek kapıdan kayboluyor.

Gelişigüzel bir kitap açıyor, boş, sadece küçük bir "e" yere düşüyor ve peteğin arkasına yuvarlanıyor.

Boş, terk edilmiş kitaplarla dolu bir kitaplık – başlık yok, yazar yok, metin yok. Beyaz sayfalar, *tabula rasa.* Çocuğun zihni *tabula rasa*'dır, biz de üzerine her şeyi yazmalıyız, demişti öğretmeni birinci sınıf toplantısında. Bu tuhaf ifade, tam da anlamadığı için aklında kalmıştı. Şimdi zihni yine *tabula rasa*'ydı, ama artık üzerine hiçbir şey işlenemezdi. Film yanmıştı.

26.

Nöron (eski Yunancadan: νεῦρον *– lif, sinir) bilgiyi işleyen ve ileten, elektriksel olarak uyarılabilir bir hücredir. Dendritler diğer sinir hücrelerinden sinyaller alır ve aksonlar bu sinyalleri binlerce kez dallanıp budaklanarak diğer nöronlara iletir, onlar da...* (*Anatomi*, 7. sınıf)

Nöronların bu neşeli (veya endişeli) birlikteliği, bu sürekli vızıltı... Yanıp sönmeler, iyon hareketleri, zarların titreşimleri, aksonlar, nörotransmitterler, sinapslarda değiştokuşlar, sinyaller, impuls

iletiminde atlamalar, *çalışmanın neşeli velvelesi...*[52] Ve aniden (belki de aniden değil), yavaş yavaş birbirleriyle konuşmayı, birbirlerine misafirliğe gitmeyi, komşular arası un, tuz, muhabbet alışverişini kesiyorlar, gürültü kesiliyor, atölyede her şey sona eriyor, donuyor, lambalar sönüyor...

27.

Bir arkadaşım seksen yaşlarındaki annesi ve kayınvalidesinin neredeyse aynı anda hafızalarını kaybetmeye başladığını anlattı. Yapılacak bir şey yokmuş, ikisini de Sofya'daki dairelerine almak zorunda kalmışlar. Ve her sabah şu konuşma yapılıyormuş:

Hanımefendi kim, nereden? diye soruyormuş biri.

Şey, ben şu deniz kıyısındaki yerdenim. (İsimlerini artık hatırlamıyorlarmış, şehirlerin isimlerini de.)

A, öyle mi, ben de deniz sahilindenim, ne tesadüf.

Peki burada ne yapıyorsunuz?

Oğluma misafirliğe geldim. Burada karısıyla yaşıyor. Ve torunu görmeye.

Ya siz?

Aa, ben kızıma geldim. Burada kocasıyla yaşıyor. Ben de torunu görmeye geldim.

Yaa, bak sen rastlantıya. Torununuz kaç yaşında hanımefendi?

Yedi-sekiz yaşlarında olmalı, ya sizinki?

Tanrım, nasıl bir tesaddüf, benimki de o kadar. İşte fotoğrafı.

Gerçekten mi hanımefendi, ama bu benim torunum.

Bazen iş kavgaya kadar varıyormuş, bazen aynı aile ve aynı evde bulunduklarını ve birinin kızının diğerinin oğluyla evli olduğunu anlayarak uzlaşıyorlarmış.

Arkadaşım ertesi sabah her şeyin yeniden başladığını söylüyordu.

Hanımefendi nereden...

28.
TUZ

Eski mitler (ve yeni ideolojiler) dönüp geriye bakmayı sevmez... Geriye bakan Orfe, Evridiki'yi sonsuza dek kaybedecektir, Lût'un Sodom'a dönen karısı bir tuz direği olacaktır, dönüp geriye bakanlar daha sonra sadece alınıp götürülür. Her şeye sıfırdan, hiç hafıza olmadan başlamalı. (Bir zamanlar T. kasabasının yerel parti sekreteri, yenidir, yenidir komünizmin yıldızı ve önünde hiçbir şey durmaz, diye ezberden okuyordu.)

Lût'un karısını unutmayın. Sodom ve Gomora'yı, gökyüzünden düşen ateşi unutmayın. Ve sakın geriye bakayım demeyin, diye hatırlatıyor Luka. Herkes olduğu yerde kalsın. Evinin çatısında olan aşağı inmesin. Kıyamete tarlada yakalanan da orayı terk etmemeli. Polis emri gibi.

Ama geçmişin suçu nedir bu kadar? Neden geriye bakmasınlar? Geçmiş neden tehlikelidir, oraya dönmek neden insanı tuz direğine dönüştüren bir günahtır? Kıyamet tam da geçmişi yok etmek için gelir. Sodom ve Gomora'yı terk etmek yeterli değildir, bu kolaydır, felaketten herkes kaçar. Asıl koşul, onu unutmak, hafızanızdan silmek, onu özlememektir. Lût'un karısı şehri terk etmiş ama onu unutamamıştır.

Zaman, ömrü henüz dolmuş bir başka saniye değildir, geriye dönük (ve ileriye dönük) koca bir başarısızlıklar silsilesidir, Benjamin'in tarif ettiği gibi, tarih meleğinin başını çevirip karşısında donakaldığı bir moloz yığınıdır. Acaba Tarih Meleği (Klee'nin çizdiği *Angelus Novus*) Lût'un karısı değil mi aslında?

Neden duruyor ve geriye bakıyor?

Çünkü bu insani.

Orada ne bırakmıştır?

Geçmişi.

Neden özellikle tuza?

Çünkü tuzun hafızası yoktur. Tuz üzerinde hiçbir şey yetişmez.

Hartmann Schedel'in on beşinci yüzyılın sonlarına ait *Nürnberg Kroniği*'nde bu sahnenin bir çizimi var. Baba, kızlarıyla yakın planda, kendisiyle sohbet eden neşeli bir melek onlara yol gösteriyor. Çöken kuleleriyle yanan Sodom'dan uzaklaşarak ileriye doğru yürüyorlar. Uzaklaşan grupla yanan şehrin arasında ortada beyazlar içinde bir kadın duruyor. Yüzünü geriye çevirmiş. Aslında hafifçe yana bakıyor. Geçmişin gözüne doğrudan bakılamaz, aynı şekilde ateşin gözüne de. Yüzü huzurlu. Dehşet yok, korku yok, acı yok. Artık sadece tuzdur. Ve geveze meleğin yol gösterdiği yaşlı Lût ve kızları onun yokluğunu fark etmiyor bile. Artık onu unutmuşlardır.

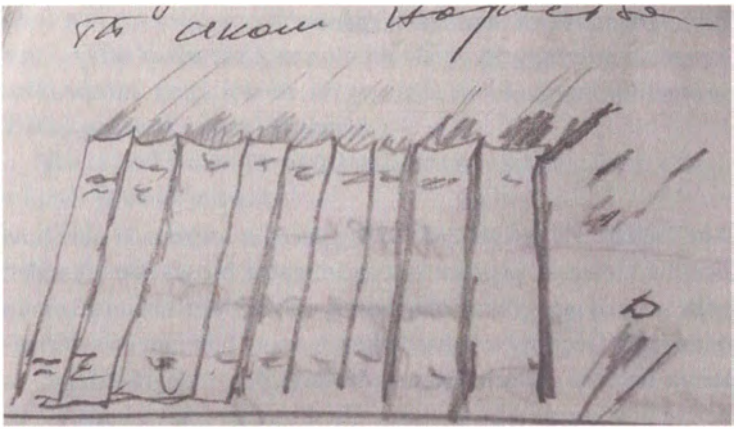
29.

Kendinize şimdiki zamanda hazineler yığmayın, orada onları güveler ve pas yer, hırsızlar açıp çalar. Hazinelerinizi, güve ve pasın yemediği, hırsızların ne açtığı ne de çaldığı geçmişe yığın, çünkü hazineniz neredeyse, kalbiniz de orada olacaktır.

(Gaustin, *Apokrif Versiyonlar ve Yeni Ahitler*)

30.

Hiçbir şey, farklı kıtalara ait yan yana dizilmiş tektip ansiklopediler kadar huzur vermez – eskimiş vişne rengi, kahverengi ve siyah. Bu başlıklar mantrası her tür kötü güce ve zamana karşı kullanılabilir:

Enciclopedia general ilustrada del País Vasco
Enciclopedia de México
Nueva enciclopedia de Puerto Rico
Diccionario biográfico de Venezuela
Encyclopedia Britannica
The New York Public Library, Oriental Collection
The South in American Literature, 1607-1900
Poisonous and Venomous Marine Animals of The World
Nomenclator Zoologicus
Il grande libro della cucina italiana
The Cuisine of Hungary
Book-prices Current (London), 1905/06
Subject Index of Books Published Before 1880
The Mother of All Booklists

Anonymous and Pseudonymous English Literature
Dicionário bibliográfico brasileiro
Catálogo de la bibliografía boliviana
Short-title Catalogue of Books Printed in England, Scotland..., 1475-1640
Catalogue of German Books, 1455-1600
Crime Fiction, 1749-2000
Bibliographía de la literatura hispánica[53]

31.

Ant Dağları'nda bir yerlerde hâlâ geleceğin arkamızda olduğuna inanılır. Gelecek, şaşırtıcı ve öngörülemez bir şekilde arkandan gelir, geçmiş ise –çoktan olup bitmiş olaylar– her zaman gözünün önündedir. Geçmişten bahsederken Aymara halkının insanları elleriyle önlerini gösterir. Geçmişe bakarak ileriye doğru gidersin ve geriye dönüp geleceğe bakarsın. Bu durumda Lût'un karısıyla ilgili kıssa nasıl olurdu acaba?

İleriye gidiyoruz ve geçmişin uçsuz bucaksız Elysion Çayırları'na giriyoruz.

İleriye gidiyorum ve geçmişe dönüşüyorum.

32.

Yine o rüyayı görüyorum. Bir yerlerde, dünyanın kütüphanesinde, resimli yüksek tavanı, ahşap masaları ve eski altının yumuşak renginde oymalı lambaları olan ana salonda, açık bir gazetenin arkasına gizlenmiş bir adam oturuyor. Gazete büyük, dolayısıyla bir zamanki gazeteler kadar eski. Bana dönen insan yüzleri arasından

(rüyada sadece yüzleri görüyorum) ona doğru yürüyorum. Bir yerlerden tanıdık, ama isimlerini çoktan yitirmiş kadın ve erkek yüzleri. Herkesin bizi izlediğini biliyorum (bilmiyorum ama hissediyorum), sahne önemli. İlk sayfada büyük harflerle telgraf stilinde... ne yazdığını henüz okuyamıyorum.

Yakın görünüyor, ama rüyada yol kendiliğinden uzuyor, hareketlerim gittikçe zorlaşıyor, sanki yapışkan bir şeyin içine dalmış adım atmaya çalışıyorum ya da sadece ona ulaşmaya korkuyorum... Çifte korku söz konusu – ilk olarak ne yazdığını okumaya korkuyorum, gerçi içimde bir yerlerde ne olduğunu biliyorum. (Bütün gazeteyi ezbere biliyorum.)

İkinci korkum oraya vardığımda adamın gazeteyi indirmesiyle kendi yüzümü görmek.

33.

Her şeyin yolunda göründüğü, hatta yazabildiğim günler oluyor, bulunduğum şehirleri ve odaları hatırlayabiliyorum, zihnim bir kova yağmur suyu kadar berrak, sonra her şey yine bulanıklaşıyor, çamurlaşıyor... Yüzleri olmayan birtakım insanlar geliyor, odada tapur tupur yürüyorlar, konuşuyorlar, beni zorla mutlu etmek istiyorlar, sonra hiçbir şey hatırlamıyorum, bir noktaya bakıyorum ve bakışımı kaydıracak gücüm yok...

34.

Brooklyn'de, Frank Sinatra mırıldanan Tacik Janny'de tıraş oluyorum ve boynumu almak için usturayı açtığında kuzu gibi kesilmenin ebedi korkusunu hissediyorum. Sonra bir yerlerden dayanılmayacak kadar sıcak bir nemli havlu çıkarıyor, yüzüme atıyor ve üzerinden bastırıyor. Öylece, kesti kesecek, boğdu boğacak derken, sonunda üzerime lavanta kolonyası serpiştirince gözlerimi yeniden doğmuş gibi açıyorum ve hayatta kalmanın bedeli olarak daha fazla bahşiş veriyorum. Tıraş olma hatırası uyandıran berber kolonyası kokusunu daha kaldırımda defterime ekliyorum. Herkesin onunla ilgili hatırası ve korkusu vardır. Herkes kendi saçının beyazladığını berber koltuğunda fark etmiştir.

New York sokaklarının mabet ağaçlarının çüreyen minik meyvelerinden gelen özel koku. Bu kokuyu da kaydediyorum... New York'ta mabet ağacı. Dinozorların, o buzul çağı öncesinde hareket eden (ve düşen) gökdelenlerin sonunu hatırlayan bu ağacın hafızasında neler var acaba? Ve onlarla birlikte gerçek gökdelenlerin düşüşünü de hatırlıyor – akla hayale sığmaz, ürkütücü bir hafıza bu. Şimdi neden kâbus gördüğünü anladın mı, diyorum kendi kendime, çünkü yıllardır unutmaya karşı mabet ağacı özüyle dolduruyorsun mideni, oysa o korkunç şeyler hatırlıyor.

Her gün Brooklyn'den 5. Bulvar ile 42. Sokağın kavşağındaki New York Kütüphanesi'ne gidiyorum. Yavaş yavaş yoldaki tüm ayrıntılara alışıyorum. Manhattan Köprüsü'ne çıkış, uzaklarda dipte Özgürlük Heykeli, metro tekrar aşağı inene kadar penceresiz cepheler, bacalar, su kuleleri, üzerinde çamaşır asılı kocaman çatı terası manzaraları... Times Meydanı'na çıkıyorum, bugünkü gazetenin ilk sayfalarına göz atarcasına reklam panolarını okumak için bir dakikalığına duruyorum. Reklam panoları şimdinin gazeteleri. Neler yazıyor – birtakım canavarlar, geleceğe dönüş, insanları kıyametle korkutan gişe rekoru kıran filmler, saatler, krediler... Açıkçası iyi bir şey yok görünürde. Filmlerdeki gibi itfaiye ve polis arabalarının arka plan müziği eşliğinde 42. Sokak'tan de-

vam ediyorum. Yeşil masa ve sandalyelerin yanından, yüksek çınarların altından Bryant Park'a giriyorum, Chrysler Binası'na, o dikine Yeni Sanat'a bir göz atıyorum ve kütüphanenin serin mağarasına başka bir zamana, zaman sığınağına girercesine gömülüyorum.

35.

Radyoda temmuz ayında çöle kar yağdığını ve piramitlerin üzerine yığıldığını bildiriyorlar, sfenksi kardan başlıkla hayal ediyorum. Auden'ın yazdığı gibi, kar halkın heykelleriyle dalga geçiyor. Bu karlı çölde develer ne yapıyor acaba? Derin hafızaya inip böyle durumlarda ne yapıldığını telaşla arıyorlar, ancak kayıt yok, genlerin zaman kapsülleri böyle şeyleri saklamaz. Zamanın sonu geldiğinde mevsimlerin karışacağını söylüyorlar.

36.

Tek bir ifadesini koruyabildiğim bir rüya gördüm. Geçmişin masum canavarı. Rüyayı unuttum, ifade kaldı.

37.
SARAYBOSNA 1914/2024

Canlandırmalar gittikçe daha vahşi, daha gerçekçi oluyor. Saraybosna'yı Franz Ferdinand'ın arabasının bir kopyası, dört silindirli siyah bir *Graf & Stift Phaeton* ile dolaşmak – Balkanlar'da en revaçta olanlardan biri bu. Ayrıca giysiler, taht vârisinin beyaz göm-

leği, üniforma, kılıç, rota, duraklar, sürücünün feci kafa karışıklığı – her şey o günkü gibi.

"Dışarıda kalma, tarihe gir! 1914'ün Saraybosnası'nda bir saatliğine Gavrilo Princip veya Franz Ferdinand ol!"

Bu arada belediyeyle bağlantısı olan organizatörler, suikast gününde, yeni takvime göre 28 Haziran'da, son derece özel bir şey yapmak istiyorlar. Görülmemiş ve sıradışı gerçeklikte bir şey. Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesinin yuvarlak yıldönümüne de denk geliyor bu yıl. Figüran olarak toplanmış ve dönemin kıyafetlerini giymiş binlerce vatandaş, bir haftadır şehirde dolaşıyor. Üniversitelerdeki tarihçilere danışılarak mevcut arşiv fotoğraflarının ayrıntılı bir şekilde yenilenmesi süreci yürütülüyor. Ama bir şey eksik, gerilim yok, tehdit yok. Bu sadece yüksek rütbeli bir şahsiyetin güzel bir haziran gününde yaptığı bir yürüyüş değil sonuçta, bir bahçe partisi değil, bir savaş başlıyor nihayetinde. Hanedanın uzak bir vârisini bulmayı başarıyorlar – üçüncü beşinci dereceden ama olsun, asil kana ihtiyaç var sonuçta.

Gavrilo Princip rolü için işsiz ve her şeye hazır anarşist ruhlu Sırpların daha gençleri arasından oyuncu seçimi yapıyorlar. Bu arada o dönemki suikastçıların ait olduğu eski Kara El Hareketi'nin yeniden canlandığı ortaya çıkıyor. Oradan bir genç seçiyorlar. Gerekli tabancayı temin ediyorlar – Browning M 1910, küçük, yassı, gizlice taşınması rahat. Tabii ki güvenli boş kovanlarla, sadece patlama sesi duyulacak kadar.

28 Haziran gelip çatıyor, tüm şehir seyretmeye geliyor, kimi biletli, kimi komşu binaların balkonlarından, veletler ağaçların dallarından sarkıyor. Bu arada o zamanki 28 Haziran 1914 ile benzerlik çarpıcı. Daha sonra sahneleri kıyaslayan birinin işaret edeceği gibi, bulutlar bile aynı. Hafif rüzgâr esiyor, ıhlamur ağaçlarının artık dökülmüş çiçeklerini sağa sola savuruyor. Kimi silindir şapka ve frak, kimi daha özgürce giyinmiş figüranlar sabırsızlıkla volta atıyor, kadınlar da aynı şekilde, sonsuza dek giden bir çağın tar-

zında (ve günün kendisi nedeniyle) leylek yuvası büyüklüğündeki şapkalarını gururla taşıyorlar.

Arşidük dört silindirli ağır siyah *Graf & Stift Phaeton*'u patırtıyla hareket ettiriyor. Her şey aynen o erken öğle sonrası gibi oluyor – üç arabadan oluşan konvoy kalkıyor, patlamayla ilk başarısız girişim, arşidükün titreyerek, "Sizi görmeye geldim ama siz beni bombalarla karşılıyorsunuz," dediği belediyede duruyorlar, yaralıları ziyaret etmek için hastaneye yöneliyorlar, yolda yaşanan araba karışıklığı, artık umutsuzluğa kapılmış, meyhanenin önünde bira üstüne bira götüren Gavrilo Princip'in gözleri önünde Latin Köprüsü çevresindeki manevra. O anda suikastçı gözlerini kaldırıyor ve kurbanın kendi ayaklarıyla yanına geldiğini görüyor, tabancayı çıkartıyor, ağır bir böcek gibi yerinde dönen arabanın üzerine atlıyor ve arşidüke ateş ediyor.

Beyaz arşidük gömleğinin üzerinde kırmızı bir gül açıyor, kan fışkırıyor. Her şey o kadar gerçekçi ki etraftaki kalabalık yerine mıhlanıyor, hiç kimse alkışlamaya cesaret edemiyor. Karısı Sofi, Franz Ferdinand'ın ayaklarına çöküyor, ama bu hiç kimsenin pek dikkatini çekmiyor, tarihte de böyle yazılmıştır. Fakat suikastçının kendi hareketlerinde her şey beklendiği gibi değil. O da sanki olanlara inanamıyor, senaryoya göre kendini (başarısız bir şekilde) vurması, siyanür yutması gerekiyor ama bunun yerine dilini yutmuş durumda.

Uzun, tarihsel açıdan uzun bir dakika Saraybosna'nın merkezinde havada asılı kalıyor, zamanda bir şey sanki takılıp kalmış, Gavrilo Princip'in hâlâ tüten tabancayla beceriksizce dikildiği görülebiliyor, kalabalık onu parçalamak için üzerine atlamadan önce bir anlığına donmuş, rüzgâr kesilmiş, hiçbir şey duyulmuyor, dallardan bir çocuk yere düşüyor ama ağlamaya bile cesaret edemiyor.

(Bir anlığına burada sanki Dembi'nin açık hava tiyatrosu, trajikomedi *dell'arte* imzasını görüyorum.)

Ve o anda arşidük hırıldıyor, kan çeşme gibi fışkırıyor ve resim canlanıyor. Adam gerçekten can çekişiyor.

Gardiyanlar kendilerini Gavrilo Princip'in, yani Gavrilo Princip'i oynayanın üzerine atıyorlar, ama bunun artık önemi yok, her şey bir zamanlar olduğu gibi gelişiyor. Tabanca kargaşada bir kez daha patlıyor ve sözde boş mermi gardiyanlardan birinin midesini deşiyor. Ancak o zaman kalabalık katili öldürmek için üzerine atlıyor. Polis sirenleri çalmaya başlıyor, bir ambulans kendine yol açmaya çalışıyor. Atlar polisleri sırtlarından atıyor ve kargaşada birkaç hanımefendiyi, şapkalarıyla beraber, eziyor. Kargaşa dur durak bilmiyor ve doğaçlama gelişiyor.

Bu durumda hiç kimse sözde boş kovanların nasıl aniden ölümcül hale geldiğini açıklayamıyor. Buralarda dedikleri gibi, yüz yılda bir boş tüfek de patlar, ama kim bilir...

Avusturya makamlarından vatandaşlarının ve arşidükün vârisinin öldürülmesiyle ilgili hemen sert bir nota geliyor. Avrupa savcılığı canlandırmayı düzenleyenlere karşı suç duyurusunda bulunuyor, olaya dahil olan herkesin derhal tutuklanmasını ve anarşist Kara El Hareketi'nin takip edilmesini talep ediyor. Saraybosna halkı davete ihtiyaç duymuyor ve çok sayıda Sırp şirketi ve temsilciliği derhal harcanıyor.

Avrupa, Birinci Dünya Savaşı'ndan kıl payı kurtuluyor.

38.

Bir şeyler değişmiş, bir şeyler aynı değil.

Sürünen ayak seslerini, ağır nefes alışını duyuyorum. Önceden böyle değildi, ritim, dans, koşma vardı.

Bir anlığına dünden veya yıllar önce unutulmuş bir öğle sonrasından gelen yorgun bir ışığın yaprakların gölgeleri arasında belirdiğini görüyorum. Başka zamanlardan bir şeyler sızıyor, damlıyor, çöküyor.

Üst damağımla kül tadı, burnumla yanık kokusu alıyorum. Kendiliğinden tutuşan anız veya orman kokusu gibi...

Bir şeyler değişmiş, bir şeyler aynı değil.

Parmaklarımla başka, serin ve pütürlü bir tene dokunuyorum. Eskiden sıcak ve pürüzsüzdü, insan eli kadar canlıydı, şimdi engerek yılanının attığı deri gibi.

Ağustosta sıcak bir öğle sonrası yürüyüş yapıyorsun ve aniden bir çalının arkasından yüzüne bir çürüme kokusu çarpıyor. Ceset, muhtemelen bir fareye ait, ama yine de ceset.

Bir şeyler bozulmaya, acımaya, kokmaya, koyulaşıp soğumaya başlamış, bunu beş duyumla hissediyorum.

Bir şeyler değişmiş, bir şeyler aynı değil.

Ya zaman artık durmuşsa? Nasıl anlayacağız? Saatler duracak mı? Takvimler aynı tarihte mi kalacak? Sanmıyorum, onlar zamanla beslenmez, onunla yaşamazlar.

Peki bu durumda zamanla beslenen nedir?

Tüm canlılar tabii ki. Kediler, inekler, arılar ve suyılanları, eşekdikeni, akbaba ve fareler, parklardaki sincaplar, solucanlar ve meyve sineği, mavi balina ve kızılkanat – yüzen, uçan, sessizce sürünen, ağaçlara tırmanan, büyüyen, çoğalan, yaşlanan ve ölen her şey. Sadece bunlar zamanla beslenir. Veya zaman bizimle. Biz zamanın gıdasıyız.

Lanet olsun, ölmüş olsaydı bunu hissederdik.

39.

Ve dünyanın ciltli ve düzenli olduğundan emin olmak için yine kitap raflarına dönüyorum. İşte on iki tektip kırmızı ansiklopedi ciltdiyle sona eren Birinci Dünya Savaşı. İşte üç gri, büyük cildin kapakları arasına sonsuza dek gömülmüş Soğuk Savaş. Artık ne İspanya Savaşı korkutucu (üst rafta uyuyor), ne de İkinci Dünya Savaşı – ona ayrılmış iki raf var. Her şey er veya geç kitaba dönüşür,

Borges'in en sevdiği Mallarmé alıntısında dendiği gibi. Ki bu da, düşünülünce, çok da kötü bir çıkış yolu değil.

Gül Okuma Odası'nın tavanındaki Veronese tarzı gökyüzü freskinin altında duruyorum. Tarih kitapları raflarına yakın oturuyorum. Bir Soğuk Savaş ansiklopedisinin ilk cildini, daha çok mazeret olarak, elimde tutuyorum, 2008 basımı, A-D harfleri. Bu savaştan cephe anıları anlatabileceğimin farkına varıyorum, onda daha çocukken savaştık. Ansiklopediyi karıştırıyorum ve etraftaki insanlara gizlice ajan gibi göz atıyorum. Ne okursan o olursun. Önümdeki masada oturan adamın evsiz olduğunu hemen anlıyorum. Onlara karşı her zaman tarifsiz bir yakınlık hissetmişimdir. Üstünde şişme mont var, bedeni epey büyük (benzeri bende de var), ve kulaklıkları yandan sallanan Rus kalpağı. Okuma salonu sıcak ama o böyle daha rahat, derli toplu, kovulursa hemen gitmeye hazır, bu peşin suçluluk duygusunu iyi bilirim.

Sol tarafına bir yığın kitap dizmiş. Aslında çevrede gerçekten okuyan az sayıdaki kişiden biri. Diğerleri bön bön telefonlarına bakıyor, sohbet mesajları alıp gönderiyor, dışarıda yağmurun kesilmesini bekliyorlar. Kütüphane bir sığınak, herkese açık sıcak ve kuru bir yer. Yıllar önce evsizlerin girmesini engelleme girişimi olmuş ama reddedilmiş. Tam olarak ne okuyor, meraktan çatlıyorum, yan raflarda bir şeyler arama numarası yapıp hafifçe dönüyorum. Karşısındaki yığının en üstünde kalın, yırtık pırtık bir *Barbarlar Kroniği* duruyor. Altında, sırtını okumayı başarıyorum – *Kısa Hindistan Tarihi*. Ve tam karşısında... olamaz – Gaustin, *Seçilmiş Eserler*. İstemsizce elimi uzatıyorum, evsiz gözlerini kaldırıyor, ancak o zaman kapağı doğru okuyorum – Augustinus, tabii ki. (Biraz önce Gaustin yazdığından neredeyse eminim.) Özür diliyorum, adam bana dik dik bakıyor, sonra yine tuttuğu kitabın, on dokuzuncu yüzyıldan kalma kocaman İspanyol evlerinin olduğu bir albümün üzerine eğiliyor.

40.

Birkaç yıl önce işitme duyumu yavaş yavaş yitirmeye başladım. Sabahları bozbakkalları ve yaz gecelerinde cırcırböceklerini geri getirebileceği vaadiyle verdikleri zarif işitme cihazı neredeyse hiç işe yaramadı. Onunla her şeyi eski plak kaydı gibi hafif metalik yankıyla ve arada bir çatırtıyla duyuyordum. Benjamin'in söyleyebileceği gibi, teknik araçlarla yeniden üretilebilirlik duygusu. Dünkü dünyanın film müziği kaydedilmiş ve banttan çalınıyor.

Kuşlar savaş sırasında da ötmüştür. Messiaen'in bir Fransız savaş esir kampında yazdığı ve ilk kez Ocak 1941'de çalınan *Zamanın Sonu İçin Kuartet*'ini dinlerken zihnimde bu cümleyi evirip çeviriyorum. Sesi sonuna kadar açmışım. Messiaen kuartetin başına Vahiy Kitabı'nda dünyanın sonunu ilan eden melekle ilgili o sözleri koymuş. Öğleden sonra soğuk bir yağmur yağmış, konser açık havadaymış ama dört yüz mahkûm ve gardiyanın hiçbiri ayrılmamış. Piyano, klarnet, keman ve çellodan oluşan sıradışı bir kombinasyon – mahkûmlar arasındaki mevcut müzisyenler bunlarmış... İlk bölüm, "Kristal Ayin", kuşların uyanmasıyla açılıyor, klarnet harika bir soloyla bozbakkalı taklit ediyor, ondan sonraki keman ise bülbülü; sonsuz, tekrarlayan, unutulan, tatlı sesli ve aynı anda endişeli, sakin ve gergin.

Kuşlar savaş sırasında da ötmüş. Tüm dehşet... ve teselli burada.

41.

Vaiz Kitabı bize her şey için zaman olduğunu, bunun için de, şunun için de zaman olduğunu öğretirken, kitabın son bölümünde aniden zamanın sonu ilan edilir. Bunu Vahiy'deki melek bildirir, bir ayağı denizde, diğeri topraktadır, elinde kitap vardır. Yuhanna'nın yeme-

si gereken kitap. "Kitabı baştan sona yalayıp yuttum" dediğimizde, o sesin yankısı da bir yerlerde duyulmalı. Al ve ye, der melek kitabı Yuhanna'ya uzatarak, karnında acı ama ağzında bal kadar tatlı olacak. (Genç ve özverili bir okur olarak bir zamanlar bir sayfa yemiştim, kitabı artık hatırlamıyorum, şiir kitabıydı sanırım, onların mürekkebi daha az olur. Daha ağzımdayken acıydı.)

Ve tam orada melek artık zamanın olmayacağını ilan eder. Bu kadar. Bize duyurulan dünyanın sonu değil, zamanın sonudur.

Günlerin kafesleri açılacak ve tüm zamanlar bir araya gelecektir.

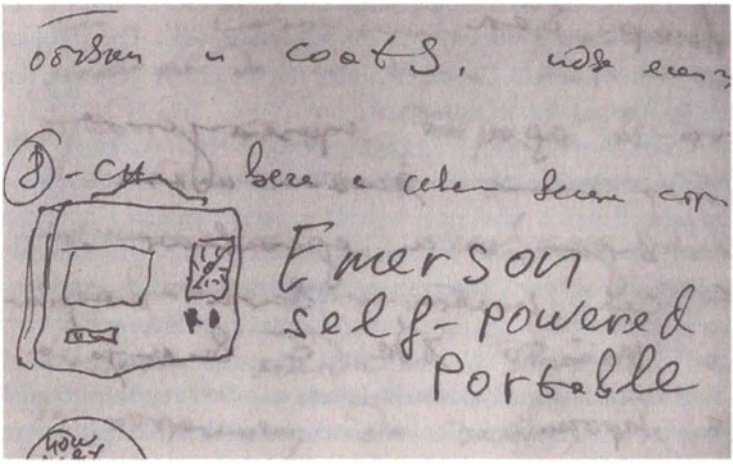
Ve tanrı geçmişi geri çağıracaktır.

42.

Tüm hayatım başkalarının hayatlarından örülü. Şu anda yaşadığım da başkasına ait bir hayat, kime, bilemem. Kendimi farklı zamanların yamalarından dikilmiş bir canavar gibi hissediyorum. İtfaiye sirenlerinin dur durak bilmediği yabancı bir şehirde oturuyorum, şehir sanki daima alevler içinde, tüm günlerimi kütüphanede, resmedilmiş bir gökyüzünün altındaki serin salonda, dünyanın ansiklopedileri, kırmızı kapaklar ve altın harfler arasında geçiriyorum. Eski gazeteler okuyorum ve insanların yüzlerini seyrediyorum. Her an birinin ortaya çıkmasından, bakınıp bana doğru yürümesinden korkuyorum...

Bir kütüphanede duruyorum, dünyanın kütüphanesi. Her gün 1939'un hep aynı gününden gazete sayıları istiyorum. Her şey bana tanıdık geliyor, orada bulundum, 52. Sokak'ta bir meyhanede içtim, o sonbaharın yağmurlarında ıslandım. Gazete sadece bir kapı. Geçmiş, etkisiz hale getirilmesi gereken mekanizmasıyla küçük ve önemsiz olanda gizlenir, öyle değil mi. *New York Times*'ın

üçüncü sayfasındaki son mevsim indirimleriyle, Alman okullarındaki gaz maskeleri hakkındaki büyük fotoğraflı yazı arasında bir yerlerde (bir lisenin tüm öğrencileri okulun önünde dizilmişler, el eleler ve gaz maskesi takmışlar, yüzleri yok). Sinema salonlarının ve akşam mekânlarının tekliflerine bakacağım, 37. sayfadaki Cinzano barda oturacağım, yurtdışından gelen son haberleri dinlemek için elektrik kablosu ve anteni olmayan, sadece 19.95 dolarlık Emerson marka yeni radyomu açacağım, geceyi Aşağı Manhattan'da kiralık oda ilanlarında geçireceğim ve akşamüzeri magazin sayfalarında çıkan insanların yüzlerine bakacağım. Hiçbir şey kaçırılmamalı, tetikçi orada, son bir ağustos akşamında... G.

Elimde mektupla pencerede duruyorum, hem göndereni hem alıcısı kendimim, okuyorum ve dünyanın gazetelerdeki ilanlar ve uzaklarda yeni başlayan bir savaşın uğultusuyla daima 1 Eylül arifesinde, yaz sonunda olduğunu düşünüyorum... Dünyanın ikindisinde, akşam çökmeden önce gölgelerimizin kaybolan güneşin altında uzadığı anda.

43.

Hatırladığın sürece geçmişi bir kenarda tutarsın. Bir gece ormanının ortasında ateş yakmak gibidir. Etrafına iblisler ve kurtlar çökmüştür, geçmişin canavarları çemberi daraltır ancak geçmeye henüz cesaret edemezler. Alegori basit. Hafızanın ateşi yandığı sürece efendisin. Sönmeye başladığında ulumalar artacak ve canavarlar hep daha yakına gelecektir. Geçmişin tayfası.

Ne kadar az hafıza, o kadar çok geçmiş.

Sondan kısa bir süre önce zamanlar karışır. Çünkü kafesler açılmıştır ve herkes sürünerek dışarıya çıkar... Günler olmasaydı nerede yaşardık, diye soruyordu bir şair, adı neydi... Oysa günler yok. Takvim kendiliğinden dağılmış, tek bir gün ve gece var, onlar da sonsuza dek tekrarlanıyor...

Geçmişi geçmişte tutmak için hatırlıyorum...

(Sarı Defter)

44.

Yedi yaşındayım... Başka bir kasabada misafirlikteyim, bir kutlama var. İnsan kaynıyor, boyum bellerine geliyor, beni itiyorlar, ayağıma basıyorlar, biri üzerime çekirdek kabuğu tükürüyor, babamın pantolonuna yapışıyorum, sonra bırakıyorum, bir atış poligonunun önünde duruyorum, ama boyum ancak tezgâha kadar yetişiyor, orada ne kadar kaldığımı hatırlamıyorum, dönüyorum... babam ve annem ortadan kaybolmuş. Ya şimdi? Baba Hansel ve Gretel'i bilmedikleri bir ormana gezmeye götürmüş ve... arkalarını döndüklerinde o artık yokmuş.

Kalabalığın arasında koşmaya başlıyorum, bağrıyorum, hengâmeden çıkıyorum, geç öğle sonrası, kasabanın sokakları dolu,

insanlar işten dönüyor. Annemin yaşlarında bir kadını durduruyorum, teyze, kayboldum, diyorum hıçkırarak. Ne kaldığımız evin bulunduğu sokağın ismini, ne de evin numarasını hatırlıyorum. Tek bildiğim kapının yeşil olduğu... Ama teyzeciğim, kapıların hepsi yeşil ki, ben şimdi işten dönüyorum, başkasına sor. Başka bir kadına soruyorum, erkekleri hiç durdurmuyorum, acelem var, ufaklık, acelem var, milis amca burada bir yerde olacak, korkacak bir şey yok... Hava tamamen kararıyor, arabalar vızır vızır, sokaklar bomboş, hava soğuyor, beni hiç kimse fark etmiyor, burnum kanamaya başlıyor... Aniden bir el beni yakalıyor, iki okkalı tokat, aklımızı çıkardın... Kurtuldum.

45.

Altı yaşındayım, erkek kardeşim dört, köy meydanında, partizan anıtının önünde dikiliyoruz, kısa pantolon ve sandaletlerleyiz ama saçlarımız Beatles üyeleri gibi uzun (ben John, o Paul). Fotoğraf babam tarafından bizi muhtarın emriyle (köy milisiyle birlikte) saçlarımızı sıfır numara tıraş ettirmek üzere Petre Dede'ye götürmeden hemen önce çekilmiş. Aynısı uzun saçın yanı sıra bıyık da bırakan babamın başına da gelecek. Köyde berber dükkânı yok. Petre Dede bizi hırıldayan eşeğin dibinde bir kütüğün üstüne oturtuyor. Saçımın açık sarı tutamlar halinde düşmesini izliyorum ve doğru dürüst ağlamaya bile cesaret edemiyorum, milisten korkuyorum. Uzun saçlı olmak yasaklandığına göre ağlamak da yasak olabilir...

Sonunda üçümüz –babam, erkek kardeşim ve ben– mahkûmlar gibi tıraş edilmiş ve üzerimizde Petre Dede'nin ucuz kolonyasıyla eve doğru aceleyle yürüyoruz. Babam, her an gaydaları şişireceğimizi hissetmiş gibi, bir zırladığınızı duyayım, görürsünüz gününüzü, diyor dişlerinin arasından.

Strawberry fields forever...[54]

46.

Yaşlanıyorum. Çocukluğumun Roma'sından hep daha uzaklara, yaşlılığın geri dönüşü olmayan vilayetlerine sürüldüm. Mektuplarıma artık Roma da cevap vermiyor.

Bir yerlerde geçmiş var, kendini bilmediğin bir şehirde bulmadan önce kısa süreliğine, beş dakikalığına ayrıldığın bir ev ya da sokak olarak var. Geçmişin yabancı bir ülke olduğunu yazıyorlar. Saçmalık. Geçmiş benim vatanım. Gelecek, yabancı yüzlerle dolu yabancı bir ülke, oraya adım atmam.

Bırakın da evime döneyim... Annem bana geç kalmamamı söyledi...

47.

Üç yaşında olmalıyım. Bahçedeki güllerin boyundayım, sıcak toprağın üzerinde yalınayak duruyorum, annemin elini tutuyorum ve bir güle uzun uzun yakından bakıyorum. Bu hatırladığım tek şey. İlk ve son.

48.

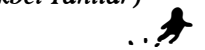
Ait Olmayanların Sendromu

Hiçbir zaman sana ait olmaz, hiçbir yer senin olmaz. Aradığın şey seni aramaz, rüyanda gördüğün rüyasında seni görmez. Başka bir yerde ve başka bir zamanda sana ait bir şeyin olduğunu bilirsin, bu yüzden de geçmişe ait odalar ve günlerden geçip durursun. Ama doğru yerdeysen zaman farklı olur. Doğru zamandaysan yer farklı olur.

Tedavisi yok.

(Gaustin, *Yeni ve Müstakbel Tanılar*)

EPİLOG

Romanlar ve öyküler düzen ve biçim konusunda yanıltıcı bir teselli verir. Güya biri eylemin tüm iplerini elinde tutuyor, hangi sahnenin hangisinden sonra geldiğini, sırayı ve sonucu biliyordur. Gerçekten cesur, aynı anda cesur ve tesellisiz bir kitaptaki tüm hikâyeler, hem gerçekleşmiş hem gerçekleşmemiş tüm hikâyeler, ilk doğdukları kargaşanın içinde etrafımızda yüzerdi, seslerini yükseltip fısıldardı, yalvarıp yılışırdı, karanlıkta birbirleriyle buluşup ayrılırdı.

Bir romanın sonu dünyanın sonu gibidir, ertelenmesi iyidir.

Ölüm okumaya dalmış ve unutmuştur, tırpanı ise yanında paslanmaktadır. Bir Dürer gravürü veya Bosch fragmanı olabilir.

Sonları hiç sevmemişimdir, hiçbir kitabın, hiçbir filmin sonunu hatırlamam, acaba böyle bir tanı var mıdır – sonları hatırlayamama bozukluğu? Hem (her zaman önceden bildirilen) bir sonun hatırlanacak nesi var o kadar?

Sadece başlangıçları hatırlıyorum.

Yıllar boyunca erkenden yattığımı hatırlıyorum... Köye ilk defa buz getirdiklerini ve babamın beni çingenenin yanına götürdüğünü hatırlıyorum... ismini unutmuşum. Korkunç bir kış fırtınası ve evde yanan mumu hatırlıyorum, mum yanıyordu... Yüz yüze geldiğim bir gül hatırlıyorum, boyum onunki kadar. Bir savaşın siperlerinde ıslak bir paltoyla sırılsıklam yattığımı hatırlıyorum, kısa ve sert bir sigara içiyorum. 52. Sokak'taki meyhanelerin birinde oturuyorum, şaşkın ve tedirgin... Ya da sandaletlerimi bağlayıp güneşte parlayan zırhımı kaldırıyorum.

Hayatımın bambaşka olduğunu söylüyorlar.

Onları kızdırmamak için onlara katılıyorum. Ama aslında başka hayatım yok.

Gaustin'i ben mi uydurdum, o mu beni uydurdu – artık hatırlamıyorum. Böyle bir geçmiş kliniği var mıydı, yoksa sadece bir fikir miydi, defterdeki bir not, tesadüfen elime geçen bir gazete parçası mıydı? Ve tüm bu geçmiş akını çoktan oldu mu, yoksa yarından itibaren mi başlayacak...

0.
1939/2029

Bölükler toplanmış bekliyor. İlk atışlar, *Schleswig-Holstein* gemisi tarafından Danzig yakınlarındaki Westerplatte yarımadasındaki askeri depolardan yapılacak. Uzun zamandır hazırlık yapılıyor, belli bir an, bir yıldönümü bekleniyor. Her şey doğru bir şekilde saatlere göre yeniden canlandırılacak. Dakikalar konusunda ufak bir ön tartışma oluyor, bazıları 4:44'te, bazıları da 4:48'de başladığını iddia ediyor. Bu savaşın ilk kaybı verilecek – Polonyalı çavuş Wojciech Najsarek. Luftwaffe saldırıyı havadan destekleyecek... Baltık denizinde birkaç denizaltı bekleyecek.

Ne olacağını biliyorum. Bir buçuk milyonluk ordu için bir atış yeterli olacak ve... Tanklar ağaçların arasından geçecek, o eski gemi bomba yağdırmaya başlayacak, gizli makineli tüfek yuvaları ortaya çıkacak ve her şeyi tar-tarr-tarlarıyla kesip doğrayacak – ilk beden parçalanacak, aaa birisi boş fişekleri gerçek olanlarla değiştirmiş, diğer taraftan ateşe cevap verecekler... deliye dönmüş tilkilerin uğultusu, korkmuş kargalar, gökyüzünü kesen işaret fişekleri, her şey şimdi patlak vermek için beklemiş, her şey yığılmış... Bir yerlerden ilk gün toplam yirmi kişinin öleceğini biliyorum, dördü Polonya, on altısı Almanya tarafından, sonunda ise – milyonlar...

Bugüne kadarki en büyük savaş canlandırması, gerçek boyutlarıyla, Polonya'nın 1600 km uzunluğundaki sınırları boyunca yerleştirilen Wehrmacht'tan bir buçuk milyon asker figüran, 54'ü savaşa hazır 62 tümen, 2800 tank, 2000 uçak (eski Junkers ve Stuka'lar elden geçirilmiş), ağır silahlar ormanda gizli bekliyor, denizaltılar, savaş gemileri, bir muhrip filosu, torpido botlarından oluşan bir filo.

Bu savaşın bir daha asla tekrarlanmaması için tekrarlıyoruz, diyecek radyoda biri ve bu saçma totoloji her şeyin kilidini açacak.

Yarın 1 Eylül'dü.

–1.

Жгмцццрт №№№№ккгррпх ггфпр111111111.... внтгвтгвнтттт 777ppp...

—

TEŞEKKÜR

Düne ait dünyayı seven bir insan için bu kitap kolay olmadı. Bir ölçüde, bir geçmiş rüyasına ya da daha çok onu dönüştürmeye çalıştıkları şeye veda olarak görülebilir. Bir anlamda geleceğe veda olarak da görülebilir.

Çeşitli yerler ve sığınaklar bu romanın yolculuğunun bir parçası oldu.

2017/2018'de on ayımı keyifle okuyup not alarak geçirdiğim New York Halk Kütüphanesi Cullman Merkezi'ne teşekkür ederim.

Ayrıca bana yazmak için zaman ve temiz hava sağlayan Literaturhaus Zurich'in 2019'daki nazik daveti için de teşekkür ederim.

İnsan sessizlik içinde yazdığını düşünür ancak zihninde sürekli başka insanlar ve kitaplarla sohbet eder. Hepsine teşekkür ediyorum, muhtemelen bu gıyabi ifadelerin yankılarını romanda bulacaksınız. Daima etrafımda bir yerde olan Gaustin'e de teşekkürler.

Yazarken fikir alışverişi yaptığım veya ilk okurum olan kişilere teşekkür ederim – Boyko Pençev, İvan Krıstev, Nadejda Radulova, Dimiter Kenarov, Bojana Apostolova, Angela Rodel, Galin Tihanov...

Özellikle geçmiş referandumu bölümlerinin biriyle ilgili araştırmalar için Helle Dalgaard, Marie Vrinat-Nikolov, Maria Vutova, Henrike Schmidt, Magda Pitlak, Yaroslav Godun, Hellen Kooijman, Borislava Çakrinova, Giuseppe Del Agata, Veselin Vaçkov, Marinela Lipçeva ve Martin Weiss'a teşekkür ederim.

Kitabı 2020'nin artık şubatının sonunda bitirdiğim Berlin Wissenschaftskolleg'e de teşekkürler. Orada Ephraine Crystal (Borges eşliğinde), Wolf Lepenies, Thorsten Wilhelmi, Barbara Stollberg-Rilinger, Katarina Bigger, Daniel Schönpflug, Stoyan Popkirov, Luca Giuliani, David Motadel, Felix Körner gibi dostlar ve meslektaşlarla güzel ve cesaretlendirici sohbetlerimiz oldu.

Daha önce Janet 45'ten çıkan kitaplarımda olduğu gibi, hiç tereddüt etmeden metnin arkasında duran Bojana Apostolova'ya teşekkür ederim.

Kitabın üstünde olağanüstü hallerde çalışan Nedko Solakov, Lora Sultanova, Hristo Goçev, Nevena Dişlieva-Kristeva ve İva Koleva'ya da teşekkür ederim.

Bu kitabı beklerken ve yokluğuma katlanırken gösterdikleri sabır ve sevgi için anne ve babama teşekkür ederim.

Son olarak, her zaman olduğu gibi, bu romanı yazarken yanımda olup bana katlananlara, metni okuyup düzenleyen Bilyana ile eleştirel ve bağışlayıcı Raya'ya teşekkür ederim. (Kahramanlarının onları unutmaman için isimleri yok, demişti bana. Haklıydı.)

Bir öğle sonrası bu kitabın zaman sığınağında oturacak herkese teşekkür ederim.

G. G.
29.02.2020
Berlin

NOTLAR

1. Bir tür ekşi krema. – *ç.n.*
2. *İng.* 52. Sokak / Meyhanelerinin birinde oturuyorum / Kararsız ve korkmuş. – *ç.n.*
3. *İng.* Ya birbirimizi seveceğiz ya da öleceğiz. – *ç.n.*
4. 1960'larda ve 70'lerde yapı malzemesi olarak tuğla veya taş yerine yekpare beton paneller kullanılarak inşa edilen, tektip dairelerden oluşan tektip bina modeli yaygındır. – *ç.n.*
5. T. S. Eliot, *Çorak Ülke*'den ("anılarla arzuyu birbirine katıyor"). – *y.n.*
6. *Alm.* çabuk – *y.n.*
7. *Alm.* küçük kız – *y.n.*
8. *Alm.* kırmızı – *y.n*
9. *Alm.* tavşan – *y.n*
10. *Alm.* teyze – *y.n.*
11. Alan Sillitoe, *The Loneliness of the Long-Distance Runner* (Uzun Mesafe Koşucusunun Yalnızlığı). – *y.n.*
12. *İng.* Aile çöküş bozukluğu. – *y.n.*
13. *İng.* Ne kadar güzel bir yer, ne kadar güzel bir yer, ne kadar güzel bir yüz. – *ç.n.*
14. *İng.* Bazıları hatırlamak için dans eder, bazıları unutmak için. – *ç.n.*
15. Çev. İris Kantemir. – *ç.n.*
16. "Hiç kimse bir ada değildir / Kendinden ibaret, / Her kişi kıtanın bir parçası / Bir avuç toprak kaysa denize / Küçülür Avrupa / Bir yalıyar göçmüşçesine / Göçmüşçesine bir dostunun çiftliği / Ya da seninki: / Her insanın ölümü azaltır beni / Çünkü insanlık umurumda..." (John Donne'un *Devotions upon Emergent Occasions* adlı eserinden, çev. Barış Pirhasan) – *ç.n.*
17. *İng.* Korkular ve Fazlası. Lufthansa Havayolları'nın Miles & More (Miller ve Fazlası) kartına gönderme yapılıyor. – *y.n.*
18. Bulgar şair Hristo Smirnenski'nin (1898-1923) bir şiirinden. – *y.n.*
19. Közlenmiş kapya biberi, domates, patlıcan ve farklı baharatlardan oluşan, Bulgaristan'ın en meşhur kahvaltılık ve meze türlerinden biri. – *ç.n.*

20. Bire bir çevirisi "sevgili bayan ve bay yoldaşlar"dır. – *ç.n.*
21. Bulgar yazar Zahari Stoyanov'un (1850-1889) kitabı. – *y.n.*
22. Balkanlar'da, Orta ve Doğu Avrupa'da kanun kaçakları, haydutlar ve bağımsızlık savaşçıları için kullanılan genel terim. Hayduk da denir. – *y.n.*
23. Sözlerini Bulgar şair Dobri Çintulov'un (1822-1886) yazdığı bir marş. – *y.n.*
24. Bulgar halk türküsü. – *y.n.*
25. Bulgar halk türküsü kahramanı. Osmanlılar Balkancı Yovo'dan "güzel Yana'yı Türk dinine teslim etmesini" ister, reddedince kolları ve bacakları kesilir, sonunda da kör edilir. – *ç.n.*
26. Belasitsa Muharebesi'nden (1014) sonra II. Basileios yenilgiye uğrayan Çar Samuil'in ordusundaki her 100 askerden 99'unun kör edilip sadece birinin sol gözünün dönüş yolunda rehberlik edebilmesi için sağlam bırakılmasını emretmiştir. – *ç.n.*
27. Bulgarcada İstanbul Çarigrad (Çarşehri) olarak isimlendirilmekte. Çarigradsko Şose (Çarşehri Yolu), Sofya'nın İstanbul yönündeki anayoludur. – *ç.n.*
28. Bulgar ve Makedon folklorundaki komik bir tipleme. – *y.n.*
29. 1977'de NASA tarafından uzaya gönderilen müzik parçaları arasında yer alan Bulgar halk türküsü. – *ç.n.*
30. Bulgar şair Mladen Isaev'in (1907-1991) "Memleket" adlı şiirinden. – *y.n.*
31. Bulgar şair İvan Vazov'un (1850-1921) "Şipka Gönüllüleri" şiirine gönderme. – *y.n.*
32. Bulgar hükümdarı Han Krum, Bizans İmparatoru Nikiforos'u öldürdükten sonra kafatasından şarap kadehi yaptırıp zaferinin simgesi olarak kullanmıştır. – *ç.n.*
33. Bire bir çevirisi "makineyle inen tanrı" olan ve bir sorunun dışarıdan gelen bir müdahaleyle aniden çözülmesi anlamına gelen Latince terim. Antik Yunan tiyatrosunda, tanrıları oynayan aktörlerin bir makine yardımıyla sahneye indirilip sorunları çözmesine gönderme yapar. – *y.n.*
34. Avrupa'da on altı ila on sekizinci yüzyıllarda popüler olan İtalyan komedi türü *commedia dell'arte*'ye ("profesyonel komedi") gönderme yapılıyor. – *y.n.*
35. *Hamlet*, çev. Bülent Bozkurt, Remzi Kitabevi, 2007, s. 102. – *y.n.*
36. *Rus.* dostlar. – *y.n.*
37. Büyük Bulgar Hanlığı'nın kurucusu Han Kubrat'ın (605-665) oğullarına ölümünden sonra birlikte olmalarının önemini, kolayca kırılan ayrı çubukları bir araya getirerek anlattığı rivayet edilir. – *ç.n.*
38. *Fr.* otuz şanlı yıl. – *y.n.*
39. *İsp.* Madrid Sahnesi. Franco'nun 1975'teki ölümünün ardından, İspan-

ya'nın demokrasiye geçiş sürecinde ağırlıklı olarak Madrid'de gelişen karşıkültür hareketi – *y.n.*

40. *Port.* Yeni Devlet. Portekiz'de 1933'ten 1974'e kadar süren otoriter rejim. – *y.n.*
41. Romanya Sosyalist Cumhuriyeti'nin gizli polis teşkilatı. – *y.n.*
42. *Alm.* Biz halkız. – *ç.n.*
43. *Alm.* Atom enerjisi? Hayır, teşekkürler. – *ç.n.*
44. Diğer adıyla Kızıl Ordu Fraksiyonu, 1970'te Batı Almanya'da kurulan ve 1998'e kadar aktif olan radikal sol görüşlü örgüt. – *y.n.*
45. *İt.* Rica ederim, zeytin ağacı, teşekkürler, zeytin ağacı, teşekkürler. – *y.n.*
46. İtalyanlar Mussolini'ye *Il Duce* (Lider) diyorlardı. – *y.n.*
47. *İt.* tatlı – *y.n.*
48. *Dolce vita*: Tatlı hayat. – *y.n.*
49. *Lat.* Hayat kısadır, tatlı hayat uzun! – *y.n.*
50. *İng.* Kusura bakma, ismini unuttum... Kusura bakma, ismini... – *y.n.*
51. *İng.* Kusura bakma, ismimi unuttum. – *y.n.*
52. Şair İvan Vazov'un "Çalışalım" şiirine gönderme. – *ç.n.*
53. Sırasıyla: Bask Bölgesi'nin Genel Resimli Ansiklopedisi; Meksika Ansiklopedisi; Yeni Porto Riko Ansiklopedisi; Venezuela'nın Biyografik Sözlüğü; Britannica Ansiklopedisi; New York Halk Kütüphanesi Şark Koleksiyonu; Amerikan Edebiyatında Güney, 1607-1900; Dünyadaki Zehirli Deniz Canlıları; Zooloji Terminolojisi; Büyük İtalyan Mutfağı Kitabı; Macar Mutfağı; Güncel Kitap Fiyatları (Londra), 1905/6; Daha Önce Yayımlanmış Kitaplar Dizini 1880; Bütün Kitap Listelerinin Anası; Anonim ve Takma Adlı İngiliz Edebiyatı; Brezilya Kaynakça Sözlüğü; Bolivya Kaynakça Kataloğu; İngiltere ve İskoçya'da Basılmış Kitapların Kısa Başlıklı Kataloğu, 1475-1640; Almanca Kitap Kataloğu, 1455-1600; Polisiye Roman, 1749-2000; İspanyol Edebiyatı Kaynakçası. – *y.n.*
54. The Beatles'ın 1967 tarihli bir şarkısı ("Ebediyen Çilek Tarlaları"). – *y.n.*

—

GEORGI GOSPODINOV
ZAMAN SIĞINAĞI
roman

"Geçmiş, şimdiki zamandan temel bir konuda farklılık gösterir – asla tek yönde akmaz."

Daha önce *Hüznün Fiziği*'nde okuru öykülerin ve zihnin labirentlerinde dolaştıran Gospodinov, son romanı *Zaman Sığınağı*'nda bizi geçmişin labirentine davet ediyor.

Romanın yazarla aynı adı taşıyan kahramanının yolu, geçmişle kafayı bozmuş, sonunda da geçmişte kaybolan gizemli bir karakterle, Gaustin'le kesişiyor. İkisi birlikte, hafızası yavaş yavaş yitip giden insanlar için "geçmiş klinikleri" kuruyor, anılarından geriye kalanları korumak için onlara "zaman sığınakları" sunuyorlar. Ve nihayetinde tüm Avrupa'nın bir geçmiş çılgınlığına kapılmasıyla olaylar çığrından çıkıyor.

"Bizler geçmiş fabrikalarıyız. Canlı geçmiş makineleri, başka neyiz ki? Zaman yiyoruz ve geçmiş üretiyoruz. Ölüm bile çözüm değil. İnsanın kendisi gider ama geçmişi kalır. Sonra tüm bu şahsi geçmiş nereye gider? Tüm o başlayıp tamamlanmamış hikâyeler, terk edilen sevgililer, kesilen ve kanamaya devam eden ilişkiler nereye gider?"

Zaman, yaşlılık, ölüm, hafıza, bireysel ve toplumsal geçmişler üzerine hem oyunbaz ve yaratıcı hem de dokunaklı ve derinlikli bir tefekkür olan bu romanı tüm edebiyatseverlere tavsiye ediyoruz.

Metis Edebiyat | Roman
ISBN-13: 978-605-316-245-2

9 786053 162452

THG
0774913
UZN

Metis Yayınları
www.metiskitap.com